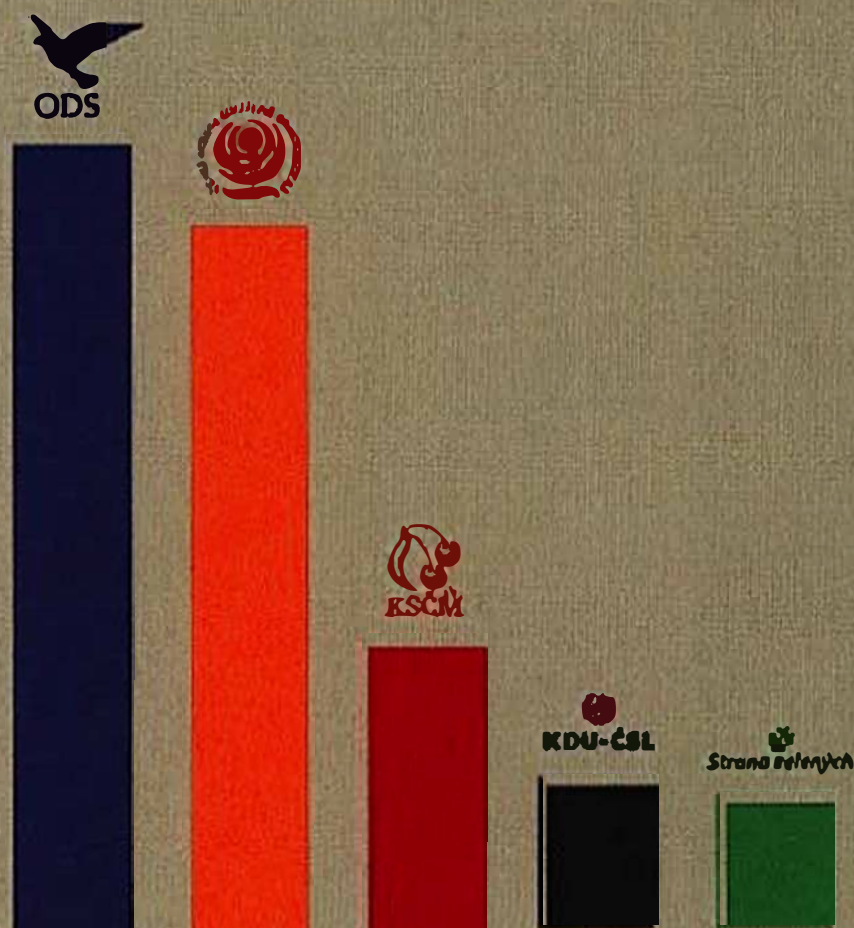

Tomáš Lebeda • Lukáš Linek
Pat Lyons • Klára Vlachová • et al.

VOLIČI A VOLBY 2006

Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.,
Praha 2007

SOÚ

Tomáš Lebeda • Lukáš Linek •
Pat Lyons • Klára Vlachová • et al.

VOLIČI A VOLBY 2006

Tomáš Lebeda • Lukáš Linek •
Pat Lyons • Klára Vlachová • et al.

VOLIČI A VOLBY 2006

Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.,
Praha 2007

SOÚ

Obsah

Seznam tabulek	II
Seznam grafů	V
Seznam obrázků a map	VI
1. Úvod	1
TOMÁŠ LEBEDA, LUKÁŠ LINEK, PAT LYONS, KLÁRA VLACHOVÁ	
2. Volební systém a voličské rozhodování	15
TOMÁŠ LEBEDA	
3. Výzkumy volebních preferencí a jejich prezentace v médiích	37
TOMÁŠ LEBEDA, JINDŘICH KREJČÍ	
4. Zdroje a motivace volební účasti	63
LUKÁŠ LINEK, PAT LYONS	
5. Vliv volební účasti na zisky politických stran	87
LUKÁŠ LINEK	
6. Nerozhodnutí voliči a volební kampaň	111
EVA BRADOVÁ A TOMÁŠ LEBEDA	
7. Sociální třída a její vliv na volební chování	133
KLÁRA VLACHOVÁ, BLANKA ŘEHÁKOVÁ	
8. Povaha a zdroje stranické identifikace	147
PAT LYONS, LUKÁŠ LINEK	
9. Tematické hlasování, vliv lídrů a stranictví ve volbách	177
PAT LYONS, LUKÁŠ LINEK	
10. Závěr: Co rozhodlo volby do Poslanecké sněmovny v roce 2006 a co jsme se dozvěděli o volebním chování v ČR?	203
TOMÁŠ LEBEDA, LUKÁŠ LINEK, PAT LYONS, KLÁRA VLACHOVÁ	
Literatura	215
O autorech	231

Publikace byla vydána za finanční podpory Výzkumného záměru Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., „Sociologická analýza dlouhodobých sociálních procesů v české společnosti v kontextu evropských integračních politik, rozvoje znalostní společnosti, lidského, sociálního a kulturního kapitálu“, č. AV0Z70280505.

Recenzenti:
doc. Mgr. Pavel Šaradín, Ph.D.
Kevin Deegan-Krause, Ph.D.

© Sociologický ústav Akademie věd ČR, v.v.i.

ISBN 978-80-7330-126-2

Seznam tabulek

Výsledky voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky 2. – 3. června 2006	VII
Účast při volbách do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky 2. – 3. června 2006	VIII
Tabulka 1.1. Voličské přesuny mezi volbami do PS v roce 2002 a 2006	6
Tabulka 1.2. Voličské přesuny mezi volbami do PS v roce 2002 a 2006	6
Tabulka 1.3. Profily voličů stran, které získaly křesla do PS v roce 2006	8
Tabulka 2.1. Výsledky voleb do Poslanecké sněmovny 2006 v porovnání s volbami 1998 a 2002	19
Tabulka 2.2. Přehled vybraných charakteristik voleb do PS PČR 1996–2006	26
Tabulka 2.3. Postoj, jak by se voliči a nevoliči zachovali, pokud by neexistovalo žádné omezení uzavírací klauzule	28
Tabulka 2.4. Změna volebního výsledku na základě deklarované změny volebního chování při neexistenci uzavírací klauzule	30
Tabulka 2.5. Vývoj základních ukazatelů svědčících o psychologickém dopadu uzavírací klauzule mezi léty 1990 až 2006	30
Tabulka 2.6. Hodnoty přirozených prahů v jednotlivých volebních krajích.	33
Tabulka 3.1. Jednotná terminologie pro publikaci různých druhů výstupů výzkumů preferencí CVVM, STEM a TNS Factum podle dohody SIMAR.	44
Tabulka 3.2. Vývoj stranických preferencí CVVM půl roku před volbami	47
Tabulka 3.3. Vývoj stranických preferencí STEM půl roku před volbami.	48
Tabulka 3.4. Vývoj volebních prognóz Factum Invenio půl roku před volbami	49
Tabulka 4.1. Důvody a načasování ne-/účasti ve volbách	74
Tabulka 4.2. Rozdíly mezi voliči a nevoliči ve volbách.	76
Tabulka 4.3. Model účasti ve volbách	78
Tabulka 5.1. Vliv volební účasti na zisky politických stran na základě regresních modelů agregovaných dat	98
Tabulka 5.2. Vliv volební účasti na zisky politických stran na základě regresních modelů agregovaných dat při kontrole regionálních odlišností	99

Tabulka 5.3. Vliv změny volební účasti na změnu v podpoře politických stran na základě regresních modelů agregovaných dat.	101
Tabulka 5.4. Volební výsledky při odlišné volební účasti definované minulými hlasováními.	103
Tabulka 5.5. Volební výsledky při odlišné volební účasti definované stranickou identifikací a dobou rozhodnutí pro volbu strany	104
Tabulka 5.6. Simulace volebních výsledků dle příjmu, politického zájmu a vzdělání	106
Tabulka 5.7. Vliv volební účasti na zisky jednotlivých stran: shrnutí zjištěných výsledků dle typů analýzy a vztahů k hypotézám	107
Tabulka 6.1. Doba, kdy se voliči definitivně rozhodli pro jimi volenou stranu	116
Tabulka 6.2. Regresní model vysvětlující rozdíly v délce období před volbami, kdy se voliči definitivně rozhodli, kterou stranu budou volit ⁸	118
Tabulka 6.3. Vybrané charakteristiky rozhodnutých a nerozhodnutých voličů	122
Tabulka 6.4. Rozhodnutí a nerozhodnutí voliči podle zvolené politické strany	125
Tabulka 6.5. Politické strany, které nerozhodnutí voliči jednotlivých stran ještě zvažovali	127
Tabulka 6.6. Politické strany, které by nerozhodnutí voliči jednotlivých stran nikdy nevolili.	128
Tabulka 7.1. Sociální třída, subjektivní sociální třída, vzdělání a volba strany	138
Tabulka 7.2. Odhadnuté šance ODS v jednotlivých sociálních třídách.	141
Tabulka 7.3. Odhadnuté šance ODS v jednotlivých sociálních třídách s přihlédnutím ke vzdělání	142
Tabulka 7.4. Odhadnuté šance ODS v jednotlivých sociálních třídách s přihlédnutím ke vzdělání a věku	142
Tabulka 7.5. Odhadnuté šance ODS v jednotlivých sociálních třídách s přihlédnutím k zaměstnaneckému sektoru.	143
Tabulka 7.6. Odhadnuté šance ODS na stupnici subjektivní sociální třídy	143
Tabulka 8.1. Rozdíl mezi občany v míře stranické identifikace v době voleb	156
Tabulka 8.2. Srovnání míry stranické identifikace ve vybraných zemích Evropy, 1996–2005	158
Tabulka 8.3. Srovnání hlasování pro stranu s vyjádřenou mírou stranické identifikace	162
Tabulka 8.4. Konzistence hlasování ve volbách do PS v letech 2002 a 2006 podle intenzity stranické identifikace.	163
Tabulka 8.5. Konzistence hlasování ve volbách do PS v letech 2002 a 2006 podle intenzity stranické identifikace a volby konkrétní strany	164
Tabulka 8.6. Konzistence hlasování mezi rodiči a respondentem podle stranické identifikace respondenta.	172

Tabulka 9.1. Kritéria pro tematické hlasování při volbách za použití levo-pravé škály	185
Tabulka 9.2. Postoje voličů ODS jako podíl voličů dvou hlavních stran podle postoje na tematických škálách	188
Tabulka 9.3. Hlavní postojové dimenze v české společnosti.	191
Tabulka 9.4. Srovnání modelu tematického hlasování s dalšími modely volby strany	196
Tabulka 10.1. Shoda jednotlivých modelů volby strany s daty	208

Seznam grafů

Graf 3.1. Srovnání vývoje volebních preferencí CVVM, Factum Invenio a STEM během půl roku před volbami	59
Graf 4.1. Vývoj volební účasti v jednotlivých typech hlasování v ČR v letech 1996–2006	64
Graf 4.2. Pravděpodobnosti volební účasti z hlediska hlavních faktorů.	81
Graf 8.1. Úroveň stranické identifikace.	154
Graf 8.2. Sympatičnost stran na škále 0–10 podle intenzity stranické identifikace občanů identifikovaných s ČSSD a ODS.	166
Graf 8.3. Pozitivní a negativní sympatie k politickým stranám podle voličů jednotlivých stran	167
Graf 8.4. Konzistence hlasování mezi členy rodiny	170
Graf 9.1. Důležitost vybraných témat z hlediska ČSSD a ODS.	180
Graf 9.2. Vnímání důležitosti a postoje respondentů k jednotlivým tématům . . .	183
Graf 9.3. Postoje voličů politických stran ve dvou hlavních hodnotových dimenzích v ČR, 2006.	192
Graf 9.4. Srovnání různých vysvětlení volby strany.	200

Seznam obrázků a map

Obrázek 3.1. Nekorektní interpretace dubnových stranických preferencí agentury STEM v deníku Právo	51
Obrázek 3.2. Nekorektní interpretace dubnových stranických preferencí agentury STEM v deníku Mladá fronta DNES	52
Mapa 4.1. Účast ve volbách dle okresů	72

Výsledky voleb do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky 2. – 3. června 2006

	Hlasy		Mandáty	
	počet	%	počet	%
Občanská demokratická strana	1 892 475	35,38	81	40,5
Česká strana sociálně demokratická	1 728 827	32,32	74	37,0
Komunistická strana Čech a Moravy	685 328	12,81	26	13,0
Křesťanská demokratická unie-Československá strana lidová	386 706	7,22	13	6,5
Strana zelených	336 487	6,29	6	3,0
SNK Evropští demokraté	111 724	2,08	-	-
Nezávislí demokraté (předseda V. Železný)	36 708	0,68	-	-
Nezávislí	33 030	0,61	-	-
Strana zdravého rozumu	24 828	0,46	-	-
Pravý Blok	20 382	0,38	-	-
Unie svobody-Demokratická unie	16 457	0,30	-	-
Právo a Spravedlnost	12 756	0,23	-	-
Moravané	12 552	0,23	-	-
Strana rovnost šancí	10 879	0,20	-	-
Národní strana	9 341	0,17	-	-
Koalice pro Českou republiku	8 140	0,15	-	-
Koruna Česká (monarchistická strana)	7 293	0,13	-	-
Balbínova poetická strana	6 897	0,12	-	-
4 vize	3 109	0,05	-	-
Česká strana národně socialistická	1 387	0,02	-	-
Helax-Ostrava se baví	1 375	0,02	-	-
Humanistická strana	857	0,01	-	-
Folklor i Společnost	574	0,01	-	-
Česká pravice	395	0,00	-	-
Liberální reformní strana	253	0,00	-	-
České hnutí za národní jednotu	216	0,00	-	-

Zdroj: Volební server Českého statistického úřadu: <http://www.volby.cz/>.

**Účast při volbách do Poslanecké sněmovny
Parlamentu České republiky 2. – 3. června 2006**

Oprávnění voliči	8 333 305
Vydané obálky	5 372 449
Volební účast	64,47 %
Odevzdané obálky	5 368 495
Platné hlasy	5 348 976
Platné hlasy	99,64 %

Zdroj: Volební server Českého statistického úřadu: <http://www.volby.cz/>.

1. Úvod

TOMÁŠ LEBEDA, LUKÁŠ LINEK, PAT LYONS, KLÁRA VLACHOVÁ

Volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky, které proběhly 2. a 3. června 2006, byly již čtvrtými v dějinách samostatné České republiky. Tyto volby – minimálně svými výsledky – přinesly čtyři v české politice nové fenomény. Zprv se voliči dosud nevídaným způsobem přiklonili ke dvěma velkým stranám ODS a ČSSD. Poprvé se oběma stranám současně podařilo překonat třicetiprocentní hranici hlasů. ODS, která byla od roku 1998 v opozici, překročila 35 % hlasů, což je v historii samostatné České republiky absolutně i relativně nejvyšší podíl hlasů, které kdy strana získala.¹ Více než 32 % hlasů získala i ČSSD, která byla během předešlých dvou volebních období vládní stranou a zejména ke konci druhého volebního období ji provázela řada problémů a skandálů (časté změny na postu předsedy strany a premiéra, neúspěch v krajských a evropských volbách, vyšetřování některých sociálnědemokratických politiků, atd.).

Zadruhé se oběma velkým stranám podařilo oproti předcházejícím volbám svůj výsledek vylepšit. Zatřetí získala poprvé parlamentní zastoupení Strana zelených, čímž se Česká republika stala první postkomunistickou zemí, která má v parlamentu (a následně i ve vládě) environmentalistickou politickou stranu. Začtvrté se na polovinu oproti předchozím volbám zmenšil zisk stran, které se nedostaly do Sněmovny. Propadlo tak pouhých 6 % hlasů. Přestože tři strany pravice a středu – ODS, KDU-ČSL a SZ – obdržely od voličů o dvě stě tisíc hlasů více než levicové strany ČSSD a KSČM, oba tábory nakonec získaly ve dvousetčlenné Poslanecké sněmovně shodně po sto mandátech. Volby tak skončily patem, který zkomplikoval povolební vyjednávání, a sestavování vlády trvalo nezvyklých sedm měsíců.

Volby do dolních komor parlamentů bývají klíčovými nejen pro tvorbu zákonů a legislativu obecně, ale na jejich základě se v parlamentních režimech, jakým je i Česká republika, formuje výkonná moc. Rozhodují tak o podobě vlády. Jejich důležitost je zjevná. Ve

vyspělých západoevropských demokraciích bývá poměrně běžné, že je volební chování po každých volbách důkladně analyzováno na základě akademických výzkumů. Základní otázky, jež se tyto výzkumy snaží zodpovědět, jsou buď výsostně teoretické, nebo čistě deskriptivní a analyzují konkrétní volby. V té teoreticky méně náročné podobě se snaží odpovědět na otázky po tom, jaké kategorie voličů hlasovaly pro konkrétní strany, proč se voliči rozhodli určitým způsobem, jaká kritéria používali pro svá rozhodnutí o volbě strany, či co je vedlo k tomu, aby se voleb vůbec zúčastnili. Naše ambice jsou podobné, neboť se snažíme s použitím teoretické výbavy soudobé politologie a sociologie odpovědět na takovéto otázky v naší monografii. Při přípravě této knihy jsme se rozhodli položit důraz na analýzu voleb v roce 2006. Časové a mezinárodní srovnání bude omezeno na nutné minimum. Omezujeme i prezentování teorií na nezbytnou míru, potřebnou pro pochopení našich analýz.

1.1. Česká volební studie 2006

Volby do Poslanecké sněmovny 2006 byly celkem třetími volbami tohoto druhu, po nichž se konalo akademické povolební dotazníkové šetření, jehož cílem byl výzkum volebního chování. Hlavním rozdílem tohoto šetření od těch předchozích byl především poznávací zájem domácích výzkumníků. Provedení předchozích šetření totiž bylo motivováno primárně ze zahraničí, kde bylo cílem získat data za Českou republiku ve větších mezinárodních projektech. Po volbách do PS v roce 1996 a 2002 proběhla šetření, jež byla součástí projektu Comparative Study of Electoral Systems. Výstupem z šetření v roce 2002 byla pouze jedna kapitola ve sborníku o volbách do PS v roce 2002 (Seidlová, Červenka, Kunštát 2003). Akademické šetření se také konalo po volbách do Evropského parlamentu v roce 2004, jež bylo součástí Evropské volební studie (*European Election Study* – EES). V českém modulu byly navíc řešeny i další dílčí otázky: vliv politických znalostí na volební účast (viz Linek, Lyons 2004, 2005) a teorie voličského dilematu s cílem vysvětlit volební účast (viz Linek, van der Veen 2005, 2007).

Povolební dotazníkové šetření v roce 2006 připravil tým pracovníků Sociologického ústavu AV ČR, kteří pracují ve výzkumných od-

děleních Hodnotové orientace ve společnosti (Tomáš Lebeda, Klára Vlachová a Blanka Řeháková) a Sociologie politiky (Lukáš Linek a Pat Lyons). Vzhledem k tomu, že se jedná o první akademický výzkum volebního chování, který je motivován poznávacími zájmy českých odborníků, rozhodli jsme se následovat obdobné výzkumy ze zahraničí a pojmenovat toto šetření Česká volební studie 2006 (jako český ekvivalent anglického *Czech Election Study 2006*). Design výzkumu inspirovala obdobná šetření ze západní Evropy, kde mají v některých zemích již téměř padesátiletou tradici. Osu dotazníku tvoří dvacet čtyři otázek z třetího modulu Comparative Study of Electoral Systems, který je v současnosti používán ve více jak třiceti zemích světa. Tyto otázky bude možné – po zařazení českých dat do datového archivu – použít pro komparativní studie. Dalšími významnými zdroji byly koncepty a na ně navazující otázky z volebních studií ve Velké Británii (*British Election Study*) a Nizozemsku (*Dutch Election Study*), Evropské volební studie (EES) a Evropského sociálního výzkumu (*European Social Survey*).

Dotazník dále obsahuje tři skupiny otázek, jež připravili členové týmu pro testování specifických teorií. První skupina otázek se týká volebního chování partnera a rodičů respondenta. Cílem těchto otázek je zjistit rodinné zázemí volební účasti a volby stran a analyzovat potenciální vliv rodinné socializace na politické chování potomků, resp. obrácený vztah, kdy se politické chování starších rodičů odvíjí v závislosti na postojích jejich potomků. Druhá sada otázek se týkala efektu pětiprocentní uzavírací klauzule a praktikování strategického hlasování voličů založeného na jejich znalosti volebního systému. Třetí skupinou byla baterie devíti otázek měřících politické znalosti respondentů, jež byla připravena na základě analýz dvou předchozích šetření. Cílem analýz souvisejících s těmito proměnnými je testovat, zda pro skupiny definované na základě různé úrovně politických znalostí neexistují odlišné modely volebního chování.

Sběr dat na základě zadání týmu provedlo Centrum pro výzkum veřejného mínění SOÚ AV ČR těsně po volbách do Poslanecké sněmovny v období od 9. do 21. června 2006. Výběr dotazovaných ve věku od 18 let výše byl proveden kvótní metodou. Dotázáno bylo 2002 respondentů. Výzkum byl financován z prostředků Sociologického ústavu AV ČR. Většina analýz prezentovaných v této monografii je provedena na datech z tohoto povolebního šetření. Jako v každém povolebním

dotazníkovém šetření jsme se i v našem případě setkali s nadhodnocením počtu respondentů, již uváděli, že se účastnili voleb. Celkové nadhodnocení nedosahovalo více než 10% a řešili jsme je použitím vah, jež zajišťují, že se frekvence volební účasti a podpory stran v datovém souboru shodují se skutečnými výsledky [způsob vážení viz van der Eijk, Franklin 1996]. Všechny tabulky v této monografii založené na datech z České volební studie 2006 využívají vážená data, není-li uvedeno jinak.

1.2. Seznámení s voličskou strukturou jednotlivých stran

Než se pustíme do detailních analýz v jednotlivých kapitolách knihy, seznámme se alespoň s nezákladnějšími rysy volebního chování ve volbách do PS v roce 2006. Již na začátku úvodu jsme zmínili, že tyto volby přinesly řadu nových jevů, případně neočekávaných výsledků. Při pohledu na volební výsledky (viz tabulku volebních výsledků na straně VII) nás napadnou ještě další skutečnosti, jež si žádají analýzu a vysvětlení. Samotné výsledky zaujmou na české poměry vysokým procentním ziskem ODS a ČSSD, které získaly dohromady více než dvě třetiny hlasů (67,7%). Dalšími zajímavými jevy jsou malý propad voličských hlasů na úrovni šesti procent, disproporce mezi zisky hlasů a mandátů v případě SZ či pokles podpory KSČM při nárůstu volební účasti (především pokles absolutního počtu hlasů pro KSČM může být začátkem trendu poklesu podpory této strany).

Další pohled na volby přinášejí tabulky, které vypovídají o tom, jak se ve volbách v roce 2006 chovali voliči jednotlivých stran z voleb konaných roku 2002 (viz tabulky 1.1 a 1.2). Jedná se o tzv. tabulky voličských přesunů, přičemž první pohlíží na voličské přesuny z hlediska voličů jednotlivých stran v roce 2002 (otázka zní: Jak v roce 2006 hlasovali voliči strany A z roku 2002?) a druhá pohlíží na tyto přesuny logikou zisků stran v roce 2006 (zde naopak otázka zní: Odkud pocházejí voliči strany A v roce 2006?).

Seskupení konkrétních polí v tabulkách představují jednotlivé typy volebního chování. Prvním typem jsou lidé, kteří nevolili ani v roce 2002, ani v roce 2006 (buňka předposledního řádku a sloupce v obou

tabulkách). Z nevoličů v roce 2002 se voleb v roce 2006 nezúčastnilo téměř 67%. Jedná se přibližně o 25% populace, o níž lze s velkou pravděpodobností říci, že se nikdy neúčastní voleb. Opakem těchto stabilních nevoličů je druhý typ volebního chování: loajální voliči. Celkově se jedná přibližně o třetinu populace (jedná se o součet voličů umístěných na diagonálách tabulek; s výjimkou stabilních nevoličů). Obě tabulky naznačují, že jich mezi lety 2002 a 2006 měly nejvíce KSČM a ODS. Obdobně by tomu mohlo být v případě KDU-ČSL, u které však tento jev v tabulce 1.1 maskuje její kandidatura z roku 2002 v rámci Koalice.

Zatímco první dva typy volebního chování odkazují ke stabilitě, zbývající dva jsou naopak projevem fluktuaace a proměn volebního chování. Třetím typem jsou neloajální voliči, což jsou ti, kteří v jedněch volbách hlasují pro stranu A a v dalších pro stranu B. Tito voliči se pravidelně účastní voleb, ale mění stranu, již podporují. Počet těchto voličů je relativně malý a dosahuje pouze něco málo přes 10% populace. Jedná se o voliče, kteří jsou v obou tabulkách zařazeni nad a pod diagonálou. Největší schopnost přitáhnout voliče mají tradičně obě největší strany ODS a ČSSD. ODS se podařilo přitáhnout osminu voličů Koalice (12% v tabulce 1.1), naopak ČSSD přitáhla desetinu voličů Koalice a KSČM. Obecně lze říci, že mezi KSČM a ČSSD probíhají přesuny voličů, které se v absolutních číslech téměř rovnají: kolik voličů se přesune od KSČM k ČSSD, tolik se zároveň přesune druhým směrem.

Posledním typem voličů jsou ti, kteří se voleb jednou zúčastní a podruhé ne. Jedná se přibližně o 20% oprávněných voličů. Z hlediska volebního úspěchu stran je důležité, které straně se podaří mobilizovat co nejvíce bývalých nevoličů a zároveň udržet všechny minulé voliče. Strany se liší nejen podle toho, kolik nových voličů získají (především ČSSD a ODS dokázaly zmobilizovat největší část minulých nevoličů – 12 a 10% v tabulce 1.1), ale i z hlediska toho, kolik bývalých voličů bylo demobilizováno (to nejvíce postihlo ČSSD a bývalou Koalici). Nakonec tu máme relativně dosti početnou skupinu občanů o rozsahu přibližně 10%, kteří se voleb mohli účastnit poprvé. Nejvíce prvovoličů se podařilo mobilizovat ODS a SZ. Pokud si uvědomíme, že zároveň přibližně 8% oprávněných voličů mezi sledovanými volbami zemřelo, došlo tak k výrazné proměně voličstva způsobené pouhou generační výměnou.

Tabulka 1.1. Voličské přesuny mezi volbami do PS v roce 2002 a 2006 (řádková procenta)

2002/2006	ČSSD	ODS	KSČM	KDU-ČSL	SZ	Ostatní	Nevoliči	Celkem
ČSSD	70	6	4	1	2	2	14	100
ODS	2	84	0	1	2	2	9	100
KSČM	9	2	78	1	1	2	8	100
Koalice (KDU-ČSL a US-DEU)	9	12	0	55	2	8	13	100
SZ	16	16	0	0	47	5	16	100
Ostatní	18	20	12	8	3	11	27	100
Nízký věk	6	14	1	2	9	3	66	100
Nevoliči	12	10	2	2	4	3	67	100
Celkem	20	21	8	4	4	4	40	100

Zdroj: Česká volební studie 2006.

Tabulka 1.2. Voličské přesuny mezi volbami do PS v roce 2002 a 2006 (sloupcová procenta)

2002/2006	ČSSD	ODS	KSČM	KDU-ČSL	SZ	Ostatní	Nevoliči	Celkem
ČSSD	59	4	9	2	10	11	6	16
ODS	2	60	0	2	8	8	3	15
KSČM	3	1	67	1	1	3	1	7
Koalice (KDU-ČSL a US-DEU)	2	3	0	63	3	11	2	5
SZ	1	1	0	0	12	1	0	1
Ostatní	6	6	10	13	5	19	5	7
Nízký věk	3	7	1	4	22	8	16	10
Nevoliči	24	19	13	15	39	38	67	40
Celkem	100	100	100	100	100	100	100	100

Zdroj: Česká volební studie 2006.

Co se týče sociodemografických charakteristik voličů jednotlivých stran, naše analýzy potvrzují některé dlouhodobé pravidelnosti, zejména co se týče vztahu mezi volebním chováním a věkem, vzděláním a příjmem, tedy charakteristikami, jež výrazně souvisí se sociální třídou či statusem (viz tabulku 1.3). Pro ODS – podobně jako

v předchozích volbách – častěji hlasovali voliči z nejmladší a střední věkové kategorie (od 18 do 54 let), s vyšším vzděláním (středním s maturitou a univerzitním) a z nejvyšší příjmové skupiny (měřeno podle příjmu domácnosti, kde ODS dominovala v nejvyšší skupině s rodinným příjmem nad 35 000 Kč měsíčně). Přesným opakem voličů ODS jsou voliči KSČM. Ti jsou velmi často starší (nadprůměrně zastoupení v kategoriích nad 55 let a zejména od 65 let výše), s nižším vzděláním (zejména se základním a středním bez maturity) a z nižších příjmových skupin). Částečně jsou takovými protipólem ODS i voliči KDU-ČSL. Jejich věková, vzdělanostní a příjmová struktura sleduje podobné trendy, jako jsme popsali u voličů KSČM, jen nerovnoměrný rozptyl mezi jednotlivými kategoriemi těchto proměnných je méně výrazný. Kumulace nižšího vzdělání, nízkého příjmu a stáří v případě voličů KSČM a KDU-ČSL je způsobena především jejich věkovou strukturou: ve starší generaci je obecně nižší vzdělanost a zároveň přechod ze zaměstnaneckého statusu do důchodového věku přináší pokles příjmů. Ve srovnání s těmito stranami má ČSSD voličskou podporu rozdělenou mezi jednotlivé skupiny poněkud rovnoměrněji, avšak i ji častěji podporují voliči předdůchodového a důchodového věku, s nižším středním vzděláním a spíše podprůměrnými příjmy. Strana zelených do určité míry nastoupila na místo uvolněné ODA a US, neboť získala, obdobně jako dříve tyto strany, nejvíce hlasů od svobodných voličů v nejmladších věkových kategoriích (mezi 18 až 34 lety). Z hlediska příjmu má voličskou podporu velmi vyrovnanou, s výjimkou slabší podpory v nejnižší příjmové kategorii.

Z hlediska zaměstnaneckého statusu získaly velkou část podpory mezi studujícími ODS a SZ. Mezi zaměstnanci měla ODS s ČSSD vyrovnanou podporu, zatímco skupinu samostatně výdělečně činných ovládla ze dvou třetin ODS. Zde se může projevovat odlišnost ekonomického programu ODS od programu ČSSD a KSČM. Oproti předchozím volbám bylo z hlediska zisku ODS důležité, že strana získala větší podporu mezi důchodci, byť jde stále o skupinu, kde je zisk ODS výrazně podprůměrný. Jak v letech 1998, tak v letech 2002 byl totiž poměr podpory ODS a ČSSD mezi důchodci vždy větší než 1:2, zatímco v roce 2006 poklesl pod poměr 1:1,8. Obecně lze říci, že důchodci svůj hlas odevzdávají relativně konzervativně – pouze šest procent důchodců podpořilo jinou stranu než jednu z hlavních čtyř zavedených

stran. Jejich nejčastější volbou stále zůstává ČSSD a za ní na druhém místě KSČM, nadprůměrné zisky má u důchodců i KDU-ČSL.

Data z roku 2006 neukázala zásadní rozdíly ve volebním chování mužů a žen, což je ve srovnání s poznatky z předcházejících voleb zajímavé. Výjimkou jsou pouze lidovci, u kterých se ještě prohloubil převažující podíl žen mezi jejich voliči. KDU-ČSL tradičně bývala podporována více ženami, což dnes může být ještě posíleno stárnutím jejího voličstva, jež se tak kvůli obecné převaze žen mezi nejstaršími občany projevuje i feminizací lidoveckého elektorátu. Podobný trend lze patrně spatřovat i u KSČM, kde je však dřívější převaha mužů postupně nahrazována paritou obou pohlaví. Zatímco ČSSD byla v minulosti podporována spíše ženami, v roce 2006 měla poprvé mezi svými voliči více mužů.

Tabulka 1.3. Profily voličů stran, které získaly křesla do PS v roce 2006 (řádková procenta)

Proměnná	Kategorie	ODS	ČSSD	KSČM	KDU-ČSL	SZ	Ostatní	N
Celkem	Všichni voliči	35	32	13	7	6	6	1209
Věk	18–24 let	44	20	1	3	23	9	104
	25–34 let	44	27	4	4	12	10	199
	35–44 let	42	32	6	6	6	8	205
	45–54 let	47	31	7	9	4	3	232
	55–64 let	24	39	20	9	2	6	255
	65 let a více	17	37	33	10	2	2	211
Úroveň vzdělání	Základní nebo nižší	22	33	22	9	9	5	179
	Střední bez maturity	26	38	17	8	6	5	469
	Střední s maturitou	44	29	6	6	6	8	358
	Univerzitní	53	26	6	6	5	5	203
Měsíční příjem domácnosti	První kvartil (méně než 13 999 Kč)	19	38	25	10	3	4	186
	Druhý kvartil (14–22 999 Kč)	22	41	18	8	6	6	213
	Třetí kvartil (23–34 999 Kč)	34	34	12	6	7	6	268
	Čtvrtý kvartil (35 000 Kč a více)	49	25	7	5	6	7	268

Proměnná	Kategorie	ODS	ČSSD	KSČM	KDU-ČSL	SZ	Ostatní	N
Zaměstnanecký status	Student/ka	50	17	0	3	25	6	72
	Zaměstnanec/kyně na plný úvazek	37	36	8	6	6	6	540
	Samostatně činný/á nebo podnikatel	64	12	4	7	5	8	129
	Důchodce/kyně	20	36	27	11	2	4	292
Pohlaví	Muž	36	34	13	5	5	6	619
	Žena	35	31	13	9	7	6	590
Rodinný stav	Svobodný/á nebo žijící sám/sama	34	30	14	8	9	6	414
	Vdaná/ženatý nebo žijící s partnerem/kou	36	34	12	7	5	6	795
Návštěva bohoslužeb	Nikdy je nenavštěvuje	37	32	17	1	6	6	663
	Navštěvuje je jednou nebo vícekrát týdně	20	25	3	46	3	4	80
Úroveň politických znalostí	Nejnižší kvartil	21	37	17	12	9	5	82
	Nižší kvartil	29	32	17	9	8	6	373
	Vyšší kvartil	37	36	10	6	6	5	373
	Nejvyšší kvartil	44	28	11	6	5	7	379

Zdroj: Česká volební studie 2006.

Poznámka: Data by měla být interpretována následujícím způsobem: 46,8 % svobodných voličů se voleb zúčastnilo a 53,2 % se jich nezúčastnilo.

Z hlediska rodinného stavu souvisí odlišnost podpory SZ a do určité míry i KSČM a KDU-ČSL s věkovým složením jejich voličů: zatímco SZ často podporují ještě svobodní mladí lidé, naopak KDU-ČSL a KSČM častěji volí již samostatně žijící, především starší ovdovělé ženy. Zatímco rodinný stav má vliv na volbu strany pouze zprostředkovaně (přes věk), další indikátor sociální ukotvenosti občanů (religiozita a s ní související návštěva bohoslužeb) má na volbu strany výrazný vliv. Podpora KDU-ČSL je koncentrována mezi voliči, kteří velmi často navštěvují bohoslužby, a naopak téměř žádný volič, který bohosluž-

by nenavštěvuje, nehlasoval pro KDU-ČSL. Nejsekulárnější stranou je z hlediska vlastních voličů zejména KSČM a dále pak ODS.

Poslední indikátor, který jsme použili pro představení struktury voličů jednotlivých stran, sleduje jejich politické znalosti. Kromě zájmu o politiku vyjadřuje i schopnosti porozumět politice. Ty mohou být do určité míry dány i jejich vzděláním, případně věkem. Voliči, u kterých jsme zjistili nejnižší úroveň politických znalostí, dávali své hlasy častěji KSČM, KDU-ČSL a do určité míry i SZ. Naopak ti, kteří dosáhli nejvyšší úrovně politických znalostí, hlasovali významně častěji pro ODS.

1.3. Představení knihy

Představení výsledků voleb z hlediska struktury voličů (volební podpory v minulých volbách a základních identifikačních charakteristik) nechává mnoho otázek nezodpovězených, dokonce by se chtělo říci, že nové a nové otázky generuje. Velkou část těchto otázek zodpovídáme v jednotlivých kapitolách této monografie. Kniha začíná kapitolou Tomáše Lebedy o volebním systému a jeho vlivu na rozhodování voličů. Nejprve jsou představena minulá a současná volební pravidla a jejich dopad na formování stranického systému. Pohled na volební výsledky a jednoduché srovnání zisků hlasů a mandátů KDU-ČSL a SZ otevírá otázku disproporcionality zastoupení jednotlivých stran, kdy strany s přibližně stejnými počty hlasů získají diametrálně odlišný počet mandátů. Kromě mechanického vlivu volebního systému, jenž byl zodpovědný za tyto odlišné zisky, se autor zaměřuje i na strategické kalkulace voličů a to, zda jsou voliči při svém rozhodování ovlivněni výší uzavírací klauzule a tzv. přirozeného prahu. Všeobecné překvapení veřejnosti po zveřejnění toho, kolik která strana získala hlasů a mandátů ve volbách do PS v roce 2006 (a především po zjištění nízkého zisku mandátů Stranou zelených), odhalilo, že jen relativně málo občanů vědělo, jak český volební systém funguje. Nabízí se tak otázka, zda je vůbec možné, aby se projevil psychologický efekt tzv. přirozeného prahu. Proto Tomáš Lebeda ve své kapitole analyzuje efekt volebního systému i z hlediska znalosti jeho fungování.

Následující kapitola se zaměřuje na výzkumy volebních preferencí před sněmovními volbami 2006. Tomáš Lebeda a Jindřich Krejčí nejprve seznamují čtenáře se základními parametry výzkumů, s jejich možnými limity a s kritérii, podle nichž lze usuzovat na jejich serióznost a kvalitu. Poté představují výzkumy realizované renomovanými

agenturami v období půl roku před volbami. Poukazují na největší nedostatky a prohřešky, které byly v práci agentur zaznamenány, a stejně tak na prohřešky, kterých se při prezentaci výsledků výzkumů dopustila média. Tuto kapitolu lze zároveň číst jako komplementární k první kapitole, jež obsahuje mimo jiné analýzu strategického hlasování. Zmiňované prohřešky při prezentaci výstupů průzkumů volebních preferencí, jež se týkaly především schopnosti některých stran překročit pětiprocentní volební hranici, mohou vytvářet psychologickou bariéru pro některé voliče, kteří se proto nakonec voleb nezúčastní a nebo se rozhodnou volit stranu, která má překročení klauzule zcela jisté. Tabulka 1.2 prozrazuje, že toto mohl být jeden z důležitých aspektů úspěchu SZ. Nevoliči z roku 2002 tvořili celkem 39 % voličů SZ v roce 2006, což byl největší podíl ze všech větších stran. To naznačuje, že občané, kteří SZ chtěli volit v předchozích volbách, se s velkou pravděpodobností rozhodli k volbám nejít, protože v roce 2002 byla nízká pravděpodobnost, že SZ překročí pětiprocentní hranici. Obdobné zvažování efektivnosti volební účasti mohlo probíhat i mezi současnými voliči KDU-ČSL, jež byla nejčastěji terčem nepřesných interpretací průzkumů volebních preferencí.

Obě úvodní kapitoly nepřímo uvažují o volební účasti, a to především z pohledu strategického zvažování účasti v případě, že oblíbená strana nemá šanci dostat se do zastupitelského orgánu. Účast ve volbách do PS bývá v Česku nejvyšší ve srovnání s jinými typy voleb a v roce 2006 byla 64,5 %, což představuje zvýšení o šest a půl procentního bodu oproti volbám v roce 2002. Tabulky 1.1 a 1.2 naznačují další důležitou věc: uvedený nárůst volební účasti nebyl dosažen pouze tím, že k volbám byli mobilizováni voliči, již se voleb v roce 2002 nezúčastnili (a mezi nimi i část prvovoličů), ale i tím, že část voličů z roku 2002 k volbám nepřišla. Kdyby totiž k volbám v roce 2006 přišli všichni voliči z roku 2002 a ti, kteří byli nově mobilizováni v roce 2006, byla by volební účast přibližně 71 %. Z toho plyne, že skupiny občanů, jež se účastní stejného typu voleb v různých časových obdobích, se úplně nepřekrývají. Přestože existuje skupina občanů, kteří se voleb zúčastní za jakýchkoli podmínek, existují i další skupiny občanů s odlišným vztahem k volební účasti [viz Blais 2002, 2006]. Jednou z nich jsou ti, kteří se voleb účastní pouze někdy a většinou na základě působení nějakých aktuálních vlivů. Lukáš Linek a Pat Lyons proto ve čtvrté kapitole knihy analyzují volební účast z hlediska vlast-

ních zdrojů občanů a mobilizačních aktivit především stran a zájmových skupin. Autoři v této kapitole zkoumají důvody volební neúčasti a hledají charakteristiky, jež hrály dominantní roli pro rozhodnutí zúčastnit se voleb.

Na kapitolu o volební účasti navazuje Lukáš Linek analýzou vlivu volební účasti na zisky jednotlivých stran. Údaje v tabulce 1.1 naznačují, že volební neúčast nejvíce postihla zisky ČSSD, KDU-ČSL a SZ (těmto stranám se přesunulo nejvíce voličů z roku 2002 mezi nevoliče v roce 2006). Při hypotetické účasti voličů těchto stran na stejné úrovni jako v případě voličů ODS či KSČM (a tedy při vyšší volební účasti) by tyto strany pravděpodobně získaly větší podíly hlasů. Naopak pohled na vývoj vztahu volební podpory ODS a volební účasti od počátku devadesátých let naznačuje, že čím je volební účast vyšší, tím větší jsou zisky ODS. Tyto protichůdné pohledy vedly Lukáše Linka ke zkoumání vlivu volební účasti na zisky stran s tím, že zároveň testuje hypotézy o výhodnosti vyšší volební účasti pro levicové a neparlamentní strany a nevýhodnosti vyšší volební účasti pro extrémní či krajně levicové strany. Ve své analýze kombinuje dva typy dat – regionálně agregované volební výsledky a individuální data z České volební studie 2006 – což mu umožňuje ověřit závěry dvěma způsoby.

Eva Bradová s Tomášem Lebedou se v šesté kapitole věnují tzv. nerozhodnutým voličům, tedy těm, kteří se rozhodují až během posledních týdnů před volbami. Jsou to voliči, kteří nemají pevnou vazbu k jedné straně. Jednou se voleb zúčastní a jindy ne. Stranu si vybírají dosti náhodně a volba strany ve volbách do PS v roce 2002 se nemusí vůbec shodovat s volbou v roce 2006. Tabulky 1.1 a 1.2 naznačují, že takovýto volič může být relativně hodně. V zásadě se může jednat o voliče mimo diagonálu a současné voliče, kteří v minulých volbách patřili mezi nevoliče (samozřejmě že mezi nerozhodnuté voliče mohou patřit i ti, kteří nakonec hlasují pro stejnou stranu jako v minulých volbách). Tito nerozhodnutí voliči jsou nejsnáze ovlivnitelní volební kampaní, která před volbami 2006 získala velmi profesionální podobu a poprvé masivně využila marketingových nástrojů známých z USA a západní Evropy. Text Evy Bradové a Tomáše Lebedy popisuje, který typ voličů patří mezi nerozhodnuté, a zabývá se jejich odlišnostmi ve vztahu k rozhodnutým voličům.

V posledních třech kapitolách je vysvětlováno volební chování optikou tří základních přístupů k jeho studiu: třídního hlasování, stranic-

ké identifikace a tematického hlasování. První dva teoretické přístupy patří v oblasti výzkumu volebního chování mezi klasické a některé nové přístupy je kritizují pro statický pohled na volební rozhodování a důraz na vysvětlení stability volební podpory. Hlasování na základě třídy či na základě stranické identifikace předpokládají, že je volič buď v mládí socializován k volbě konkrétní strany (stranická identifikace) či na základě své sociálně-ekonomické pozice získá určité predispozice k hlasování pro konkrétní stranu. Oba teoretické přístupy se zaměřují na vysvětlení chování těch voličů, kteří jsou zařazeni v obou tabulkách voličských přesunů na diagonále, tedy na loajální voliče. Tabulka 1.2 ukazuje, že nejstabilnější voliče má ODS a KSČM, neboť 84 % voličů ODS z roku 2002 hlasovalo pro tutéž stranu i v roce 2006 a v případě KSČM to bylo 78 %.

V sedmé kapitole Klára Vlachová a Blanka Řeháková navazují na analýzy z 90. let, které ukazovaly na to, že politický konflikt a stranická soutěž v České republice mají výraznou třídní povahu. Jejich závěry ukázaly, že především volby do PS v roce 1996 přinesly krystalizaci tradiční levo-pravé soutěže založené na podpoře levicových stran nižšími sociálními třídami a na podpoře pravicových stran vyššími sociálními třídami. Proto znovu zkoumají, zda v České republice stále přetrvává dříve zjištěný vztah mezi příslušností k určité sociální třídě a volbou určité strany. V osmé kapitole analyzují Lukáš Linek a Pat Lyons druhý přístup k vysvětlení stabilní voličské podpory: teorii stranické identifikace. Předchozí analýzy stranické identifikace v ČR ukazovaly, že nejsilnější vazbu voličů ke straně má KSČM, ODS a KDU-ČSL. Tabulka 1.2 naznačuje, že v případě KSČM a ODS se mohla tato pevnost identifikace projevit ve stabilitě voličské podpory těchto stran.

Hlavní proud literatury, jež kritizuje oba dva výše uvedené přístupy k volebnímu rozhodování, se seskupuje pod označení tematické hlasování. Tato literatura upozorňuje na to, že jednotlivé volby se mohou odlišovat tím, jaká témata jsou občanům prezentována (a jaká témata považují voliči za důležitá) ve volební kampani. Zároveň zdůrazňuje i to, že pro voliče nemusí být důležitý celý soubor politik, jež strana nabízí, ale pouze vybraný aspekt jejího programu. Lukáš Linek a Pat Lyons v deváté kapitole přicházejí s analýzou, která mapuje význam volebních témat pro voličské rozhodování. Testují, zda odlišné veřejné politiky nabízené jednotlivými stranami vedou voliče k tomu, aby tyto

strany volili. Vedle jednotlivých volebních témat se autoři soustředí na vztah k levo-pravé sebeidentifikaci voličů i na význam jejich sympatií k lídrům politických stran.

Všechny tyto stati vznikly v první řadě díky více než dvěma tisícům respondentů, kteří byli dotazováni v rámci naší České volební studie 2006. Bez jejich ochoty trpělivě odpovídat na naše otázky bychom svůj výzkum nemohli uskutečnit. Za kvalitní provedení sběru dat pro Českou volební studii 2006 patří poděkování Centru pro výzkum veřejného mínění SOÚ AV ČR, v.v.i., a jeho vedoucímu Jiřímu Vinopalovi.

Poznámky

- 1 V období federace ve volbách do ČNR v roce 1992 získala ODS sice o osm tisíc hlasů více, ale jejich podíl byl výrazně nižší (29,7 %). Samostatnou kapitolou byly první „polistopadové“ volby v roce 1990, ve kterých OF obdrželo mimořádných 49,5%. To však bylo způsobeno jedinečností prvních svobodných voleb, které spíše než volbou mezi programovými alternativami byly plebiscitem o charakteru režimu.

2. Volební systém a voličské rozhodování¹

TOMÁŠ LEBEDA

Volební systém představuje podstatný faktor při formování podoby stranických systémů. Dokáže ovlivňovat počet parlamentních stran, proporcionalitu jejich reprezentace, míru jejich vzájemné konkurence či naopak kooperace. Volební systém formuje i volební strategii stran a v neposlední řadě i strategii voličského rozhodování. Rozdíl v působení velmi poměrného systému, jaký má například Nizozemsko, a prostého většinového systému ve Spojeném království je patrný na první pohled. Na jedné straně multipartismus, ve kterém má šanci uspět strana i s necelým jedním procentem hlasů, na straně druhé střídání dvou silných stran ve vládě a podreprezentace či naprostá nereprezentace celoplošných třetích stran. Jeden systém dává voliči šanci vybírat mezi stranami v jediném celostátním obvodu, druhý systém přináší soutěž stranických kandidátů v obvodech, kde je zvolen jediný poslanec. Na jedné straně se volič rozhoduje velmi volně a svobodně, na straně druhé je často tlačěn ke strategické volbě. Česká republika má sice systém poměrného zastoupení, ale zdaleka ne v tak čisté podobě, jako je tomu například ve zmíněném Nizozemsku. Musíme se tedy ptát, do jaké míry jsou výsledky voleb v ČR disproporční a jak český volební systém ovlivňuje strategii stran a zejména strategii voličského rozhodování. Na tyto otázky se alespoň částečně pokusí odpovět následující kapitola.

Vliv volebního systému na podobu stranického systému bývá v řadě konkrétních případů poměrně zjevný. Odborníci se jej pokouší zobecnit a popsat již od 50. let 20. století. Pravděpodobně prvním pokusem o obecné shrnutí kauzalit mezi volebními pravidly a podobou stranického systému byly známé Duvergerovy zákony [Duverger 1964: 205, původně 1951].² Na ně navázala řada dalších teoretiků. Douglas Rae [1967] empiricky zkoumal volby ve dvaceti demokratických zemích

v období let 1945 až 1965. Platnost Duvergerových tezí v podstatě potvrdil a doplnil o řadu zpřesňujících poznatků. Pokusil se vysvětlit a zobecnit dvě empirické výjimky – Kanadu a Rakousko, které nezapadaly do původního Duvergerova konceptu [Rae 1967: 94–95]. William H. Riker byl dalším teoretikem, který po empirickém zkoumání v polovině sedmdesátých let prohlásil Duvergerovy teze za platné a „rozřešil další výjimku pravidla bipartismu ve většinovém systému, totiž případ Indie“ [Charlot, viz Novák 1997: 61; srovnej Riker 1982]. Posledním, kdo nejvýznamněji modifikoval a významně obohatil teorie kauzálních vztahů volebního mechanismu a stranického systému, byl Giovanni Sartori [1976, 1986, 2001 (původně 1994)]. Formuloval čtyři teze mapující vztah volebního systému a stranického systému, které sám nazval zákony. [Sartori 2001: 59–60]. V Sartoriho podání vstoupily do hry další dvě proměnné: strukturovanost versus nestrukturovanost stranického systému a prostorová koncentrace elektorátu versus voličský rozptyl. S jejich pomocí se mu dosud nejspokojivěji podařilo zobecnit vztahy mezi volebním a stranickým systémem a vysvětlit řadu do té doby často zmiňovaných výjimek. V jistém smyslu na uvedené teorie navázal i Arend Lijphart [1985, 1994, 1999], u kterého je volební systém jedním ze základních faktorů definujících model demokracie (majoritní versus konsensuální).

V českém prostředí patří mezi nejzasvěcenější interprety a obhájce kauzálních vztahů popsaných Duvergerem a Sartorim Miroslav Novák [1997, 2001]. Ten také přináší podrobnější přehled jejich teorií. Sartoriho přístupy najdeme rozpracovány i u Maxmiliána Strmisky [např. 2004]. K dalším významným českým autorům, kteří se vztahu volebních a stranických systémů podrobně věnovali, patří např. Petr Fiala [1999, 2004], Michal Klíma [1998, 2001] a do jisté míry i ústavní právníci Vladimír Klokočka [1991] a Jan Filip [1992, 1999, 2004].

Pozornost teoretiků se však neomezuje pouze na mechanické vztahy volebního a stranického systému. Je zřejmé, že řada voličů přizpůsobí svou strategii výběru strany volebním pravidlům. Jinak se budou rozhodovat ti, kteří odevzdávají své hlasy v rámci většinového volebního systému, který dlouhodobě přináší alternaci pouze dvou velkých stran u moci a ve kterém jsou malé strany podreprezentovány a nebo zcela nereprezentovány. Jiná pak bude strategie, když volič může na základě čistého poměrného systému očekávat velmi propoční výsledky. Různé formy volebních systémů vedou k odlišné volební stra-

tegií jak jednotlivých stran, tak i samotných voličů. Duverger [1964, původně 1951] jako jeden z prvních popsal tzv. psychologický efekt volebního systému, který ovlivňuje volební chování v prostředí relativně většinového systému. Ten působí se zpožděním několika voleb jako důsledek tzv. mechanického efektu, daného vlastnostmi volebního systému. Samotný mechanický efekt je přímý důsledek vlivu volebního mechanismu na systém stran. Psychologický efekt nastupuje se zpožděním přibližně trojích řádných voleb. Voliči si totiž začínají uvědomovat mechanický efekt, mají s ním zkušenost a tomu také přizpůsobují svou strategii. Sartori [1976] posunul odbornou diskusi dále, když přišel s myšlenkou, že dopad na volební chování mají kromě jednokolového většinového i jiné volební systémy, včetně poměrných. Liší se jen v míře, s jakou volební rozhodnutí ovlivňují. Dopadu volebního mechanismu na volební chování se z části věnovali i další přední volební specialisté: Rae [1967], Taagepera a Shugart [1989] a Lijphart [1994]. Celá řada autorů přichází s případovými studii strategického hlasování ve většinových systémech například ve Velké Británii, USA a Kanadě a v poslední době též ve smíšených nebo smíšeně personalizovaných poměrných systémech (MMP), např. v Itálii, na Novém Zélandu, ve Skotsku, nebo v Německu. Garry Cox [1997] však překonává dosavadní převažující pozornost na většinové volební techniky a svůj výzkum strategického hlasování zasazuje do kontextu celé škály různých volebních systémů, u kterých nachází specifické dopady na volební rozhodování voličů.

Na význam volebního systému, resp. jeho psychologického efektu, jako důležité proměnné volebního rozhodování v ČR, upozornil Miroslav Novák [1997]. Právě pětiprocentní uzavírací klauzule českého poměrného systému by podle Nováka měla být zdrojem strategického hlasování a měla by ovlivňovat výběr strany u části voličů. Postupná zkušenost s mechanickým efektem klauzule, tj. propad hlasů odevzdaných malým stranám, které ji nepřekročí, by měla vést voliče k volbě na jistotu, tedy k volbě stran, které mají šanci 5 % zdolat a do Sněmovny se dostat. Stoupá tak význam výzkumů volebních preferencí, které se mohou stát pro mnohé voliče vodítkem při rozhodování.

Vliv volebního systému na volební chování v ČR nebyl dosud podrobněji zkoumán, a nemohl tak být ani jednoznačně prokázán. Dosud se výzkum navíc omezil pouze na vliv uzavírací klauzule. Jediným, ale ne zcela dostatečným empirickým argumentem byl dlouhodobý,

i když ne zcela kontinuální pokles podílu propadlých hlasů [Lebeda 2003a]. Ten by mohl svědčit o psychologickém vlivu uzavírací klauzule a tím i o strategickém hlasování části voličů. Změna volebního systému z let 2000 až 2002 však přinesla více podnětů, které by mohly postupně posílit míru strategického rozhodování voličů. Některé volební obvody jsou velmi malé. Přirozený práh v nich výrazně překračuje pětiprocentní uzavírací klauzuli. Např. v Karlovarském kraji může hodnota přirozeného práhu kolidovat cca mezi 10 % až 16 % hlasů. Pokud by voliči byli s tímto faktem dostatečně obeznámeni, mohl by to být podnět k jejich taktickému hlasování.

Nová pravidla, prvně aplikovaná ve volbách 2002, vytvořila ekonomicky mnohem výhodnější prostředí pro kandidaturu malých stran.³ To se projevilo již v roce 2002, kdy kandidoval více než dvojnásobný počet stran oproti roku 1998. Tento trend byl potvrzen i volbami 2006. Ovlivňuje větší nabídka hlasování voličů? Získávají proto malé strany větší podíl hlasů, nebo nikoli? I to jsou otázky související s účinky volebních pravidel na voličské rozhodování.

2.1. Současný volební systém a jeho vliv na stranický systém

Volby do Poslanecké sněmovny 2006 se již podruhé konaly na základě reformovaného volebního systému přijatého na počátku roku 2002. Zatímco po prvních volbách (2002) byl volební systém hodnocen převážně neutrálně a jeho účinky se nijak vážně do podoby stranického systému nepromítly, o čtyři roky později tomu bylo poněkud jinak. Prvním překvapením voleb 2006 byla volební remíza, která nakonec vyústila ve volební pat. Ta ovšem může nastat při jakémkoli volebním systému, záleží jen na rozložení hlasů mezi stranami. Očekávaná vládní koalice ODS, KDU-ČSL a zelených nezískala v Poslanecké sněmovně většinu. Tyto tři strany dohromady obdržely přesně polovinu poslaneckých křesel (100), přestože získaly o 200 tisíc hlasů (tj. 3,76 %) více než levicové strany ČSSD a KSČM. Ty dohromady taktéž obdržely 100 mandátů. Příčinou této remízy, kdy k rovnému počtu mandátů došlo při výrazně nerovném počtu hlasů, byl volební systém. Projevila se jeho schopnost redukovat zastoupení malých stran s plošnou regionální podporou. Na tuto nově se objevivší vlastnost doplatila Strana

Tabulka 2.1. Výsledky voleb do Poslanecké sněmovny 2006 v porovnání s volbami 1998 a 2002

	Procento hlasů			Procento mandátů			Index reprezentace ⁴		
	1998	2002	2006	1998	2002	2006	1998	2002	2006
ODS	27,74	24,47	35,38	31,5	29	40,5	1,14	1,19	1,14
ČSSD	32,31	30,20	32,32	37	35	37	1,15	1,16	1,14
KSČM	11,03	18,51	12,81	12	20,5	13	1,09	1,11	1,01
Koalice	-	14,27	-	-	15,5	-	-	1,09	-
KDU-ČSL	9	-	7,22	10	-	6,5	1,11	-	0,9
SZ	1,12	2,36	6,29	0	0	3	0	0	0,48
US	8,6	-	0,3	9,5	-	0	1,1	-	0
Ostatní	10,2	10,19	5,68	0	0	0	0	0	0
Celkem	100	100	100	100	100	100	-	-	-

Zdroj: Volební server Českého statistického úřadu: <http://www.volby.cz/>.

zelených. Její podreprezentace pak přinesla celkově menší společný podíl poslanců celé pravostředové koalice. Srovnání výsledků jednotlivých stran a reprezentativity jejich zastoupení za poslední troje volby do Poslanecké sněmovny přináší tabulka 2.1.

Současný volební systém je produktem snahy o volební reformu, i když nepřímým. Jeho podoba nebyla nijak cíleně plánovaná, ale je spíše kompromisem, na který musely strany přistoupit po verdiktu Ústavního soudu z roku 2001.

Nejprve krátce k tomu, jak se systém zrodil. Neschopnost sestavit programově a ideologicky homogenní většinovou koalici po volbách 1998 vedla k dohodě dvou nejsilnějších stran na smluvně garantované jednostranické menšinové vládě. Vládní ČSSD byla po celé volební období podporována opoziční ODS na základě pravidel dohodnutých v tzv. Opoziční smlouvě (1998), později doplněné tzv. Tolerančním patentem (2000). Tato pravidla mimo jiné stanovila závazek obou stran změnit volební systém. Výsledkem se stal poměrný systém, který měl výrazně posilovat zisky silnějších stran na úkor stran slabších a tím zajistit většintvorný účinek, který měl napomoci sestavování stabilních a akceschopných vlád. Hlavními dvěma rysy tohoto systému se stalo 35 malých volebních obvodů, ve kterých byla aplikována modifikovaná D'Hondtova formule. Ústavní soud však na počátku roku 2001

tyto klíčové části volební reformy zrušil. Podle jeho rozhodnutí nebyly v souladu s principem poměrného zastoupení, který je pro volby do Sněmovny vyžadován Ústavou. Česká republika se tak ocitla v situaci, kdy neměla volební zákon, podle kterého by se mohly uskutečnit volby do Poslanecké sněmovny v roce 2002. Torzo, které z volebního zákona zůstalo po zásahu Ústavního soudu, bylo samostatně nepoužitelné. Tímto byly parlamentní strany „odsouzeny“ k hledání kompromisu na nové podobě volebních pravidel, která nebudou odporovat výroku Ústavního soudu a navíc budou přijatelná i pro změněnou situaci v Senátu, kde ODS a ČSSD ztratily většinu.

Na jaře 2002 byl nakonec schválen nový volební systém, který oproti předcházejícímu změnil všechny čtyři základní proměnné:⁵ velikost volebních obvodů, volební formuli, uzavírací klauzuli a počet skrutinií. Zároveň byla upravena i nejdůležitější sekundární proměnná, kterou je charakter kandidátních listin. Nyní si nový volební systém, platný od roku 2002, přiblížíme podrobněji. Jeho parametry budeme představovat i ve srovnání s parametry systému předchozího, který platil s minimálními obměnami od roku 1990 a naposledy byl použit ve volbách 1998.

První změnou bylo nahrazení původní Hagenbach-Bischoffovy volební formule, platné až do voleb 1998, D'Hondtovým dělitelem. D'Hondt je vůbec nejrozšířenější volební formulí v rámci systémů poměrného zastoupení na celém světě. Často bývá charakterizován jako metoda, která mírně zvýhodňuje silné strany. Ve srovnání s Hagenbach-Bischoffovou kvótou, která bývá označována za neutrální, se však jeho samostatné účinky nebudou příliš lišit. Avšak jen potud, pokud obě formule nebudou aplikovány v malých volebních obvodech [podrobně Lebeda 2004b: 236]. Tam by se d'Hondtův příklon k velkým stranám projevil poněkud výrazněji. To vše samozřejmě platí za situace jediného skrutinia. V případě systému dvou skrutinií jsou obě formule schopny produkovat dokonale proporční výsledky. To však není případ dnešního volebního systému. Nelze souhlasit s mylnými tvrzeními, která se objevila v médiích, že za podprezentací Strany zelených z roku 2006 stojí d'Hondt. Pravá příčina je zcela jinde a my se k ní také dostaneme.

Druhou reformovanou proměnnou byla podoba uzavírací klauzule. Její hodnota pro jednotlivé strany zůstala nezměněna na úrovni 5%. K posunu došlo u hodnot pro volební koalice. Původní volební systém

vyžadoval 7%, 9% a 11% pro dvoučlenné, tříčlenné a více než tříčlenné koalice. Strany tak měly být motivovány k předvolební spolupráci, jelikož např. koalici složené ze dvou stran stačilo k postupu do skrutinia dohromady 7%, na místo dvakrát 5%, když by kandidovaly obě strany samostatně. Nový volební zákon zavedl novinku, nový princip, tzv. aditivní kvórum. Převzal jej z neúspěšné opozičně smluvní volební reformy. Strany nejsou výši klauzule motivovány k předvolební spolupráci, jelikož ta se zvyšuje vždy o 5% přímo úměrně počtu spolukandidujících koaličních stran. Konkrétně tedy 10%, 15% a 20%, pro dvoučlenné, tříčlenné a více jak tříčlenné koalice.

Z technického hlediska můžeme říci, že tato novinka výsledek ani jedné ze dvou dosud konaných voleb neovlivnila. Neexistovala žádná koalice, která by za nových podmínek nepostoupila do skrutinia, zatímco za starých podmínek ano. Dopad na strategii politických stran však měla v obou volbách. Jednou z hlavních příčin přeměny Čtyřkoalice do pouze dvoučlenné Koalice před volbami 2002 byla obava z vysoké uzavírací klauzule. Sloučení US a DeU a vyloučení ODA bylo strategickým opatřením proti hrozící klauzuli. Volební výsledek pak naznačil, že případný třetí nebo dokonce čtvrtý koaliční subjekt mohl původní Čtyřkoalici vyloučit ze souboje o poslanecká křesla. Koalice totiž získala pouhých 14,3% hlasů a byla-li by s takovýmto výsledkem složena ze tří stran, nezískala by žádný mandát a všechny hlasy by propadly. I před volbami 2006 aditivní klauzule ovlivňovala volební strategii politických stran. Dvě malé strany – Sdružení nezávislých (SNK) a Evropští demokraté (ED), které společně jako koalice získaly mandáty ve volbách do Evropského parlamentu 2004, se formálně spojily do jediné strany proto, aby se vyhnuly desetiprocentní klauzuli. Do Sněmovny se však ani tak nedostaly.

Třetí reformovanou proměnnou byl počet skrutinií. Původní volební systém užíval skrutinia dvě. První se konalo na úrovni osmi krajů. Hagenbach-Bischoffova kvóta prakticky nikdy nebyla schopna rozdělit všechny mandáty, které byly krajům přisouzeny. Zanechávala i značné zbytky nevyužitých hlasů. Tyto nerozdělené mandáty a zbylé hlasy pak byly z krajské úrovně převáděny do druhého celostátního skrutinia. Tam byly zbylé mandáty z krajů alokovány pomocí všech nevyužitých hlasů v jediném celostátním obvodu. Druhé skrutinium mělo zvyšovat proporcionalitu volebních výsledků. Strany však podávaly kandidátní listiny do druhého skrutinia až po skončení voleb (!),

tedy v době, kdy již bylo jasné, kolik mandátů ve druhém skrutiniu obdrží. S touto kandidátní listinou se tak volič neměl možnost před volbami seznámit.

Nový volební systém zavedl skrutinium jediné. Vypuštění druhého skrutinia bylo do značné míry dáno i výběrem volební formule. D'Hondtův dělitel, na rozdíl od původní Hagenbach-Bischoffovy kvóty, rozděluje všechny mandáty přímo na úrovni základních volebních obvodů (v našem případě 14 krajů). Není tedy co do druhého skrutinia přesouvat. Na druhou stranu D'Hondtův dělitel nevylučuje existenci jiného typu druhého skrutinia, které má charakter tzv. kompenzačních mandátů (Švédsko, Dánsko, Belgie,...). To však není případ dnešního systému v ČR. Vypuštění druhého skrutinia je jednou ze dvou na sobě nezávislých příčin, které vedly k poměrně disproportivnímu výsledku z roku 2006. To se projevilo zejména podreprezentací Strany zelených.

Existence jediné skrutinia by však sama o sobě takové účinky nepřinesla, kdyby zároveň nedošlo k druhé významné změně – zvýšení počtu volebních obvodů. Na místo původních osmi bylo ustaveno čtrnáct nových volebních krajů. Tyto obvody se přesně kryjí s krajským samosprávním členěním. Z tohoto pohledu se jednalo o změnu nanejvýše logickou a smysluplnou. Změna počtu a tím i velikosti obvodů však s sebou přinesla i změnu v účincích volebního systému jako celku.

Nové volební kraje jsou svojí velikostí velmi rozkolísané. Zatímco ve čtyřech největších krajích (Praha, Středočeský, Jihomoravský a Moravskoslezský kraj) se v obou dosavadních volbách volilo mezi 23 až 25 poslanci, v Libereckém kraji se jednalo pouze o 8 a v Karlovarském kraji pouze o 5 poslanců. Ve zbylých osmi krajích se pak rozdělovalo mezi 10 až 14 mandátů.⁶ Ve čtyřech největších krajích systém přináší velmi poměrné výsledky, ale ve dvou nejmenších brání reprezentaci malých stran. Ve středně velkých krajích však může k podobnému jevu dojít také. A v letošních volbách se tak stalo. Poprvé v historii voleb do Poslanecké sněmovny došlo k situaci, kdy strana, která překonala uzavírací klauzuli, zůstala podreprezentována. Ve všech dosavadních volbách všechny parlamentní strany, malé i velké, získávaly větší procento mandátů, než bylo jejich procento hlasů. Mimo jiné to bylo možné kvůli velkému propadu hlasů způsobenému uzavírací klauzulí, na kterém všechny parlamentní strany profitovaly. Zároveň

tomu pomáhal velmi poměrný mechanismus, který do roku 1998 rozděloval mandáty mezi strany, které klauzuli překročily.

Zelení však v roce 2006 ve většině volebních obvodů doplatili na vysokou hladinu tzv. přirozeného prahu, tedy procenta hlasů, které je fakticky potřeba k zisku jediné mandátu. Lze si ho představit jako nikde nepsanou, avšak fakticky velmi účinnou klauzuli, jejíž hodnota je výsledkem spolupůsobení velikosti obvodu, volební formule a jediné skrutinia. Jeho vysoké hodnoty v porovnání s původním volebním systémem jsou dány neexistencí druhého skrutinia a zejména čtrnácti novými volebními obvody – kraji. Většina obvodů produkuje přirozený práh vyšší, než je hodnota 5% uzavírací klauzule. Fakt, že malá strana překoná klauzuli, ještě neznamená, že získá v každém ze čtrnácti obvodů mandát. Jistotu má pouze v Praze, Středočeském, Jihomoravském a Moravskoslezském kraji, kde se rozděluje velký počet mandátů (23–25) a hranice přirozeného prahu se pohybuje přibližně kolem 3% až 4% hlasů. Ve většině zbylých obvodů se však rozděluje zhruba poloviční počet mandátů (10–14) a přirozený práh stoupá nejčastěji na 5,5% až 9%. A to se stalo zeleným osudné. S výjimkou Ústeckého kraje v žádném dalším obvodě mandát neobdrželi. Krajní podobu dostává tento jev ve dvou nejmenších obvodech – v Libereckém a zejména Karlovarském kraji, kde je k zisku mandátu třeba překonat práh ve výši cca 8% až 11%, respektive 11% až 16% hlasů.

Je třeba říci, že podobně roztržštěná velikost volebních obvodů není v západních demokraciích výjimkou, či spíše naopak je častým jevem. Setkáváme se i s obvody, kde se přiděluje jediný mandát, přestože je volební systém jinak poměrný a většina ostatních obvodů rozděluje relativně velké množství mandátů (Švédsko, Finsko, Švýcarsko, Řecko, Portugalsko, Španělsko). Většinou je to daň za volební obvody respektující správní členění státu. Na druhou stranu, většina takových zemí používá volební systém více skrutinií, který setře rozdíly v disproportionalitě jednotlivých volebních obvodů. Není to však pravidlem.

Posledním technickým aspektem, který volební reforma zasáhla, je charakter kandidátních listin. Základní vlastnosti zůstaly nezměněny. Jedná se o vázané kandidátní listiny, kde mají rozhodující vliv na zvolení kandidátů politické strany, které určují jejich pořadí na listině. Volič se může pokusit toto pořadí změnit pomocí preferenčních hlasů. Klíčové jsou dva parametry: Jakým způsobem se o to volič může

pokusit a jak bude s jeho preferencemi naloženo při zjišťování výsledků.

Starý volební systém dával voličům možnost využít až čtyři preferenční hlasy. Aby mohl některý z kandidátů na nevolitelném místě postoupit na listině výše, musel získat alespoň 10 % preferenčních hlasů z celkového počtu hlasů, které byly pro stranu odevzdány. Po překročení desetiprocentní hranice byl takový kandidát přesunut až na první místo kandidátní listiny. Pokud bylo takto úspěšných kandidátů více, seřadili se v čele kandidátní listiny podle absolutního počtu preferenčních hlasů, které získali. Mandáty, které strana obdržela, pak byly přidělovány jednotlivým kandidátům podle pozmeněného pořadí. Ve skutečnosti byl tento systém prakticky neúčinný. Šance, že bude kandidát zvolen pomocí preferenčních hlasů, byla minimální. V roce 1996 byl na základě voličských preferencí zvolen jediný kandidát, ve volbách 1998 byli takto zvoleni dva.

Nová úprava vychází ze stejného principu. Reformována však byla hned dvě kritéria. Již v „opozičně smluvní“ reformě byl počet preferenčních hlasů zúžen ze čtyř na dva. Tato změna pak byla ponechána i v nové kompromisní reformě přijaté počátkem roku 2002. Procento preferenčních hlasů, opravňující kandidáta přeskočit všechny své spolustraníky až na nejvyšší místo listiny, bylo nakonec sníženo na 7 %. To navozovalo dojem výrazného zvýšení šancí na zvolení kandidátů z nevolitelných pozic. Nesmíme však zapomenout, že se snížením potřebné hranice o tři procentní body z 10 % na 7 % byl zároveň snížen počet preferenčních hlasů na polovinu (ze čtyř hlasů na dva).

Oproti předchozím volbám byly preferenční hlasy podstatně více využity v roce 2002. Stalo se tak díky preferencím na kandidátkách Koalice, kde se zejména stoupenci KDU-ČSL snažili pomocí preferenčních hlasů zvýšit zastoupení křesťanských demokratů na úkor kandidátů US-DEU. Masivní lidovecký „atak“ ponechal Unii svobody z celkových 31 koaličních mandátů pouze 8. Pokud by byla ponechána stará desetiprocentní hranice, počet zvolených unionistů by se zvýšil o tři na úkor křesťanských demokratů. V roce 2006 již preferenční hlasy nehrály tak významnou roli. Přesto bylo na jejich základě do Sněmovny zvoleno více poslanců, než tomu bývalo v devadesátých letech. Kandidátů, kteří překročili klíčovou 7% hranici, bylo 55, avšak pouze 16 z nich se posunulo na listině směrem vzhůru. Ostatní byli

buď lídři listin, nebo kandidáti před nimi byli ještě úspěšnější. Nakonec pouze šest kandidátů postoupilo z nevolitelné pozice na volitelnou a díky preferenčním hlasům získali mandát. Jednalo se o Alenu Páralovou z ODS, Pavla Ploce z ČSSD a překvapivě o čtyři komunisty: Václava Exnera, Zuzku Bebarovou-Rujbrovou, Vladimíra Koníčka a Miladu Halíkovou, která však na listině KSČM kandidovala jako bezpartijní.

Česká úprava preferenčního hlasování přináší jisté problémy. Volič má stejný počet preferenčních hlasů bez ohledu na to, v jak velkém volebním obvodu volí. Stejně tak je hraniční procento preferenčních hlasů (7 %) stejné ve všech krajích, bez ohledu na rozdílný počet kandidátů na listinách. Je zjevné, že kandidát v Karlovarském kraji, kde na každé listině mohlo být maximálně 14 kandidátů, bude mít větší šanci, že mu volič odevzdá jeden ze dvou preferenčních hlasů, než kandidát v Praze, kde má volič taktéž dva preferenční hlasy, ale vybírá až mezi 36 kandidáty. Pravděpodobnost, že kandidát získá preferenční hlas, je tak vyšší v malých volebních krajích než ve velkých krajích. Mohlo by to dokonce být klasifikováno i jako porušení rovnosti pasivního volebního práva.

Reformovaný volební systém zavedený poprvé v roce 2002 má potenciál produkovat disproporčnější výsledky než jeho předchůdce. Příčinou jsou menší volební obvody a absence druhého skrutinia. Ne vždy však k disproporcím musí docházet. Ve volbách 2002 byly parlamentní strany reprezentovány poměrně přesně. To bylo dáno faktem, že žádný ze čtyř parlamentních subjektů nebyl vyloženě malou stranou. Nejmenší Koalice dosáhla zisku více než 14 % hlasů, čímž hravě překonala hladiny přirozeného prahu ve všech obvodech s výjimkou nejmenšího Karlovarského kraje. Naopak ve volbách 2006 překonaly uzavírací klauzuli hned dvě malé strany – křesťanští demokraté a zelení. Zatímco KDU-ČSL byla reprezentována relativně přesně, SZ obdržela přibližně polovinu počtu mandátů, než jaký by proporčně odpovídal podílu jejích hlasů. Lidovcům pomohla jejich silná regionální podpora zejména v některých částech Moravy, díky které se v několika krajích stali spíše stranou středně velkou než malou a snadno překonávali hladinu přirozeného prahu. Naopak zelení získali mandáty pouze v pěti největších krajích. Na vině byla jejich rovnoměrně rozložená voličská podpora a fakt, že v mnoha středně velkých a malých obvodech jen těsně nepřekonali přirozený práh.

Tabulka 2.2. Přehled vybraných charakteristik voleb do PS PČR 1996–2006

	Starý volební systém		Nový volební systém	
	1996	1998	2002	2006
Platných hlasů	6 059 215	5 969 505	4 768 006	5 348 976
Volební účast (v %)	76,4	74	58	64,5
Hlasů ve skrutiniu	5 382 736	5 293 830	4 170 577	5 029 823
Propadlých hlasů (v %)	11,16	11,32	12,53	5,97
Kandidujících stran	16	13	28	26
Zvolených (parlamentních) stran	6	5	4 / 5*	5
Loosemore-Hanby index proporcionality**	11,16	11,32	12,53	9,99
Index parlamentní fragmentace***	0,76	0,73	0,74 / 0,73*	0,74

Zdroje: Volební server Českého statistického úřadu: <http://www.volby.cz/>. Vlastní výpočet.

Poznámky:

* První hodnota je vypočítána pro 5 stran ve Sněmovně (US-DeU a KDU-ČSL zvlášť). Druhá hodnota odělená lomítkem je vypočtena pro čtyři subjekty ve Sněmovně (Koalice jako celek).

** Index se vypočítává pomocí vzorce: $D = \frac{1}{2} \sum |v_i - s_i|$, kde v_i zastupuje procento hlasů pro stranu i a s_i

zastupuje procento mandátů pro stranu i . Minimální hodnota 0 představuje čistou proporcionalitu a stoupající hodnoty znamenají zvyšující se disproporcionalitu volebních výsledků. Maximum představuje hodnota 100. Podrobně [Lebeda 2006].

*** Index se vypočítává pomocí vzorce: $F = 1 - \sum s_i^2$, kde s_i představuje podíl mandátů strany na cel-

ku vyjádřeném hodnotou 1. Tedy procento mandátů pro stranu i vydělené hodnotou 100. Minimální hodnota 0 indikuje jednostranický systém a maximální hodnota 1 indikuje tolik stran, kolik je ve Sněmovně poslanců. Podrobně [Novák, Lebeda 2004].

2.2. Vliv vybraných prvků volebního systému na hlasování voličů

Dopad volebního systému na strategii voličského hlasování lze sledovat na několika proměnných. Jedná se o ty, které mají dopad na charakter výsledků. Věnovat se proto budeme dopadu uzavírací klauzule a velikosti volebních obvodů na voličské rozhodování. Zajímá nás bude, zda si voliči uvědomují dopad těchto proměnných na volební výsledek a zda tomu přizpůsobují svou volbu. Budeme se snažit ověřit existenci výše zmiňovaného psychologického efektu volebního systému.

Zákonem stanovená pětiprocentní uzavírací klauzule pro vstup politických stran do Poslanecké sněmovny existuje v České republice již od prvních „polistopadových“ voleb v roce 1990 (tehdy se jednalo o volby do Federálního shromáždění a České národní rady). Od té doby proběhly celkem šestery volby a uzavírací klauzule s hodnotou 5 % v žádných z nich nechyběla. Lze tedy předpokládat, že voliči už jsou na tento prvek volebního systému dostatečně zvyklí a znají ho. Znalost pravidla, které mechanicky ovlivňuje reprezentaci stran, je nutným předpokladem k tomu, aby toto pravidlo mohlo ovlivňovat výsledek voleb i psychologicky. Tedy aby mohlo působit na voliče při jejich rozhodování. Pokud by voliči pětiprocentní klauzuli neznali, těžko bychom mohli předpokládat, že s jejím mechanickým efektem kalkulují a že ho při své volbě zohledňují. V našem povolebním výzkumu byla respondentům položena následující otázka: „Ne všechny politické strany mají šanci ve volbách uspět a získat křesla v Poslanecké sněmovně. Kolik procent hlasů musí strana získat, aby se do Sněmovny dostala?“ Správnou odpověď, tzn. „5 %“, znala nadpoloviční většina respondentů, konkrétně 53,7 % z nich. Třetina respondentů přiznala, že neví, a zbytek uvedl špatnou odpověď. Nejčastější špatnou odpovědí bylo „10 %“ následovaly odpovědi „6 %“ a „3 %“. Uzavírací klauzuli znali mnohem častěji ti voliči, kteří se v období let 2002 až 2004 pravidelněji účastnili voleb (Spearmanův korelační koeficient 0,38***) – sledována byla účast ve volbách do Sněmovny 2002, Evropského parlamentu 2004 a kraje 2004. Znalost klauzule stoupala se zájmem o politiku (0,37***) a také se vzděláním respondentů (0,28***).

Mnohem podstatnější pro usuzování o možném psychologickém efektu uzavírací klauzule na voliče je zjištění, jaká je její znalost mezi těmi, kteří byli volit. A ta je zjevně vyšší. Správnou hodnotu uzavírací klauzule znalo 66,2 % z těch, kteří byli v roce 2006 volit do Poslanecké sněmovny. Naopak mezi nevoliči byla znalost výrazně nižší a dosáhla pouhých 30,4 %.

Podle některých autorů by dlouhodobě etablovaná uzavírací klauzule měla voliče vést k postupnému odklonu od malých stran, které nemají šanci ve volbách uspět [např. Novák 1997, Novák, Lebeda 2004]. Voliči by si na základě postupně získávané zkušenosti měli uvědomovat, že jejich hlas odevzdaný malé straně velmi pravděpodobně propadne. Proto existují předpoklady, že významná část voličů znalých důsledků klauzule bude hlasovat strategicky. Jejich hlasy

by se měly přesouvat ve prospěch těch stran, které mají zvolení jisté, nebo alespoň velmi pravděpodobné. Pro část občanů může být klauzule i důvodem volební neúčasti. Než aby jejich hlas pro malou stranu propadnul a nebo aby jej dali větší straně, o které nejsou přesvědčeni, raději nepřijdou k volbám.

Měřit psychologický efekt uzavírací klauzule v dotazníkovém šetření je velmi obtížné. Těžko lze věrohodně namodelovat takovou situaci, při které by klauzule neexistovala a voliči se tak rozhodovali bez jejího vlivu. Dlouhodobá zkušenost s klauzulí může znamenat, že je klauzule pro voliče natolik samozřejmá, že si sami ani neuvědomují, že by jí mohli být ovlivněni. Přesto nám nezbylo nic jiného, než zvolit přímý dotaz. Není to cesta ideální, ale za daných okolností byla jediná možná. Voličům byla položena otázka následujícího znění: „Kdyby u nás neexistovalo žádné omezení z hlediska procent hlasů pro vstup do Poslanecké sněmovny, volil byste v těchto volbách stejně, nebo byste volil jinou stranu?“ Ti, kteří odpověděli, že by volili jinou stranu, pak byli dotázáni, kterou. Celých 88,7 % voličů odmítlo, že by v takovém případě volilo jinou stranu. Pouhých 4,1 % uvedlo, že by volili jinak. Zbytek voličů nevěděl. Největší podíl těch, kteří by volili jinak (4,7 %), jsme zaznamenali ve skupině voličů znalých pětiprocentní uzavírací klauzule. Menší podíl pak u těch, kteří uvedli špatnou hodnotu (3,4 %), a nejmenší u těch, co přiznali, že hodnotu klauzule neznají (2,8 %).

Tabulka 2.3. Postoj, jak by se voliči a nevoliči zachovali, pokud by neexistovalo žádné omezení uzavírací klauzulí

	Znalost hodnoty uzavírací klauzule (v procentech)			Celkem
	správně	špatně	neví	
- volili by stejnou stranu	90,2	89,3	83,3	88,7
Voliči - volili by jinou stranu	4,7	3,4	2,8	4,1
- neví	5,2	7,4	13,9	7,2
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0
- šli by volit	11,6	7,4	3,3	6,2
Nevoliči - i tak by nešli volit	72,1	80,9	76,4	75,7
- neví	16,3	11,8	20,3	18,2
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0

Zdroj: Česká volební studie 2006.

Podobným způsobem jsme se dotazovali nevoličů, zda by případná neexistence uzavírací klauzule změnila jejich rozhodnutí voleb se nezúčastnit. Tři čtvrtiny nevoličů uvedly, že by ani v takovém případě nešli volit. Pouze 6,2 % z nich by se za takových okolností údajně zúčastnilo voleb. Jejich podíl byl téměř dvojnásobný (11,6 %) mezi těmi nevoliči, kteří dokázali správně určit hodnotu klauzule. Podrobné údaje o deklarované volbě v případě neexistence uzavírací klauzule najdeme v tabulce 2.3

Deklarované změny ve volebním chování a volební účasti při neexistenci uzavírací klauzule nejsou příliš velké. Nasvědčovaly by spíše závěru o slabším vlivu klauzule na volební rozhodování. Na druhé straně, při neexistenci pětiprocentní hranice by celý předvolební souboj mezi politickými stranami vypadal dosti odlišně. Malé politické strany by nejspíše dostaly větší prostor ve sdělovacích prostředcích, jejich lídři by měli otevřenější přístup do hlavních televizních debat a jejich programy by se mnohem více diskutovaly v médiích. Malé strany, kterým by se otvírala naděje na úspěch, by patrně získaly více sponzorů, a tím by mohly zintenzivnit svou kampaň. Jak již bylo řečeno výše, namodelovat takovou situaci nelze. Námi zjištěné postoje respondentů tak patrně nemohou zcela reflektovat skutečné posuny ve volebním chování, které by za takových okolností mohly nastat. Lze je tak spíše vnímat jako nejmenší možné posuny, které si lze za pozměněné situace představit. Jak by se na jejich základě změnil volební výsledek? To se můžeme pokusit namodelovat.

Všichni voliči, kteří deklarovali, že by hlasovali pro jinou stranu, byli dotázáni, jaká strana by to byla. Podobně všichni nevoliči, kteří sdělili, že by se při neexistenci klauzule voleb zúčastnili, byli dotázáni, koho by v takovém případě volili. Tyto hlasy byly připojeny k volbě těch, kteří u voleb byli a své rozhodnutí by nezměnili. Získali jsme tak model, který naznačuje, jak by se mohl výsledek voleb změnit. Jeho platnost je pochopitelně omezena faktem, že se jedná pouze o deklarované postoje za velmi hypotetických okolností. Nejvíce by v takovém případě ztratila ODS (1,5 procentního bodu), následována ČSSD a KDU-ČSL. Na změně by podle očekávání profitovali zelení, SNK-ED a ostatní malé strany. Podrobné srovnání s výsledky voleb 2006 přináší tabulka 2.4. K přesunům podpory mezi stranami by sice došlo, ale nebyly by příliš dramatické. Tyto změny by byly způsobeny přibližně

Tabulka 2.4. Změna volebního výsledku na základě deklarované změny volebního chování při neexistenci uzavírací klauzule (v procentech hlasů)

	Výsledek voleb 2006	Výsledek bez klauzule	Rozdíl
ODS	35,4	33,9	-1,5
ČSSD	32,3	31,3	-1,0
KSČM	12,8	12,8	0,0
KDU-ČSL	7,2	6,9	-0,3
SZ	6,3	6,8	+0,5
SNK-ED	2,1	2,7	+0,6
Ostatní	3,9	5,6	+1,7
Celkem	100	100	+/- 2,8

Zdroje: Volební server Českého statistického úřadu: <http://www.volby.cz/>. Česká volební studie 2006.

Tabulka 2.5. Vývoj základních ukazatelů svědčících o psychologickém dopadu uzavírací klauzule mezi léty 1990 až 2006

	Rok voleb					
	1990	1992	1996	1998	2002	2006
Počet kandidujících stran celkem	13	19	16	13	28	26
Parlamentní strany (5 % hlasů a více)	4 (31%)	8 (42%)	6 (38%)	5 (38%)	4 (15%)	5 (20%)
Neúspěšné strany 4 %-5 % hlasů	3 (23%)	1 (5%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)
Neúspěšné strany 3 %-4 % hlasů	0 (0%)	2 (11%)	1 (6%)	2 (15%)	0 (0%)	0 (0%)
Neúspěšné strany 2 %-3 % hlasů	1 (8%)	1 (5%)	2 (13%)	0 (0%)	2 (7%)	1 (4%)
Neúspěšné strany 1 %-2 % hlasů	1 (8%)	3 (16%)	1 (6%)	2 (15%)	0 (0%)	0 (0%)
Neúspěšné strany 0 %-1 % hlasů	4 (31%)	4 (21%)	6 (38%)	4 (31%)	21 (78%)	19 (76%)
Celkové procento propadlých hlasů	18,81	19,11	11,16	11,32	12,53	5,97
Průměrné procento hlasů na jednu neúspěšnou stranu	2,09	1,74	1,12	1,42	0,52	0,28

Zdroj: Volební server Českého statistického úřadu: <http://www.volby.cz/>.

Poznámka: Volby do České národní rady 1990 a 1992 a do Poslanecké sněmovny PČR 1996–2006.

stejnou měrou účastí nevoličů a změnou preferencí u voličů. Volební účast by se zvýšila přibližně o dva procentní body z 64,5 % na 66,5 %.

Poměrně malý podíl těch, kteří by při neexistenci uzavírací klauzule změnili své rozhodnutí, bychom snadno mohli interpretovat tak, že

psychologický efekt uzavírací klauzule existuje, ale jeho dopad na rozhodování voličů není nijak výrazný. Otázkou je, zda by to byla interpretace správná. Již jsme zmínili poměrně vážné limity přístupu, který jsme mohli ke zkoumání tohoto jevu v dotazníkovém šetření zvolit. Vývoj samotných volebních výsledků v „polistopadové“ éře svobodných voleb naopak naznačuje, že uzavírací klauzule měla v minulosti na tyto výsledky vliv. Tabulka 2.5 přináší důležité ukazatele, které mohou o působení klauzule na voličské rozhodování mnohé napovědět. Data zahrnují volby do České národní rady a do Poslanecké sněmovny od roku 1990 až do roku 2006.

Podle předpokladů obecně formulovaných již Duvergerem by první volby po zavedení volebního systému měly být prosté jakéhokoli psychologického efektu na rozhodování voličů. Volby v roce 1990 přesně takovými byly. Spolehlivě fungoval mechanický efekt systému. 18,8 % hlasů propadlo, jelikož strany, pro které byly odevzdány, nepřekročily uzavírací klauzuli. Do České národní rady se dostaly pouze čtyři subjekty z celkového počtu třinácti kandidujících stran. O dva roky později už sice voliči mohli mít rámcovou představu o působení klauzule, ale její účinek stále podceňovali. Hned třem stranám chybělo necelé procento k překonání klauzule. Propadlo rekordních 19,1 % hlasů. Teprve třetí volby v pořadí tento propad snížily na 11,2 %. To poměrně přesně koresponduje jak s obecnými předpoklady teoretiků (např. Duverger), tak s konkrétními úvahami o českém volebním systému [Novák 1997], podle kterých trvá troje volby po sobě, než si voliči na systém dostatečně zvyknou, porozumí jeho účinkům a přizpůsobí jim volební strategii. Procento propadlých hlasů je toho dobrým důkazem. Ještě průkaznější se jeví tehdy, pokud jej přepočteme na počet stran, které se do Sněmovny nedostaly. Získáme průměrné procento hlasů na jednu neúspěšnou stranu. To se po celou dobu od roku 1990 do roku 2006 snižovalo, s výjimkou voleb 1998. Tehdejší nárůst byl způsoben tím, že propadly hlasy hned dvou politických stran, o kterých výzkumy i voliči předpokládali, že by se měly dostat do Sněmovny. Jednalo se o SPR-ŘSČ a DŽJ. Oběma stranám voliči dávali své hlasy v domněnání, že překročí uzavírací klauzuli. Nakonec se tak nestalo. Tabulka 2.5 nás podrobně seznamuje s detaily za celé sledované období. Za povšimnutí stojí pokles procenta propadlých hlasů v posledních volbách na méně než třetinu oproti první polovině devadesátých let. Průměrné procento propadlých hlasů na jednu neúspěšnou stranu se snížilo do-

konce na necelou sedminu původního stavu. To znamená, že klesající trend byl zachován i přesto, že stoupl počet kandidujících stran.

Na základě volebních statistik docházíme k závěru, že během sledovaného období psychologický účinek uzavírací klauzule velmi pravděpodobně sehrál důležitou úlohu ve vývoji voličského chování. Je však otázkou, jak velkou roli hraje dnes. Oslabující tendence k volbě menších neparlamentních stran mohou mít i jiné příčiny. Poslední volební souboj měl výrazně duální charakter. Obě velké strany se o to snažily a volby byly často cíleně interpretovány jako střet dvou alternativ. Takováto strategie pochopitelně nahrává oslabování menších stranických subjektů. Psychologický efekt systému byl patrně umocněn dalšími faktory. Přesto se do Sněmovny prosadila nová strana. Zelení se stali první neparlamentní stranou, které se podařilo prolomit uzavírací klauzuli a získat mandáty ve Sněmovně.

Vedle pětiprocentní klauzule pro jednotlivé strany existuje ještě tzv. aditivní klauzule pro koalice (viz výše). Působí i ona na voličské rozhodování? Jak jsme již při popisu volebního systému zmínili, měla jistý dopad na strategii politických stran. V roce 2002 byla jednou z hlavních příčin transformování Čtyřkoalice na Koalici a v roce 2006 pak na spojení SNK a ED do jediné politické strany. Ovlivnila však i rozhodování voličů? V roce 2006 bychom něco takového mohli předpokládat jen těžko. Avšak volby 2002 by k takové úvaze mohly vést. Transformace pravo-středové Čtyřkoalice do nové Koalice čítající pouze dva členy (KDU-ČSL a US-DEU) se neobešla bez problémů. Zejména vyloučení ODA mohlo obraz opozičního uskupení reprezentujícího „nový, jiný a lepší styl“ politiky vážně poškodit u některých voličů.⁷ Pragmatický krok způsobený institucionálními podmínkami mohl ve svém důsledku odradit část potenciálních voličů. Absence vhodných dat nám však neumožňuje tuto hypotézu ověřit.

Volby 2006 byly přelomové z hlediska reprezentace parlamentních stran. Poprvé v historii se stalo, že byly menší parlamentní strany podreprezentovány, křesťanští demokraté mírně, avšak zelení výrazně. Na vině byl velmi vysoký přirozený práh v jednotlivých obvodech způsobený jejich menší velikostí a existencí jediného skrutinia. Prahy se v jednotlivých krajích výrazně lišily v závislosti na počtu mandátů, které se v nich přidělovaly. Obecně je velmi těžké určit, jaká je konkrétní hodnota přirozeného práhu za nějaké konkrétní situace. Jinými slovy, těžko lze zcela přesně říci, kolik by v tom kterém kraji museli

např. zelení získat hlasů, aby práh překonali a mandát jim byl přidělen. Můžeme však přesně určit, v jakém intervalu se tato hodnota nacházela. Existují hraniční hodnoty dolního a horního práhu, mezi kterými se reálná hodnota vždy nachází. Uprostřed mezi nimi leží hodnota tzv. efektivního práhu, který udává střední hodnotu, které by se měly reálné prahey nejčastěji blížit. Tyto hodnoty jsou pro všechny kraje uvedeny v tabulce 2.6.

Tabulka 2.6. Hodnoty přirozených práhů v jednotlivých volebních krajích

Kraj	Velikost obvodu M	Procento propadlých hlasů	Neupravené prahey (%)			Upravené prahey (%)		
			dolní T _i	horní T _e	efektivní T'	dolní T _i	horní T _e	efektivní T'
Praha	25	6,43	3,45	3,85	3,65	3,23	3,60	3,41
Středočeský	23	6,30	3,70	4,17	3,94	3,47	3,90	3,69
Jihočeský	13	5,36	5,88	7,14	6,51	5,57	6,76	6,16
Plzeňský	11	6,24	6,67	8,33	7,50	6,25	7,81	7,03
Karlovarský	5	6,41	11,11	16,67	13,89	10,40	15,60	13,00
Ústecký	14	5,42	5,56	6,67	6,11	5,25	6,31	5,78
Liberecký	8	6,53	8,33	11,11	9,72	7,79	10,39	9,09
Královéhradecký	11	7,25	6,67	8,33	7,50	6,18	7,73	6,96
Pardubický	10	6,36	7,14	9,09	8,12	6,69	8,51	7,60
Vysočina	10	5,24	7,14	9,09	8,12	6,77	8,61	7,69
Jihomoravský	23	5,27	3,70	4,17	3,94	3,51	3,95	3,73
Olomoucký	12	5,79	6,25	7,69	6,97	5,89	7,25	6,57
Zlínský	12	5,69	6,25	7,69	6,97	5,89	7,25	6,57
Moravskoslezský	23	5,85	3,70	4,17	3,94	3,49	3,92	3,71

Zdroj: Vlastní výpočet na základě údajů volebního serveru Českého statistického úřadu: <http://www.volby.cz>.

Poznámky: Hodnota horního práhu pro D'Hondtův dělitel se vypočítává pomocí vzorce: $T_e = 100 \%(M+1)$, kde M představuje velikost volebního obvodu. Hodnota dolního práhu pro D'Hondtův dělitel se vypočítává pomocí vzorce: $T_i = 100 \%(M+p-1)$, kde M představuje velikost volebního obvodu a p počet stran, které soupeří o mandáty. V našem případě šlo o 5 stran, které postoupily do skrutinia. Podrobněji k výpočtům [Lebeda 2001a].
Neupravené prahey neberou v úvahu hlasy, které propadnou kvůli uzavírací klauzuli, zatímco upravené prahey je započítávají.

Tabulka 2.6 dokazuje, že malé obvody přinesly nejvyšší hodnoty přirozených prahů a naopak velké kraje přinesly malým stranám největší naděje na zastoupení. Dolní, horní a efektivní prahy jsou v tabulce ve dvou formách. Neupravené prahy jsou výsledky výpočtů založených na velikosti volebních krajů platných pro pět stran ve skrutiniu (ODS, ČSSD, KSČM, KDU-ČSL a SZ). Jenže ve skutečnosti procenta těchto pěti stran nedávají dohromady 100 %. V každém kraji totiž bylo odevzdáno určité procento hlasů pro strany, které nepřekročily celostátní 5% klauzuli a do skrutinia se nedostaly. Aby námi zjištěné hodnoty prahů odpovídaly skutečným ziskům stran, je třeba neupravené hodnoty převážít na základ 100 %. Upravené hodnoty najdeme v posledních třech sloupcích. Právě ty lze srovnávat s volebními zisky stran.

Příkladem strany, která nejvíce doplatila na vysoké hodnoty přirozených prahů, byla Strana zelených. Přestože SZ překročila celostátní uzavírací klauzuli, na mandát nedosáhla v devíti ze čtrnácti krajů. Získala tak polovinu mandátů, než na kterou by při alespoň přibližně poměrném výsledku měla mít nárok. Vysoké hodnoty přirozených prahů jsou jevem pro voliče novým a ti s ním zjevně nepočítali. V minulých volbách se projevil pouze v nejmenším Karlovarském kraji, kde do Sněmovny nepostoupil kandidát Koalice. Tehdy tomu nikdo nevěnoval velkou pozornost. O čtyři roky později se tento jev stal zcela běžným a byl osudný pro většinu lídrů Strany zelených. Nový volební systém tak projevil svůj nový mechanický účinek. Bude zajímavé sledovat, zda na něj v následujících volbách voliči nějak zareagují či nikoli.

Volební systém jistě není klíčovým faktorem formujícím volební chování. Jedná se však nepochybně o důležitý prvek, který může některé voliče při jejich rozhodování ovlivnit. Jeho vliv stoupá s tím, jak voliči poznávají jeho mechanické fungování a jak si uvědomují jeho dopad na reprezentaci stran. Delší zkušenost s vlastnostmi volebního systému vede ke strategičtějšímu rozhodování, což v prostředí České republiky platí zejména o pravidle 5% uzavírací klauzule. Voliči jsou dnes mnohem vnímavější k šancím malých stran na její překročení, než tomu bývalo dříve. Naopak vysoké přirozené prahy, které brání kandidátům malých stran s rovnoměrně geograficky rozloženým elektorátem získávat v menších a středně velkých obvodech mandáty, zatím nevedou voliče ke strategickému hlasování. Můžeme však předpokládat, že delší zkušenost voličů s tímto prvkem volebního systému může do budoucna jejich rozhodování ovlivňovat.

Poznámky

- 1 Text vznikl jako součást řešení projektu GA ČR 403/07/1626.
- 2 Tzv. Duvergerovy zákony mají tři body:
 - 1) Poměrné zastoupení podporuje systém mnoha stran, které jsou tuhé, nezávislé a stabilní (vyjma případů vzednutí lidových emocí).
 - 2) Dvoukolový většinový systém podporuje systém mnoha stran, které jsou pružné, závislé a relativně stabilní (ve všech případech).
 - 3) Relativně většinový jednokolový systém podporuje dvoustranický systém s alternací moci mezi dvěma hlavními nezávislými stranami.
- 3 Ústavní soud zrušil volební kauce, které přinesla volební reforma ODS a ČSSD. Kauce měly být hrazeny všemi politickými stranami ve výši 40 tisíc Kč v každém kraji, kde kandidují (reforma plánovala 35 volebních krajů). Navráceny měly být pouze těm stranám, které překonaly 5% uzavírací klauzuli. Namísto zrušených kaucí byl před volbami 2002 schválen tzv. příspěvek na volební náklady, který platí každá strana v každém kraji, kde kandiduje, ve výši 15 tisíc Kč. Příspěvek je nevratný. Náklady pro malé strany se tak při počtu čtrnácti krajů snížily o 62,5%. Důležitější však byl nově schválený příspěvek na úhradu volebních nákladů, který vyplácí stát ve výši 100 Kč za každý hlas těm stranám, které překonaly hranici 1,5% platných hlasů. Původní hranice platná do roku 1998 byla 3% a příspěvek 90 Kč. Reforma ODS a ČSSD se ji pokusila změnit na 2% a 30 Kč. To však bylo taktéž zrušeno Ústavním soudem. Právě stokorunový příspěvek za hlas při překonání relativně nízké hranice 1,5% se stal ve volbách 2002 i 2006 motivací pro řadu stran ke kandidatuře.
- 4 Index se vypočítává pomocí vzorce s/v , kde v zastupuje procento hlasů pro stranu a s zastupuje procento mandátů pro stranu. Hodnota 1 indikuje ideální reprezentaci. Hodnota menší než 1 indikuje podreprezentaci a vyšší než 1 indikuje nadreprezentaci.
- 5 O základních proměnných poměrných volebních systémech blíže [Lebeda 2001b].
- 6 Počet mandátů, které se mají v jednotlivých krajích rozdělovat, není ani stálý, ani předem známý. Je vypočítáván až po ukončení voleb na základě platných hlasů odevzdaných v jednotlivých krajích. To znamená, že dva regiony se stejným počtem obyvatel nemusí být reprezentovány stejným počtem poslanců. Stát se tak může v případě, kdy bude v jednom z nich vyšší volební účast než ve druhém. Tento ve světě nepříliš rozšířený přístup k rozdělování mandátů mezi kraje však má v ČR tradici.
- 7 Deklarovaným důvodem vyloučení ODA ze Čtyřkoalice byla nevyjasněná finanční situace strany.

3. Výzkumy volebních preferencí a jejich prezentace v médiích¹

TOMÁŠ LEBEDA, JINDŘICH KREJČÍ

Pravidelné zjišťování politických postojů, nálad a preferencí ve společnosti se již stalo etablovanou agendou řady výzkumných agentur v České republice. Zvláště v období před volbami se výzkumy častěji než jindy soustředí na politická témata a zjišťování volebních preferencí. Výsledky nabývají na atraktivitě a je o ně větší zájem jak ze strany médií a veřejnosti, tak ze strany politických aktérů vstupujících do volební soutěže. Výzkumy mají potenciál nejen sociální realitu měřit a odrážet, ale také ji spoluutvářet. Aktuálně zveřejňované výsledky výzkumů preferencí jednotlivých stran mohou průběžně ovlivňovat preference veřejnosti a mohou mít podíl na konečném rozhodnutí voličů.

Tato kapitola je rozdělena do dvou částí. První obecná část v koncentrované podobě seznamuje čtenáře se základními parametry výzkumů volebních preferencí, s jejich možnými limity a s kritérii, podle nichž lze usuzovat na jejich serióznost a kvalitu. Tato problematika byla podrobněji zpracována již v samostatné monografii [Krejčí 2004c]. Druhá část této kapitoly se soustředí na přehled výzkumů provedených v období před volbami 2006 a na největší nedostatky a prohřešky, které u nich byly zaznamenány. Tato kapitola nebyla napsána s cílem hodnotit a srovnávat přesnost předpovědí jednotlivých agentur. Dvě ze tří nejvýznamnějších agentur (CVVM a STEM) sbíraly naposledy data tři týdny před volbami, zatímco Factum pouze týden před nimi. Lišily se i typy výzkumů, které zveřejňovaly. Tyto rozdíly podle nás neumožňují korektní kritické srovnání. Pokud by si přesto chtěl čtenář porovnat výsledky průzkumů s výsledky voleb, může tak učinit prostým srovnáním grafu 3.1 a tabulkou s volebními výsledky v úvodu této knihy na straně VII.

3.1. Obecné parametry volebních výzkumů

3.1.1. Typy šetření

Ne každý „průzkum“, který se k veřejnosti dostává, lze považovat za spolehlivý a důvěryhodný. Pro posouzení spolehlivosti informací z výzkumu je nejprve nutné vědět, zda je jejich zdrojem vědecky založené šetření, jehož metodika zaručuje určitou míru reprezentativity pro studovanou populaci, tedy tzv. *reprezentativní šetření*, jehož výsledek zachycuje názory celé studované populace.² Zatímco ve vědecky založeném šetření výzkumník na základě sofistikovaných metod určuje, kdo má být dotazován, v anketě si lidé prakticky sami vybírají, zda se stanou respondenty. Takový postup nezaručuje odpovídající zastoupení různých názorových skupin. Výsledek ankety tak může být významně zkreslený a není možné říci, do jaké míry odpovídá mínění veřejnosti.

Ankety nejsou uznanou metodou sociálního výzkumu, volební preference nevyjímaje. Jejich výsledky mohou být zajímavé a inspirativní, nejedná se však o seriózní informace o veřejném mínění a neměly by být nikdy takto interpretovány. Standardy sociálního výzkumu [např. SIMAR 2004; ICC a ESOMAR 2005; ESOMAR a WAPOR 2005] záměnu anket za výzkumy přísně zakazují a tato praxe je v rozporu též se zásadami novinářské práce [např. Gawiser, Witt 2004; ESOMAR a WAPOR 2005].

Vedle cílů a metod se výzkumy liší také v uspořádání vztahů mezi realizátorem a odběrateli výsledků. V tomto ohledu rozeznáváme tzv. *exkluzivní* a *syndikované* výzkumy. *Exkluzivní výzkumy* jsou objednány a připraveny na základě konkrétní zakázky podle požadavků zadavatele, který se stává výhradním uživatelem výsledků. Příkladem mohou být exkluzivní předvolební výzkumy zadávané některými českými médii. *Syndikované výzkumy* jsou organizovány pro větší počet odběratelů, kteří se přímo nepodílejí na zadání. Výsledky syndikovaných výzkumů bývají distribuovány na základě předplatného či v podobě volně prodejných studií, v některých případech mohou být rozšiřovány i zdarma.

Zároveň neplatí vztah, jeden výzkum = jedno šetření. Řada agentur organizuje programy pravidelných *omnibusových šetření*. Ta sdružují vždy více témat a jednotlivým zadavatelům je nabízen prostor v dotazníku pro umístění jejich otázek s tím, že přistoupí na společnou

metodiku a mohou využít společné komponenty, jako např. sociodemografické otázky.

Co se týká českých výzkumů volebních preferencí, můžeme rozlišit tři hlavní skupiny podle časové dimenze, která zároveň významně určuje charakter šetření: kontinuální výzkumy, předvolební výzkumy a volební výzkumy typu exit-poll.

Kontinuální výzkumné programy probíhají v ČR dlouhodobě tři. Realizují je následující agentury: Centrum pro výzkum veřejného mínění (CVVM dříve IVVM), Factum Invenio (dříve TNS Factum, Sofres-Factum, Factum) a Středisko empirických výzkumů (STEM). CVVM je narozdíl od ostatních agentur nekomerční, působí v rámci Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., a jeho výzkumný program je de facto státní zakázkou. Uvedené programy trvají nepřetržitě od doby, kdy byly krátce po revoluci založeny (CVVM 1990, STEM 1991, Factum Invenio 1994). Všechny tři jsou založeny na pravidelném zařazování modulu otázek na volební postoje do omnibusových šetření. Šetření probíhají s výjimkou letních prázdnin (někdy i prosince) nejméně jednou za měsíc nebo i v kratších časových intervalech, a to kontinuálně i v období mezi volbami.

Tyto kontinuální programy patří k syndikovaným výzkumům. Základním výstupem jsou tiskové zprávy, které jsou snadno dostupné na internetu a obsahují především procenta preferencí a stručné komentáře. Realizátoři šetření však publikují též rozsáhlejší a hlubší studie volebního chování. Nejširší uplatnění tyto výzkumy nacházejí v médiích. Používány jsou však také v sociologických a politologických analýzách, a to i v rámci významných mezinárodních projektů. Vzhledem k trvání programů se jedná o unikátní zdroj pro studium trendů volebního chování a postojů.

Druhý typ, *předvolební výzkumy*, zahrnují širokou skupinu šetření, která jsou organizována s blížícími se volbami. Převážně se jedná o exkluzivní výzkumy. Velkou část tvoří šetření prováděná pro média za účelem předvolebního zpravodajství. Zadavateli jsou také politické strany a jimi najaté P.R. agentury, které data využívají pro studium síly soupeřících politických uskupení, postojů voličů, formulaci volebních strategií, přípravu předvolebních kampaní a průběžné hodnocení jejich úspěšnosti. Výzkum by však i v tomto případě měl zůstat výzkumem a součástí kampaně nesmí být publikace dezinterpretovaných výsledků.

Před volbami se objevují jednorázová i dlouhodobější šetření včetně projektů s krátkou periodicitou opakovaných šetření, dokonce i každodenní. Některé se pokoušejí odhadovat výsledky ve volebních obvodech či krajích. Jak ukazují srovnání s volebními výsledky i komplexnější analýzy [např. Lebeda 2004d, nebo Lebeda 2003b], spolehlivost výstupů předvolebních výzkumů dost kolísá. Velmi se liší metodiky, jejichž úroveň často zaostává za ambicemi. Výsledky bývají používány v aktuálním zpravodajství bez jakékoliv složitější analýzy, rychle zastarávají a obratem jsou nahrazovány novějšími údaji. Tato šetření organizují jak agentury, které se věnují šetření preferencí dlouhodobě a systematicky, tak jiné renomované agentury, které se však tomuto tématu věnují pouze před volbami, i nejrůznější málo známé výzkumné iniciativy, často bez patřičného profesionálního zájmu.

Exit-poll je specifickým druhem šetření organizovaným v době voleb, a to obvykle přímo u východů z volebních místností.³ Dotazovaní jsou požádáni o zodpovězení krátkého dotazníku prakticky ve shodném čase s jejich vlastní volbou. Výzkumy exit-poll jsou zdrojem dat pro volební prognózy zveřejňované v médiích bezprostředně po ukončení voleb, ještě před tím, než jsou známy oficiální výsledky. Typickým zadavatelem jsou provozovatelé televizního vysílání. Ve světě existují i nekomerční exit-polly, v České republice však žádné takové dosud neproběhly.

Aktuálnost prognóz z exit-pollů je krátká, závisí na rychlosti sčítání oficiálních výsledků. Dotazník šetření však obsahuje také řadu otázek na předchozí volební chování, postoje, sociodemografické charakteristiky apod. Exit-polly se tak stávají jedním z důležitých zdrojů dat o charakteristikách voličů jednotlivých stran, podrobnostech o jejich volebním chování, utváření volebního rozhodnutí a povaze změn od minulých voleb. Tyto informace ze samotných volebních výsledků zjistit nelze.

3.1.2. Metody

Pro zjišťování volebních preferencí slouží hlavně *výběrová dotazovací šetření*. Respondenti jsou předem stanoveným postupem *vybráni* ze studované, tzv. *cílové populace* a kontaktováni *tazatelem*, který s nimi s použitím dotazníku a případně dalších pomůcek osobně provede *strukturovaný rozhovor*. Pro realizaci osobních rozhovorů výzkumné

agentury budují *tazatelské sítě* smluvních pracovníků rozmístěných po celém území republiky, kteří podle pokynů provádějí dotazování v okolí místa svého bydliště. Alternativní postupy *sběru dat* jsou vyplnění dotazníku přímo respondentem a jeho zpětné zaslání poštou a telefonní nebo internetové dotazování. Šetření je zpravidla *anonymní*, shromážděné dotazníky jsou elektronicky zpracovány za účelem získání agregovaných údajů a studia vztahů.

Společenské jevy jsou jevy hromadné povahy. Výběrová šetření jsou založena na *pravděpodobnosti*, že vybereme-li ze sledované populace určité množství jedinců, jejich postoje budou odpovídat postojům celku. Složení dotazované skupiny přitom musí odpovídat struktuře celé zkoumané populace. Schopnost výběru „reprezentovat“ celek tak primárně závisí na: a) počtu dotazovaných, b) metodě výběru. Přesnost měření však ovlivňuje i řada dalších faktorů, jako jsou možnost výběru respondentů z celé cílové populace, způsob zpracování dotazníku a otázek, míra schopnosti zastihnout a skutečně dotazovat vybrané jedince, úroveň provedení dotazování apod.

Reprezentativitu lze zajistit na základě zákonitostí počtu pravděpodobnosti. Z „cílové populace“ se vyberou konkrétní respondenti v souladu s principy náhodnosti. Takto založené postupy jsou označovány jako *pravděpodobnostní výběr*. Vedle toho existuje řada nepravděpodobnostních metod. Jejich konstrukce zpravidla vyplývá ze znalostí zkoumané populace, má systematický charakter a není striktně založena na principu statistické náhody.

Nejčastější nepravděpodobnostní technikou pro reprezentativní výběry obecné populace je tzv. *kvótní výběr*. Na základě znalosti struktury populace se stanoví předpis, kolik má být dotázáno respondentů v různých regionech, s různou velikostí místa bydliště, pohlavím, v různých kategoriích věku, vzdělání a ekonomické aktivity a podobně. Tazatelé tak nejdou za konkrétní vybranou osobou, ale dostanou pokyn naplnit přidělené kvóty rozhovory s lidmi odpovídajících charakteristik.

Většina českých předvolebních šetření používá osobní dotazování respondentů vybraných kvótním výběrem. Osobní rozhovory patří z hlediska kvality k preferovaným metodám. Kvótní výběr je používán od počátku výzkumu veřejného mínění a dosud patří k základním postupům i v zemích s vyspělou úrovní sociálního výzkumu. Postup proto můžeme považovat za prověřený. Na druhé straně však neodpo-

vídá současným standardům dobrého výzkumu, které požadují pravděpodobnostní výběry [viz např. Kaase 1999]. Dobré standardy jsou obecná doporučení a i použití kvótního výběru může být opodstatněné. Důvodem je např. produkce aktuálních informací pro zpravodajství, kterým by kvalitní pravděpodobnostní šetření nevyhovělo, protože vyžaduje víc času na realizaci. Nelze též pominout, že základní složkou kvality výběrového šetření je efektivita. V případě měření stranických preferencí je přínos metody pravděpodobnostního výběru k přesnosti výsledků mnohdy nepřesvědčivý [viz např. Krejčí 2004b], zatímco náklady jsou několikanásobné.

3.1.3. Výstupy

Přestože mnoho lidí předpokládá, že údaje z šetření jsou předpovědí voleb, obvykle tomu tak není. Výjimkou jsou exit-polly, kde mezi hlavní výstupy patří volební prognóza. Kontinuální a předvolební výzkumy však primárně zjišťují aktuální stav preferencí, a ty se mohou od výsledku voleb reálně dost lišit. I tyto údaje nesou důležité informace pro subjekty politické soutěže i pro volební rozhodování občanů, jejich záměna s volební předpovědí je však častým zdrojem dezinterpretací.

Hlavní zdroje odlišnosti výsledků předvolebních šetření a voleb lze shrnout následovně [viz např. Henn 1998; Crespi 1989; Cantril 1991; Benoit 1998]:

- a) *Rozdíl v čase mezi dotazováním a volbami:* Preference velké části voličů bývají nestálé a do poslední chvíle se utvářejí. V předvolebním období přitom dochází k řadě událostí a stupňují se tlaky cílené na změnu volebního chování. Pro shodu s volebními výsledky je proto zásadní zejména časová vzdálenost šetření a voleb.
- b) *Odlišnost volební situace:* Narozdíl od situace při dotazování k volbám můžete buď jít nebo nejít, nemůžete ale hlasovat „nevím“. Své volební rozhodnutí nikomu nesdělujete a má zcela jiný efekt než odpověď do dotazníku. Zatímco v předvolebním šetření se lidé rozhodují ještě podle osobních sympatií, skutečné volby je mohou donutit ke složitějšímu kalkulu zahrnujícímu úvahy o sestavení budoucích koalic a vlád.

- c) *Nepřesnost měření:* Často dochází k rozporu mezi možnostmi statistiky a potřebou přesnosti. Tzv. výběrová, resp. statistická chyba vyplývá ze skutečnosti, že nedotazujeme celou populaci, ale pouze vybrané jedince. Měření pak nenabízí výsledek zcela shodný s realitou, ale zjištěný údaj a rozmezí (konfidenční interval), ve kterém se s vysokou pravděpodobností pohybuje skutečná hodnota. Rozsah intervalu závisí na velikosti souboru a četnosti jevu. Výběrová chyba se u běžně publikovaných preferencí pohybuje v rozsahu 1 až 3 %.⁴ Ve skutečnosti však rozdíly mezi vítězstvím a prohrou bývají často menší. Další nepřesnosti mohou být způsobeny různými omyly, nekontrolovatelnými prvky a nedůslednostmi výzkumného procesu.
- d) *Specifika volebního systému:* Přesnost výběrového šetření je závislá na velikosti dotazovaného vzorku. Zatímco výzkum bývá schopen s rozumnými náklady poměrně přesně zjistit celkovou podporu stran v zemi, složení parlamentu jí nemusí vůbec odpovídat, protože je určováno úspěchem politických subjektů v jednotlivých volebních obvodech samostatně. Schopnost výzkumu přinést podklady pro smysluplnou volební prognózu se tak může podstatně snížit a prodražit vzhledem k počtu a velikosti volebních obvodů, heterogenitě existujících obyvatel a metodě přepočtu volebních výsledků na mandáty.

Preference měřené těsně před volbami se obvykle reálným výsledkům značně přiblíží. Přesné však mohou být i dlouhodobé předpovědi. Většinou jsou pak ale založeny na komplikované analýze zahrnující vedle aktuálních dat z šetření i studium dlouhodobých trendů vývoje stranických preferencí, znalosti o charakteristikách populace a předpoklady o jejich souvislosti s volebním chováním, zkušenosti z vývoje před minulými volbami a analýzy aktuální politické situace.

3.1.4. Rizika dezinterpretace

Mnoho chyb nevzniká při realizaci šetření, ale až při interpretaci výsledků a jejich používání. K častým zdrojům dezinterpretace patří záměny různých jiných druhů výsledků za volební předpovědi. Čeští realizátoři kontinuálních šetření, ve snaze omezit množství a dopady dezinterpretací, zavedli jednotnou terminologii (viz tabulku 3.1). Této terminologii se však nedrží všechny agentury a diskutuje se o za-

vedení komplexnějšího standardu prezentace dat z předvolebních výzkumů.

Tabulka 3.1. Jednotná terminologie pro publikaci různých druhů výstupů výzkumů preferencí CVVM, STEM a TNS Factum podle dohody SIMAR

Termín	Popis – citace z dohody	Upřesnění
Stranické preference	Podíl osob, které preferují určitou politickou stranu, ze souboru všech oprávněných voličů. Součet 100 % budou u tohoto údaje tvořit příznivci jednotlivých politických stran, lidé, kteří hodlají volit, ale v době realizace výzkumu nevěděli, na kterou stranu se přiklonit, a lidé, kteří volit nechťejí.	Údaje o aktuální podpoře pro jednotlivé strany v celé zkoumané populaci, včetně nevoličů a nerozhodnutých. Ve srovnání s volební prognózou je procento podpory pro kandidující stranu tedy nižší. Agentury je uvádějí vždy, a data lze proto vzájemně srovnávat.
Voličské preference	Podíl osob, které preferují určitou politickou stranu, ze souboru dotázaných, kteří svou volební účast při výzkumu nevyloučili. Součet 100 % budou u tohoto údaje tvořit příznivci jednotlivých politických stran a lidé, kteří hodlají volit, ale v době realizace výzkumu nevěděli, na kterou stranu se přiklonit. Lidé, kteří svoji účast ve volbách vyloučili, budou z výpočtu vyloučeni.	Údaje o aktuální podpoře pro jednotlivé strany mezi lidmi, kteří se chystají k volbám. Zahrnuje nerozhodnuté, a ve srovnání s volební prognózou je procento podpory pro kandidující stranu proto nižší.
Stranické sympatie	Podíl osob, které buď preferují určitou politickou stranu, nebo jí v případě pochybnosti vyjadřují alespoň sympatie. Součet 100 % tvoří sympatizanti jednotlivých politických stran, lidé, kteří se nedovedou rozhodnout, se kterou stranou sympatizují, a lidé, kteří se žádnou stranou nesympatizují.	Upřesnění údajů voličských preferencí o údaje o případných sympatiích nerozhodnutých voličů s cílem přiblížit se předpovědi. V praxi se obvykle jedná o zpřesnění preferencí o údaje z další otázky dotazníku.
Volební prognóza	Odhad skutečného výsledku voleb. Součet 100 % budou u tohoto údaje tvořit předpokládaní skuteční voliči jednotlivých stran.	Volební prognóza, která může být založena na různých zdrojích informací. V praxi se však často jedná pouze o zohlednění nevoličů a nerozhodnutých v otázce na stranické preference.

Zdroj: SIMAR 2001; převzato z Lebeda, Krejčí, Leontiyeva [2004].

Podstata mnoha zkreslení je velmi banální. Preference jsou udávány v relativních četnostech, v procentech. Pro zhodnocení podpory stran tedy vždy potřebujeme znát, kdo tvoří celek 100 %. Voleb se účastní pouze část oprávněných voličů. Stranické preference však popisují předvolební situaci v celé dospělé populaci, tedy včetně těch, kteří se volit nechystají, a nerozhodnutých. Tyto údaje jsou běžně zaměňo-

vány za volební prognózu, což vede k výraznému podcenění volební podpory jednotlivých stran. Čtyři procenta stranických preferencí mohou ve skutečnosti znamenat, že sledovaná strana v hypotetické volební situaci spolehlivě překračuje pětiprocentní hranici pro vstup do parlamentu. Chyby tohoto druhu svědčí o neprofesionalitě autora, může se jednat i o záměrnou snahu o manipulaci. Jak dokládá řada studií [např. Brettchneider 1997` Henn 1998], údaje o volební podpoře publikované v médiích mají vliv na volební rozhodování občanů a mohou ovlivnit výsledek voleb.

Nepřesnosti, zkreslování a manipulace výsledků šetření mohou mít různé podoby. Vedle samotných komentářů a dat je pro posouzení relevance údajů z šetření nezbytná aspoň minimální znalost kontextu šetření. Pokud nejsou k dispozici ani základní údaje, nelze porozumět obsahu informace, a proto je na místě ji zcela ignorovat.

Výzkumné agentury se zpravidla drží standardů profesních asociací⁵ a základní informace zveřejňují. Podle mezinárodních standardů ESOMAR, které se vztahují i na novinářskou práci [ESOMAR a WAPOR 2005: Art. 3-7], má každá zpráva v tištěných médiích vždy obsahovat jasné určení:

- výzkumné organizace, která šetření provedla,
- cílové populace, které se údaje týkají,
- velikost zkoumaného vzorku a geografické pokrytí,
- data, kdy bylo šetření provedeno,
- metody výběru,
- metody sběru dat (osobní rozhovor, telefonní šetření,...),
- znění otázky.

První čtyři údaje jsou stanoveným minimem i pro vysílání v televizi a rádiu. Pokud je to relevantní, je povinností uvádět podíl odpovědí nevím a podíl těch, kteří se nechystají volit. V případě informací o volebních záměrech musí být vždy jasné, zda uváděné procentuální podíly zahrnují též nerozhodnuté voliče a ty, kteří uvedli, že volit nepůjdou.

3.2. Předvolební výzkumy 2006

3.2.1. Realizovaná šetření

Většina výzkumů publikovaných před volbami v médiích pocházela od výše zmíněných tří agentur, které se dlouhodobě věnují kontinuálnímu šetření volebních preferencí v rámci svých omnibusových šetření.

Veřejná agentura CVVM přinášela stranické preference přibližně s měsíční periodicitou. Poslední výzkum před volbami však byl publikován v podobě voličských preferencí bez nerozhodnutých.⁶ Výsledky za období půl roku před volbami přináší tabulka 3.2. CVVM používalo pro svá šetření kvótní výběr cca tisíce respondentů pro věkovou skupinu starších patnácti let. Vzhledem k faktu, že jsou stranické preference zkoumány pouze na skupině respondentů starších osmnácti let, se vzorek CVVM pro tento účel zmenšil v průměru na cca 970 dotazovaných (961 až 987), v případě posledního výzkumu jich pak čítal pouze 835. Délka sběru dat činila v CVVM u každého šetření vždy osm dní. Agentura používala otevřený dotaz následujícího znění: „Představte si, že by příští týden byly volby do Poslanecké sněmovny. Pokud byste k volbám šel, kterou stranu byste volil?“ Respondent na tuto otázku odpovídal bez použití odpovědních karet a na preferovanou stranu si musel „vzpomenout“. Poslední výzkum před volbami však již tradičně změnil způsob dotazování (podobným způsobem byl změněn i před volbami 2002). Namísto v CVVM standardní otevřené otázky na jejich aktuální preference byl respondentům položen uzavřený dotaz vztahený k blížícím se volbám: „Pokud k volbám půjdete, kterou stranu budete volit?“ Respondenti vybírali z názvů všech politických stran, které kandidovaly do Poslanecké sněmovny a které jim byly předloženy na kartách. Při interpretaci časové řady výsledků CVVM je proto třeba brát v úvahu, že došlo k významné změně metodiky a výsledky jsou v tomto ohledu nesrovnatelné. Nelze spolehlivě usuzovat na posuny v preferencích veřejnosti mezi dvěma posledními šetřeními, což někdy bývá zdrojem mylných interpretací. Z tohoto důvodu jsou podobné zásahy do metodiky považovány odborníky za nevhodné a jsou též v rozporu s výzkumnými standardy ESOMAR/WA-POR [2005: Guideline 5.2.10]

Tabulka 3.2. Vývoj stranických preferencí CVVM půl roku před volbami (procenta)

	12. 12. 2005	23. 1. 2006	20. 2. 2006	13. 3. 2006	10. 4. 2006	8. 5. 2006
ODS	29,5	28,0	28,5	25,5	26,5	32,0
ČSSD	24,0	27,0	23,0	21,0	23,0	28,0
KSČM	12,5	12,0	11,5	12,5	13,5	15,5
KDU-ČSL	8,0	6,0	7,5	6,5	9,5	5,5
SZ	3,0	2,5	6,0	10,0	10,0	10,5
Ostatní	3,0	3,5	2,5	3,5	2,0	8,5
Žádná	6,0	6,0	7,0	8,0	6,0	*
Neví	14,0	15,0	14,0	13,0	9,5	*
N	987	969	972	970	961	835

Zdroj: Tiskové zprávy CVVM dostupné na www.cvvm.cas.cz.

Poznámka: Datum výzkumu udává poslední den, kdy probíhal sběr dat. Ten trval vždy osm dní.

* Poslední průzkum byl zveřejněn ve formě voličských preferencí bez nerozhodnutých.

Soukromá agentura STEM přinášela před volbami pravidelné výzkumy stranických preferencí s měsíční periodicitou podobně jako CVVM. Avšak STEM v průběhu sledovaného období (půl roku před volbami) nezměnilo ani způsob dotazování, ani charakter výstupu. Výsledky byly ve všech měsících publikovány v podobě stranických preferencí. Jejich vývoj přináší tabulka 3.3. Agentura STEM svým respondentům ve všech výzkumech předkládala otevřený dotaz následujícího znění: „Pokud byste (přesto) šel (šla) volit, kterou stranu byste příští týden volil(a) do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR?“ Sběr dat probíhal pomocí kvótního výběru a dotazováno bylo v průměru kolem 1650 respondentů (1505 až 1716). Terénní sběr dat trval ve většině případů osm dní.

STEM bylo autorem každotýdenních postupně realizovaných výzkumů z jednotlivých volebních krajů, které zpracovávalo exkluzivně pro Českou televizi a její pořad Otázky Václava Moravce speciál. V něm se pravidelně střetávali krajští lídři vybraných stran a výzkumy mimo jiné seznamovaly s volebními preferencemi obyvatel kraje. STEM v předvolebním období zpracovávalo také exkluzivní výzkumy pro ČSSD a její poradenskou agenturu PSB, jejichž obsah přesahoval běžná šetření volebních preferencí. ČSSD sama během kampaně nezářídka zveřejňovala vybrané výsledky z těchto výzkumů, jejichž ko-

rektnost však nemohla být agenturou garantována. Zároveň nebylo zřejmé, zda v médiích zveřejňované oficiální výzkumy stranických preferencí STEM nepocházejí z šetření zadávaných ze strany ČSSD a PSB.

STEM bylo za paralelní práci pro jednu ze stran a pro média kritizováno. Pro posouzení spolehlivosti výzkumu je vždy zásadní otázka, kdo výzkum platí a za jakým účelem byl zorganizován [ESOMAR/WAPOR 2005: 9; Gawiser, Witt: 235]. Pokud v tomto ohledu vzniká pochybnost, je třeba klást ještě větší důraz na doprovodné informace o metodice a důsledně odlišit výsledky výzkumu od názorů klienta agentury. Pochybnosti přitom budil i fakt, že jedna agentura zpracovávala výzkumy pro veřejnoprávní televizi, které byly placené z koncesionářských poplatků, a následně pak dodávala data pro jednu ze dvou největších politických stran.

Tabulka 3.3. Vývoj stranických preferencí STEM půl roku před volbami (procenta)

	8. 12. 2005	9. 1. 2006	8. 2. 2006	8. 3. 2006	10. 4. 2006	9. 5. 2006
ODS	31,0	28,6	28,6	26,7	26,8	26,7
ČSSD	25,9	27,2	24,5	21,8	21,3	25,2
KSČM	14,2	13,2	15,3	12,4	13,3	13,0
KDU-ČSL	6,6	6,7	6,4	6,1	4,9	5,4
SZ	3,1	3,4	5,6	9,4	10,6	7,1
Ostatní	5,5	4,9	4,0	2,7	2,7	2,9
Nerohodní	7,9	9,3	8,9	9,8	8,4	8,4
Žádná	5,8	6,7	6,7	11,2	12,0	11,3
N	1505	1646	1716	1699	1690	1638

Zdroj: Tiskové zprávy STEM dostupné na www.stem.cz.

Poznámka: Datum výzkumu udává poslední den, kdy probíhal sběr dat. Ten trval většinou osm dní.

Poslední z agentur, která v předvolebním období dodávala médiím pravidelné výzkumy, byla Factum Invenio. Ta od počátku března zvýšila frekvenci svých pravidelných šetření, které se konaly jednou za dva týdny. Tyto její výzkumy probíhaly na základě kvótního výběru a čítaly obvykle necelých tisíc (954 až 1002) respondentů starších 18 let. Doba terénního šetření trvala vždy šest až sedm dní. Respondentům byla ve sledovaném období pokládána uzavřená otázka: „Pokud bys-

te šel volit, řekněte mi, prosím, kterou stranu byste volil? Stačí, když mi sdělíte její číslo na kartě.“ Respondent vybírá z uzavřené nabídky stran, jejichž názvy má před sebou podobně, jako je tomu s hlasovacími lístky u voleb. Pro větší pocit anonymního rozhodování může tazatel sdělovat pouze číselný kód strany, na místo jejího názvu. Od dříve jmenovaných agentur se podstatně lišil výstup šetření publikovaný Factum Invenio. Procenta podpory stran byla udávána nikoliv v podobě „stranických preferencí“, ale přepočtené pro soubor potenciálních účastníků voleb, tedy v podobě, která více odpovídá hypotetické volební situaci. V souladu se stanovenou terminologií byl tento produkt označován jako volební prognóza, i když opět dává informaci především o situaci v době realizace šetření. Pozitivním jevem je, že tato praxe předcházela vzájemným záměnám různých druhů výsledků této agentury. Se stranickými preferencemi CVVM a STEM však tato data srovnatelná nejsou. Přehled vývoje výsledků volebních prognóz Factum Invenio přináší tabulka 3.4.

Tabulka 3.4. Vývoj volebních prognóz Factum Invenio půl roku před volbami (procenta)

	23. 11. 2005	18. 1. 2006	1. 3. 2006	15. 3. 2006	29. 3. 2006	12. 4. 2006	26. 4. 2006	10. 5. 2006	24. 5. 2006
ODS	30,2	29,4	30,5	29,8	29,3	29,5	30,6	29	27,8
ČSSD	28,1	25,1	23,5	26,5	25,3	23,6	26,4	22,8	28,5
KSČM	18,3	19,0	18,8	17,8	17,6	18,1	18,1	16,7	17,3
KDU-ČSL	11,0	10,7	9,1	8,8	9,9	12,3	11,8	11,3	9,0
SZ	2,7	4,8	7,9	9,1	10,5	10,4	7,8	9,8	8,6
Ostatní	9,7	11	10,2	8,0	7,4	6,1	5,3	10,4	8,8
N	1075	981	973	994	959	1002	954	966	955

Zdroj: Tiskové zprávy Factum Invenio dostupné na www.factum.cz.

Poznámka: Datum výzkumu udává poslední den, kdy probíhal sběr dat. Ten trval většinou osm dní.

Celkové porovnání vývoje preferencí všech tří uvedených agentur za období půl roku před volbami přináší graf 3.1. Vedle těchto agentur přichází v době před volbami s výzkumy volebních preferencí obvykle i další, které je v průběhu volebního období kontinuálně nesledují. Podobně tomu bylo i před volbami 2006. Příkladem je agentura SC&C, která již v únoru realizovala exkluzivní „předvolební“ průzkum pro

Českou televizi a na konci května uskutečnila dva exkluzivní výzkumy, jeden pro Český rozhlas a druhý pro MF Dnes. SC&C již tradičně připravuje exit-poll pro Českou televizi.⁷ Jeho výsledky vzbudily řadu rozpačitých až negativních reakcí, jelikož rozdíl mezi první ODS a druhou ČSSD byl výzkumem předpovězen na osm procentních bodů, zatímco ve skutečnosti obě strany dělila pouhá tři procenta.

Do skupiny podezřelých se zařadil výzkum společnosti Data Collect, která týden před volbami zveřejnila své preference prostřednictvím ČTK. Jednalo se o neidentifikovatelný typ preferencí, který již od pohledu nebyl volební prognózou. Přesto na jeho základě ČTK avizovala propad KDU-ČSL. K tomuto výzkumu se vrátíme hned v následující části.

3.2.2. Mediální dezinterpretace výzkumů

„STEM: Lidovci by těsně neprošli do Sněmovny“ [Právo 2006a]; „Další průzkum věští lidovcům propad“ [MF Dnes 2006a]; „Lidovci pod laťkou zvolení“ [MF Dnes 2006b]. Takové titulky se objevily na předních stránkách českých deníků během kampaně před sněmovními volbami 2006. Zarážející však je, že nic takového ze samotných výzkumů nevyplynulo. Česká veřejnost byla konfrontována se zprávami médií, které se nezakládaly na pravdě a navíc se odvolávaly na výsledky výzkumů volebních preferencí renomovaných českých agentur. Problém spočíval v nesprávné a nekorektní interpretaci výsledků výzkumů. Ty se totiž mimo jiné vzájemně liší typem produktu, kterým je výzkum veřejnosti prezentován. Zdaleka ne každý typ slouží k předpovědi volebních výsledků – viz tabulku 3.1.⁸

Dubnový průzkum stranických preferencí agentury STEM (předposlední sloupec tabulky 3.3) se stal napříč českými médii zdrojem řady velmi nekorektních zpráv a komentářů. Stranické preference STEMu totiž přisoudily KDU-ČSL pouze 4,9%. Často prezentovaný závěr, že se podpora lidovců dostala pod pětiprocentní hranici volitelnosti, byl naprosto zavádějící. STEM totiž zveřejňovalo stranické preference a tento typ výstupu má daleko k předpovědi volebních výsledků. Stranické preference informují, jak *celá dospělá populace deklaruje* své rozhodnutí v případných volbách. Základem (100%) jsou odpovědi všech dospělých respondentů ve výzkumu, kteří mají volební právo. Vedle konkrétních odpovědí, označujících jmenovitě strany, zde nalezneme i odpovědi „nevím, koho bych volil“, „nevím, zda bych se zúčastnil“,

„nezúčastnil bych se voleb“ a podobně. Stranické preference se snaží poskytnout obraz o volebním postoji celé dospělé populace, která však v žádném případě není totožná se skupinou skutečných voličů, tedy dospělých občanů, kteří se voleb nakonec zúčastní.⁹ Prakticky nezachytitelný je v rámci stranických preferencí definitivní postoj nerozhodnutých voličů, stejně jako případná míra neúčasti respondentů, kteří původně ve výzkumu deklarovali účast.

Součet všech výše vyjmenovaných skupin dotázaných dává dohromady 100%. Jenže ve volbách je součet do sta procent dán pouze a jenom platnými hlasy pro jednotlivé strany. Tím, že jsou ve stranických preferencích zahrnuty i neurčité odpovědi, jsou podíly příznivců jednotlivých stran úměrně tomu menší. Zmiňovaných 4,9% pro KDU-ČSL z dubnového výzkumu agentury STEM by se po vypuštění neurčitých odpovědí, které činily 20,4%, vyhouplo na 6,2%. A to už je nad hranici volitelnosti. Závěr, že by se lidovci nedostali do sněmovny, byl proto zcela zavádějící. Média nakládala s těmito stranickými preferencemi tak, jako by se jednalo o volební prognózu.¹⁰ Těžko říci, zda úmyslně, nebo z „pouhé“ neprofesionality. Deník Právo šel dokonce tak daleko, že zmiňované stranické preference přepočítal na zisky mandátů ve Sněmovně (viz obrázek 3.1). To byla další naprosto zavádějící informace o tom, jak by mohly volby dopadnout. Přitom re-

Obrázek 3.1. Nekorektní interpretace dubnových stranických preferencí agentury STEM v deníku Právo

Zdroj: Právo 2006a.

daktoři Práva, odpovědní za tuto problematiku, dlouhodobě s výzkumy pracují a úskalí stranických preferencí dobře znají... Vedle toho, i kdyby mělo Právo k dispozici namísto stranických preferencí volební prognózu, byl způsob přepočtu na mandáty, který deník použil, nesprávný a opět zavádějící. V úvahu nebyla vzata disproporce daná malými volebními obvody, která by oslabil zisky menších stran a posílila zastoupení stran velkých.

Fakt, že dubnový výzkum agentury STEM představuje stranické preference a nikoli prognózu, nejenže některá média zamlčela, ale dokonce ani výsledky nezveřejnila v kompletní podobě. Kdyby se v grafech, které deníky prezentovaly, objevily kategorie s neurčitými odpověďmi (nevím, nešel bych volit a pod.), alespoň někteří čtenáři by byli schopni dovodit, že uvedené hodnoty nelze srovnávat s volebními výsledky. Tímto neúplným způsobem s výzkumem seznámilo své čtenáře nejen Právo (obrázek 3.1), ale např. i Mladá fronta DNES (obrázek 3.2). Oba deníky bez rozdílu přinesly neúplné informace a nekorektně je interpretovaly.¹¹

Obrázek 3.2. Nekorektní interpretace dubnových stranických preferencí agentury STEM v deníku Mladá fronta DNES

Zdroj: MF Dnes 2006a.

Praxe, kdy jsou za předpověď volebního výsledku vydávány stranické preference, může mít za jistých okolností dopad i na samotnou volební soutěž. Publikované výsledky jsou pro mnohé voliče vodítkem, které berou v úvahu při svém volebním rozhodnutí. V českém prostředí je tento problém citlivý obzvláště u stran, které jsou blízko pětiprocentní hranice voličské podpory. Uzavírací klauzule, stanovená právě na pěti procentech, má nejen technický dopad, tedy že do Sněmovny nepropustí strany, které ji nepřekročily, ale také psychologický dopad.

Ten vyplývá ze zkušenosti voličů s touto volební překážkou.¹² Voliči jsou do značné míry opatrní a mnoho z nich nechce dát svůj hlas straně, jejíž šance na zvolení jsou malé. Hlas by v takovém případě propadnul. Informace o poklesu volební podpory malé strany pod pět procent tak mohou vést k odlivu voličů směrem k jiné straně, která má zvolení jisté, a stát se tak nebezpečnou zbraní, pomocí níž lze ovlivnit volební soutěž. Pokud se navíc informace o poklesu voličské podpory pod kritickou hranici nezakládá na pravdě, jako tomu bylo v popsaném případě, jedná se o mimořádně alarmující skutečnost.

Velmi podobná situace jako u dubnových stranických preferencí STEM nastala i u průzkumu agentury SC&C, zveřejněném o týden dříve. Ten křesťanským demokratům přisoudil 4 % podpory. Řada médií však „zapomněla“ zmínit, že jedna třetina odpovědí zahrnovala neurčitě odpovědi: „Nevím, koho bych volil“. Součet preferencí pro jednotlivé strany dával dohromady pouhých 68 %. Z takovýchto údajů nelze usuzovat o konečné podobě výsledku voleb. Přesto se tak dělo a média přinesla zprávy o volebním propadu KDU-ČSL. Pokud bychom ze zmíněného výzkumu vypustili neurčitě odpovědi, aby součet preferencí jednotlivých stran dával dohromady 100 %, jako je tomu ve volbách, všem stranám by se zisk zvýšil přibližně o polovinu. Podpora lidovcům by pak odpovídala přibližně šesti procentům, čímž by překročili psychologickou hranici 5 %. Vypuštění nerozhodnutých respondentů zdaleka není správným řešením, kterým by bylo možné převádět stranické nebo jiné preference do podoby volebních prognóz. To mimo jiné proto, že preference nerozhodnutých voličů mohou být podstatně odlišné od preferencí těch, kteří již mají jasno, jak budou volit. Nicméně smyslem zmíněného přepočtu je na tomto místě demonstrovat chybnou interpretaci výsledků ze strany médií.

Posledním příkladem nekorektního nakládání s preferencemi je případ agentury Data Collect. Tato neznámá agentura zveřejnila své preference prostřednictvím ČTK týden před volbami. Agentura předpověděla náskok ODS (21,9 %) nad ČSSD (21,4 %) o pouhých půl procenta, zeleným přisoudila větší zisk (9,8 %) než KSČM (9,7 %) a uvedla, že by se lidovci nedostali do Sněmovny (4,1 %). Pomíneme-li celkově zvláštní výsledky, pak na posledním tvrzení je nepřijatelný fakt, že se opírá o neidentifikovatelný typ preferencí, který zcela zjevně nepopisuje volební situaci. Procenta podpory jednotlivých stran nedávala v součtu 100 %, ale podstatně méně. Odhadem šlo zhruba o 70 %, což

by nasvědčovalo tomu, že do sta procent byly zahrnuti i nerozhodnutí respondenti a dost možná i ti, kteří nechtěli jít volit, a numerický přepočtení preferencí na soubor potenciálních voličů by lidovce zřejmě umístil nad hranici volitelnosti. Pochybnosti umocňoval i fakt, že agentura Data Collect na své webové adrese žádnou tiskovou zprávu nezveřejnila a výzkum byl zadán agenturou PSB (poradenská agentura ČSSD) pro účely ČSSD. Informace, které se prostřednictvím ČTK dostaly na veřejnost, byly velmi neúplné a v rozporu se standardy. Pochybnosti panují i o jejich věrohodnosti. Interpretace výsledku byla zjevně nekorektní. V této podobě výzkum žádné médium nemělo přijmout k publikování, natož renomovaná Česká tisková kancelář, navíc v tak citlivém období, jakým je poslední týden před volbami.

Většina novinářů neumí anebo prostě nechce mezi různými typy výzkumů rozlišovat. Zavádějící interpretací však mohou ovlivnit průběh volební soutěže i samotné výsledky voleb. Část viny na tomto stavu mají vedle žurnalistů i samotné výzkumné agentury. Ty nedokázaly poskytnout médiím takový produkt, který by byl přímo srovnatelný s volebními výsledky. V období před volbami existuje zřejmá poptávka po předpovědích volebního výsledku, a to jak ze strany veřejnosti, tak ze strany médií. Agentury by měly zvážit, zda by neměly tuto poptávku respektovat a produkovat údaje v takové podobě, které se poptávanému cíli alespoň blíží. V opačném případě vystavují výsledky své práce nebezpečí vážné dezinterpretace.

3.2.3. Nejasné stranické preference

Stranické preference agentur STEM a CVVM obsahují i další problém. Neodpovídají totiž definici stranických preferencí, na kterých se zmíněné agentury dohodly [SIMAR 2001]. Výsledky takových pozměněných stranických preferencí jsou jen těžko interpretovatelné. Hodnoty preferencí pro jednotlivé strany obsahují nejen odpovědi respondentů, kteří deklarovali, že by k volbám šli, ale také těch, kteří jasně řekli, že by se voleb nezúčastnili. Preference jednotlivých stran jsou tak kontaminovány postoji respondentů, kteří vůbec nehodlají do volebního procesu zasáhnout. Tito respondenti však mají být v rámci stranických preferencí zařazeni do samostatné kategorie nevoličů. Současný postup obou agentur je tak v rozporu s dohodou, která vymezila stranické preference následovně: „Podíl osob, které preferují určitou politickou stranu, ze souboru všech oprávněných

voličů. Součet 100 % budou u tohoto údaje tvořit příznivci jednotlivých politických stran, lidé, kteří hodlají volit, ale v době realizace výzkumu nevěděli, na kterou stranu se přiklonit, a lidé, kteří volit nechtějí.“ [SIMAR 2001]

Dotazování, kteří volit nechtějí, jsou podle dnešní praxe z větší části rozpuštěni do kategorií preferencí jednotlivých politických stran. Agentury se standardně dotazují nejméně dvěma otázkami. V první otázce zjišťují, zda respondent chce jít k volbám, a ve druhé, kterou stranu by volil. I když respondent účast u voleb vyloučí, je dotázán, jakou stranu by volil v případě, že by se voleb zúčastnil. Tato skutečnost by nutně nemusela představovat problém, pokud by byly tyto odpovědi při zpracování stranických preferencí odfiltrovány a nahrazeny původně deklarovaným postojem volební neúčasti. To se však nestane. STEM i CVVM prezentují stranické preference pouze v podobě frekvencí z druhého dotazu – koho by respondent volil, a to bez ohledu na to, zda se k volbám chystá či nikoli. Kategorie dotazovaných, kteří se voleb nechtějí zúčastnit, se tak zmenšuje, jelikož obsahuje pouze ty, kteří dvakrát po sobě při odpovědích na dva odlišně položené dotazy dokázali být konzistentní a účast vyloučili. Naopak kategorie příznivců jednotlivých stran obsahují nejen respondenty, jež deklarovali účast ve volbách, ale i ty, kteří účast vyloučili, nebo neví, zda se zúčastní.

Podíl nevoličů na preferencích jednotlivých stran se však liší stranou od strany. Strana s nízkými preferencemi tak může ve volbách dosáhnout výrazně lepšího postavení ve srovnání s ostatními stranami, protože mezi jejími příznivci byli převážně respondenti rozhodnutí jít k volbám. Naopak výrazně může vůči ostatním stranám oslabit takový subjekt, jehož preference byly z velké části dosaženy díky respondentům, kteří se voleb zúčastnit nechtěli.

Stranické preference jsou v takovéto podobě obtížně interpretovatelné. Nevypovídají ani o rozložení preferencí mezi voliči, ani o celkových sympatiích vůči stranám bez ohledu na plánovanou účast či neúčast ve volbách. Sympatie vůči stranám nebo jiná stranická identifikace se totiž nezjišťují dotazem na případné volební rozhodnutí. Obvykle se zjišťují nějakou formou dotazu na blízkost ke straně. U ní totiž chuť jít či nejít k volbám nehraje žádnou roli. Stávající stranické preference tak představují kompromis mezi původně dohodnutým designem stranických preferencí a jiným produktem, také smluvně ujed-

naným, který se nazývá stranické sympatie [viz Lebeda, Krejčí, Leon-tiyeva 2004].

3.2.4. Výzkum, nebo anketa?

Předvolební období 2006 bylo pozoruhodné výrazným nárůstem elektronických anket. Diváci, posluchači a čtenáři médií se v nich vyslovovali k řadě politických témat včetně svých postojů k jednotlivým politikům a mohli v nich deklarovat i svou plánovanou volbu. Typickým příkladem takových anket byla telefonická a sms hlasování během předvolebních diskusních pořadů všech celoplošných televizních stanic. Jejich výsledky sice nebyly vydávány za reprezentativní průzkumy, avšak nelze vyloučit, že tak mohly být částí diváků vnímány. Samotná principiální nerepresentativita samovýběru hlasujících v anketě mohla být v tomto případě ještě více deformována. Podle zákulisních informací z více politických stran byli totiž jejich členové cíleně instruováni, aby v těchto anketách hlasovali.

Část veřejnosti patrně příliš nerozlišuje mezi anketou a reprezentativním výzkumem a výsledky z obou zdrojů jim mohou připadat stejně věrohodné. Veřejnost není expertní skupina, od které bychom měli něco takového apriori očekávat. Nelze se proto neptat, do jaké míry mohou výsledky takových nerepresentativních a někdy i manipulovaných anket zpětně ovlivňovat veřejné mínění a předvolební preference? Na místě je proto opatrnost a zdrženlivost při pořádání takových anket. Smyslem předvolebního vysílání médií by mělo být sdělování pravdivých a ověřených informací, mezi něž mohou pochopitelně patřit i informace o postojích a mínění veřejnosti. Ankety však sociální realitu nejenže neměří, ale jejich zveřejňování může sociální realitu spoluutvářet. Toho by se média měla vyvarovat, zvláště pak, jednala-li se o média veřejné služby.

3.2.5. Obvinění z manipulací výzkumů

Již v přehledu realizovaných výzkumů jsme zmínili, že agentura STEM byla podezírána z nekorektnosti, když pracovala jak pro ČSSD, tak pro média. Někteří žurnalisté za tím spatřovali menší důvěryhodnost výsledků. Mnohem závažnější obvinění výzkumných agentur z nekorektní práce však vnesl Vladimír Železný, předseda strany Nezávislí demokraté. Bývalý ředitel televize Nova prohlásil v předvolebním diskusním pořadu České televize (21. 5. 2006), že mu bylo nabídnuto

emisarem jisté agentury „navýšení“ preferencí jeho strany za úplatek v řádu milionů korun. Své obvinění několikrát při různých příležitostech zopakoval, avšak odmítnul je jakkoli konkretizovat. Zároveň ve stejné televizní diskusi nepřímou obvinil Stranu zelených, že její vysoké předvolební preference jsou výsledkem právě takového neférového jednání. Agentury i Strana zelených mohly jen těžko vyvracet vznesená obvinění. Velmi pravděpodobně se jednalo pouze o předvolební rétoriku, kterou se Vladimír Železný snažil přitáhnout pozornost médií. Výzkumy preferencí tak mohly u části společnosti ztratit na věrohodnosti.

Co se týče preferencí Strany zelených, jeví se jako dosti nepravděpodobné, že by výsledky výzkumů mohly být v její prospěch navýšeny korumpováním některé z agentur. Graf 3.1 ukazuje, že nárůst Strany zelených byl poměrně kontinuální již od konce roku 2005. Klíčovou pětiprocentní hranici (z hlediska přepočtených komparabilních preferencí) zelení překročili v průběhu února 2006, a to u všech tří agentur a nikoli pouze u jedné z nich. Zveřejnění výsledků, ve kterých SZ prolomila hodnotu uzavírací klauzule, pak bylo jistě jedním z vlivů, které pomohly preferencím zelených dále stoupat. Psychologický efekt uzavírací klauzule (viz kapitolu Volební systém) tak mohl být v případě zelených překonán.

3.3. Závěr

Tato kapitola obecně nastínila základní charakteristiku výzkumů volebních preferencí, jejich parametry, limity a kritéria, podle nichž lze posuzovat jejich serióznost a kvalitu. Následně shrnula hlavní výzkumy realizované před volbami a upozornila na největší prohřešky a nedostatky s nimi spojené. Ve srovnání s rokem 2002 [Lebeda 2004d] probíhaly před volbami 2006 výzkumy volebních preferencí mnohem korektněji. Agentury se nepouštěly do metodologických experimentů. Problémem na straně výzkumníků byla např. nevhodná podoba stranických preferencí, která neodpovídala dohodnutým standardům a bránila jejich srozumitelné interpretaci. Závažné problémy se opakovaně vyskytly na straně médií. Podobně jako před předcházejícími volbami byly výzkumy v některých případech prezentovány nesprávným a nekorektním způsobem.

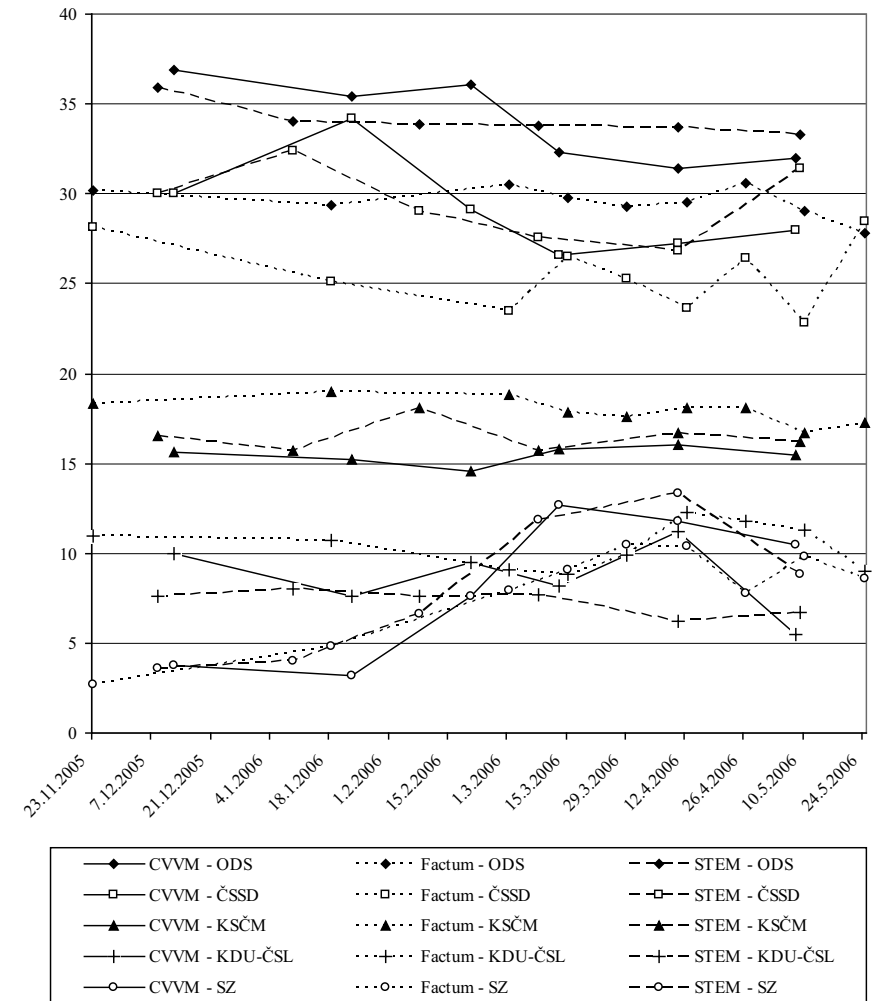
Předvolební reprezentativní šetření výzkumu veřejného mínění probíhají téměř ve všech demokratických zemích. Jejich výsledky jsou ve velkém množství publikovány v médiích a tato praxe se rozvíjí již od 30. let minulého století. Informace z výzkumů slouží jako podklad pro rozhodování voličů, politických stran a hnutí, jsou používány pro studium volební soutěže a veřejnosti slouží i jako zdroj zábavy podobný sledování sportovních soutěží. Zároveň má však publikace výsledků také zpětný dopad na veřejné mínění a schopnost ovlivnit politickou soutěž. Kvalita údajů a jejich interpretací a schopnost veřejnosti jim porozumět tak přispívají k úrovni politické kultury.

V této souvislosti je však publikace zpráv z výzkumů v médiích vždy a všude problém, který hrozí rizikem zkreslení, omylů a manipulací. Důležitá nejsou jen procenta, ale i jejich interpretace. Výzkumy a informace z nich představují poměrně složitý fenomén, navzájem se liší metodikou, která je komplikovaná, a dalším kontextem, potažmo významem a spolehlivostí výsledků. Jejich výpovědní hodnota má též své zákonité limity. V řadě ohledů tak nevyhovují nárokům na mediální zprávu. Ta musí být srozumitelná široké veřejnosti, aktuální a zajímavá a referovat o události. Úvodní stránky novin a hlavní zpravodajské relace navíc poskytují jen velmi malý prostor pro prezentaci zprávy.

Mezinárodně uznávané výzkumné standardy z tohoto důvodu nabízejí kompromisní řešení, stanovují minimální požadavky na publikaci informací z výzkumů s ohledem jak na jejich charakter, tak na nároky zpravodajství, a doporučují stručná základní kritéria pro posouzení spolehlivosti výzkumných informací při novinářské práci. Přehledný návod pro práci s výsledky výzkumů veřejného mínění je dostupný v angličtině např. na internetových stránkách asociace ESOMAR¹³ [ESOMAR/WAPOR 2005]. Vysvětluje standardy výzkumné práce a dává přehled návodných otázek pro novináře sloužící k posouzení spolehlivosti šetření. V České republice tyto standardy prosazuje sdružení SIMAR.¹⁴

Základy metodik aplikovaných u nás a ve světě se v zásadě neliší. Situace v České republice se od řady západních zemí odlišuje nižším stupněm prosazení pravidel práce s výzkumy a potažmo menší profesionalitou na straně výzkumných agentur i novinářů. Také občané mají zatím menší zkušenosti s informacemi z výzkumů, které se k nim dostávají. V zemích s konsolidovanou demokracií a dlouhodo-

Graf 3.1. Srovnání vývoje volebních preferencí CVVM, Factum Invenio a STEM během půl roku před volbami

Zdroje: Tiskové zprávy CVVM, Factum Invenio a STEM dostupné na webových adresách: www.cvvm.cas.cz, www.factum.cz, www.stem.cz. Stranické preference CVVM a STEM byly převáženy autory článku.

Poznámka: Preference CVVM a STEM byly převáženy do komparabilní podoby s prognózami Factum Invenio tak, že byly vyloučeny všechny neurčité kategorie (neví, nešel by volit, ...), aby součet všech odpovědí, které uvedly některou stranu, dával dohromady 100 %.

bou zkušeností s výzkumy jsou problémy s publikací výsledků menší, protože lidé si více uvědomují rizika a jejich povahu, z tohoto pohledu výzkumy hodnotí a vyhledávají informace, které jim toto hodnocení umožní. Případná ztráta důvěry pak má dopad na soutěž mezi médii a výzkumnými agenturami na trhu. Pokud však zákazníci nejsou schopni rozlišovat mezi různou kvalitou produktů, tržní soutěž k prosazení vyšší kvality nevede, ale spíše naopak. Z tohoto pohledu je zásadní význam rozšíření všeobecné informovanosti o povaze výsledků výzkumů veřejného mínění.

Poznámky

- 1 Text vznikl jako součást řešení projektu Sociální a kulturní soudržnost v diferencované společnosti podpořeného MPSV, reg.č. 1J028/04-DP2.
- 2 Narozdíl od anket, které reprezentativitu nezaručují.
- 3 Anglický termín exit-poll znamená „průzkum u východu“.
- 4 Rozsah konfidenčního intervalu nezávisí jen na celkové velikosti souboru dotázaných, ale i na četnosti jevu. Statistickou spolehlivost proto nevyjadřuje jen jedno číslo pro celé šetření, ale matematická funkce určující hodnotu pro každý zjištěný výsledek. Např. při výběru 1000 dotázaných u stran se zjištěnou podporou 5 až 10 % se pak skutečná hodnota s 95% spolehlivostí pohybuje v intervalu +/- 1,5 až 2 % od zjištěné hodnoty. Pro většinu šetření je rozsah konfidenčního intervalu navíc jen hypotetický, protože 1) jeho stanovení předpokládá použití pravděpodobnostního výběru, což často nebývá splněno, 2) i u pravděpodobnostních šetření jeho výpočet zpravidla zohledňuje jen chybu výběru, zatímco celková chyba šetření zahrnuje též chyby plynoucí z chybějících odpovědí, chyby pokrytí populace, chyby měření a různé chyby administrativní a organizační povahy.
- 5 Národní asociace v ČR: SIMAR, Sdružení agentur pro výzkum trhu, <http://www.simar.cz>. Mezinárodní asociace: ESOMAR, World Association of Opinion and Marketing Research Professionals, <http://www.esomar.org>; WAPOR, World Association for Public Opinion Research, <http://www.wapor.org>; EFAMRO, *European Federation of Associations of Market Research Organisations*, <http://www.efamro.org>. Norma ISO: ČSN ISO 20252.
- 6 CVVM nazvalo svůj výstup „Voličské preference bez nevoličů a nerozhodnutých“. Jde však o nevhodně zvolený název, jelikož voličské preference by ze své podstaty neměly obsahovat nevoliče. Viz tabulku 3.1.
- 7 Výsledky zmíněných výzkumů SC&C jsou k dispozici na webové stránce agentury www.scac.cz.
- 8 Podrobnému rozboru jednotlivých produktů, které v rámci výzkumů volebních preferencí jednotlivé agentury publikují, se věnuje [Lebeda, Krejčí, Leontiyeva 2004].
- 9 Podrobně [Lebeda, Krejčí, Leontiyeva 2004].

- 10 Charakter a podstata volebních prognóz vysvětlena v [Lebeda, Krejčí, Leontiyeva 2004].
- 11 Je třeba podotknout, že Právo ve stejném čísle přineslo na druhé straně kratší článek, ve kterém jsou ze strany jednoho z autorů této kapitoly zveřejněny výhrady k nesprávné interpretaci preferencí [viz Právo 2006b].
- 12 Mechanický a psychologický efekt volebního systému jako první pojmenoval již Maurice Duverger [1951], který je přisoudil jednokolovému většinovému systému. Miroslav Novák [1997] pak o mechanickém a psychologickém efektu hovoří právě v souvislosti s českou pětiprocentní uzavírací klauzulí.
- 13 <http://www.esomar.org>, z hlavní stránky pokračujte na „Professional Standards“ a dále na „Codes and Guidelines“ (odkaz dole na konci stránky), text je označen jako „ESOMAR/WAPOR guide to opinion polls“ (stav k 20. 7. 2007).
- 14 <http://www.simar.org>

4. Zdroje a motivace volební účasti¹

LUKÁŠ LINEK, PAT LYONS

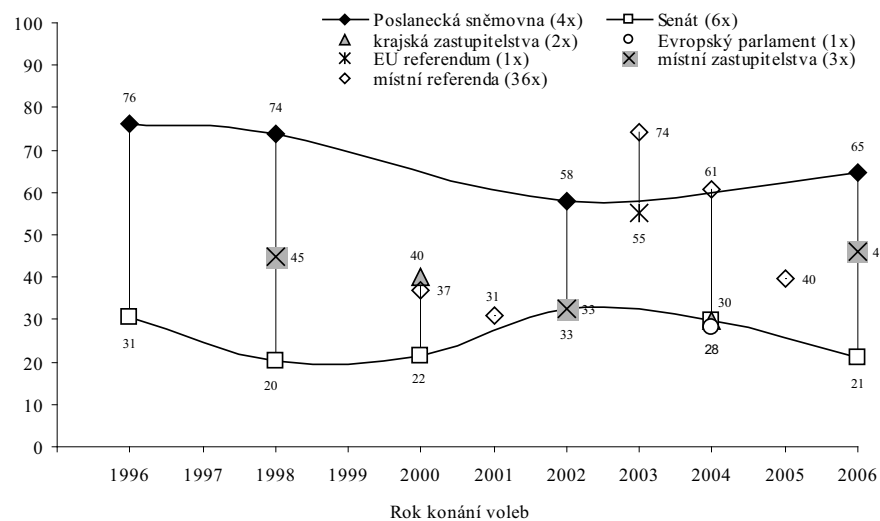
Při každých volbách musejí voliči učinit dvě rozhodnutí: zaprvé, zdali jít volit, a zadruhé, kterou stranu ve volební místnosti podpořit [Campbell et al. 1960: 89]. V obou případech je základní vlastností těchto rozhodnutí motivace občanů zúčastnit se voleb. V řadě teorií demokracie mají volby ústřední postavení [Dahl 1989: 106–18; Held 1996: 310–16; Bingham Powell 2000: 3–19]. V tomto ohledu je často kladeno rovnítko mezi demokracií na jedné straně a svobodnými a spravedlivými volbami na druhé straně. Navíc se předpokládá, že účast občanů je základním prvkem zastupitelské demokracie. Teorie a realita se však samozřejmě často liší.

Podíváme-li se na volby do Poslanecké sněmovny v roce 2006 z perspektivy volební neúčasti, potom počet nevoličů (35 %) odpovídá míře podpory, kterou získala největší politická strana (ODS). Jinak řečeno, nevoliči představují ve všeobecných volbách hlavní skupinu občanů oprávněných volit, a jak uvidíme níže, v některých druzích voleb často i její většinu. Při mezinárodním srovnání je v České republice průměrná volební účast od roku 1990 vyšší než v mnoha jiných postkomunistických státech, avšak zůstává relativně nízká oproti volební účasti v tradičních evropských demokraciích, kde ve všeobecných volbách v posledních desetiletích pravidelně volí každý osmý z desíti občanů – například v Rakousku, Dánsku, Nizozemsku a Švédsku.² Kromě toho pokles účasti ve všeobecných volbách v České republice je druhým největším (–20 % od voleb v roce 1992) mezi státy EU-25, kdy ještě výraznější pokles zaznamenalo pouze Slovensko (–30 % od voleb v roce 1992). Česká republika tak vykazuje typický postkomunistický profil: nižší účast ve volbách, méně častý pocit blízkosti konkrétní politické straně, nižší důvěra v politické strany obecně i nižší spokojenost s demokracií, než jak je tomu v tradičních evropských demokraciích. Tyto rozdíly mohou pomoci vysvětlit výrazné odlišnos-

ti ve voličské účasti mezi zeměmi s komunistickou minulostí, jako je Česká republika, a ostatními evropskými státy.

Oficiální údaje o volební účasti prezentované v grafu 4.1 dokazují, že čeští voliči rozlišují nejenom mezi různými druhy voleb, ale také mezi různými volbami stejného druhu, což se týká například účasti ve volbách do Poslanecké sněmovny. V České republice se koná pět druhů přímých voleb do různých zastupitelských orgánů s odlišnými úrovněmi vládnutí, tj. volby do Poslanecké sněmovny, do Senátu, do Evropského parlamentu a do krajských a místních zastupitelstev.³ Existují také dva přímé demokratické mechanismy, jeden na místní úrovni (místní referendum) a druhý na národní úrovni (celostátní referendum) pro významné otázky, jako byl například vstup do Evropské unie [Linek 2004; Smith 2007; Špok et al. 2006; Lebeda 2004; Linden, Pohlman 2003; Hanley 2004].

Graf 4.1. Vývoj volební účasti v jednotlivých typech hlasování v ČR v letech 1996–2006 (v procentech)

Zdroj: ČSÚ, Špok et al. [2006].

Tyto odlišné typy voleb představují stavební kameny systému víceúrovňového vládnutí v České republice; volební pravidla pro jednotlivé druhy voleb se nicméně liší. Například členové Poslanecké sněmov-

ny se volí poměrným systémem ve vícečlenných volebních obvodech na základě stranických kandidátek, přičemž platí pětiprocentní hranice volitelnosti (pro více podrobností o volebním systému viz kapitolu Tomáše Lebedy v této knize). Naopak senátoři jsou voleni ve dvoukolovém systému vždy jeden za obvod a tyto volby, při kterých se vymění jedna třetina (27 osob) horní komory, se konají jednou za dva roky.

Jak bylo zmíněno výše, analýza účasti ve všech druzích voleb v letech 1996 až 2006 ukazuje, že čeští voliči připisují různým typům voleb určitou hierarchii, a podle toho se i těchto hlasování účastní. Předpokládáme-li, že nejdůležitější volby budou vykazovat nejvyšší úroveň účasti, potom podle grafu 4.1 mají nejvyšší účast volby do Poslanecké sněmovny, zatímco o volby do Senátu je zájem nejmenší. V senátních volbách se může výrazně lišit míra účasti v prvním a druhém kole (např. v říjnu 2006 přišlo v prvním kole volit 47 % a ve druhém pouze 20 % občanů).⁴ Rozdíly v míře účasti v jednotlivých kolech těch samých voleb do Senátu, mezi volbami stejného druhu a například různými druhy voleb naznačují, že přesvědčení české veřejnosti o tom, co je v daných volbách v sázce, má důležitý dopad na úroveň volební účasti.⁵ Na základě proměnlivé míry účasti voličů je zřejmé, že kontext daných voleb má významný vliv na to, jak občané vnímají jejich důležitost.

Kampaň doprovázející všeobecné volby v roce 2006 byla intenzivní a častým jevem byly i negativní a osobní útoky. Kampaň tak dokázala voličstvo mobilizovat i polarizovat [Bradová 2007: 115ff; Šaradín 2007: 15–16]. Důležité to bylo ze dvou důvodů. Především se volební účast zvýšila o 7 procentních bodů oproti předchozím volbám v roce 2002. Zadruhé dvě největší strany obdržely vysoký podíl hlasů: ČSSD a ODS získaly 68 % všech hlasů odevzdaných v roce 2006, oproti 55 % v roce 2002 a 60 % v roce 1998. Výsledkem voleb dále bylo, že levicová i pravicová alternativa vlády získala rovný počet křesel a intenzivní negativní volební kampaň ochromila proces vytvoření vlády. Nespokojenost veřejnosti s takovým politikařením může být předzvěstí nízké účasti v příštích volbách do Poslanecké sněmovny.

Z dlouhodobého hlediska účast ve volbách v České republice klesá (odhlédneme-li od sedmiprocentního nárůstu v roce 2006), což by mohlo naznačovat rostoucí pocit odcizení voličů volebnímu procesu. Podobný trend lze v tradičních demokraciích sledovat od 60. let

20. století. Postkomunistické země jsou však v tomto smyslu výjimkou, protože k poklesu volební účasti v nich došlo rychleji a ve větším měřítku než jinde [Lewis 1996, 2001; Kitschelt et al. 1999; Lewis, Webb 2003; Rose, Munro 2003; Kostadinova 2003].⁶ Logicky z toho vyplývá otázka: skutečně záleží na tom, zdali volební účast klesá a že je zájem o některé druhy voleb nízký?

Hlavní důvody, proč je nízká účast voličů problematická, jsou dva. Zaprvé je vysoká účast ve volbách typickým znakem dobře fungující demokracie a účast minimálně většiny oprávněných voličů zajišťuje legitimitu politického systému a vlády („lid promluvil“). Nelze ani podceňovat důležitost jednání občanů na základě „expresivní volby“, kdy má odevzdání hlasu symbolickou hodnotu a není motivováno výhradně instrumentálně [Schuessler 2000]. Zadruhé, pokud občané, kteří se voleb nezúčastní, pocházejí převážně z jednoho segmentu voličstva, potom to může mít dopad na výsledky voleb a politická rozhodnutí posléze přijatá parlamentem a vládou [Wattenberg 2002; Patterson 2002; Lijphart 1997; viz kapitolu Lukáše Linka o vlivu volební účasti na zisky stran v této knize].

V této kapitole se zaměříme na faktory na individuální úrovni, které nám pomohou vysvětlit, proč se všeobecných voleb v roce 2006 rozhodl nezúčastnit jeden ze tří občanů České republiky. V první části nejprve představíme dva základní přístupy k chápání účasti ve volbách. Poté následuje analýza důvodů, proč se čeští občané rozhodli zúčastnit voleb do Poslanecké sněmovny v červnu 2006. Kapitolu zakončujeme několika závěrečnými poznámkami.

4.1. Jsou občané mobilizováni k volbám či jsou k účasti již vybaveni?

Vysvětlení rozdílné míry účasti na volbách v jedné zemi či v mezinárodním srovnání odkazuje na vlastnosti voleb, například těsnost výsledků, a na vlastnosti voličů, například zdali věnovali pozornost volební kampani. Hlavní důvody motivace, proč se občané dostaví k volbám, se hledají (1.) v nějakém znaku samotných voleb, který mobilizuje voliče, nebo (2.) v nějaké vlastnosti voličů, která je přitáhne k politickému procesu, usnadní jim rozhodnutí a vede je k tomu, odevzdat hlas bez ohledu na konkrétní rysy voleb [Franklin 1996: 219;

Blondel et al. 1998: 246–57; Clarke et al. 2004: 224–34]. U většiny voličů samozřejmě nalezneme oba dva faktory.

Pokud o těchto faktorech uvažujeme odděleně, pomůže nám to lépe pochopit, proč se někteří voliči účastní většiny či dokonce všech voleb, zatímco jiní nevolí nikdy. Než přistoupíme k představení těchto odlišných faktorů volební účasti a ke konkrétním analýzám volební účasti, nejprve se podíváme na jejich institucionální kontext, jelikož srovnávací výzkum dokazuje, že právě institucionální kontext má důležitý dopad na sledovanou míru účasti ve volbách.

4.1.1. Institucionální faktory

V České republice dlouhodobě existuje velká snaha usnadnit občanům účast na hlasování. Ta se projevuje v délce a načasování voleb, jež bývají tradičně rozloženy do dvou dnů (pátku a soboty), aby mohli přijít i lidé, kteří buď ve všední den pracují dlouho nebo naopak o víkendu pracují či odjíždějí ze svých domovů (při volbách do PS v roce 2006 byly volební místnosti otevřeny od 14 do 22 hodin v pátek 2. června a od 8 do 14 hodin v sobotu 3. června). Zadruhé bylo pro občany zajištěno více než patnáct tisíc volebních místností. Zatřetí všichni občané, kteří nemohou hlasovat v místě, kde jsou pro volby registrováni, si mohli zažádat o volební průkaz nejpozději sedm dní před volbami. Začtvrté zde byla možnost vyžádat si příjezd mobilní volební urny do místa bydliště. Na druhé straně přetrvávají určité bariéry snadnějšího výkonu volebního práva, neboť stát neumožňuje poštovní či elektronické hlasování a hlasování pro občany, kteří se vyskytují v době voleb v zahraničí, je velmi časově nákladné. Srovnáme-li ale tato pravidla se zahraničím, plyne z toho, že se v Česku věnuje velká pozornost zajištění možnosti občanů uplatnit své volební právo.

Mimo vlastní průběh voleb jsou zde však i další institucionální faktory, jež ovlivňují míru účasti ve volbách. Tyto faktory souvisí především se soutěživostí voleb. Celostátně fungující poměrný volební systém zajišťuje soutěživost voleb a význam každého hlasu pro stranu, jež přesáhne pětiprocentní hranici (i když v některých krajích ani tento zisk nemusel znamenat zisk mandátu; více viz kapitolu Tomáše Lebedy o vlivu volebního systému v této knize). Také typ stranického systému má vliv na míru volební účasti. Na jedné straně vyšší počet stran zvyšuje možnost volby a tedy i volební účast. Na druhé straně volby s mnoha stranami snižují pravděpodobnost, že výsledky voleb

budou jednoznačné, a zvyšují možnost komplikovaných jednání při sestavování vlády. To naopak volební účast snižuje [Franklin 2004; Blais 2000].

Vzhledem k tomu, že v České republice není účast ve volbách povinná, volby se konají i o víkendu, volební systém je poměrný a počet politických stran účastnících se voleb je zde vysoký, dopad institucionálních faktorů na volební účast by měl být smíšený. Ve volbách roku 2006 však volební systém (především velikost volebních obvodů) způsobil, že ačkoli středopravicový blok (ODS, KDU-ČSL, SZ) získal více hlasů než konkurenční levicový blok (ČSSD, KSČM), oba bloky získaly rovný počet mandátů (tj. 100). Neschopnost českého volebního systému přinést rozhodné volební výsledky může mít negativní dopad na voličskou účast vzhledem k asymetrii vztahu mezi hlasy a mandáty, zdlouhavému povolebnímu vyjednávání a nestabilním vládám s pouze slabou většinou [Šaradín 2007: 32-4; Outly 2007: 142-50].

4.1.2. Mobilizace občanů k volbám

Kandidáti, politické strany a další různé organizace se snaží během volební kampaně voliče mobilizovat k účasti. Tyto externí či exogenní faktory vypovídají o způsobu, jak se volby k voličům dostávají prostřednictvím médií a politických stran. Klíčovým faktorem je zde charakter stranického systému, jelikož rozdíly mezi stranami a blízkost konkurence motivují politické strany, aby se snažily voliče přesvědčit k účasti ve volbách [Blais 2000]. V České republice má stranická soutěž i silný ideologický prvek. To se projevuje dvěma způsoby. Zaprvé vyloučením KSČM ze sestavování vlády především z ideologických důvodů a zadruhé důležitostí levopracicové orientace jako způsobu rozlišování mezi stranami a potenciálními vládními koalicemi [Fiala et al. 1999: 121; Grzymała-Busse 2002: 188-97 a 238-44].

Ve srovnání s ostatními postkomunistickými zeměmi vykazuje český stranický systém relativně nízkou úroveň roztržštěnosti ve smyslu počtu politických stran (efektivní počet volebních stran byl v roce 2006 pouze 3,9; v letech 1998 a 2002 byl 4,7 a 4,8) a relativně vysokou míru loajality politické straně (více viz kapitolu Lukáše Linka a Pata Lyonse o stranické identifikaci v této monografii).⁷ A ačkoliv se skutečný počet politických stran, mezi kterými mohou čeští občané volit, od roku 1992 snížil (efektivní počet volebních stran klesl z 6,2), trend

voličské nestálosti odpovídajícím způsobem neklesl, jak by se dalo očekávat [viz Tóka, Henjak 2007: 211-21]. Přihlédneme-li k polarizaci českých politických stran, je tato skutečnost velice překvapivá. Je ironií, že zatímco stranická polarizace spíše přispívá ke stabilizaci politického systému, zdá se, že přílišná polarizace může vytvořit trvalou politickou nestabilitu, a tím narušit demokratickou konsolidaci. To je zřejmé na případu České republiky, kde jsou vytváření vládní koalice a stabilita vlády z důvodu relativní vyrovnanosti mezi levicovou a pravicovou vládní alternativou stále problematické [Šaradín 2007: 34-5]. Z hlediska volební účasti je důležitým závěrem, že volební výsledky, jako například ve volbách v červnu 2006, mohou voliče demobilizovat, jelikož lze odůvodněně tvrdit, že taková soutěž neprodukuje spravedlivé a rozhodné výsledky (viz kapitolu Tomáše Lebedy o vlivu volebního systému v této knize).

V krátkosti nyní zmíníme nestranické kampaně, jejichž smyslem bylo podpořit účast ve volbách. Těsně před volbami v roce 2006 proběhla řada mediálních kampaní, které měly k účasti ve volbách přesvědčit mladší voliče (18-30 let), jelikož se mělo již předem za to, že právě u těchto skupin bude pravděpodobnost účasti ve volbách nejmenší. Kampaně probíhaly převážně na čtyřech internetových serverech.⁸ Takový přístup k volební účasti ukazuje na určité obavy občanské společnosti, že prvovoliči a obecně mladí občané nemají dostatečné povědomí o důležitosti účasti ve volbách [Rakušanová, Řeháková 2006]. Podobné obavy jsou opodstatněné předchozím výzkumem, který dokazuje, že rané volební návyky přetrvávají po celý život [Franklin 2004: 63-89].

Kampaň „Rozhodněte to“ trvala od 1. května do 1. června a zahrnovala i řadu šesti krátkých (15-50 vteřin) reklamních spotů v televizi (např. Prima), kině (např. Palace Cinemas) a na Internetu. Reklamy měly tři základní motivy – satirické zobrazení politiků v parlamentu, dvě kreslené postavičky (Andy a Wendy), které diskutovaly o účasti ve volbách, a nakonec ukazovaly nekonvenční mladé voliče, jak odevzdávají své hlasy ve volebním místě obsluhovaném úředníky spíše usedlého vzhledu.⁹ Naopak kampaň Helevol byla vystavěna okolo sedmi komiksových postaviček, které se většinou pravidelně objevovaly v tištěných médiích, tj. denících jako Lidové noviny a Mladá fronta dnes, či týdenících jako Reflex a Týden. Řada těchto komiksových příběhů se zaměřovala opět na mladé občany a nerozhodnuté voli-

če a z důvodu co největší účinnosti byla publikována těsně před volbami.

Základními tématy těchto kampaní byly ohrožení demokracie v důsledku neúčasti ve volbách a obtíže spojené s výběrem politické strany – ani jedna z otázek se však mladých občanů ani nestranických voličů příliš nedotkla. Kampaň Helevo! byla jedinečná v tom, že od 13. dubna do 15. května vyhlásila soutěž, v které měla veřejnost zasílat dialogy pro komiksové příběhy, čímž získali angažovaní jedinci možnost vytvořit nejučinnější (tj. vtipné) texty, které byly posléze publikovány.¹⁰ Kampaně Půjdu volit a Koho volit měly mnohem tradičnější průběh a prezentovaly formální politické a demokratické důvody, proč je vysoká míra účasti voličstva důležitá.

4.1.3. Usnadnění volební účasti

Faktory, které mají voličům účast ve volbách zjednodušit, se mohou týkat výše zmiňovaných institucionálních pravidel, jako jsou například administrativní opatření usnadňující oprávněným voličům odevzdat svůj hlas. Na individuální úrovni se jednotliví občané liší, jelikož někteří mají zdroje, díky nimž může být volební akt snazší [Verba, Schlozman, Brady 1995]. Například lidem s lepším politickým přehledem, vyšším vzděláním, příjmem, bohatstvím a zkušenostmi s politikou vznikají v souvislosti s rozhodováním, koho volit, nižší náklady než jejich spoluobčanům bez těchto charakteristik [Wolfinger, Rosenstone 1980; Rosenstone, Hansen 1993]. V konečném důsledku dodávají tyto interní či endogenní zdroje odlišné pobídky pro konkrétní skupiny, proč jít volit.

Síly, které občanovi volební účast usnadňují, však nejsou pouze institucionálního či individuálního původu; důležitý je i společenský kontext. Předchozí výzkumy politické angažovanosti prokázaly důležitost několika souvisejících vysvětlení, na které je společně odkazováno jako na sociální kapitál [Putnam 2001; Matějů, Vitásková 2006; Rakušanová, Řeháková 2006]. V tomto případě bychom očekávali, že občané, kteří důvěřují veřejným institucím a obecně se angažují na životě své komunity, budou mít větší tendenci jít volit než jejich méně zúčastnění a nedůvěřiví spoluobčané [Jackman, Miller 1995]. Předtím, než povolebního průzkumu využijeme k vytvoření profilu voličů a nevoličů, se krátce podíváme na oficiální volební výsledky a na to, co nám mohou říci o vzorcích volební účasti.

4.2. Jak se míra účasti lišila v jednotlivých krajích?

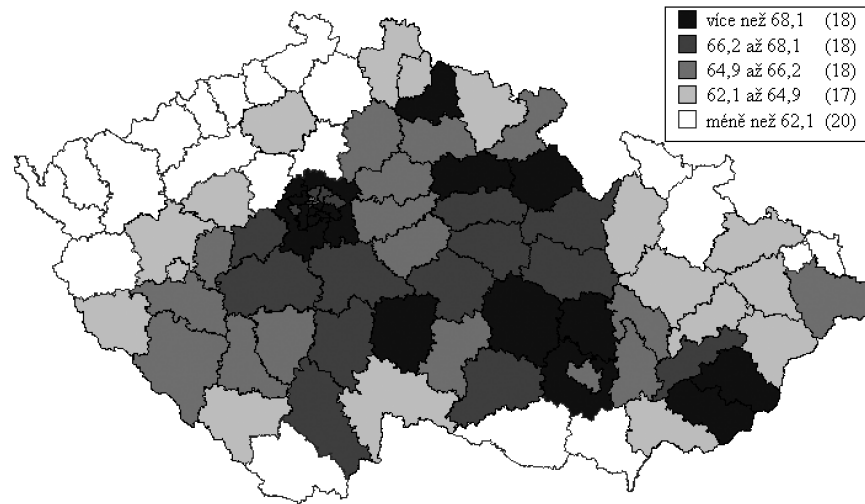
Jedním ze zajímavých rysů souhrnných oficiálních výsledků voleb je jednoznačné geografické rozdělení chování českých voličů a jejich politických preferencí [Jehlička, Sýkora 1991; Kostecký et al. 1993; Kostecký 1996, 2001; Kostecký, Čermák 2004; Šaradín 2004; Linek, Lyons 2007]. Otázkou, kterou často rozebírali političtí komentátoři v médiích i na akademické půdě, byla teritoriální základna stranické podpory ve volbách v roce 2006, kdy západní část země (Čechy) dominovala ODS a východní (Morava a Slezsko) ČSSD [viz např. Šaradín 2007: 25–32]. S tím souvisí i otázka, zdali je podobně prostorově rozděleno i chování voličů.

Zde je třeba předeslat jednu metodologickou poznámku. Téměř všechna zdůvodnění rozhodování voličů interpretují regionální faktory, či konkrétněji tzv. kontextové účinky (např. přátelé a sousedé, bydliště a region), jako méně důležité ve srovnání s ostatními faktory, jež jsou vázané na jedince.¹¹ Většina geografických odlišností je zkrátka vysvětlitelná pomocí individuálních rozdílů v postojích a sociodemografických znacích. Hlavní výhodou mapování politických informací je skutečnost, že umožňují zkoumat ty aspekty politických preferencí a chování, kterým v současnosti dostatečně nerozumíme; politické mapy totiž propojují vzorce, jež nechápeme, s již vysvětlitelnými vzorci.

Míra účasti ve volbách v roce 2006 se v jednotlivých okresech České republiky výrazně lišila a pohybovala se od minima 53 % v okrese Sokolov (Karlovarský kraj) k maximu 73 % ve volebním okrese Praha 6. Mapa volební účasti dle okresů (mapa 4.1) ukazuje, že volební účast byla nejvyšší v Praze a většině středních Čech a východní Moravy. Naopak nejnižší účast se soustředila v severozápadních pohraničních regionech (Karlovy Vary, Chomutov, Most, Teplice apod.). Tato oblast, zčásti tvořena bývalými Sudety, měla nejnižší míru účasti ve všech předchozích volbách. Důvodem mohou být společenské a politické znaky vycházející z jedinečné demografické historie a nedávného hospodářského poklesu.

Na velmi obecné úrovni se zdá, že účast klesá se zvyšující se vzdáleností od Prahy. Srovnáme-li prostorové rozložení podpory ODS a ČSSD, zjistíme, že okresy s nejvyšší účastí většinou volily ODS, zatímco oblastem s nižší účastí obvykle dominovali voliči ČSSD. Ana-

Mapa 4.1. Účast ve volbách dle okresů

Zdroj: ČSÚ.

Poznámka: Kategorie jsou definovány na základě přibližně stejně početných kategorií.

lýza vztahu volební podpory stran a účasti naznačuje, že propojení míry účasti se stranickou příslušností platilo především v konkrétních krajích. Například vyšší účast a podpora ODS koreluje ($r = 0,36$) na národní úrovni, ale tento vztah převažuje zejména v Čechách ($r = 0,54$) a nejvíce ve Středočeském kraji ($r = 0,61$). Očekávání, že levopravicová polarizace mobilizovala české voliče k účasti ve volbách, se zdá být pravdou především v případě určitých krajů, tj. Středočeského, Plzeňského a Moravskoslezského.

Tato jednoduchá analýza poukazuje na skutečnost, že souhrnné volební výsledky, analyzované na různých úrovních, nedávají jasný a přímočarý obrázek regionálních volebních tendencí. Tento typ dat je také náchylný k tzv. problémům ekologického usuzování, kde vztahy pozorované na úrovni okresu, kraje či vyšší územní jednotky nemusejí odpovídat individuální úrovni [King 1997; více též v kapitole Lukáše Linka o vlivu volební účasti na zisky politických stran]. Nastal tak pravý čas podívat se na výsledky z pohledu analýzy na individuální úrovni.

4.3. Kdo byli voliči a proč se rozhodli jít k volbám?

Za truismus lze považovat tvrzení, že ve volbách, kdy má jedna osoba jeden hlas, má každý registrovaný volič pro kandidáta či politickou stranu usilující o zvolení stejnou důležitost. Ve skutečnosti je však u určitých typů občanů větší pravděpodobnost, že přijdou k volbám, než u jiných. Proto mohou mít pro stranu různí voliči odlišné významy: ten, který nechodí nikdy k volbám, je pro jakoukoli stranu úplně bezcenný, naopak loajální volič dané strany je velmi důležitý. V této části se budeme snažit zodpovědět dvě důležité otázky: (1.) Proč se čeští občané rozhodli všeobecných voleb v roce 2006 zúčastnit, nebo nikoliv, a kdy takové rozhodnutí učinili? (2.) Kdo jsou voliči a nevoliči? Při hledání odpovědí na tyto otázky využijeme výše představený model mobilizace a usnadnění.

Data z České volební studie 2006 naznačují, že je to především stranictví, co motivuje občany odevzdat ve volbách svůj hlas. Více než polovina dotazovaných (56 %) uvedla, že volební účast souvisela s výběrem strany, zatímco o trochu méně než každý čtvrtý z deseti (38 %) uvádí za důvod účasti „občanskou povinnost“ či obecnější strukturální důvody. Navíc mnoho z těch, kteří se rozhodli volit až v den voleb, bylo motivováno hlavně stranickostí. To naznačuje, že občané byli do volebních místností přitáhnuti mobilizační činností politických stran. Naopak pravý sloupec tabulky 4.1 ukazuje, že téměř dva ze tří nevoličů uvedli jako důvod neúčasti demobilizaci v důsledku nespokojenosti s politickým procesem a činností politických stran. Sedm z deseti lidí, kteří se vědomě rozhodli voleb se nezúčastnit (tzv. dobrovolní nevoliči), ke svému rozhodnutí dospěli již před samotným dnem voleb. To znamená, že mnoho nevoličů je imunních vůči mobilizačním a účast usnadňujícím aktivitám v průběhu volebních kampaní.

Údaje v tabulce 4.1 ukazují, že asi 10 % celého elektorátu se voleb nezúčastnilo z důvodu překážek vzniklých v samotný den voleb (tzv. nevoliči v důsledku okolností). To znamená, že nejvyšší možná míra účasti ve volbách v roce 2006 by byla 74 %, jelikož zbývajících 26 % se již před samotným dnem voleb úmyslně rozhodlo nejít volit. Mnoho z těchto nevoličů (46 %) ke svému rozhodnutí dobrovolně nejít v červnu 2006 volit dospělo již nejméně jeden rok před volbami. Naopak dva ze tří voličů (66 %) si nejméně jeden rok před volbami vybrali konkrétní stranu, které dají svůj hlas. Volební kampaň v roce 2006 (v nej-

Tabulka 4.1. Důvody a načasování ne-/účasti ve volbách (procenta)

Důvody volební účasti	%	Důvody volební neúčasti	%
<i>Stranicky založená účast (56 %)</i>		<i>Dobrovolná neúčast (64 %)</i>	
Podpořit oblíbenou stranu	29	Nezájem o politiku	24
Ovlivnit výsledek	10	Nedůvěra a nespokojenost s politikou	15
Podpořit změnu	10	Hlasování nemá význam	11
Hlasovat proti neoblíbené straně	7	Nevěděl/a, pro kterou stranu hlasovat	10
		Nikdy nehlasuje	3
		Nedostatečná mobilizace, špatná kampaň	1
		Nechápe politiku	1
<i>Strukturální účast (38 %)</i>		<i>Neúčast kvůli okolnostem (29 %)</i>	
Hlasování je povinnost	19	Dovolená	13
Vždycky hlasuje	11	Příliš mnoho práce	8
Hlasování je právo	5	Nemoc, zdravotní problémy	5
Vliv rodiny a komunity	3	Věk a invalidita	2
		Rodinné důvody	1
		Problémy s registrací	1
<i>Ostatní důvody (6 %)</i>		<i>Ostatní důvody (5 %)</i>	
Nespecifikované důvody, neví	6	Nespecifikované důvody, neví	5
<i>Celkem procent</i>	<i>100</i>	<i>Celkem procent</i>	<i>100</i>
<i>Rozhodl se k účasti v den voleb (100 %)</i>		<i>Rozhodl se k neúčasti v den voleb (100 %)</i>	
Straničtí voliči	56	Dobrovolní nevoliči	30
Strukturální voliči	37	Nevoliči kvůli okolnostem	60
Ostatní	7	Ostatní	10
N	1,291	N	711

Zdroj: Česká volební studie 2006.

širším možném smyslu, tj. v rozsahu jednoho roku před volbami) tak mohla ovlivnit asi 40 % celkového elektorátu (18 % nevoličů a 22 % voličů). Poměr voličů, které bylo možné mobilizovat k volbám v roce 2006, byl výrazně nižší než celkový počet oprávněných voličů.

Zkusme se nyní na voliče i nevoliče podívat podrobněji. Tabulka 4.2 obsahuje výběr jednotlivých individuálních vlastností českých vo-

ličů, u kterých předpokládáme, že mohou usnadňovat volební účast, tj. vlastnictví zdrojů. Zároveň tabulka obsahuje charakteristiky, které občany k účasti mobilizovaly. Nejprve se podíváme, nakolik obtížné či snadné bylo pro konkrétní typy voličů zúčastnit se voleb v roce 2006. Předpokládáme, že zdroje, jako jsou vysoké příjmy, vzdělání či politické znalosti, zvyšují i míru účasti ve volbách, jelikož tyto faktory účast usnadňují. Dále si myslíme, že život ve stabilní domácnosti (jako manželství či soužití) a silné náboženské přesvědčení mohou občanům volební účast také usnadňovat.

Údaje v tabulce 4.2 ukazují, že svobodný stav či manželství/soužití s partnerem mají výrazný dopad na volební účast. Tento vzorec ve spojení s vlivem náboženského přesvědčení odhaluje důležitost rodinného prostředí na rozhodování, zdali se voleb účastnit. Výše příjmu rodiny či domácnosti hraje v účasti ve volbách malou roli; důležitost zdrojů v kontextu rodiny vychází především z uznávaných hodnot. Úroveň politických zkušeností indikovaná věkem respondenta potvrzuje očekávaný vzorec, kde mládež s malými voličskými zkušenostmi volí méně často než generace jejich rodičů či prarodičů. Úroveň vzdělání a politické znalosti, jež jsou zdroji, které usnadňují účast ve volbách, ukazují, že pravděpodobnost účasti je menší u lidí s omezeným přístupem k informacím. Naše měření společenské třídy a zaměstnaneckého stavu také podporují názor, že zdroje skutečně usnadňují účast ve volbách. Existuje pouze malý rozdíl ve volební účasti mezi muži a ženami. Navíc odlišnosti ve výši příjmů a vzdělání mezi oběma pohlavími s největší pravděpodobností přispívají k nižší míře účasti žen.

Nakonec se dostáváme ke čtyřem faktorům, které by voliče mohly mobilizovat k účasti – ty jsou uvedeny v dolní části tabulky 4.2. Vidíme, že občané, kteří se zajímali o volební kampaň, vyjádřili se k tématům, jež považují za nejdůležitější pro celou zemi a pro ně samotné, a kteří upřednostňovali konkrétní vládu, se s větší pravděpodobností voleb zúčastnili. Činnost politických stran, jež prezentovaly své politické programy a preference, co se koaličních partnerů ve vládě týče, nabízela českým voličům možnost volby, jež je mobilizovala k účasti ve volbách. U lidí, kteří takto mobilizováni nebyli, data ukazují nedostatek zájmu o volby a klíčové otázky. Například u lidí bez názoru na sestavování vlády byla pravděpodobnost neúčasti poměrně vysoká (celkem 84 % takovýchto občanů nevolila).

Tabulka 4.2. Rozdíly mezi voliči a nevoliči ve volbách (řádková procenta)

Proměnná	Podskupina	Nevoliči	Voliči	N
Celkem		35,5	64,5	2002
Rodinný stav	Svobodný/á nebo žijící sám/sama	47	53	912
	Vdaná/ženatý nebo žijící s partnerem/kou	27	73	1166
Věk	18–24 let	64	36	300
	25–34 let	41	59	362
	35–44 let	31	69	324
	45 let a více	27	73	1016
Pohlaví	Muž	32	68	972
	Žena	39	61	1030
Úroveň vzdělání	Základní nebo nižší	55	45	411
	Střední bez maturity	42	58	450
	Střední s maturitou	29	71	886
	Univerzitní	15	85	255
Úroveň politických znalostí	Neinformovaný/á	45	55	903
	Informovaný/á	35	65	653
	Vysoce informovaný/á	17	83	445
Subjektivní sociální třída	Nižší	48	52	781
	Střední	29	71	1046
	Vyšší střední a vyšší	17	83	175
Zaměstnanecký status	Nezaměstnaný/á	58	42	177
	Zaměstnanec/kyně na plný úvazek	34	66	880
	Samostatně činný/á nebo podnikatel	22	78	174
Návštěva bohoslužeb	Nikdy je nenavštěvuje	40	60	1170
	Navštěvuje je jednou nebo vícekrát týdně	18	82	104
Měsíční příjem domácnosti	První kvartil (méně než 13 999 Kč)	36	64	323
	Druhý kvartil (14–22 999 Kč)	35	65	353
	Třetí kvartil (23–34 999 Kč)	31	69	402
	Čtvrtý kvartil (35 000 Kč a více)	29	71	394
Zájem o kampaň	Nesledoval/a kampaň pozorně	48	52	1354
	Sledoval/a kampaň pozorně	9	91	648

Proměnná	Podskupina	Nevoliči	Voliči	N
Nejdůležitější problém, jemuž země čelí	Výsledek voleb	24	76	464
	Korupce	34	66	274
	Bez názoru, neví	63	37	298
Nejdůležitější problém osobně	Zdraví	21	79	253
	Zdanění	17	83	236
	Bez názoru, neví	61	39	398
Preference povolebního uspořádání	Má názor na všechny vládní alternativy	23	77	1294
	Nemá názor na některé z alternativ (1–3 možností)	36	64	375
	Nemá názor na většinu alternativ (4–6 možností)	84	16	334

Zdroj: Česká volební studie 2006.

Poznámka: Data by měla být interpretována následujícím způsobem: 47 % svobodných voličů se voleb nezúčastnilo a 53 % se jich zúčastnilo.

Data uvedená v tabulkách 4.1 a 4.2 dokazují, že politické strany hrají důležitou úlohu jako mobilizující aktér pro účast ve volbách. Volební kampaň představuje pro mnoho voličů zdroj informací a podnětů, kterou stranu podporovat, a jít proto volit. Tyto krátkodobé faktory pomáhají vysvětlit velké rozdíly v míře účasti prezentované v grafu 4.1, kdy volební kampaně mimo všeobecné volby jsou téměř vždy méně intenzivní. Naopak řada nevoličů je dlouhodobě rozhodnuta se voleb neúčastnit a je prakticky odcizena politickému procesu.

Pokud občané nejsou k účasti „dotlačeni“ prostřednictvím mobilizačních faktorů, potom mají faktory, jež usnadňují účast, pouze malý účinek. Citlivost na mobilizaci a odlišné zdroje dokazují, že ne všichni voliči jsou totožní a že budoucí snahy zvýšit volební účast musejí být cílené na určité skupiny. Ve svých závěrech vycházejících z volebních výsledků a souhrnných výsledků analýz (tabulky 4.1 a 4.2) však musíme být opatrní, protože při tomto typu analýzy se uvažovalo postupně vždy o každé proměnné zvlášť. Realita je však komplikovanější a na rozhodování jednotlivých voličů působí vždy mnoho faktorů současně.

V následující části budeme vycházet z doposud probraných teoretických a empirických závěrů a představíme výsledky, které ukazují konkrétní účinek jednotlivých faktorů při konstantnosti všech ostatních relevantních faktorů, a pokusíme se odpovědět na otázku, kdo volí a proč.

4.4. Kdo volí a proč?

V souladu s předchozími částmi této kapitoly bude naše odpověď na otázku, kdo volí a proč, vycházet z našeho jednoduchého modelu mo-

Tabulka 4.3. Model účasti ve volbách

	Koef.	Std. chyba.	Pravděpodobnost	Min->Max
Mobilizační faktory				
Pocit politické efektivity (škála od nízké k vysoké)	0,95	0,21	≤0,01	0,22
Manžel/ka hlasoval/a	0,80	0,09	≤0,01	0,18
Úroveň stranické identifikace	1,06	0,54	0,05	0,17
Důvěra v politické instituce (škála od nízké k vysoké)	0,61	0,15	≤0,01	0,12
Spokojenost s činností vlády od posledních voleb	0,48	0,14	≤0,01	0,10
Matka hlasovala	0,26	0,09	≤0,01	0,06
Pravicová orientace	0,25	0,11	0,02	0,05
Průměrná užitečnost z hlasování	0,21	0,11	0,05	0,04
Otec hlasoval	0,20	0,11	0,07	0,04
Bez názoru na vládní alternativy	-0,63	0,12	≤0,01	-0,17
Účast usnadňující faktory				
Úroveň zasažení volební kampaní (škála od nízké k vysoké)	0,56	0,25	0,02	0,13
Úroveň politických znalostí (škála od nízké k vysoké)	0,14	0,05	0,01	0,09
Sleduje politiku v TV alespoň 30 minut týdně	0,33	0,31	0,27	0,06
Míra návštěvnosti bohoslužeb (od nízké k vysoké)	0,26	0,14	0,06	0,05

	Koef.	Std. chyba.	Pravděpodobnost	Min->Max
Středoškolské s maturitou nebo univerzitní vzdělání	0,17	0,09	0,05	0,04
Úroveň politické a komunitní aktivity (škála od nízké k vysoké)	0,16	0,14	0,28	0,03
Čte o politice v novinách alespoň 30 minut týdně	0,14	0,16	0,37	0,03
Poslouchá politické pořady v rozhlasu alespoň 30 minut týdně	-0,04	0,12	0,75	-0,01
Sociodemografické proměnné				
Věk v letech	0,54	0,26	0,04	0,11
Nezaměstnaný/á	-0,11	0,17	0,53	-0,03
Důchodce	0,09	0,14	0,53	0,02
Žena	-0,01	0,08	0,94	0,00
Subjektivní sociální třída (od nízké k vysoké)	-0,61	0,26	0,02	-0,14
Konstanta	-1,49	0,21	≤0,01	
N	2002			
Wald $\chi^2(23)$	523,05			
Prob > χ^2	≤0,01			
Log pseudo likelihood	-623,05			
BIC	1429,04			
AIC	1294,09			
McFadden's R^2	0,46			
ML (Cox-Snell) R^2	0,41			
McKelvey & Zavoina's R^2	0,65			
Procento správně zařazených případů	87			

Zdroj: Česká volební studie 2006.

Poznámka: Data nejsou vážena. Jedná se o výsledky probitového regresního modelu za použití robustních odhadů standardních chyb (Huber/White/sandwich estimator). Všechny proměnné byly transformovány na hodnoty (0–1); proto jsou koeficienty srovnatelné a vyšší hodnoty koeficientů indikují větší vliv proměnné. Statistická významnost je uvedena ve třetím sloupci, kdy hodnoty menší než 0,05 indikují, že je pravděpodobnost menší než jedna ku dvaceti, že efekt je důsledkem výběrové chyby. Poslední sloupec udává, nakolik by se zvýšila pravděpodobnost účasti, kdyby se hodnota uvedená proměnné zvýšila ze své minimální na maximální hodnotu [viz Scott-Long 2006: 169ff.].

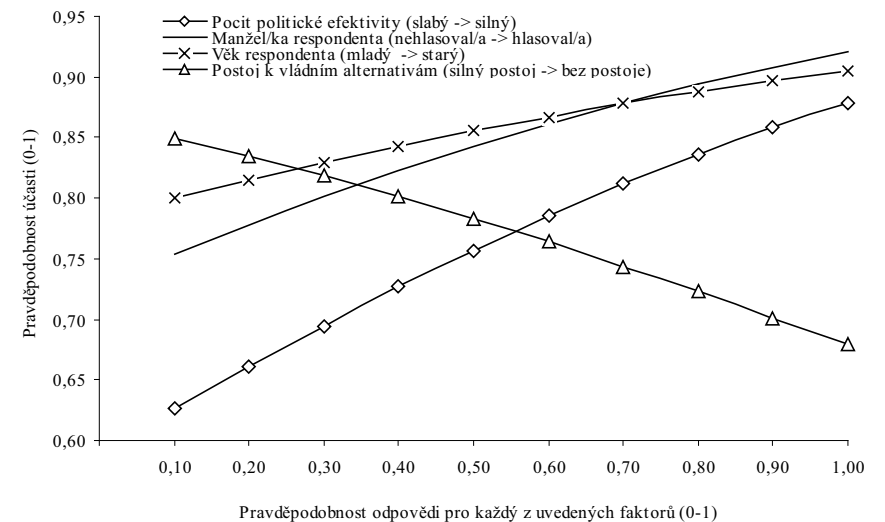
bilizace a usnadnění volební účasti. Výsledky analýzy prezentované v horní části tabulky 4.3 ukazují, že většina neúčinnějších faktorů měla mobilizační charakter. Nejvýznamnějším samostatným rozhodujícím faktorem byl pocit politické efektivity, tj. míra přesvědčení, že odevzdání hlasu může skutečně něco změnit, že záleží na tom, která strana vládne, a že respondent se cítí reprezentován alespoň jednou z politických stran či jejími vedoucími představiteli.¹² Proto nejdůležitější důvod, proč se čeští občané účastnili voleb, byl, že měli pocit uplatnění svého vlivu a účinného zastoupení v parlamentu a přáli si uplatnit své právo volby.

Myšlenku o významu pocitu politické efektivity jsme ověřili přezkoumáním skutečnosti, zdali voliči v důsledku své účasti měli pocit nějaké výhody či užitku, přičemž předpokládáme, že voliči podpořili stranu, kterou preferovali, nikoliv strany, s nimiž se neztotožňovali. Výši očekávaného užitku v důsledku podpory určité politické strany jsme vážili mírou, v jaké každý respondent cítil, že může ovlivnit politický systém. Tato interakční proměnná nám umožňuje pracovat s osobními výhodami každého voliče tím, že vyjádří svou volbu skrze volební účast.¹³ Výsledky ukazují, že tento faktor byl ve volbách v červnu 2006 důležitým prvkem pro rozhodnutí zúčastnit se voleb.

Důležitost stranicky založených mobilizačních faktorů účasti ve volbách se odráží také v ostatních faktorech, jako je například blízkost k některé politické straně. Obdobně i důvěra v politické instituce byla s účastí silně spojena.¹⁴ Důležitým faktorem bylo také hodnocení vlády a ideologická orientace, což naznačuje, že na rozhodování zúčastnit se voleb má vliv výkonnost vlády a politické orientace jedinců. Analýza pravděpodobnosti volební účasti prezentovaná v grafu 4.2 však jasně ukazuje, že nedostatek názorů či preferencí pro možné povolební jednání politických stran snižoval pravděpodobnost volební účasti českých občanů.¹⁵

Nechat se zmobilizovat pro volební účast není samozřejmě něco, na co by občané mysleli – důležitý může být také bezprostřední politický kontext představovaný například politickým chováním členů rodiny. Výsledky na druhém, šestém a devátém řádku v horní polovině tabulky 4.3 ukazují, že skutečnost, zdali volil manžel/ka či partner/ka, velmi silně předznamenává i chování respondenta. Čtvrtý sloupec tabulky 4.3 a grafu 4.2 ukazuje, že přítomnost chotě (manžela, manželky či partnera) zvyšuje pravděpodobnost účasti ve volbách o 18 %,

Graf 4.2. Pravděpodobnosti volební účasti z hlediska hlavních faktorů

Zdroj: Česká volební studie 2006.

což je jeden z nejvýraznějších efektů celého modelu. Vzorec volební účasti členů rodiny má s velkou pravděpodobností významnou strukturální složku, jelikož účast matky ve volbách má mnohem větší vliv než účast otce.¹⁶

Nyní se podívejme na prostřední část tabulky 4.3, kde vidíme, jaké faktory usnadnily volební účast. V první řadě je zřejmé, že volební kampaň zvýšila účast. Odhady použité v modelu naznačují, že vysoká míra zasaženosti volební kampaní zvýšila pravděpodobnost účasti ve volbách o téměř 15 (0,147) procentních bodů.¹⁷ Vzhledem k jejich všudypřítomnosti není nejspíš překvapením, že nejlivnějšími kanály mediální komunikace byla na prvním místě televize a poté tisk. Sledování politického zpravodajství v masmédiích má však poměrně malý účinek, kde je častému sledování politiky připsáno zvýšení o tři procentní body v případě novin a čtyři u televize.

Za druhé je vidět, že hlavní prvky sociálního kapitálu nemají výrazně silný dopad na zvýšení volební účasti. Výsledky v tabulce 4.3 ukazují, že vysoká (oproti nízké) úroveň (1.) náboženského vyznání a (2.) politické a komunitní činnosti zvyšuje volební účast o pět a šest procentních bodů. Výsledky naznačují, že nejdůležitější faktory, kte-

ré podpořily účast ve volbách do PS v roce 2006, vycházejí z interakce jednotlivců, spíše než kontextu. Tuto interpretaci dále dokládá skutečnost, že úroveň politických znalostí a v mnohem menší míře i úroveň vzdělání usnadňovaly volební účast, a to celkově ve větší míře než charakteristiky kontextu jako třeba sociální kapitál.

Jedna z možných interpretací, proč je úroveň politických znalostí natolik důležitá, tkví v tom, že tato hodnota zachycuje „míru, v jaké daná osoba věnuje pozornost politickému dění a rozumí tomu, s čím se v politice setkává“ [Zaller 1992: 21, 42–3]. Naopak pouhé zasažení médií bude mít pravděpodobně menší dopad, protože diváci mohou politické události pouze pasivně sledovat bez toho, aby porozuměli jejich významu. Aktivní či kognitivní účast je klíčová pro sledování toho, co politické elity říkají (nebo neříkají) v médiích, a pro pochopení různých dostupných volebních možností. Pokud jsou voliči schopni kritického uvažování, je pro ně účast ve volbách mnohem snazší. Naše výsledky ukazují, že tento mechanismus byl v průběhu voleb do Poslanecké sněmovny v roce 2006 důležitý.

Nyní je třeba doplnit několik poznámek ke kontrolním sociodemografickým proměnným. Náš jednoduchý model volební účasti mobilizace a usnadnění samozřejmě nepředstavuje kompletní výpověď, proč se občané voleb zúčastnili či nikoliv. Jiné faktory, jako například úroveň politických zkušeností, kterou zachycuje proměnná věku, jsou také pro zdůvodnění volební účasti významné. Jedná se o standardní závěr tohoto druhu průzkumů. Nezaměstnanost se očekávaně pojí s nižší účastí, což by mohlo ukazovat, že tato skupina neměla vysoký zájem na tom, aby se jejich preference odrazily v sestavování příští vlády, resp. že tato skupina neměla dostatečné množství zdrojů k volební účasti. Většina předchozích studií navíc zjistila, že nezaměstnaní občané se cítí odcizeni politickému procesu, a proto se účastní voleb méně často než jejich zaměstnaní spoluobčané. Subjektivní zařazení do společenské třídy navíc naznačuje, že představitelé nižších tříd se voleb zúčastní s větší pravděpodobností, což se rozchází s výsledky předchozích výzkumů – může se ale také jednat o metodologický artefakt dat získaných v šetření.

Celkově lze říci, že ti občané, kteří se voleb v roce 2006 účastnili, byli vyššího věku, měli silný pocit politické efektivity, ze své volební účasti odvozovali stranický užitek a cítili spřízněnost s konkrétní politickou stranou. Navíc žili převážně v manželském (partnerském)

svazku, přičemž jejich choť se voleb také účastnil. Tito voliči také považovali politické instituce za důvěryhodné, byli spíše pravicově orientace, sledovali volební kampaň, záleželo jim na tom, jaká vláda se po volbách dostane k moci, a nepatřili k nejvyšší společenské třídě. Obecně analýza dat na individuální úrovni ukázala, že čeští voliči byli do volební místnosti spíše mobilizováni vlastnostmi stranického a volebního systému, než že by byli přitaženi faktory, které odevzdání hlasu zjednodušují.

4.5. Závěr

V úvodu jsme hovořili o tom, že základní vlastností voleb je motivace na straně voličů k tomu, aby se voleb zúčastnili. Naše analýza naznačuje, že čeští voliči se voleb neúčastní, protože mají pocit, že na politický proces nemají žádný vliv. Ukázali jsme, že individuální pocit politické efektivity byl nejdůležitější proměnnou, která určovala míru účasti ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2006. Není to však jediný faktor, který nám pomáhá pochopit uvažování českých voličů při rozhodování, zda jít či nejít volit.

Pro účely našich úvah jsme využili jednoduchý model volební účasti, jenž odlišoval faktory, které voliče k účasti mobilizují, a ty, které jim účast usnadňují. S jeho pomocí jsme zkoumali faktory, které mohly mít významný dopad na to, že jeden ze tří českých občanů se rozhodl k volbám v červnu 2006 nepřijít. Naše výsledky jasně ukazují, že neúčast ve volbách je především „dobrovolná“, kdy se nevolič do volební místnosti nedostaví, protože se cítí odcizen stranickému systému. Vědomé rozhodnutí nejít volit, které je často dlouhodobé povahy, je nejspíš důsledkem vnímání politických skandálů a z toho plynoucí nedůvěry v politické instituce.

Na druhé straně není třeba problém odcizení zveličovat. Vždyť například relativně nízká účast mladých voličů (18 až 24 let věku) může být jednoduše výsledkem současného životního postoje a v budoucích volbách se může změnit. Klesající míra účasti nemusí být dokladem generačního efektu, kdy by se rostoucí neúčast měla stát pro budoucnost normou. Rostoucí úroveň vzdělání, formování aktivnější občanské společnosti a systém místních a krajských samospráv spolu s profesionalizací médií může pozvolna pozitivně změnit vnímání

důležitosti účasti ve volbách v očích českých občanů. Takové úvahy podtrhují význam nalezení odpovědi na důležitou otázku: Jak zamezit dalšímu poklesu účasti ve volbách?

Klíčovou úlohu mohou hrát zaprvé vláda a státní správa v tom smyslu, aby účast ve volbách ještě více zjednodušili. Většina těchto opatření se týká volebních institucí jako registrace voličů, odevzdání hlasu poštou či mobilních volebních uren a zajištění šíření informací o voličských právech v široké veřejnosti a prostřednictvím vzdělávacího systému. Zadruhé hrají důležitou úlohu při mobilizaci a informování voličů i nestátní aktéři jako politické strany, zájmové skupiny, nevládní organizace a komunity. V minulosti byly hlavní hybnou silou mobilizace voličů politické strany. V budoucnosti však bude volební účast pravděpodobně výsledkem činnosti širší řady aktérů než jen politických stran. V tomto ohledu může zvýšit zájem občanů o politiku, jejich politické znalosti a schopnost ovlivňovat veřejnou politiku přenesení důrazu z politických osobností spíše na politická témata. Silnější pocit politické efektivity a zájmu na vývoji země mohou občany mobilizovat nejlépe a přivést jich k volbám větší počet.

Poznámky

- 1 Text vznikl jako součást řešení projektu *Legitimita politického systému a nerovnosti*, projekt GA ČR 403/06/1421, 2006–2008.
- 2 Průměrná účast ve volbách v České republice od roku 1990 je 76 %, zatímco průměr v zemích Visegrádské čtyřky od roku 1989 je 67 %, ve střední a východní Evropě 68 % a ve státech EU-15 od roku 1970 dosahuje 82 %. Voličská účast v České republice v roce 2006 je podobná jako v posledních všeobecných volbách v Irsku, Portugalsku, Velké Británii a Maďarsku (61–65 %).
- 3 Volby prezidenta České republiky jsou nepřímé a účastní se jich pouze poslanci a senátoři; občané zde nemají žádný přímý vliv.
- 4 Výše volební účasti v jednotlivých kolech senátních voleb variuje i v důsledku toho, zda se souběžně konají jiné volby, například do místních či krajských zastupitelstev.
- 5 Jedná se o relativně běžný závěr výzkumu volební účasti v mezinárodním srovnání (viz Franklin 2004).
- 6 Trendy ve volební účasti jsou doloženy na internetových stránkách Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA) na adrese <http://www.idea.int/>.
- 7 Efektivní počet volebních stran představuje míru roztržičnosti stranického systému. Vyšší hodnoty představují větší počet stran; politické strany jsou váženy vzhledem k jejich relativní volební síle (podrobněji viz Laakso, Taagepera 1979).

- 8 Hlavní internetové servery s multimediálními informacemi byly: (1) www.pjduvolit.cz/; (2) <http://www.helevol.cz/>; and (3) www.rozhodnete.to/web/projekt/ and (4) Hod' to tam (tyto stránky byly krátce po volbách staženy).
- 9 Všechny reklamy si můžete prohlédnout na internetových stránkách . Zajímavé názory některých občanů na tyto reklamní spoty naleznete v sekci „Komentář“.
- 10 Podrobnější informace viz www.helevol.cz/web/vitejte.
- 11 V této souvislosti King (1996: 160) tvrdí, že „s kým se stýkáte, typy lidí, v jejichž blízkosti žijete, typ vaší komunity, politická geografie – to vše má dopad na vaše volební chování a politické názory, ale empirické důkazy naznačují, že tento vliv je relativně malý. *Geografické rozdíly* jsou většinou významné v samém počátku, ale poté, co zkontrolujeme naše informace o voličích, nám už nezbyvá mnoho prostoru, kde hledat vysvětlení v *kontextuálních účincích*. Takže v tomto úzce vymezeném smyslu záleží na geografických aspektech, ale velmi málo na kontextuálních účincích“ (zdůraznění v kurzívě je autorovo).
- 12 Na základě těchto čtyř položek jsme vytvořili souhrnnou škálu. Korelace, jež udává vnitřní konzistenci škály, je 0,79, což potvrzuje, že všechny položky vypovídají o podobném konstruktivním pocitu politické efektivity).
- 13 Hodnota průměrného užítku z hlasování byla konstruována na základě jedenáctibodové stupnice (0–10) oblíbenosti/neoblíbenosti politických stran; proměnná oblíbenost/neoblíbenost strany je zástupnou proměnnou pro užitek, jehož zisk voliči očekávali na základě účasti ve volbách a odevzdání hlasu pro některou z politických stran. Technicky způsob spočíval v tom, že jsme umocnili absolutní rozdíl vzdálenosti každé dvojice stran a tyto hodnoty byly následně zprůměrnovány. Jedná se o standardní postup používaný v literatuře zabývající se prostorovým modelováním volebního chování (Downs 1957; Merrill, Grofman 1999). Tato proměnná naznačuje, že na volební účast v České republice lze uplatnit model racionální volby. Bohužel neexistují dostatečné údaje, na kterých by bylo možné tento model ověřit přímo.
- 14 Na základě odpovědí na šest položek týkajících se důvěry vůči prezidentovi, vládě, Poslanecké sněmovně, Senátu a krajským a místním samosprávám byla vytvořena souhrnná hodnotící stupnice. Cronbach-alfa hodnota mezipoložkové korelace je 0,69, což ukazuje, že stupnice důvěryhodnosti fungovala dostatečně dobře.
- 15 Graf 4.2 znázorňuje model odhadnutý v tabulce 4.3; pravděpodobnosti jsou odhadnuty za použití postupu statistické simulace. Účinky vyjádřené v tomto obrázku ukazují na relativní dopad konkrétních faktorů při zachování všech ostatních proměnných na průměrné hodnotě.
- 16 V tomto ohledu došli Wolfinger a Wolfinger (2006) k závěru, že manželé se voleb účastní častěji než lidé svobodní a rozvedení. Rozvedení jsou ve skutečnosti nejméně častými voliči. Přítomnost dětí v domácnosti má pro volební účast jejich rodičů pouze malý význam.
- 17 Škála zasaženosti volební kampaní je konstruována za použití devíti položek (Cronbachovo alfa = 0,64): 1. obdržení letáků týkajících se voleb do poštovní schránky; 2. oslovení kandidátem či zástupcem politické strany; 3. setkání se s reklamou politické strany či jejího kandidáta; 4. čtení o volbách v novinách; 5. sledování programu o volbách v televizi či rádiu; 6. diskuse o volbách s rodinou, přáteli či známými; 7. návštěva veřejného mítinku nebo manifestace týkající se voleb; 8. vyhledávání informací o volbách na internetu; 9. setkání se s nestraničnou kampaní vyzývající lidi k účasti ve volbách.

5. Vliv volební účasti na zisky politických stran¹

LUKÁŠ LINEK

Předchozí kapitola o volební účasti a jejích determinantách ukázala, že účast českých voličů se liší z hlediska věku, rodinného stavu, pocitu politické efektivnosti, stranické příslušnosti, pocitu užitečnosti z volby určité strany, sledování kampaně a znalostí o politice. Je oprávněné se ptát, zdali všechny tyto faktory zásadně neovlivnily výsledek voleb. Výsledky voleb, jichž se neúčastní všichni voliči, totiž mohou být odlišné oproti hypotetickým volebním výsledkům, jichž by bylo dosaženo, kdyby se voleb účastnili všichni voliči, nebo těm výsledkům, jichž by bylo dosaženo na základě účasti jiných voličů.

Jestliže k takovému zkreslení dojde, zdůvodňují je vědci tím, že se liší pravděpodobnosti volební účasti jednotlivých skupin, ať už jsou tyto skupiny definovány jakkoli. Volební účast může být odlišná například u dělnických profesí, zaměstnanců ve veřejném sektoru, podnikatelů či důchodců [Lijphart 1997: 2; Wolfinger, Rosenstone 1980]. Obdobně odlišné mohou být pravděpodobnosti volební účasti bývalých voličů jednotlivých stran [Linek, Lyons 2005]. Do běžného povědomí se v Česku dostala tvrzení typu „komunističtí voliči přijdou k volbám vždycky“ nebo „sociální demokracie nemá loajální voliče“; tato tvrzení explicitně obsahují vnímání odlišné pravděpodobnosti volební účasti.

Pohled na volební výsledky od roku 1996 naznačuje, že ODS získává více hlasů v těch volbách, kdy je vyšší volební účast, zatímco ČSSD ztrácí.² Odráží nicméně tento pohled potenciály obou stran přesně? V této kapitole budu analyzovat vliv volební účasti na volební zisky jednotlivých stran v České republice a testovat hypotézy o výhodnosti vyšší volební účasti pro jednotlivé strany a levicové zvlášť. Nejprve představím základní teorie a strategie výzkumu vlivu volební účasti na zisky jednotlivých stran. Poté představím z literatury odvozené

hypotézy, jež budu testovat, a vlastní způsob zkoumání vlivu volební účasti na volební zisky stran, jež kombinuje využití dat z agregované a individuální úrovně. V další části budu prezentovat výsledky analýz. Na závěr budu posuzovat výhody a omezení jednotlivých přístupů a důsledky uvedených zjištění pro teorie volebního chování a české politické strany.

5.1. Teorie vlivu volební účasti na zisky jednotlivých stran

Teorie vlivu volební účasti na zisky jednotlivých stran se snaží odpovědět na kontrafaktuální otázku po tom, jaké by byly volební výsledky, kdyby volební účast byla odlišná. Minimálně implicitně vycházejí z předpokladu, že se odlišují stranické preference voličů a potenciální voličské preference nevoličů. Základem tohoto předpokladu jsou zjištění, že voliči s nižším sociálním statutem hlasují v nižší míře než voliči s vyšším sociálním statutem. Zároveň jsou hodnoty volební účasti nízkostatusových skupin variabilnější v čase než v případě vysokostatusových skupin. Vzhledem k tomu, že tyto skupiny občanů hlasují mnohem častěji pro levicové strany, jsou volební zisky levicových stran proměnlivé. Na základě odlišnosti třídní struktury voličů a nevoličů by se volební výsledky lišily při jakkoli odlišně vysoké volební účasti [Grofman et al. 1999].

Existují dvě základní strategie analýz vlivu volební účasti na zisky politických stran. První zahrnuje analýzy, které využívají většinou regresní analýzy, kde závislou proměnnou je zisk politické strany a nezávislou proměnnou volební účast. Často ještě do analýzy vstupují různé kontrolní proměnné jako čas, hospodářská situace země, volební systém, účast strany ve vládě a dichotomické proměnné označující územní jednotky [DeNardo 1980; Nagel, McNulty 1996; Pacek, Radcliff 1995; Bohrer, Pacek, Radcliff 2000]. Druhou strategií je simulace volebních výsledků při existenci stoprocentní volební účasti s využitím dat z individuální úrovně. K uvedené simulaci se využívají charakteristiky jednotlivců, jež ovlivňují volební účast a výběr strany jako sociodemografické a politické proměnné [Citrin, Schickler, Sides 2003; Brunell, DiNardo 2004; Marsh, Bernhagen 2006, 2007]. Obdobou této strategie je přístup, který s využitím zastupujících proměn-

ných simuluje, jak by dopadly volby, kdyby byla stoprocentní volební účast.

Pro všechny tyto typy analýz zároveň platí, že mohou využívat regionální, národní a mezinárodní data o volební účasti a podpoře stran a zároveň mohou být jak studiemi jednoho časového okamžiku, tak i více časových úseků. Nyní podrobně popíšu teoretickou argumentaci, metodologické zázemí a výsledky těchto analýz, neboť odlišné teoreticko-metodologické úvahy mohou vést k odlišným výsledkům.

5.1.1. Modelování vlivu volební účasti na zisky stran

První typ analýz lze rozlišit na tři základní přístupy, jež jsou zároveň geograficky a institucionálně definované:

- americká diskuse o vlivu vyšší volební účasti na zisky Demokratické strany [DeNardo 1980; Tucker, Vedlitz 1986; DeNardo 1986; Nagel, McNulty 1996, 2000];
- evropská diskuse o vlivu vyšší volební účasti na zisky levicových stran [McAllister, Mughan 1986; Pacek, Radcliff 1995; Saggié, Bjorklund 2004];
- evropská analýza využívající odlišnosti národních voleb a voleb do Evropského parlamentu [van der Eijk, van Egmond 2006, 2007].

Americká diskuse o vlivu vyšší volební účasti na zisky Demokratické strany. Diskuse o vlivu volební účasti na zisky jednotlivých stran má kořeny v USA, kde se dlouhodobě traduje především mezi politiky a novináři, že kandidáti Demokratické strany získávají větší podporu při vyšší volební účasti. Základem argumentace je, že nevoliči pocházejí především z nižších tříd, dělnictva a etnických minorit. A protože tyto skupiny většinově hlasují pro Demokraty, má vyšší volební účast vést k vyšším ziskům kandidátů Demokratické strany. Empirické studie nicméně naznačují, že vyšší volební účast nutně nemusí přinést větší volební podporu Demokratům.

DeNardo [1980] ukázal, že vztah mezi volební účastí a ziskem jednotlivých stran je mnohem komplexnější než souběžný vliv třídy na volební účast a podporu stran. DeNardo rozlišil strukturální efekt (*composition effect*) a efekt defekce (*defection effect*). Strukturální efekt hovoří o tom, že potenciál volební podpory levicových stran (v americkém případě Demokratů) je mnohem větší než poten-

ciál pravicových stran (v americkém případě Republikánů) vzhledem k většímu zastoupení nízkostatusových skupin ve společnosti. Zároveň ale funguje efekt defekce. DeNardo totiž rozdělil voliče na tzv. jádrové a periferní, kdy jádroví voliči mají silnou stranickou identifikaci a hlasují pravidelně pro svou stranu, zatímco periferní voliči mají identifikaci se stranou mnohem slabší a lze u nich v mnohem větší míře očekávat nejen nepravidelnou volební účast, ale i neloajalitu při hlasování ve volbách. S rostoucí volební účastí zároveň dochází mezi voliči k nárůstu podílu osob, které jsou neloajální ke své straně. Proto může nastat při vysoké volební účasti situace, kdy ačkoli strukturálně by měla mít levicová strana větší podporu, pravicová strana vyhraje díky vysoké míře defekce levicových voličů k pravicovým stranám. Efekt defekce může být mnohem silnější než strukturální efekt. Svě hypotézy testoval na agregovaných datech pro volby do Sněmovny reprezentantů mezi lety 1938–1966. Ukázal, že ve státech, kde dominují Demokrati, je korelace mezi volební účastí a podporou Demokrátů negativní. V ostatních případech (těsné výsledky, dominance Republikánů) je vztah pozitivní. Tato zjištění v zásadě potvrdily i další studie [Tucker, Vedlitz 1986; DeNardo 1986; Nagel, McNulty 1996, 2000].

Evropská diskuse o vlivu vyšší volební účasti na zisky levicových stran. Z výše uvedené americké diskuse vyšly analýzy evropských voleb [srov. především McAllister, Mughan 1986; Pacek, Radcliff 1995], jež testovaly vliv míry volební účasti na zisky tradičních levicových stran. McAllister a Mughan [1986] využili data z individuální úrovně (britské volební studie) a za použití regresních modelů sledovali volební zisky při hypotetických úrovních volební účasti. Nejprve tito autoři vytvořili regresní model, který vysvětloval volební účast za použití standardních proměnných jako věk, pohlaví, příjem, vzdělání, politický zájem, stranická identifikace apod. Na základě takového modelu mohli odhadnout pravděpodobnost účasti jednotlivých respondentů bez ohledu na to, zda se voleb skutečně zúčastnili. Ve druhém kroku modelovali vztah odhadnuté volební účasti k volbě konkrétní strany. Poté již stačilo stanovovat úrovně hypotetické volební účasti, vyloučit z analýzy ty respondenty, kteří dané pravděpodobnosti nedosahují, a vypočítat volební podporu jednotlivých stran mezi těmi, kteří se takovýchto hypotetických voleb zúčastnili [McAllister, Mughan 1986: 144–146]. Na datech z Velké Británie ukázali, že vyšší

volební účast škodí Konzervativní straně, pomáhá Liberální a je neutrální k Labouristické straně.

Pacek a Radcliff [1995] testovali vliv míry volební účasti na zisky tradičních levicových stran, jejichž podpora bývá třídě segmentována (nebrali v potaz například strany zelených). Analyzovali volební výsledky agregované na státní úrovni za celkem 19 demokratických zemí v časovém rozmezí 1950–1990. Zjistili, že vyšší míra volební účasti vede ke zvýšení volebních zisků tradičních levicových stran (se zvýšením volební účasti o jeden procentní bod roste jejich zisk v průměru o 0,3 procentního bodu). Protože základem jejich argumentace je třídní hledisko (míra volební účasti se liší v jednotlivých třídách), využili v dalších analýzách tzv. Powellova indexu třídního hlasování [Powell 1980]. Tento index vyjadřuje míru, s níž jednotlivé třídy hlasují pro strany. Svě předchozí nálezy Pacek a Radcliff specifikovali s tím, že v zemích s nižší mírou třídního hlasování je vliv volební účasti menší, zatímco v zemích, kde je třídní hlasování významné, je vliv výše volební účasti vysoký. Po rozdělení států na dvě skupiny podle míry třídního hlasování vedlo zvýšení volební účasti o jeden procentní bod průměrně ke zvýšení volebních zisků levicových stran o 0,1 procentního bodu v zemích s nízkým třídním hlasováním a o 0,9 procentního bodu v zemích s vysokou mírou třídního hlasování. Svá zjištění potvrdili i analýzou regionálních dat za Německo a Kanadu.³

Evropská analýza využívající odlišnosti národních voleb a voleb do Evropského parlamentu. Zatímco výše uvedené typy analýz využívají agregovaná data většinou na úrovni státu (s výjimkou McAllistera a Mughana [1986], kteří používali data z individuální úrovně), Cees van der Eijk a Marcel van Egmond se pokusili řešit dané dilema analýzou dat z individuální úrovně [van der Eijk, van Egmond 2006, 2007]. Jejich přístup využívá toho, že v Evropě probíhají od roku 1979 volby do Evropského parlamentu (dále jen EP), které jsou charakteristické nižší volební účastí než při volbách do národního parlamentu. Strategie jejich analýzy je velmi originální a je postavena na konceptu kontrafaktuálních voleb do národního parlamentu konaných ve stejný okamžik, jako volby do EP [viz van der Eijk, Franklin 1996]. Tento koncept je měřen v povolebním dotazníkovém šetření, které se koná po volbách do EP, otázkou na volbu strany v případě konání voleb do národního parlamentu. To van der Eijkovi a van Egmondovi umožňuje zkoumat odlišnosti v odpovědích na otázku po volbě strany (a záro-

veň účasti) při „souběžně“ konaných volbách do EP a hypotetických volbách do národního parlamentu. Odlišnosti v míře podpory jednotlivých stran mohou být důsledkem buď toho, že voliči v obou volbách volí odlišnou stranu (koncept kvazi-přesunů – *quasi-switching*), nebo toho, že voliči se účastní pouze jedné z obou voleb (koncept selektivního efektu volební účasti – *differential turnout*).

Výpočet kvazi-přesunů a selektivního efektu volební účasti spočívá na třech procentních údajích: podpora stran ve volbách do EP, podpora stran v hypotetických volbách do národního parlamentu v celé populaci a podpora stran v hypotetických volbách do národního parlamentu pouze mezi těmi, kteří se účastnili voleb do EP. Kvazi-přesuny jsou vypočítány jako rozdíly v podpoře jednotlivých stran ve volbách do EP a volbách do národního parlamentu pouze mezi těmi, kteří se zúčastnili voleb do EP. Selektivní efekt volební účasti je počítán jako rozdíl v podpoře stran při hypotetických volbách do národního parlamentu mezi účastníky voleb do EP a mezi celou populací [způsob výpočtu viz van der Eijk, Oppenhuis 1996: 419].

Van der Eijk a van Egmond se zaměřili na zkoumání determinant selektivního efektu volební účasti. Má-li platit hypotéza, že levicové strany získávají větší podporu při vyšší volební účasti, pak by levicovost strany měla být významným prediktorem selektivního efektu volební účasti. Zjistili nicméně, že „nižší míry účasti ve volbách do národních parlamentů by zřídka kdy měly významný vliv na zisky jednotlivých stran“ [van der Eijk, van Egmond 2006: 10]. Přestože vliv rozdílné volební účasti podle těchto autorů není významný, lze zjišťovat jeho determinanty, resp. to, jakých stran se týká. Nižší volební účast znamená větší podporu pravicovým stranám, nicméně v případě krajně pravicových stran jsou zisky nižší. Na levici je trend obdobný – nižší volební účast vede k nižším ziskům levicových stran, ale krajně levicové strany získávají více [van der Eijk, van Egmond 2006: 14]. Autoři tedy potvrdili obecně platné tvrzení, že vyšší volební účast přináší větší zisky levicovým stranám a nižší pravicovým stranám, nicméně toto zjištění neplatí pro krajně levicové a pravicové strany, kde je vztah volební účasti a volební podpory obrácený.

5.1.2. Simulování vlivu volební účasti na zisky stran při stoprocentní účasti

Druhý typ analýz vlivu volební účasti na zisky jednotlivých stran je založen na simulování volebních výsledků při existenci stoprocentní volební účasti. Příkladem tohoto typu analýz je text Citrina, Schicklera a Sidese [2003], kteří přišli s originální strategií zkoumání, která počítá vliv volební účasti na zisky stran v každém z amerických států zvlášť v senátních volbách v letech 1994 až 1998. Při simulaci stoprocentní volební účasti využili informace o volební účasti a podpoře stran ze dvou odlišných datových souborů – model volby strany vypočítali z exit-pollových šetření na základě sociodemografických proměnných a tento model aplikovali na data z rozsáhlého populačního šetření, kde znali pouze informaci o volební účasti respondentů. Nakonec srovnávali skutečné zisky s těmi modelovanými. V průměru by nevoliči více hlasovali pro Demokratickou stranu (ve třech čtvrtinách států by výsledky byly pro Demokraty lepší) a její zisky by byly v průměru o 1,9 procentního bodu vyšší. I tak existují státy, kde by v případě stoprocentní volební účasti získávali Republikáni (což podporuje základní DeNardovu tezi z roku 1980).

Odlišný přístup k simulaci volebních výsledků při stoprocentní volební účasti použili Highton a Wolfinger, kteří pro simulaci využili zastupující proměnné [Highton, Wolfinger 2001]. Tento přístup opět srovnává dva základní údaje: volební výsledky podle skutečné účasti a hypotetické výsledky při co nejvyšší účasti. Nicméně hypotetický výsledek je získáván pomocí různých proměnných, především pomocí otázky na to, jak by respondent-nevolič hlasoval, kdyby se byl býval zúčastnil voleb. Druhou možností je použití proměnné, která relativně výrazně vysvětluje volební účast, pro simulaci volebních výsledků. Highton a Wolfinger v citovaném textu využili proměnnou příjem, pomocí níž rozdělili respondenty na kvintily. Poté použili pravděpodobnosti hlasování pro konkrétní stranu pro výpočet hypotetické podpory stran mezi nevoliči v každém kvintilu zvlášť. Jejich výpočty ukázaly, že v obou případech výpočtu by vyšší účast pomohla demokratickému a nezávislému kandidátovi na úkor republikánského.

Marsh a Bernhagen [2006, 2007] založili svou analýzu na předpokladu, že hlasování ve volbách je individuálním rozhodnutím, a tedy soubor takovýchto voličů je vytvořen samovýběrem. Proto neexistence informací o těch občanech, kteří se voleb nezúčastnili, je shodná

s problémem existence chybějících pozorování v jakémkoli empirickém výzkumu. Marsh a Bernhagen využili k dopočítání chybějících hodnot metodu odhadu pomocí maximální podobnosti za použití programu *Amelie*⁴ a použili informace nejen o sociodemografických charakteristikách respondenta [jako například Citrin et al. 2003], ale i o respondentově vnímání stavu hospodářství a jeho sympatiích ke stranám a kandidátům. Uvedený přístup použili ve dvou odlišných analýzách. V první – za použití dat z modulu 1 *Comparative Study of Electoral Systems* – zkoumali vliv volebního a stranického systému na vztah volební účast – volební podpora stran. Za druhé, simulovali sto-procentní volební účasti na datech z irské volební studie v roce 2002.

V komparativní studii, jež využila celkem 30 různých voleb v 26 zemích, Marsh a Bernhagen prokázali, že rozdíly mezi skutečnými volebními výsledky a hypotetickými výsledky při simulaci stoprocentní účasti jsou závislé na skutečné míře volební účasti: čím je volební účast vyšší, tím jsou rozdíly menší. Volební systém má také vliv na rozdíly mezi skutečnými a hypotetickými výsledky; v zemích s většinovým volebním systémem jsou rozdíly větší. Zároveň zjistili, že menší strany při stoprocentní účasti získávají, zatímco velké strany ztrácejí. Obecně platí, že opoziční strany (oproti vládním) získávají více při stoprocentní volební účasti, nicméně zisk je menší v zemích s propočním volebním systémem. Testovali i vliv politické ideologie strany na změny ve volební podpoře a zjistili, že pravicové strany ztrácejí nikoli nutně ve prospěch levicových stran; tyto proměnné nicméně nebyly statisticky významné [Marsh, Bernhagen 2007].

Na irském případě demonstrovali Marsh a Bernhagen [2006] výhody a nevýhody, jež přináší dopočítání chybějících informací ohledně voličských preferencí. Výsledky analýzy prokázaly, že volební výsledky při stoprocentní volební účasti se od skutečných lišily v maximálním případě o dvě procenta. Zároveň ale autoři provedli stejnou imputaci chybějících hodnot jako u nevoličů i na datovém souboru, u něž byly informace o volbě strany známé a následně vymazány u náhodně vybraných respondentů. Výsledky simulace poté porovnali se skutečnou volbou strany. Shoda nových odhadů s původní informací byla relativně malá a nedosahovala více než 65 %. Tato informace částečně snižuje validitu výše uvedených zjištění, neboť imputace chybějících hodnot nejsou úplně přesné.

5.2. Hypotézy, strategie zkoumání a data

V postkomunistických zemích byla na základě analýz dotazníkových šetření prokázána vazba volební účasti a volby strany na socio-ekonomický status voličů, což je jeden z předpokladů k tomu, aby mohla fungovat vazba mezi úrovní volební účasti a zisky jednotlivých stran. Tworzecki [2003] na datech z roku 1995 ukázal, že volební účast v České republice, Maďarsku a Polsku je nejsilněji ovlivněna vzděláním a povoláním. Mnohem menší vliv na účast ve volbách mají indikátory sociální integrace jako náboženství, resp. návštěva kostela, a velikost bydliště; ovlivňují volební účast navíc pouze v Polsku. Ve třech sledovaných zemích roste volební účast také s věkem s tím, že mezi nejstarší věkovou skupinou nad 60 let účast částečně klesá. Při mnohorozměrné analýze byl prokázán vliv vzdělání, zaměstnání, věku a částečně i náboženství a velikosti bydliště [Tworzecki 2003: 165–170]. Ohledně volby strany Tworzecki ukázal, že výběr stran je mimo jiné podmíněn základními sociodemografickými charakteristikami jako věk, vzdělání, povolání, náboženská orientace a velikost bydliště [2003: 177–188].

Linek a Lyons v případě účasti ve volbách do EP v České republice ukázali, že účast je ovlivněna věkem, pohlavím, náboženstvím, mírou urbanizace a sociálním statutem respondenta, a to i při kontrole stranické identifikace, postojů k politickému systému či k evropské integraci a mobilizace volební kampaní [Linek, Lyons 2005]. Pro volby do Poslanecké sněmovny v roce 2006 mají na volební účast vliv věk a sociální status respondenta, a to i při kontrole volební mobilizace a politických znalostí respondenta (viz kapitolu Lukáše Linka a Pata Lyonse o volební účasti v této knize). Existuje-li vazba volební účasti a výběru strany na stejné sociodemografické charakteristiky voličů, je možné očekávat, že změna v úrovni volební účasti, která bude s velkou pravděpodobností korelována s těmito charakteristikami, povede ke změně podpory jednotlivých stran.

V následující části budu analyzovat hypotézy, jež vycházejí z přehledu americké a evropské literatury:

- Americká hypotéza I. (DeNardo): Výše volební účasti nemá systematický vliv na volební zisky stran.
- Americká hypotéza II. (Highton, Wolfinger; Citrin et al.; Marsh, Bernhagen): Při simulaci stoprocentní volební účasti bude

podpora pravicových parlamentních stran (ODS, KDU-ČSL) nižší a podpora neparlamentních (či menších) stran větší; podpora levicových parlamentních stran (ČSSD, KSČM) bude přibližně stejná.

- Evropská hypotéza I. (Pacek, Radcliff): S vyšší volební účastí roste podpora levicových stran (ČSSD, KSČM).
- Evropská hypotéza II. (van der Eijk, van Egmond): Krajně levicové strany (KSČM) získávají větší podporu při nižší volební účasti.⁵

Při zkoumání těchto hypotéz použijí tři základní strategie:

- analýza agregovaných dat;
- analýza individuálních dat při odlišně definovaných úrovních volební účasti;
- simulování volebních výsledků při stoprocentní volební účasti.

Uvedené strategie ve dvou případech sledují ty, jež použili někteří z výše uvedených autorů. Analýza agregovaných dat byla použita například DeNardem [1980] či Sagliem a Bjorklundem [2004]. Simulování volebních výsledků při stoprocentní volební účasti budu provádět podle Hightona a Wolfingera [2001], nicméně s jinými proměnnými než pouze s příjmem. Třetí strategie nebyla použita v žádné ze sledovaných analýz. Její výhoda spočívá v tom, že dokáže definovat odlišné volební účasti na základě tvrzení respondentů, zda se zúčastnili většího počtu minulých voleb. Tak dojde k definici různých velikých skupin voličů, u nichž lze sledovat volební preference.

K testování uvedených hypotéz použijí dva datové soubory. První jsou volební výsledky agregované na úroveň 159 jednotek. Základní územní jednotkou pro konstrukci tohoto souboru byl volební okres, jenž je možné ve většině případů rozčlenit na okresní město a zbytek okresu (68 + 68 jednotek). Zbýlých 23 volebních okresů (patnáct pražských, Brno, Plzeň a Ostrava a volební okresy přilehlé k těmto městům s výjimkou Ostravy) nejsou nijak členěny. Druhým datovým souborem je Česká volební studie 2006.

5.3. Výsledky analýz agregovaných a individuálních dat pro volby do Poslanecké sněmovny v roce 2006

5.3.1. Analýza agregovaných dat

Standardní pohled na agregovaná data v ČR – ať už na úrovni krajů, okresů či menších jednotek – vede k závěru, že vyšší volební účast zvyšuje zisky ODS a KDU-ČSL a naopak snižuje ČSSD a KSČM [například Šaradín 2004]. Tato zjištění jsou založena na korelační analýze volebních výsledků stran a volební účasti v jednotlivých územních celcích, což v českém případě znamená, že existuje pozitivní korelace mezi volební účastí a procentními zisky ODS, resp. KDU-ČSL. Korelační, případně regresní analýza agregovaných dat však v sobě obsahuje určitá nebezpečí. Přenesení vzorců volebního chování z agregované úrovně na individuální úroveň skrze jednoduchý proces korelace případů agregovaných například na národní či regionální úrovni je problematické a je známé jako „klamnost korelace agregovaných dat“ [Robinson 1950; Goodman 1953; King 1997]. Jestliže je mezi územními zisky politické strany a volební účastí vysoká korelace, neznamená to, že podpora dané strany roste s tím, jak roste volební účast. Správná interpretace těchto výsledků by měla být, že tyto strany mají vyšší volební podporu v těch oblastech, kde je vyšší volební účast.⁶ Zdanlivý vztah volební účasti a podpory konkrétních stran totiž může být prostým efektem sociální struktury daných oblastí.

I tak agregovaná data nabízejí výsledky a interpretace, jež mohou být užitečné. Nejběžnějším nástrojem pro sledování vztahu volební účasti a podpory jednotlivých stran je korelační analýza. Zde je nutné odlišit dvě strategie analýzy, jež se liší ve způsobu použití dat ohledně volební podpory stran: 1. analýza volební podpory jako procentního podílu na platných hlasech (tedy procentních výsledků voleb); 2. analýza volební podpory jako procentního podílu na oprávněných voličích. Nevýhodou první strategie je, že variabilita ve volební účasti ovlivňuje výpočet procentní podpory strany. Čím nižší volební účast, tím získává stejný absolutní počet hlasů vyšší procentní vyjádření. Volební podpora strany je tak závislá na míře volební účasti. Na druhé straně je nespornou výhodou tohoto přístupu to, že ze samotných dat neplyne kovariance volební podpory a účasti. Výhodou druhé strategie naopak je její úplné odpojení od výše volební účasti; podpora kon-

krétní strany zůstává stabilní, i kdyby hypoteticky – oproti reálným výsledkům – vzrostla podpora jiných stran. Její nevýhodou je, že volební podpora a volební účast kovariují téměř z principu, a proto mají výsledky téměř automaticky pozitivní korelační koeficient.

Tabulka 5.1 prezentuje výsledky regresní analýzy, kdy závislou proměnnou byla volební podpora straně a nezávislou byla volební účast. Výsledky zřetelně ukazují očekávaně odlišné hodnoty pro výše uvedené strategie – při výpočtu vlivu volební účasti na volební podporu stran měřenou jako podíl na celkovém počtu oprávněných voličů dochází ke zvýšení pozitivního vlivu volební účasti.⁷ Mezi roky 2002 a 2006 došlo k mírné změně v územní podpoře stran (především v případě ČSSD), i když tradiční vzorce volební podpory stran zůstaly zachovány. Proto lze sledovat rostoucí regionální polarizaci volební podpory určitých oblastí, jež se projevuje v nárůstu hodnot u vlivu volební účasti na podporu levicových a pravicových stran. Z těchto údajů se nabízí základní interpretace, že volební účast výrazně pomáhá pravicovým stranám a škodí levicovým stranám. S každým zvýšením volební účasti o 10 procentních bodů by podpora levicovým stranám klesla o téměř 11 procentních bodů.⁸

Tabulka 5.1. Vliv volební účasti na zisky politických stran na základě regresních modelů agregovaných dat (změna podpory strany při změně volební účasti o 10 procentních bodů; v procentních bodech)

Strana / Rok voleb	Platné hlasy		Oprávnění voliči	
	2002	2006	2002	2006
ČSSD	-2,06	-6,79	1,86	-0,98
KSČM	-4,48	-4,12	-0,37	-1,24
ODS	0,06	5,63	2,30	7,12
KDU-ČSL (Koalice v roce 2002)	6,45	4,05	4,88	3,09
SZ	-0,40	0,84	0,02	1,18
Ostatní strany	-0,16	0,33	0,68	0,83
Levice (ČSSD + KSČM)	-6,55	-10,91	1,49	-2,22
Pravice (ODS + KDU-ČSL)	6,51	9,67	7,17	10,21

Zdroj: ČSÚ.

Poznámka: Váženo podle velikosti územních jednotek; N = 159.

Prezentované údaje je třeba číst následujícím způsobem: ČSSD ve volbách při hypotetické volební účasti 50 % obdrží 32,06 %. Při zvýšení volební účasti o deset procentních bodů na 60 % se podpora ČSSD sníží na 30 %.

Výše uvedené hodnoty vlivu volební účasti na zisky politických stran nepodporují ani jednu z uvedených hypotéz, kromě hypotézy o výhodnosti nižší volební účasti pro krajní levicové strany. Důvod těchto zjištění může být jak v nesprávně formulovaných hypotézách, tak ve způsobu analýzy. Přikláním se k názoru, že hlavní příčinou je především výše uvedená tzv. klamnost korelace (případně regrese) agregovaných dat. Volební účast i volební podpora stran je regionálně odlišná a liší se především dle sociální struktury, ekonomické úspěšnosti či religiozity jednotlivých oblastí. Proto i vliv volební účasti v jednotlivých regionech může být odlišný; například v moravských regionech vyšší volební účast může pomáhat ČSSD a KDU-ČSL, zatímco v Praze pouze ODS a SZ. Jako řešení tohoto problému lze zakomponovat do modelů proměnné, jež by kontrolovaly odlišné strukturální charakteristiky územních jednotek.

Z důvodů jednoduchosti jsou při prezentaci výsledků v tabulce 5.2 použity kontrolní proměnné, jež reprezentují příslušnost dané územní jednotky k jednomu z 14 administrativních krajů (obdobných výsledků jako při kontrole krajů bylo dosaženo, jestliže do modelu ještě vstupovala proměnná, jež definovala územní jednotku jako hlavní město okresu, resp. jako zbývající část okresu). Z uvedených hodnot plyne, že při kontrole regionální (a tedy částečně i třídní a náboženské) podmíněnosti volební účasti a podpory stran se snižuje vliv volební účasti na volební podporu. I při kontrole regionální podmíněnosti zůstávají základní vzorce vztahů prezentované v tabulce 5.1 v platnosti: levicové strany ztrácejí s vyšší volební účastí a pravicové získá-

Tabulka 5.2. Vliv volební účasti na zisky politických stran na základě regresních modelů agregovaných dat při kontrole regionálních odlišností (změna podpory strany při změně volební účasti o 10 procentních bodů; v procentních bodech)

Strana / Rok voleb	Platné hlasy		Oprávnění voliči	
	2002	2006	2002	2006
Levice (s kontrolou)	-3,70	-8,09	3,10	-0,42
Levice (bez kontroly)	-6,55	-10,91	1,49	-2,22
Pravice (s kontrolou)	2,35	7,73	4,81	8,96
Pravice (bez kontroly)	6,51	9,67	7,17	10,21

Zdroj: ČSÚ.

Poznámka: Váženo podle velikosti územních jednotek; N = 159.

vají. Je zřejmé, že při použití velmi hrubých kontrolních proměnných došlo ke snížení relativně překvapivých vztahů mezi volební účastí a ziskem jednotlivých stran. Proto lze očekávat, že v případě, že bychom našli mnohem jemnější nástroje odlišení regionů, by mohlo dojít k proměně uvedených vzorců.

Agregovaná data lze pro uvažování o vlivu volební účasti na zisky jednotlivých stran využít ještě dalším způsobem; lze totiž analyzovat souvislost změny míry volební účasti a změny volební podpory v jednotlivých územních celcích mezi následujícími volbami. Předpokladem je, že v oblastech, kde došlo ke zvýšení volební účasti a zároveň podpory určité strany, lze připsat zvýšenou podporu straně na vrub voličům, jež se oproti minulým volbám nových voleb zúčastnili. Vyšší volební účast tak má vliv na volební podporu strany. Tabulka 5.3 prezentuje výsledky těchto analýz. Interpretačně významné jsou dvě změny oproti předchozím zjištěním. Zvýšení volební účasti má za následek zvýšení volební podpory KSČM a pokles podpory KDU-ČSL. Zatímco v případě KDU-ČSL lze tyto výsledky přičíst tomu, že v roce 2002 strana kandidovala společně s US-DEU v koalici, v případě KSČM takovéto vysvětlení chybí.

Vztah, který je naznačen pro závislost výše volební účasti a volební podpory KSČM mezi lety 2002 a 2006 (tedy s nárůstem volební účasti o 10 procentních bodů roste podpora strany o 2,9 procentních bodů), je v přímém rozporu s volebními výsledky. KSČM totiž při vyšší volební účasti ztratila nejen v relativních číslech, ale i v absolutním počtu hlasů. Detailnější pohled na jednotlivé údaje pro KSČM nicméně naznačuje, že to, o čem hodnoty prezentované v tabulce 5.3 informují, je následující vztah: KSČM v roce 2006 ztratila podporu oproti roku 2002 méně v těch oblastech, kde oproti roku 2002 vzrostla volební účast, než v oblastech, kde volební účast stagnovala či klesla. Přestože regresní koeficient vypovídá spíše o míře poklesu podpory KSČM v souvislosti se změnou volební účasti, varování zůstává: Tabulka 5.3 prezentuje odlišný vztah než tabulky 5.1 a 5.2. Nerobustnost závěrů, k nimž lze dospět pomocí analýzy agregovaných dat, mě vede k obezřetnosti při interpretaci zjištěných hodnot. A to společně s další významnou charakteristikou výše uváděných modelů: Schopnost vysvětlit variabilitu závisle proměnné je nízká a dosahuje pouze 10–30 % (pouze v případě kontroly regionální podmíněnosti roste k 70 %).

Tabulka 5.3. Vliv změny volební účasti na změnu v podpoře politických stran na základě regresních modelů agregovaných dat (změna podpory strany při změně volební účasti o 10 procentních bodů mezi lety 2002 a 2006; v procentních bodech)

Strana	Platné hlasy		Oprávnění voliči	
	změna	R ²	změna	R ²
ČSSD	-8,18	0,25	-2,76	0,09
KDU-ČSL	-8,60	0,29	-4,58	0,21
KSČM	2,80	0,09	2,90	0,45
ODS	5,85	0,26	7,85	0,44
SZ	4,31	0,26	3,22	0,29
Ostatní strany	2,53	0,14	2,20	0,28
Levice (ČSSD + KSČM)	-5,37	0,23	0,14	0,00
Pravice (ODS + KDU-ČSL)	-2,75	0,08	3,27	0,26

Zdroj: ČSÚ.

Poznámka: Váženo podle velikosti jednotek; N = 159.

Analýza agregovaných dat nepřinesla robustní závěry, neboť v případě KDU-ČSL a KSČM měly výsledky různých druhů analýz odlišné závěry. Každopádně lze závěry shrnout následovně: v územních jednotkách s vyšší volební účastí získává větší podporu ODS, KDU-ČSL a SZ, zatímco ČSSD a KSČM mají nižší volební podporu. Z hlediska zkoumaných hypotéz byla částečně potvrzena hypotéza van der Eijka a van Egmonda (Evropská hypotéza II.) ohledně ztrát krajně levicových stran při vyšší volební účasti a hypotéza o větších ziscích ne-parlamentních či menších stran (Americká hypotéza II.). Jak hypotéza o žádném vlivu volební účasti (Americká hypotéza I.), tak hypotéza o vyšší podpoře levicových stran při vyšší volební účasti (Evropská hypotéza I.) nebyly potvrzeny.

5.3.2. Hypotetické volební výsledky při odlišně definovaných úrovních volební účasti

Analýza individuálních dat při zkoumání vlivu volební účasti na volební podporu stran přináší tu výhodu, že lze libovolně manipulovat s výší volební účasti a následně vypočítávat hypotetickou volební podporu. Takováto strategie zkoumání využívá konceptu selektivního efektu volební účasti [van der Eijk, Franklin 1996], který je nicméně

v případě tohoto článku výrazně upraven. Mým zájmem je zjišťovat hypotetické výsledky voleb do Poslanecké sněmovny v roce 2006, jež jsou vypočítány na základě odlišně velkých skupin voličů. Tyto skupiny voličů jsou definovány zaprvé účastí v minulých hlasováních: účast ve volbách do PS v roce 2002, v referendu o vstupu do EU v roce 2003, ve volbách do EP v roce 2004 a ve volbách do krajů také v roce 2004. Zadruhé jsou definovány tzv. zástupnými proměnnými, které lze považovat za indikátory volební účasti. Patří mezi ně identifikace se stranou a doba, kdy se volič rozhodl pro volenou stranu. Například lze očekávat, že ve volbách do PS, v nichž by byla nižší volební účast, by se voleb účastnili pouze ti voliči, kteří jsou identifikováni se stranou, či ti voliči, kteří se pro některou ze stran rozhodli dříve, než ti, kteří byli k volbám mobilizováni na poslední chvíli a pro konkrétní stranu se rozhodli v den konání voleb či týden před volbami. Důvodem pro tuto argumentaci je skutečnost, že tito voliči by k volbám šli i za nižší míry mobilizace. Zatřetí jsou definovány pomocí odpovědi na hypotetickou volbu strany v případě, že by se (aktuální) nevolič voleb účastnil (na tuto otázku odpovídali ti voliči, kteří odpověděli, že se voleb do PS v roce 2006 nezúčastnili).

Jaké by tedy byly výsledky voleb do PS v roce 2006, kdyby se těchto voleb zúčastnili například pouze hlasující ve volbách do EP v roce 2004 nebo ve volbách do krajských zastupitelstev v tomtéž roce? Tabulka 5.4 ukazuje hypotetické výsledky voleb do PS v roce 2006 pro případy, kdyby se jich účastnili pouze voliči z některých minulých hlasování, nicméně s aktuální volbou strany. Za prvé, volební podpora pravicových stran (ODS a KDU-ČSL) s vyšší volební účastí klesá. Volební podpora levicových stran s vyšší volební účastí roste v případě ČSSD, zatímco v případě KSČM je trend velmi nevyrovnaný. Důvodem jsou především odlišné výsledky mobilizace pro volby do EP, kde se KSČM nepodařilo zmobilizovat dostatečný počet voličů především kvůli evropské dimenzi těchto voleb, a pro volby do PS v roce 2002, kdy se KSČM naopak podařilo ve velké míře zmobilizovat nespokojené voliče. Především případ KSČM naznačuje, že DeNardova teze o periferních a jádrových voličích je pro uvažování o vlivu volební účasti na zisky politických stran důležitá, resp. že je vhodná i její částečná reformulace, neboť v některých volbách ani ti, kteří jsou považováni za jádrové voliče, se voleb nezúčastní. Podpora SZ a neparlamentních stran s nižší volební účastí také klesá.

Při porovnání volebních preferencí voličů a nevoličů vycházím u nevoličů z odpovědi na otázku, kterou stranu by volili, kdyby se voleb zúčastnili. Ze zřejmých důvodů se nejedná o ideální postup, ale je to jediný dostupný zdroj informací o voličských preferencích nevoličů a poskytuje oporu pro některé jednodušší závěry. Podpora dvou největších stran by byla mezi nevoliči nižší, což ukazuje na všeobecné odcizení od těchto dvou stran. Naopak Strana zelených a další malé strany by si polepsily a KSČM by zůstala na stejné podpoře.

Tabulka 5.4. Volební výsledky při odlišné volební účasti definované minulými hlasováními (sloupcová procenta)

Politické strany	EP 2004	Kraj 2004	Ref 2003	PS 2002	Skutečné výsledky	Kdyby respondent hlasoval
ODS	39,8	37,4	36,8	36,1	35,4	33,7
ČSSD	31,0	30,5	32,5	32,5	32,3	31,1
KSČM	11,8	15,0	13,2	14,8	12,8	12,9
KDU-ČSL	7,9	8,0	7,0	7,9	7,2	6,6
SZ	3,9	3,7	4,6	3,8	6,3	7,8
Ostatní strany	5,7	5,4	5,9	4,9	6,0	7,7
Volební účast	37,5	45,9	52,4	53,7	64,5	70,9

Zdroj: Česká volební studie 2006.

Poznámka: Respondenti, kteří v otázce na volbu strany v roce 2006 odpověděli „nevím“ či odmítli odpovědět, byli zařazeni jako ti, kteří se voleb neúčastnili. Naopak respondenti, kteří při dotazu na volební účast v předchozích volbách odpověděli „nevím“ či odmítli odpovědět, byli považováni za chybějící hodnoty. V případě, že by byli považováni za neúčastníky se voleb, nedošlo by ke změně odhadů volební podpory stran, ale pouze ke snížení hypotetické volební účasti (v posledním řádku).

Předchozí analýza ukázala, že pro vliv volební účasti na zisky jednotlivých stran není důležitý pouze tzv. kompoziční efekt elektorátu – tedy složení elektorátu stran dle socio-ekonomického statusu –, jenž ovlivňuje zároveň jak volbu strany, tak i pravděpodobnost volební účasti. Důležitý je i efekt defekce, tedy síla vztahu ke straně či loajalita voliče [viz DeNardo 1980]. Vliv tohoto efektu lze prozkoumat za použití proměnných, jako jsou síla stranické identifikace či doba rozhodnutí pro vybranou stranu. Tabulka 5.5 prezentuje hypotetické volební výsledky podle míry stranické identifikace a doby, kdy se respondent rozhodl hlasovat pro danou stranu.

První řádek ukazuje výsledky hypotetických voleb, kdyby se jich účastnili pouze ti voliči, kteří se cítí velmi blízko některé ze stran. Můžeme vidět vysokou podporu pro ODS a KSČM. Podpora těchto stran postupně klesá s tím, jak jsou do analýzy přidáváni voliči s nižší mírou stranické identifikace. Výsledky v zásadě kopírují ty, jež byly získány pro odlišné míry volební účasti konstruované dle účasti v některých z minulých hlasování: ODS, KSČM a KDU-ČSL ztrácí s rostoucí volební účastí, zatímco ČSSD, SZ a ostatní strany získávají. V případě doby rozhodnutí pro volbu strany jsou hodnoty podpory stran a jejich trendy velmi obdobné: postupný pokles v případě ODS, KSČM a KDU-ČSL a nárůst v případě ČSSD, SZ a ostatních stran. Tento typ analýzy potvrzuje obě Evropské hypotézy, podle nichž při rostoucí volební účasti roste podpora levicových stran (ČSSD) a klesá podpora krajně

Tabulka 5.5. Volební výsledky při odlišné volební účasti definované stranickou identifikací a dobou rozhodnutí pro volbu strany (řádková procenta)

	ODS	ČSSD	KSČM	KDU-ČSL	SZ	Ostatní strany	Hypotetická volební účast
<i>Míra stranické identifikace</i>							
velmi blízko	41,5	15,4	28,5	9,8	2,4	2,4	6,1
celkem blízko	39,3	29,7	15,4	6,8	4,6	4,3	35,1
ne moc blízko	37,6	33,0	13,6	6,4	5,3	4,1	43,5
bez identifikace	35,4	32,3	12,9	7,2	6,3	6,0	60,4
<i>Kdy se respondent rozhodl pro volbu strany</i>							
vždy takto hlasuje	40,5	24,0	22,5	10,4	0,7	2,0	20,2
je to již dlouho	38,5	31,3	17,5	8,4	2,1	2,2	35,8
během minulého roku	38,6	32,2	16,3	7,9	2,6	2,5	40,5
před několika měsíci	37,5	33,4	14,6	7,5	3,9	3,1	46,5
před několika týdny	36,7	33,5	13,8	7,2	5,0	3,8	51,9
několik dní před volbami	35,9	32,5	12,9	7,1	6,1	5,5	58,0
v den voleb	35,4	32,5	12,7	7,0	6,4	5,9	59,6

Zdroj: Česká volební studie 2006.

Poznámka: Respondenti, kteří v otázce na volbu strany v roce 2006 odpověděli „nevím“ či odmítli odpovědět, byli zařazeni jako ti, kteří se voleb neúčastnili. Naopak respondenti, kteří při dotazu na volební účast v předchozích volbách odpověděli „nevím“ či odmítli odpovědět, byli považováni za chybějící hodnoty. V případě, že by byli považováni za neúčastníky se voleb, nedošlo by ke změně odhadů volební podpory stran, ale pouze ke snížení hypotetické volební účasti (v posledním řádku).

levicových stran (KSČM). Při sloučení zisků ČSSD a KSČM je podpora levicových stran variabilní. Zatímco v případě použití míry stranické identifikace lze zaznamenat dílčí vzestup podpory levice, tak v případě doby rozhodnutí je trendem spíše opak.

5.3.3. Simulace volebních výsledků na základě individuálních dat při stoprocentní volební účasti

Třetí možností, jak zjistit vliv volební účasti na volební výsledky, je simulace hypotetických výsledků s využitím znalosti kovariance volební podpory stran s některými proměnnými, jež jsou klíčové pro vysvětlení volební účasti. Například Highton a Wolfinger [2001] využili v americkém případě příjem respondenta. Obdobnou strategii využijí i já, nicméně vzhledem k tomu, že u více než dvaceti procent respondentů, kteří se voleb neúčastnili, chybí informace o výši příjmu, použiji i další proměnné. Výhodou proměnných nejvyšší dosažené vzdělání a zájem o politiku je minimum chybějících hodnot a výrazný vliv na volební účast. Výpočet probíhal ve třech krocích. Nejprve byly k hodnotám volební podpory stran u respondentů, kteří se účastnili voleb, přičteny hodnoty těch nevoličů, kteří na otázku, kdyby se byli bývali účastnili voleb, kterou stranu by volili, odpověděli jménem některé ze stran. Poté byly vypočítány pravděpodobnosti volby strany na základě jednotlivých hodnot proměnné, dle níž probíhala simulace (například pravděpodobnost volby ODS, jestliže má respondent vysokoškolské vzdělání). V posledním kroku byla na základě těchto pravděpodobností dopočítána hypotetická volební podpora mezi nevoliči.

Tabulka 5.6 prezentuje výsledky vypočítané na základě podobné simulace, jíž provedli Highton a Wolfinger pro americké voliče. V jejich případě ztráceli pravicoví kandidáti (republikáni), získávali nezávislí kandidáti a levicoví kandidáti (demokraté) buď měli stejnou podporu nebo mírně získávali [Highton, Wolfinger 2001]. Po sečtení skutečných volebních výsledků s hodnotami podpory stranám u těch nevoličů, kteří jmenovali stranu, kterou by volili v případě, že by se voleb zúčastnili, by ztráta postihla obě pravicové strany (ODS a KDU-ČSL), levicová ČSSD by ztratila přibližně jedno procento a KSČM by zůstala na stejné podpoře (viz třetí sloupec tabulky 5.6). Větší podporu by získaly SZ a ostatní neparlamentní strany. Při simulaci až k absolutní volební účasti dochází k dalšímu snižování volební podpory ODS a nárůstu volební podpory KSČM a SZ. Volební podpora ČSSD, KDU-ČSL

a neparlamentních stran již zůstává přibližně stejná. Potvrzena tak je především Americká hypotéza II., podle níž při simulaci stoprocentní volební účasti bude podpora pravicových stran nižší a podpora neparlamentních (či menších) stran větší. Naopak obě Evropské hypotézy potvrzeny nebyly.

Tabulka 5.6. Simulace volebních výsledků dle příjmu, politického zájmu a vzdělání (sloupcová procenta)

Politické strany	Skutečné výsledky	Kdyby respondent hlasoval	Simulace dle		
			příjmu	politického zájmu	vzdělání
ODS	35,4	33,7	32,7	31,3	31,9
ČSSD	32,3	31,1	31,5	29,8	31,5
KSČM	12,8	12,9	13,2	13,8	14,0
KDU-ČSL	7,2	6,6	6,8	7,2	6,8
SZ	6,3	7,8	8,1	9,2	8,1
Ostatní strany	6,0	7,7	7,8	8,7	7,7
Volební účast	64,5	70,9	92,3	99,8	99,9

Zdroj: ČSÚ; Česká volební studie 2006.

5.4. Závěr

Jak dát smysl množství protikladných zjištění z různých typů analýz a jak hodnotit výše uvedené hypotézy? Dva argumenty pomohou zjednodušit pole hypotéz, analýz a zjištění. Zaprvé je zřejmé, že vliv volební účasti na zisky politických stran existuje a lze jej označit za systematický, alespoň v případě některých stran (SZ a neparlamentní strany). Proto tzv. Americkou hypotézu I. o neexistenci systematického vlivu nebudu brát dále v potaz. Zadruhé není možné testovat jednotlivé hypotézy všemi provedenými analýzami. Například hypotézy, jež vycházejí ze simulace stoprocentní volební účasti, lze testovat pouze simulací a nikoli na základě korelačních a regresních analýz agregovaných volebních výsledků. V obou případech se využívá modelování s odlišnou výší volební účasti: jednou na úrovni sta procent a ve druhém případě v rozmezí reálných hodnot v jednotlivých územních jednotkách. Důvod, proč nelze testovat hypotézy, jež vy-

cházejí z jednoho typu analýz, jiným typem analýz, spočívá v tom, že vztah mezi volební účastí a podporou stran nemusí být lineární [viz McAllister, Mughan 1986]. Do určité výše volební účasti může strana získávat čím dál větší podporu a od určité výše zase ztrácet. Proto je třeba vzít v potaz odlišné způsoby modelování vlivu účasti na zisky stran, neboť odlišné modely pracují s odlišnými úrovněmi volební účasti. Tuto skutečnost odráží tabulka 5.7, jež prezentuje předpokládané a zjištěné vztahy volební účasti a podpory jednotlivých stran.

Tabulka 5.7. Vliv volební účasti na zisky jednotlivých stran: shrnutí zjištěných výsledků dle typů analýzy a vztahů k hypotézám

Typ analýz	Agregovaná data		Zástupné proměnné		Simulace	
	H: E1 / E2	zjištění	H: E1 / E2	zjištění	H: A2	zjištění
ČSSD	+ / .	-	+ / .	+	+	- (+)
KDU-ČSL	- / .	+ (-)	- / .	-	-	-
KSČM	+ / -	- (+)	+ / -	-	+	+
ODS	- / .	+	- / .	-	-	-
SZ	. / .	+	. / .	+	+	+
Ostatní strany	. / .	+	. / .	+	+	+
Volební účast	skutečné výsledky		35–70 %		92–100 %	

Zdroj: autor.

Poznámka: Znaménka plus a minus označují vliv volební účasti na zisk strany, ať už předpokládaný hypotézami, nebo zjištěný. V případě ambivalentních zjištění jsou uváděny oba závěry, nicméně méně empiricky podložený závěr je uváděn v závorce. Tečka označuje to, že hypotéza nepředpokládá žádný vztah. Druhý řádek obsahuje referenci k jednotlivým hypotézám (E1 znamená evropská hypotéza 1 apod.). Řádek 'Volební účast' odkazuje k hodnotě hypotetické volební účasti, na jejíž úrovni byl efekt modelován. V případě zástupných proměnných byla v jednom případě hypotetická volební účast pouze 6 % (hodnota „velmi blízko politické straně“); její vyloučení z analýzy nezmění prezentované výsledky.

Pomocí analýzy agregovaných dat lze vypovídat o tzv. evropských hypotézách, jež postulují vztah mezi volební účastí a levicovými stranami, resp. krajně levicovými stranami (viz první dva sloupce tabulky 5.7). Tato analýza nepřinesla robustní závěry, neboť v případě KDU-ČSL a KSČM měly výsledky různých analýz odlišné závěry. Každopádně lze závěry shrnout následovně: v územních jednotkách s vyšší volební účastí získává větší podporu ODS, KDU-ČSL a SZ, zatímco ČSSD a KSČM mají nižší volební podporu. Z hlediska zkoumaných hypotéz byla částečně potvrzena hypotéza ohledně ztrát krajně levicových

stran při vyšší volební účasti (hypotéza E2), nicméně hypotéza o vyšší podpoře levicových stran při vyšší volební účasti (hypotéza E1) nebyla potvrzena. Nevýhodou analýz agregovaných dat je to, že berou v potaz pouze nejvyšší a nejnižší skutečnou volební účast, přičemž se usuzuje, že nevoliči budou mít stejnou podporu stranám jako voliči. Další nevýhodou této analýzy je skutečnost, že vztah volební podpory a volební účasti může být efektem sociální struktury územních jednotek; proto je nutné v modelech kontrolovat kontext. Navíc při analýze těchto dat lze očekávat „klamnosti korelace agregovaných dat“.

S využitím individuálních dat a modelování vlivu volební účasti na zisky stran za pomoci zástupných proměnných lze také vypovídat o tzv. evropských hypotézách. Toto modelování vedlo k následujícím zjištěním: s vyšší volební účastí roste podpora ČSSD, SZ a ne-parlamentním stranám, zatímco klesá pravicovým ODS a KDU-ČSL a krajně levicové KSČM. V tomto případě byly všechny očekávané vztahy potvrzeny s výjimkou předpokladu, že levicové strany – konkrétně KSČM – budou získávat větší podporu s rostoucí volební účastí. V případě KSČM naopak platí hypotéza o poklesu podpory krajně levicových stran s rostoucí volební účastí.

Simulace stoprocentní volební účasti (poslední dva sloupce tabulky 5.7) přinesla očekávané výsledky pro všechny strany s výjimkou ČSSD. Pravicová strana (ODS) získala při stoprocentní účasti mnohem menší podporu, naopak levicová KSČM a menší strany (SZ a ostatní strany) větší. ČSSD by při stoprocentní volební účasti získala menší podporu, než získala ve volbách, nicméně přibližně stejnou jako v případě, když jsou k volebním výsledkům připočteny odpovědi respondentů, kteří nehlasovali, nicméně na přímý dotaz, jakou stranu by volili v případě, že by hlasovali, uvedli jméno strany. V případě součtu volební podpory ČSSD a KSČM (obě jsou levicové strany) byly ve dvou případech skutečné výsledky vyšší než volební zisky při simulaci. Naopak v jednom případě byly nižší. Podpora pro KDU-ČSL zůstávala při různých úrovních volební účasti přibližně stejná.

Zajímavým fenoménem je volební podpora KSČM. V případě této strany je vztah mezi volební účastí a podporou straně výrazně zaoblený. Přibližně do aktuální volební účasti (65 %) klesá zisk strany s rostoucí účastí (viz údaje v tabulce 5.5), zatímco od této hranice je vztah opačný: podpora KSČM roste (viz údaje v tabulce 5.6). Důvody spočívají především v charakteru voličů KSČM. Jedná se zejména o pře-

svědčené voliče se silnou stranickou identitou; proto je potenciál strany omezený a s rostoucí účastí klesá. Strana není schopná oslovit jiné voliče. Na druhou stranu mezi nevoliči má KSČM vysokou podporu, a to především proto, že není součástí politického establishmentu, neúčastnila se vlád a není vnímána jako zkorumpovaná. Proto je vnímána jako relevantní alternativa, nicméně ti, kdo ji takto vnímají, se voleb ve velké míře neúčastní.

Právě proměnlivý vztah volební účasti a podpory strany v případě KSČM mě vede k úvahám o tom, že by do budoucna mohlo být užitečné vytvořit modely vlivu volební účasti na podporu jednotlivých stran, jež by pro jednotlivé úrovně volební účasti odhadovaly míru volební podpory stran [viz například McAllister, Mughan 1986; Marsh, Bernhagen 2006]. Nevýhodou tohoto přístupu je to, že modeluje volební rozhodnutí nevoličů na základě modelů platných pro voliče, a tudíž předpokládá vliv stejných proměnných na volební rozhodnutí u voličů a nevoličů. Což je téměř nespílitelný předpoklad, neboť kdyby u nevoličů fungovaly stejné faktory jako u voličů, s velkou pravděpodobností by se voleb zúčastnili. Navíc lze předpokládat, že v případě, že by se nevoliči zúčastnili voleb, byli by mobilizováni některou z politických stran a hlasovali by odlišně, než předpokládá model. Přesto se jedná o jeden z mála nástrojů, který dokáže přesněji postihnout proměnlivý vztah mezi volební účastí a podporou stran.

Poznámky

- 1 Text vznikl jako součást řešení projektu *Legitimita politického systému a nerovnost*, projekt GA ČR 403/06/1421, 2006–2008.
- 2 Korelační koeficienty hodnot volební účasti a zisků stran na národní úrovni jsou v případě ODS 0,15 a pro ČSSD –0,37 (období 1996–2006).
- 3 Saglie a Bjorklund [2004] jsou dalším příkladem tohoto typu analýz. S pomocí agregovaných a individuálních dat zkoumali vliv volební účasti na zisky norské Strany práce v komunálních volbách. Jejich analýzy přinesly smíšené výsledky.
- 4 Program Amelia (v současnosti již verze Amelia 2) vyvinul Gary King společně s dalšími autory. Software byl odborné veřejnosti představen v roce 2001 [King, Honaker, Joseph, Scheve 2001] a je dostupný na .
- 5 V této kapitole hovořím o KDU-ČSL jako o pravicové straně, ačkoli by bylo přesnější její označení jako pravostředé strany. O KSČM na druhé straně hovořím zároveň jako o krajně levicové i jako o levicové. Jediný důvod tohoto přístupu spočívá

- v zájmu aplikovat teorie vyvinuté v západoevropském a americkém kontextu na české podmínky.
- 6 Například Tomáš Lebeda [2004a] se o tuto interpretaci snaží, nicméně i tak je prezentace zjištění vedena v tom smyslu, že - převedeno na řešený problém v této kapitole - volební účast vyhovuje pravicovým stranám a naopak.
 - 7 Pouze v případě KDU-ČSL pro rok 2002 nedošlo k nárůstu pozitivní hodnoty koeficientu při změně výpočtu z účastnících se voličů na všechny oprávněné (navíc v roce 2006 je nárůst velmi malý). Důvodem je silná regionální podmíněnost volební podpory, jež se koncentruje především v regionech s vysokou volební účastí.
 - 8 Změna volební podpory politických stran při změně volební účasti je prezentována v procentních bodech.

6. Nerozhodnutí voliči a volební kampaň¹

EVA BRADOVÁ A TOMÁŠ LEBEDA

Volební kampaň, která probíhala před volbami do Poslanecké sněmovny v roce 2006, lze v mnoha ohledech označit za průlomovou v historii kampaní samostatné České republiky. Za prvé jsme byli svědky dosud nejprofesionálnější kampaně, v níž hlavní politické strany prokázaly, že se na poli volebního managementu úspěšně modernizovaly a že volební kampaně svým charakterem vstoupily do tzv. postmoderní fáze [viz např. Norris 2002; Gibbon, Römmele 2001; Wring 2001 ad.]. Za druhé šlo zároveň o první kampaň, která intenzivně využívala marketingové metody a nástroje.² Proto se v souvislosti s touto kampaní mluvilo o trendu amerikanizace a o nástupu politického marketingu do České republiky [Bradová, Šaradín 2006a, b; Matušková 2006a, b].

Dále byla tato kampaň velmi personalizovaná - více než kdy dříve. Politické strany se snažily vyprofilovat volební nabídku prostřednictvím svého stranického lídra, se kterým by se voliči mohli jednoduše identifikovat. Obě nejsilnější strany si byly vědomy toho, že lídr strany ztělesňuje v očích voličů také potenciálního budoucího premiéra. Poměrně důležitou roli hráli v kampani některých stran také lídři krajských kandidátek. Kampaň bychom mohli charakterizovat rovněž jako expertně orientovanou, protože volební týmy českých politických stran významně spolupracovaly s renomovanými agenturami a poradci v oblasti výzkumů veřejného mínění, chování a nálad voličů, reklamy, marketingu, public relations, komunikace, médií apod.

Zároveň se o kampani v médiích psalo jako o „agresivní, negativní, útočné“ apod., protože politické strany využily ke své propagaci také negativní a srovnávací reklamu v daleko větší míře, než bylo obvyklé v předchozích kampaních. Cíl těchto metod byl jednoduchý. Zajistit, aby se volební boj polarizoval a volební výběr se voličům co nejvíce

zjednodušil. Také média (i s pomocí často zveřejňovaných průzkumů), která kampaň sledovala a podrobně o ní informovala, přispěla k polarizaci a vyhocení kampaně. Voličům se v jejich podání zdály možné jen dvě cesty: volit levici a Paroubka, nebo pravici a Topolánka. Na druhou stranu takto pejorativně hodnocená kampaň, v níž se objevovala daleko větší míra negativity, než bylo obvyklé, zaznamenala znatelně vyšší volební účast než v předchozích sněmovních volbách (64,5 % v roce 2006 oproti 58 % v roce 2002). V České republice se tak nepotvrdil předpoklad, o němž probíhá už od poloviny 90. let intenzivní odborná diskuse například ve Spojených státech amerických, že negativní vedení kampaně může přispívat k demobilizaci voličů a jejich poklesu zájmu o politiku [Ansolabehere et al. 1994; Ansolabehere, Iyengar 1995; Ansolabehere, Iyengar, Simon 1998]. Naopak bychom mohli hovořit o potenciálních mobilizačních účincích negativní reklamy a negativně vedených kampaní [viz např. Freedman, Goldstein 2002; Geer 2000; Martin 2004; Sides, Jackson 2006; Vavreck 2000; Wattenberg, Briens 1999 ad.]. To by si však vyžádalo další samostatnou analýzu, jíž se v tomto textu nebudeme věnovat.³

Dalším specifikem sněmovních voleb v České republice v roce 2006 byla skutečnost, že v přibližně stejném časovém období probíhaly také volební kampaně v ostatních středoevropských postkomunistických zemích. Na podzim roku 2005 proběhly prezidentské i parlamentní volby v Polsku, na jaře roku 2006 následovaly parlamentní volby v Maďarsku a v červnu poté volby v České republice a na Slovensku. Vyskytla se tak unikátní příležitost sledovat trendy volebních kampaní ve středoevropském regionu a možnost srovnávat jejich podobnosti a odlišnosti [Bradová 2007]. Za všechny vyzpozorované jevy, které se ve větší či menší míře objevily v těchto čtyřech zemích, lze zmínit: posílení role marketingu v kampaních (*marketization of electioneering*) a jejich celková profesionalizace, větší význam stylu a prezentace kampaní (důraz na vizuální stránku kampaně), silná personalizace kampaní a růst role médií v předvolebním procesu.

Jednou z proměnných postmoderních kampaní je také posílení významu nerozhodnutých voličů ve volebním procesu.⁴ Tato skutečnost pramení z několika důvodů. Voliči jsou v současnosti daleko méně politicky angažováni a spjatí s určitými politickými a sociálními vzorci než v předchozích etapách a naopak jsou nezávislejší ve svém volebním výběru. Počet stabilních stoupců stran, kteří se nenechají ovliv-

nit volební kampaní, klesá, zatímco stoupá počet nerozhodnutých voličů, kteří se o své volbě rozhodují až v průběhu volební kampaně.⁵ Tato situace nahrává právě působení politického marketingu, protože ten se primárně soustředí na nerozhodnuté a méně loajální voliče.⁶ Vezmeme-li v úvahu velmi těsné výsledky nedávných parlamentních voleb v evropských zemích (včetně České republiky), pak může o vítězi voleb – a potenciálním sestavovateli vlády – rozhodnout velmi malý počet voličů. A to těch voličů, již se rozhodují v průběhu volebních kampaní a v době, kdy jsou vystaveni působení marketingových strategií, jejichž účinnosti si nemusí být vědomi. Z těchto důvodů je důležité se ptát, kdo jsou nerozhodnutí voliči, jakou roli hrají ve volebním procesu a zda a jak je může ovlivňovat předvolební kampaň.

6.1. Účinky volebních kampaní

Než se budeme zabývat specifickou situací nerozhodnutých voličů v České republice a analýzou dat, jež jsme získali z České volební studie, je důležité pozastavit se nad dosavadním výzkumem účinků volebních kampaní a jejich možným vlivem na rozhodování voličů. Toto téma zaujímá významný prostor v oblasti zkoumání volebních kampaní jako takových [např. Bartle 2001; Berry, Chen 1999; Brady, Johnston 2006; Geer, Lau 2005; Denmark 2002; Wlezien, Norris 2005; Iyengar, Simon 2000; Wlezien, Erikson 2001; Schmitt-Beck, Farrell 2002; Zaller 2002; Fournier et al. 2004; Stevenson, Vavreck 2000 atd.]. Politologové stejně jako volební stratégové si kladou otázku, jak jsou volební kampaně účinné a jak mohou ovlivnit rozhodování voličů. Zatímco mnohé studie již empiricky prokázaly, že volební kampaně mají vliv na rozhodování voličů i na výsledek voleb, míru tohoto vlivu se daří prokázat obtížněji.

Výzkumy vědců v této oblasti přinášejí odlišné závěry. Podle některých kampaně spíše utvrzují dřívější preference a postoje voličů a posouvají je směrem k volbě, kterou by bylo možné předpovědět na základě těchto postojů [např. Finkel 1993; Holbrook 1996]. Jiní zase dokazují, že voliči mají tendenci hodnotit kandidáty podle tematického působení kampaní, jemuž jsou vystaveni [Ansolabehere, Iyengar 1995]. To znamená, že kampaně mají schopnost zdůrazňovat určitá témata v povědomí voličů, zatímco jiná zase odsouvají do pozadí

[Arceneaux 2005; Brians, Wattenberg 1996; Bartels 1993; Gidengil et al. 2002; srov. Whiteley et al. 2005]. Nejnovější studie přicházejí s tzv. *information enlightenment hypothesis*, podle níž představují kampaně prostředek k vytváření a formování kompetentnějšího názoru voličů (odtud *enlightenment* – objasnění, poučení). Kampaním je v tomto pojetí přiznávána především informační role, nikoli primárně přesvědčovací a manipulační [Gelman, King 1993, Arceneaux 2005 atd.].

Na druhou stranu se řada odborníků shoduje na tom, že ne všichni voliči jsou stejně náchylní k působení a účinkům kampaní [Fournier et al. 2004: 661; McAllister 2002: 22; Lachat, Sciarini 2002: 41–42; Arceneaux 2004: 160 atd.]. Mnohé studie prokazují, že volební úmysly těch, co se rozhodují v průběhu kampaně, jsou proměnlivější a mohou reagovat na sdělení a působení kampaní, zatímco ti, co se rozhodli již před začátkem kampaně, jí patrně nebudou příliš ovlivněni [McAllister 2002: 22; Fournier et al. 2004: 662; Lachat, Sciarini: 41]. Voliči, kteří jsou pevně rozhodnuti dlouho před začátkem kampaně, jsou totiž zpravidla nejvíce stranicky vyhranění a jsou dopředu spjati s určitou politickou stranou. Ovšem samotný okamžik volebního rozhodnutí automaticky nevysvětluje větší či menší náchylnost k vlivům kampaně. Je třeba přihlídnout k řadě dalších faktorů. Pozdní rozhodování voličů nám nesděluje skutečnost, do jaké míry volič reagoval na informace obsažené v kampaních [Fournier et al. 2004: 662–663].

V České republice se účinky volebních kampaní na voliče politologové doposud nezabývali, ačkoli jde o důležité téma z hlediska hodnocení voleb, volebního chování a marketingových strategií oslovení voličů. V této studii budeme zkoumat roli nerozhodnutých voličů ve volební kampani, tzn. voličů, kteří se rozhodují o svých preferencích až v průběhu kampaně. Pokusíme se objasnit míru vlivu, jakou mohou mít kampaně na tuto skupinu voličů. Doposud totiž neexistují spolehlivé empirické důkazy o tom, že voliči, kteří se rozhodují až v průběhu kampaně, reagují svým hlasováním na události kampaně a na informace, které kampaň poskytla. Přesto však lze konstatovat, že doba volebního rozhodnutí představuje klíčovou proměnnou v hodnocení a měření účinnosti kampaní a jejich schopností přesvědčovat voliče [Gopoian, Hadjiharalambous 1994; Fournier et al. 2004; McAllister 2002]. Fenomén „rozhodování na poslední chvíli“ v podstatě znamená, že v průběhu volební kampaně se politickým stranám nabízí více voličů, jež jsou přístupní ke změně svého volebního rozhod-

nutí. Z těchto důvodů výzkum chování tzv. „nerozhodnutých voličů“ představuje důležité informace pro strany, jakým způsobem mají vést kampaň, protože právě oslovení této skupiny voličů může znamenat vítězství strany ve volbách. Z hlediska politického marketingu reprezentují nerozhodnutí voliči jednu z nejdůležitějších cílových skupin, o jejíž hlasy usilují všechny politické strany.⁷

V této kapitole budeme zjišťovat, jaké proměnné ovlivňují proces doby volebního rozhodování voličů. Pokusíme se zodpovědět otázku, zda pozdní rozhodování voličů je v České republice spojeno spíše s politickou apatií a celkovým nezájmem o politiku, anebo s racionálním vyčkáváním dobře informovaných voličů, co jim kampaně nabídnou a jaká sdělení jim poskytnou. Dále se pozastavíme nad sociodemografickými charakteristikami nerozhodnutých voličů a jejich postoji, na jejichž základě budeme posuzovat, zda tato skupina voličů má předpoklady k tomu, aby byla více ovlivnitelná přesvědčovacími technikami kampaně, respektive jestli mezi skupinou rozhodnutých a nerozhodnutých voličů existují rozdíly v tom, jak se nechají ovlivnit působením kampaní.

6.2. Kdy se voliči rozhodují

Považujeme-li okamžik volebního rozhodnutí za důležitý zprostředkující faktor při posuzování účinnosti kampaní [Arceneaux 2005; Denmark 2002; Fournier et al. 2004; Gopoian, Hadjiharalambous 1994; Lachat, Sciarini 2002; McAllister 2002] a jejich schopnosti přesvědčit voliče, je vhodné nejprve zjistit, jaké proměnné ovlivňují proces volebního rozhodování, a určit moment, kdy se volič pro stranu definitivně rozhodne. Časový úsek před volbami, během kterého je již volič definitivně rozhodnut, jakou stranu bude volit, představuje proměnnou, která rozřazuje jednotlivé voliče na škále od dlouhodobě rozhodnutých až po ty, již se rozhodují zcela na poslední chvíli.

Mělo by platit, že voliči, kteří se rozhodli před začátkem kampaně, by neměli změnit svůj názor v souvislosti s působením kampaně. Náš výzkum však neměl charakter panelového šetření, které by umožnilo sledovat stabilitu volebních preferencí u jednotlivých dotazovaných v čase, ale byl realizován pouze jednorázově po volbách. Spolehnout se tak musíme na zpětná vyjádření respondentů, čímž nelze vyloučit

jisté nepřesnosti v jejich odpovědích. Doba, která byla přelomová pro konečné volební rozhodnutí, pochopitelně nemusí být všemi respondenty deklarována zcela přesně. Subjektivní hodnocení vlastního rozhodování, navíc ex-post, není zcela ideální a nejpřesnější, avšak pro tento účel jde o jedinou možnou a standardně používanou metodu, kterou povolební načasování průzkumu umožňuje.

Každému respondentovi, který se zúčastnil voleb, a uvedl, jakou stranu volil, byl položen dotaz: „Kdy jste se pro tuto stranu definitivně rozhodl?“ Odpovědi byly zaznamenávány na sedmibodové škále (viz tabulku 6.1).

Tabulka 6.1. Doba, kdy se voliči definitivně rozhodli pro jimi volenou stranu

	Procenta v jednotlivých kategoriích	Kumulativní procento	Rozhodnutí versus nerozhodnutí voliči*
Vždy jste takto hlasoval	33,2	33,2	
Je to již dlouho	26,0	59,2	rozhodnutí 77,4
Během minulého roku	8,1	67,3	
Před několika měsíci	10,1	77,4	
Před několika týdny	9,2	86,6	
Několik dní před volbami	10,5	97,1	nerozhodnutí 22,6
V den voleb	2,9	100,0	
Celkem	100,0	---	100,0

Zdroj: Česká volební studie 2006.

Poznámka: Kategorie označené hvězdičkou jsou vysvětleny níže v textu. N = 1264.

Variabilitu doby definitivního rozhodnutí voličů jsme se pokusili vysvětlit pomocí regresního modelu (tabulka 6.2). Ukázalo se, že na dobu rozhodnutí má vliv spolupůsobení sedmi nejdůležitějších proměnných, které dokáží spolehlivě vysvětlit téměř 42 % celkové variability odpovědí. Není příliš překvapující, že voliči, kteří nezvažovali žádnou jinou stranu, došli ke svému rozhodnutí nejdříve. Naopak ti, kteří se rozhodovali mezi více stranami, činili tato rozhodnutí později, tedy blíže k datu voleb a často až na poslední chvíli. Proměnná „Uvažoval i o jiné straně“ má v regresním modelu vůbec nejsilnější vliv. Druhou nejvýznamnější proměnnou představuje pocit blízkosti k ně-

které ze stran. Pokud se volič cítí být blízko k některé z politických stran, pak je mnohem častěji rozhodnut volit právě tuto stranu, a to s velkým předstihem před volbami, než volič, který k žádné politické straně vztah blízkosti nepociťuje. Jsou to zejména voliči KSČM a ODS, kteří nejčastěji deklarovali, že k jimi volené straně mají blízko. Naopak rezervovanější jsou ke svým stranám voliči SZ a SNK-ED.

Ukázalo se, že pravidelní voliči bývají častěji rozhodnuti dříve, než voliči sporadictí nebo ti, kteří se voleb dříve neúčastnili. Silnější vliv měla na dobu rozhodnutí účast v předcházejících sněmovních volbách 2002, slabší pak účast v referendu o přistoupení k EU v roce 2003. Pokud se těchto hlasování voliči v minulosti účastnili, rostla tím pravděpodobnost, že se v námi zkoumaných volbách jednalo o voliče rozhodnuté. Naopak v minulosti méně aktivní nebo zcela neaktivní občané se rozhodovali spíše později a patřili tak častěji mezi nerozhodnuté voliče. Zajímavé je, že účast ve volbách do Evropského parlamentu 2004 neměla na dobu rozhodnutí v roce 2006 vliv. Lze předpokládat, že příčinou je odlišný typ voleb (druhého řádu), kterých se účastnil elektorát jiného sociálního složení. Navíc sama tehdejší účast byla velmi nízká.

Jedinou sociodemografickou proměnnou, která zásadně ovlivňuje dobu rozhodnutí, je věk voličů. S rostoucím věkem se prodlužuje doba, po kterou byl před volbami volič rozhodnutý. U mladší generace převažuje nerozhodnost, zatímco u voličů starších bývá rozhodnutí dlouhodobější. Důležitým pro dobu volebního rozhodnutí se ukázal i postoj k významu složení vládní elity. Ti, kteří považují za důležité, kdo vládne, bývají spíše dlouhodobě rozhodnuti pro určitou stranu. Naproti tomu skeptičtí anebo apatičtější voliči, kteří se domnívají, že příliš nezáleží na tom, kdo je u moci, patří častěji mezi nerozhodnuté.

Poslední proměnnou, která se v regresním modelu projevila jako významná, byla pozornost, s jakou voliči sledovali kampaň před volbami. Ti, kteří sami deklarovali, že ji sledovali pozorně, patřili mezi déle rozhodnuté. Naopak ti voliči, kteří se o kampaň příliš nezajímali, se častěji rozhodovali na poslední chvíli. To však neznamená, že se kampaň méně pozorných a zároveň nerozhodnutých voličů nedotkla. Postoj spíše vypovídá o zájmu a pozornosti, s jakou různé skupiny voličů sledovaly předvolební dění a politiku obecně. Ti, kteří se o politiku dlouhodobě zajímají, a kampaň tak přirozeně sledují pozor-

něji, bývají mnohem častěji dlouhodoběji rozhodnutými voliči. Menší zájem o politiku obecně a o předvolební události vede naopak spíše k nerozhodnosti. Ovšem volební kampaň může mít podstatný význam i ve vztahu k dlouhodobě rozhodnutým voličům, i když to tak na první pohled nemusí vypadat. U dlouhodobě rozhodnutých totiž volební kampaň plní funkci utvrzení a ujištění. To znamená, že kromě získání nerozhodnutých voličů usiluje také o to, udržet si vlastní voliče a stabilní přívržence.

Tabulka 6.2. Regresní model vysvětlující rozdíly v délce období před volbami, kdy se voliči definitivně rozhodli, kterou stranu budou volit⁸

	B	Standardní chyba	Standardizovaný Beta koeficient	Významnost
(Konstanta)	5,312	0,356		< 0,001
Uvažoval i o jiné straně	-1,435	0,093	-0,363	< 0,001
Pocit blízkosti k některé politické straně	0,892	0,094	0,242	< 0,001
Volební účast 2002	-0,718	0,116	-0,164	< 0,001
Věk	-0,014	0,003	-0,121	< 0,001
Postoj, zda záleží na tom, kdo je u moci	-0,231	0,049	-0,113	< 0,001
Účast v referendu o přistoupení k EU 2003	-0,244	0,105	-0,058	0,020
Jak pozorně sledoval volební kampaň	0,132	0,062	0,054	0,033
R ²	0,418			
Adjustované R ²	0,415			

Zdroj: Česká volební studie 2006.

Poznámka: Lineární regrese, metoda ENTER. N = 1264.

Korelační analýzy ukázaly statistické souvislosti i s dalšími proměnnými. Vztahy s dobou rozhodnutí jsme zaznamenali u obecného zájmu o politiku (Spearmanův korelační koeficient -0,22),⁹ nebo sledování politiky v novinách (-0,17) či televizi (-0,21). Ve všech těchto případech vyšší zájem souvisí s dlouhodobějším rozhodnutím. Mezi rozhodnuté voliče častěji patří odboráři (-0,21), členové politických stran (-0,17) a důchodci (-0,21). Naopak nerozhodnuté můžeme hledat více mezi studenty (0,22). Žádná z těchto proměnných se však ne-

ukázala jako důležitá pro vysvětlení doby rozhodnutí v komplexním regresním modelu. Statistická souvislost patrně byla zprostředkována skrze jiné proměnné (zejména věk a pozorné sledování kampaně).

6.3. Rozhodnutí versus nerozhodnutí voliči

Pro účely dalších analýz jsme voliče rozdělili do dvou kategorií, podle okamžiku jejich volebního rozhodnutí. Do první kategorie spadají *rozhodnutí voliči*, kteří si svou stranu definitivně vybrali před začátkem kampaně. Druhou kategorií pak tvoří *nerozhodnutí voliči*, kteří se pro svou stranu rozhodli až během kampaně. Mezi rozhodnuté řadíme ty, kteří při odpovědi na otázku „Kdy jste se pro tuto stranu (zvolenou stranu – poznámka autorů) definitivně rozhodli?“ vybrali na sedmibodové škále jednu z prvních čtyř možností:

- *vždy jsem takto hlasoval,*
- *je to již dlouho,*
- *během minulého roku,*
- *před několika měsíci.*

Do kategorie nerozhodnutých zařazujeme všechny ty, kteří na stejnou otázku odpověděli jednou ze zbývajících tří alternativ:

- *před několika týdny,*
- *několik dní před volbami,*
- *v den voleb.*

Toto rozdělení vyplývá ze skutečnosti, že intenzivní, tzv. „horká“ předvolební kampaň probíhá v České republice zpravidla jeden měsíc před dnem konání voleb. Mezník v jednotlivých kategoriích tak spatřujeme v informaci, zda se volič rozhodl před několika týdny, tzn. již v průběhu oficiální „horké“ kampaně, či před několika měsíci, kdy ještě neprobíhala.

Více než tři čtvrtiny voličů jsou o své volbě rozhodnuty již dlouho před volbami. Celá kategorie rozhodnutých voličů, kterou jsme specifikovali výše, reprezentuje 77,4 % voličů. Tito voliči se rozhodli pro zvolenou stranu ještě před začátkem kampaně (viz tabulku 6.1). Největší skupinu z rozhodnutých představují tzv. stabilní stoupenci stran, již volí v každých volbách stejně a kterých bylo mezi všemi voliči 33,2 %. Zároveň jde o skupinu, na níž nemají kampaně takřka žádný vliv, protože tito voliči se nerozhodují na základě krátkodobých účín-

ků kampaní, ale spíše podle dlouhodobých faktorů, jakými jsou například stranická identifikace, blízkost k politické straně a ideologie. Na druhou stranu ani kategorie nerozhodnutých s 22,6 % voličů není zanedbatelná, představuje takřka čtvrtinu všech voličů.

Pokud chceme posoudit předpoklady skupiny nerozhodnutých voličů k tomu, aby se nechala více ovlivnit kampaněmi, je třeba analyzovat další faktory, které posilují účinnost volebních kampaní a jejich schopnost přesvědčit voliče. Mezi tyto faktory patří dvě důležité proměnné:

- pozornost věnovaná kampani/sledování kampaně,
- zájem o politiku.

Podíváme-li se na vztah okamžiku volebního rozhodnutí a pozornosti věnované kampani, zjišťujeme, že rozhodnutí voliči sledovali kampaň výrazně pozorněji než nerozhodnutí voliči (viz tabulku 6.3). Zatímco z rozhodnutých voličů jich 7,9 % sledovalo kampaň velmi pozorně, z nerozhodnutých to bylo pouze 3,2 %, docela pozorně ji sledovalo 44,0 % rozhodnutých, ale pouze 24,6 % nerozhodnutých. Sloučíme-li kategorie velmi pozorně a docela pozorně do jedné kategorie, pak 51,9 % rozhodnutých sledovalo kampaň pozorně, ale u nerozhodnutých to bylo pouze 27,8 %, tedy téměř poloviční podíl. Podíváme-li se naopak na hodnoty, které zjišťují, kdo kampaň vůbec nesledoval, dozvídáme se, že z nerozhodnutých voličů takto odpovědělo 18,3 %, zatímco z rozhodnutých jen 5,9 %. Tyto údaje nám poměrně zřetelně ukazují, že větší část nerozhodnutých voličů volební kampaň příliš nesleduje. Pokud spojíme kategorii ne moc pozorně a vůbec, můžeme říci, že 72,2 % nerozhodnutých voličů příliš nezajímá průběh volební kampaně.

Mezi voliči, kteří velmi pozorně sledovali kampaň, představují nadpoloviční většinu (54,7 %) stabilní stoupeneci stran, kteří v každých volbách hlasují stejně a na něž nemá kampaň takřka žádné účinky, spíše posiluje jejich dřívější postoje, přesvědčení a náklonnost. Na druhou stranu mezi voliči, kteří se rozhodovali až v den voleb a u nichž by informace obsažené v kampani mohly přispět k utváření jejich volebního rozhodnutí, nebyl ani jeden, který by velmi pozorně sledoval kampaň. Avšak v kategorii „vůbec nesledoval kampaň“ jsou voliči, kteří se rozhodovali v den voleb, velmi významně zastoupeni (22,7 %) a více než dvojnásobně převyšují průměrnou hodnotu v této kategorii (10,5 % voličů, kteří vůbec nesledovali kampaň).

Zájem o politiku patří mezi faktory, které mohou ovlivňovat působení kampaní na voliče. Z těchto důvodů tuto proměnnou zahrnujeme do naší analýzy. Nicméně výsledky srovnání zájmu nerozhodnutých a rozhodnutých voličů o politiku budou podobné jako u proměnné „Jak pozorně sledoval kampaň“. Ze všech kategorií je zřejmé, že nerozhodnutí se méně zajímají o politiku než rozhodnutí voliči. Velmi se o politiku zajímá pouze 3,5 % nerozhodnutých voličů, zatímco vůbec se o ni nezajímá až 13,7 %, což je takřka dvojnásobná hodnota oproti rozhodnutým voličům.

6.4. Kdo jsou nerozhodnutí voliči?

Nyní zaměříme svou pozornost na to, kdo jsou vlastně nerozhodnutí voliči, na základě jejich sociodemografických charakteristik. Podíváme-li se na srovnání nejvyššího dosaženého vzdělání u rozhodnutých a nerozhodnutých voličů (tabulka 6.3), zjistíme, že nerozhodnutí poměrně výrazně převažovali ve skupině základní vzdělání (19,7 : 12,6). Nicméně do této kategorie spadá současně mnoho studentů, kteří jsou v posledních ročnících středních škol a měli volební právo. Jak uvidíme níže, mezi studenty převažovali právě nerozhodnutí voliči. Na druhou stranu je však jasně patrné, že se vzrůstajícím vzděláním se zmenšuje podíl nerozhodnutých voličů.

Z hlediska pohlaví mezi nerozhodnutými voliči mírně převažují ženy (52,8 %), zatímco mezi rozhodnutými naopak muži (52,2 %). Tabulka 6.3 sleduje také zastoupení rozhodnutých a nerozhodnutých voličů podle ekonomického postavení. Nerozhodnutí jsou početněji zastoupeni mezi nezaměstnanými, studenty, osobami v domácnosti nebo na rodičovské dovolené, ale také mírně převažují u zaměstnanců. Naopak rozhodnutí voliči jsou častěji zastoupeni mezi podnikateli a důchodci. Zajímavé je vysoké procento studentů mezi nerozhodnutými voliči – 14,3 %, zatímco rozhodnutých je pouze 3,4 %. Naopak z rozhodnutých voličů je 33,6 % důchodců, zatímco z nerozhodnutých pouze 17,8 %. Jak už naznačil regresní model (tabulka 6.2), mezi rozhodnutými ze dvou třetin převažují ti, kteří mají k nějaké straně blízko (tabulka 6.3). Naopak mezi nerozhodnutými ze tří čtvrtin převažují ti, kteří se k žádné straně blízko necítí.

Tabulka 6.3. Vybrané charakteristiky rozhodnutých a nerozhodnutých voličů (procenta)

	Řádková procenta		Sloupcová procenta		
	Rozhodnutí	Nerozhodnutí	Rozhodnutí	Nerozhodnutí	Všichni voliči
Celkem	77,4	22,6			
<i>Zájem o politiku</i>					
Velmi	87,2	12,8	7,0	3,5	6,2
Dost	86,1	13,9	36,1	20,1	32,5
Jen trochu	73,1	26,9	49,5	62,7	52,5
Vůbec ne	64,9	35,1	7,4	13,7	8,8
<i>Pocit blízkosti k některé politické straně</i>					
Ano	91,3	8,7	67,5	22,6	57,5
Ne	59,4	40,6	32,5	77,4	42,5
<i>Jak pozorně sledoval volební kampaň</i>					
Velmi pozorně	89,5	10,5	7,9	3,2	6,8
Docela pozorně	85,9	14,1	44,0	24,6	39,6
Ne moc pozorně	72,9	27,1	42,2	53,9	44,9
Vůbec jste ji nesledoval	52,3	47,7	5,9	18,3	8,7
<i>Výrok: „Kampaň poskytla dostatek informací“</i>					
Rozhodně souhlasí	87,2	12,8	20,4	11,2	18,4
Spíše souhlasí	81,7	18,3	49,0	41,0	47,3
Spíše nesouhlasí	71,4	28,6	25,1	37,5	27,7
Rozhodně nesouhlasí	66,7	33,3	5,5	10,4	6,6
<i>Vzdělání</i>					
Základní	68,7	31,3	12,6	19,7	14,2
Střední bez maturity	77,8	22,2	39,4	38,7	39,3
Střední s maturitou	78,5	21,5	31,4	29,6	31,0
Vysokoškolské	82,7	17,3	16,6	12,0	15,5
<i>Ekonomické postavení</i>					
Důchodce	86,5	13,5	33,6	17,8	30,0
Podnikatel	82,8	17,2	12,8	9,1	12,0
Zaměstnanec	76,2	23,8	45,4	48,1	46,0

	Řádková procenta		Sloupcová procenta		
	Rozhodnutí	Nerozhodnutí	Rozhodnutí	Nerozhodnutí	Všichni voliči
Nezaměstnaný	61,3	38,7	1,9	4,2	2,5
V domácnosti, na mateřské, ostatní	58,7	41,3	2,8	6,6	3,6
Student	44,6	55,4	3,4	14,3	5,9
<i>Rodinný stav</i>					
Svobodný/á nebo žijící sám/sama	74,3	25,7	64,1	56,1	62,3
Vdaná/ženatý nebo žijící s partnerem/kou	79,0	21,0	35,9	43,9	37,7
<i>Věk</i>					
18–24 let	48,6	51,4	5,2	18,8	8,3
25–34 let	68,1	31,9	14,4	23,0	16,4
35–44 let	74,9	25,1	16,8	19,2	17,3
45–54 let	84,4	15,6	21,0	13,2	19,2
55–64 let	81,1	18,9	22,0	17,4	21,0
65+ let	89,3	10,7	20,6	8,4	17,8
<i>Pohlaví</i>					
Muž	79,1	20,9	52,2	47,2	51,1
Žena	75,6	24,4	47,8	52,8	48,9
<i>Úroveň politických znalostí</i>					
První kvartil – nejnižší znalost	65,1	34,9	5,7	10,5	6,8
Druhý kvartil	73,1	26,9	29,8	37,5	31,5
Třetí kvartil	76,9	23,1	30,7	31,6	30,9
Čtvrtý kvartil – nejvyšší znalost	85,1	14,9	33,8	20,4	30,8
<i>Subjektivní sociální třída</i>					
Nižší	73,9	26,1	30,1	36,4	31,5
Střední	78,0	22,0	57,6	55,8	57,2
Vyšší střední a vyšší	84,0	16,0	12,4	8,0	11,4

Zdroj: Česká volební studie 2006.**Poznámka:** N = 1264.

Z těchto údajů vyplývají důležité implikace pro volební a marketingové strategie politických stran, neboť ve skupině nerozhodnutých studentů se nabízí potenciál k jejich oslovení právě pomocí kampaní. Naopak důchodci budou kampaněmi pravděpodobně obtížněji oslovitelní, protože patří do skupiny voličů, která je rozhodnutá již dlouhou dobu před začátkem kampaně a vstupuje do ní s vyhraněnými postoji a poměrně stabilními stranickými preferencemi.

Z tabulky 6.3 je také zřejmé, že nerozhodnutých voličů ubývá se vzrůstajícím věkem (což už prokázal regresní model) a také se subjektivně deklarovanou sociální třídou. Lidé, kteří se sami řadí do vyšších sociálních tříd, bývají častěji rozhodnutými voliči než ti, kteří se sami zařazují do nižší sociální třídy. Nerozhodnutých voličů také ubývá s rostoucí úrovní politických znalostí. Mezi voliči, kteří mají nejlepší znalosti politických reálií (čtvrtý kvartil), je jasně vyšší podíl rozhodnutých, zatímco mezi voliči s nejmenšími znalostmi narůstá zastoupení nerozhodnutých.

6.5. Jak volili nerozhodnutí?

Je zřejmé, že hlasování rozhodnutých a nerozhodnutých voličů pro jednotlivé strany nebude totožné, ale naopak se bude velmi výrazně lišit. Následující tabulka 6.4 se věnuje volbě stran a ukazuje rozdíly mezi hlasováním obou zmíněných skupin voličů. ODS, ČSSD, KDU-ČSL a především KSČM představují strany, které zaznamenávají větší úspěch u rozhodnutých voličů. Naopak nerozhodnutí voliči se nadprůměrně přikláněli ke SZ, SNK-ED a ostatním neparlamentním stranám. Pro SZ bylo dlouhodobě rozhodnuto pouze 3,9 % voličů, ale z nerozhodnutých voličů se k ní přiklonilo celých 15,3 %. Podobně je na tom SNK-ED, jejíž pevné jádro tvořilo 1 % rozhodnutých, ale přiklonilo se k ní i 6,1 % nerozhodnutých. Rovněž voliči, kteří volili jiné neparlamentní strany, pro ně byli pevně rozhodnuti jen ve 2,1 %, zatímco nerozhodnutých bylo 9,6 %.

Nejmenší podíl nerozhodnutých má mezi svými voliči KSČM – 10,5 % (kdy 100 % představují všichni voliči této strany), následuje KDU-ČSL se 16,5 %, ODS se 17,5 % a ČSSD, kde nerozhodnutí tvoří 19,6 % všech voličů. Zcela jinak je tomu u neparlamentních subjektů a u Strany zelených. Největší počet nerozhodnutých voličů má ve

Tabulka 6.4. Rozhodnutí a nerozhodnutí voliči podle zvolené politické strany (sloupcová procenta)

Zvolená politická strana	Rozhodnutí	Nerozhodnutí	Celkem
ODS	37,4	28,4	35,4
ČSSD	33,3	29,1	32,3
KSČM	14,7	6,1	12,8
KDU-ČSL	7,6	5,4	7,2
SZ	3,9	15,3	6,3
SNK-ED	1,0	6,1	2,1
Ostatní	2,1	9,6	3,9
Celkem	100,0	100,0	100,0

Zdroj: Česká volební studie 2006.

Poznámka: N = 1264.

svém elektorátu SNK-ED (64 %) a poté SZ (52,6 %). Tyto hodnoty zřetelně ukazují, že dlouhodobě stranicky nejukotvenější elektorát má KSČM. Podíl jejich rozhodnutých voličů dosahuje takřka 90 %. Pevně stranicky ukotveny mají své voliče i KDU-ČSL a ODS. Z parlamentních stran (vyjma SZ) má nejmenší počet rozhodnutých voličů, tedy stabilních stoupenců strany, ČSSD. Na základě těchto údajů lze konstatovat, že voliči KSČM budou patrně nejméně otevření působení a účinkům kampaní, protože jsou v absolutní většině o své volbě rozhodnuti již dlouho před začátkem kampaně a počet voličů KSČM, kteří třeba zvažovali jinou stranu (popřípadě neúčast ve volbách), je ve srovnání s ostatními stranami nízký. Naopak příznivci SZ a SNK-ED budou patrně náchylnější k působení kampaní a jejich přesvědčovací účinkům. Své volební rozhodnutí totiž odkládají až na dobu v průběhu volebních kampaní a vzhledem k tomu, že nejsou se stranou pevně voličsky spjati, mohou být více ovlivněni událostmi a informacemi v předvolební kampani.

Deklarovaný důvod, proč se volič rozhodnul pro svou stranu, není objektivní příčinou a nelze ho považovat za vysvětlení jeho volebního chování. Přesto nám tento deklarovaný postoj přináší několik zajímavých informací. Voliči mohli sami uvést v otevřené otázce více důvodů, které je k volbě strany vedly. Nerozhodnutí uváděli téměř dvakrát častěji (8,5 %) než rozhodnutí (4,3 %) jako důvod svého volebního výběru negativní volbu proti jiné straně. Daleko více jsou také ovlivně-

ni svou rodinou a okolím. Zatímco vliv rodiny a okolí přiznává 1,8 % rozhodnutých voličů, u nerozhodnutých je to 7,9 %. Mnohem častěji se také rozhodovali pro zvolenou stranu z toho důvodu, že ji chápali jako nejmenší zlo (2,0 % rozhodnutí a naopak 7,9 % nerozhodnutí). Na druhou stranu rozhodnutí voliči daleko častěji zmiňovali jako důvod své volby důvěru a sympatii k dané straně a stálou náklonnost k ní. Na základě sympatií ke zvolené straně odůvodňovalo svou volbu pouze 10,2 % nerozhodnutých oproti 18,7 % rozhodnutých.

Tyto výsledky částečně zobrazují náchylnost nerozhodnutých voličů vytvářet si své mínění na základě nahodilejších a krátkodobějších kritérií, než jak tomu činí rozhodnutí. Ať už je to např. působení volební kampaně, vliv rodiny a okolí, touha po změně, negativní volba apod. U rozhodnutých naopak zcela zásadně převažují dlouhodobá kritéria volby, která se v podstatě nemění v průběhu celého volebního období. Je to např. ideologické směřování strany a její program, sympatie, důvěra, stabilní náklonnost, členství v politické straně apod. Je však třeba mít na paměti, že se jedná o deklarované postoje, které se nutně nemusí shodovat se skutečnými motivy vedoucími k volbě dané strany.

Pro pevnost volebního rozhodnutí je také podstatné, zda voliči zvažovali nějaké další strany kromě té, kterou se nakonec rozhodli volit, a jaké strany to byly. Rozhodnutých voličů, kteří před svým rozhodnutím zvažovali ještě jinou stranu, bylo velmi málo – 20,9 %, zatímco u nerozhodnutých voličů zvažovalo jinou stranu 63,9 %. Ostatní nerozhodnutí (36,1 %) pravděpodobně váhali, zda volit stranu, nebo ne jít k volbám.

Nyní se pozastavíme podrobněji nad rozhodováním nerozhodnutých voličů (tabulka 6.5). Podíváme se na to, jaké strany zvažovali nerozhodnutí voliči jednotlivých politických stran. Z celkových údajů plyne, že nerozhodnutí voliči Strany zelených příliš nezvažovali jinou stranu (33,7 %). To znamená, že se v podstatě rozhodovali, zda budou volit SZ, nebo nepůjdou k volbám. Nejpřijatelnější alternativu pro nerozhodnuté voliče SZ představovala ODS, uvažovalo o ní 17,9 % voličů SZ. SNK-ED zvažovalo 12,6 % a ČSSD 8,4 % voličů zelených. Nerozhodnutí voliči ČSSD ve 29,6 % nezvažovali jinou stranu, což obnáší stejné implikace jako u SZ. Uvažovali pak především o SZ (19,4 %) a o KSČM (14,3 %). Ani nerozhodnutí voliči KDU-ČSL nebrali v úvahu mnoho alternativ. Zvažovali nejvíce ČSSD (23,8 %) a ODS (19,0 %).

Tabulka 6.5. Politické strany, které nerozhodnutí voliči jednotlivých stran ještě zvažovali

Které strany zvažovali (%)	Zvolená strana						
	ODS	ČSSD	KSČM	KDU-ČSL	SZ	SNK-ED	Ostatní
Strana zdravého rozumu	2,7	1,0	0,0	4,8	3,2	4,5	5,8
Liberální reformní strana	1,8	0,0	0,0	0,0	0,0	9,1	0,0
Právo a Spravedlnost	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	5,8
Nezávislí	3,5	8,2	0,0	0,0	6,3	9,1	3,8
ODS	-	6,1	13,0	19,0	17,9	22,7	3,8
ČSSD	7,1	-	39,1	23,8	8,4	4,5	11,5
SNK-ED	12,4	3,1	0,0	4,8	12,6	-	1,9
US-DEU	,9	1,0	0,0	4,8	0,0	0,0	0,0
Česká strana národně socialistická	,9	1,0	0,0	0,0	1,1	0,0	3,8
Moravané	1,8	1,0	0,0	0,0	4,2	0,0	0,0
Strana zelených	23,9	19,4	8,7	4,8	-	18,2	21,2
Humanistická strana	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	4,5	1,9
KSČM	1,8	14,3	-	4,8	2,1	4,5	3,8
Národní strana	1,8	2,0	4,3	0,0	0,0	0,0	1,9
KDU-ČSL	8,0	7,1	8,7	-	3,2	13,6	3,8
Nezávislí demokraté	4,4	3,1	0,0	4,8	6,3	4,5	3,8
Nezvažovali jinou stranu	20,4	29,6	26,1	28,6	33,7	4,5	19,2

Zdroj: Česká volební studie 2006.

Poznámka: Sloupcová procenta, která dohromady netvoří součet 100 %, protože každý respondent mohl uvést 0 až 3 strany, které zvažoval. Vyřazeny byly strany, které v žádné z kategorií nepřesáhly dvě procenta. Tabulka by měla být interpretována následujícím způsobem: mezi nerozhodnutými voliči, kteří nakonec hlasovali pro ODS, jich 2,7 % zvažovalo ještě Stranu zdravého rozumu, 1,8 % Liberální reformní stranu atd.

Nerozhodnutí voliči ODS nejčastěji zvažovali jako další alternativu zelené (23,9 %), nebo o jiné straně neuvažovali (20,4 %). Jejich nezanedbatelný podíl pomýšlel i na volbu SNK-ED (12,4 %). Zajímavé je, že nerozhodnutí voliči KSČM sice také příliš neuvažovali o jiné straně a když už ano, tak především o ČSSD 39,1 %, nicméně 13 % nerozhodnutých voličů KSČM uvažovalo o volbě ODS a 8,7 % dokonce

Tabulka 6.6. Politické strany, které by nerozhodnutí voliči jednotlivých stran nikdy nevolili

Které strany by nikdy nevolili (%)	Zvolená strana						
	ODS	ČSSD	KSČM	KDU-ČSL	SZ	SNK-ED	Ostatní
Strana zdravého rozumu	2,8	0,7	3,7	4,0	3,1	0,0	1,9
Balbínova poetická strana	5,5	7,9	11,1	12,0	8,3	0,0	7,5
Liberální reformní strana	0,7	0,7	3,7	0,0	1,0	0,0	1,9
Česká pravice	0,7	2,9	0,0	0,0	1,0	3,7	0,0
Koruna Česká	3,4	0,7	3,7	0,0	2,1	3,7	1,9
ODS	-	20,7	29,6	8,0	10,4	3,7	15,1
ČSSD	10,3	-	3,7	0,0	3,1	11,1	9,4
SNK Evropští demokraté	0,7	0,7	0,0	0,0	0,0	-	3,8
US-DEU	0,7	6,4	7,4	4,0	3,1	3,7	5,7
Helax – Ostrava se baví	3,4	6,4	3,7	20,0	1,0	3,7	5,7
Pravý Blok	0,7	3,6	11,1	0,0	0,0	3,7	3,8
4 VIZE	1,4	2,9	0,0	0,0	1,0	0,0	3,8
Moravané	3,4	0,7	0,0	0,0	2,1	0,0	0,0
Strana zelených	2,1	2,1	3,7	4,0	-	0,0	1,9
KSČM	39,3	13,6	-	36,0	40,6	40,7	18,9
Národní strana	4,1	2,1	0,0	0,0	4,2	11,1	0,0
Folklor i Společnost	2,1	3,6	0,0	4,0	1,0	0,0	1,9
KDU-ČSL	6,2	10,0	11,1	-	6,3	0,0	7,5
Nezávislí demokraté	2,1	1,4	3,7	8,0	1,0	3,7	1,9
Strana Rovnost Šancí	3,4	0,7	0,0	0,0	2,1	0,0	1,9

Zdroj: Česká volební studie 2006.

Poznámka: Sloupcová procenta, která dohromady netvoří součet 100 %, protože každý respondent mohl uvést 0 až 3 strany, které by nikdy nevolil. Vyřazeny byly strany, které v žádné z kategorií nepřesáhly dvě procenta. Tabulka by měla být interpretována následujícím způsobem: mezi nerozhodnutými voliči, kteří nakonec hlasovali pro ODS, by jich 2,8 % nikdy nehlasovalo pro Stranu zdravého rozumu, 5,5 % pro Balbínovu poetickou stranu atd.

o KDU-ČSL. Jednalo se však celkově o velmi malé počty voličů, jelikož je elektorát KSČM složen téměř z 90 % z voličů rozhodnutých. Z neparlamentních stran se podrobněji zmíníme o chování nerozhodnu-

tých voličů SNK-ED. Tito voliči nejčastěji přemýšleli o volbě ODS (22,7 %), následně také o Straně zelených (18,2 %) a KDU-ČSL (13,6 %). Výjimeční jsou v tom, že se jednalo o voliče, kteří patrně skutečně volit chtěli, protože pouze 4,5 % z nich neuvažovalo o žádné jiné straně. Zahrneme-li do naší analýzy chování nerozhodnutých voličů při volebním rozhodování ještě celou skupinu voličů, kteří volili ostatní neparlamentní strany, zjišťujeme, že tyto voliči nejvíce uvažovali o Straně zelených (21,2 %) a o ČSSD (11,5 %).

Podobně jako jsme se voličů dotazovali, které strany při svém rozhodování zvažovali, ptali jsme se i na to, které strany by nikdy nevolili. Mohli vyjmenovat až tři strany. Nerozhodnutí voliči ODS nejčastěji uvedli KSČM (39,3 %). Překvapující je poměrně malý podíl těch, kteří by nikdy nevolili ČSSD (10,3 %). Naopak nerozhodnutí voliči ČSSD nejčastěji uváděli jako nepřijatelnou volbu ODS (20,7 %). Podobně nejne přijatelnější stranou byla ODS pro nerozhodnuté voliče KSČM (29,6 %). U všech nerozhodnutých voličů ostatních sledovaných stran (tabulka 6.6) se nejčastěji zmiňovanou nepřijatelnou stranou stali komunisté.

6.6. Závěr

Význam nerozhodnutých voličů v současné éře marketingových kampaní a digitálních médií narůstá. Média určují témata, o nichž se mluví, a jiná odsouvají do pozadí a nastolují agendu, jíž mají voliči považovat za důležitou (*teorie agenda-setting*).¹⁰ Oslabují se pevná voličská jádra stran a počet voličů, kteří jsou dlouhodobě rozhodnuti pro svou stranu, klesá. Voliči jsou méně předvídatelní ve svých volebních preferencích, současně jsou však závislejší na toku informací obsažených v kampani. Proto se někteří teoretici domnívají, že kampaně ovlivňují rozhodování voličů především v tom směru, že jim pomáhají dovtáčet názory k politickým událostem a tématům a formují také jejich posuzování politických stran (*information enlightenment hypothesis* – hypotéza o poučení voličů pomocí informací obsažených v kampani). Současně je skupina nerozhodnutých voličů důležitá v tom ohledu, že může rozhodovat volby, a její oslovení proto představuje hlavní cíl marketingových poradců a volebních strategií politických stran.

V úvodu této kapitoly jsme konstatovali, že budeme zkoumat roli nerozhodnutých voličů ve volební kampani a pokusíme se objasnit

potenciální míru vlivu, jakou mohou mít kampaně na tuto skupinu voličů. Nejprve jsme sledovali, jaké faktory a proměnné mohou ovlivnit okamžik definitivního volebního rozhodnutí, s nímž souvisí náchyllost voličů nechat se přesvědčit působením kampaní. Zjistili jsme, že okamžik rozhodnutí voličů závisí na více proměnných. Pozdní rozhodování je dáno především politickou nevyhraněností a absencí stranických sympatií či pocitů blízkosti k některé ze stran. Častější je též u méně pravidelných účastníků u předchozích voleb do Sněmovny i u voleb druhého řádu a u referenda. Pozdní rozhodnutí se častěji projevuje s nižším věkem voličů. Později se též rozhodují ti, kteří volebnímu výsledku a významu toho, kdo je u moci, přisuzují nižší váhu. Obecně se pak jedná o voliče, kteří deklarují nižší zájem o politiku a menší pozornost při sledování předvolební kampaně. Na druhou stranu je třeba si uvědomit, že nerozhodnutí voliči nejsou kompaktní monolitickou skupinou. Přestože se od rozhodnutých v mnoha ohledech odlišují, v řadě vztahů jsou si obě skupiny podobné. Typické však je, že vztahy k proměnným, které umějí volební chování vysvětlit, bývají u nerozhodnutých slabší než u voličů rozhodnutých. V zásadě lze říci, že nerozhodnutí bývají méně často „typickými voliči“ své strany.

Dále jsme postupně odpovídali na naši úvodní otázku, zda nerozhodnutí voliči představují spíše dobře informované voliče, kteří čekají, co jim kampaně nabídnou, nebo neangažované voliče s malým zájmem o politiku a témata kampaně. Zjistili jsme, že nerozhodnutí voliči věnují menší pozornost sledování kampaně, méně se zajímají o politiku a to, kdo bude vládnout. To znamená, že nevyčkávají se svým volebním rozhodnutím z důvodu zájmu o průběh kampaně a o to, co jim politické strany v kampaních nabídnou, ale odkládají své rozhodnutí jednoduše proto, že nepřikládají aktu voleb a jeho výsledku takovou důležitost, a dá se říci, že se rozhodují nahodileji než skupina dlouhodobě rozhodnutých voličů.

Otázka míry vlivu kampaní na tyto voliče zůstává stále empiricky nedostatečně podložená, protože nerozhodnutí voliči v průzkumech deklarují, že příliš nesledují volební kampaně a že jim kampaně neposkytují dostatek informací. To však zároveň nevyvrací předpoklad, že jsou přesto náchylnější k vlivům kampaně, protože nemají dopředu vytvořený politický názor. Vytvářejí si jej na základě nahodilejších a krátkodobějších faktorů – než jak je tomu u rozhodnutých voličů

čů – v návaznosti na působení kampaní. Jejich menší zájem o politiku a její menší znalost je pak může činit náchylnějšími podlehnout marketingovým strategiím volebních kampaní.

Rozhodnutí voliči naopak patří mezi ty, kteří pozorněji sledují volební kampaně, zajímají se o politiku a přikládají větší význam tomu, kdo bude po volbách u moci. Kampaně však u nich většinou nepovedou ke změně jejich volebního rozhodnutí. V kampaních tyto voliči hledají spíše zdroj informací pro posuzování politických témat a utvzování svých postojů.

Ukázalo se, že nerozhodnutí voliči mají tendenci přiklánět se častěji ke stranám s nestabilním elektorátem, což se plně prokázalo na rozložení rozhodnutých a nerozhodnutých voličů u SZ a SNK-ED. Naopak u stran s pevným voličským jádrem, jakými jsou např. KSČM, KDU-ČSL a ODS, existoval pouze omezený potenciál oslovit nerozhodnuté voliče. V obecné rovině se také potvrzuje, že při posuzování potenciálu kampaní působit na preference voličů vystupuje jako důležitý faktor právě okamžik, kdy se volič pro danou stranu rozhodne. Zároveň však volební kampaně udržují a upevňují podporu již rozhodnutých voličů. Tuto jejich funkci nelze opomínat. Bez ní by skupina nerozhodnutých voličů mohla být ještě větší.

Poznámky

- 1 Text vznikl jako součást řešení projektu GA ČR 403/07/1626.
- 2 Následující obecnější charakteristika výrazných rysů volební kampaně před volbami do Poslanecké sněmovny v roce 2006 se týká především dvou hlavních politických stran ČSSD a ODS a pouze v omezené míře platí také o kampani menších politických stran.
- 3 Kromě toho samotná negativní reklama užitá v kampani (či negativně orientovaná kampaň) nemůže být jediným určujícím faktorem ke zvýšení či snížení volební účasti. Je třeba přihlížet k řadě dalších spoluurčujících faktorů, které mohou působit na zvýšení volební účasti – jako například k těsnosti volebního souboje v průběhu volební kampaně, důležitosti voleb a toho, co je podle voličů v sázce, apod.
- 4 Někdy se o této skupině voličů mluví také jako o voličích přelétavých či neukotvených (floating, swing voters).
- 5 Tento trend potvrdil např. i průzkum v zemích OECD [více viz Dalton et al. 2001].

- 6 Na druhou stranu je také nutné brát v potaz, že kromě nerozhodnutých voličů se politický marketing zaměřuje i na jiné skupiny voličů jako např. na nevoliče, stabilní stoupence, popřípadě i sympatizanty či přívržence konkurenčních politických stran. Aby bylo výsledné využití marketingu ve volbách efektivní, je zapotřebí oslovit každou z těchto skupin voličů prostřednictvím jiných marketingových metod a strategií. Proces rozdělení volebního trhu na různé skupiny voličů označujeme jako segmentaci. Více viz např. [Bannon 2005; Rees, Gardner 2005] ad. Pokud ovšem využití marketingu ve volbách nepředchází detailní průzkum volebního trhu, může politický marketing v konečné fázi působit také kontraproduktivně a odradit např. stávající stoupence strany.
- 7 Význam nerozhodnutých voličů ve volební kampani si uvědomila ve sněmovních volbách v roce 2006 např. ODS, která si již dlouho před začátkem volební kampaně nechala zpracovat rozsáhlý průzkum vnímání strany potenciálními voliči, jehož výsledky zveřejnila na konci září 2005. Komentáře v tisku následně uváděly, že ODS se nejvíce zajímala o názory nerozhodnutých voličů, protože si uvědomovala, že pokud se jí podaří tuto skupinu oslovit, může takto rozhodnout volby. Nicméně touto skupinou voličů byla ODS vnímána „jako nejagresivnější a nej-arogantnější strana“ [Dolejší, Šídlo 2005: A1]. Proto se ODS rozhodla radikálně zapracovat na změně vnímání strany u voličů. Místopředseda ODS Petr Nečas tuto situaci komentoval takto: „Naším úkolem je odbourat tato klišé a stereotypy, že jsme stranou odříznutou od obyčejných lidí“ [Dolejší, Šídlo 2005: A1]. S marketingovými průzkumy politického trhu a sociologickými průzkumy rozvrstvení voličů pracovala před volbami ovšem také ČSSD, která za tímto účelem spolupracovala s americkou agenturou Penn, Schoen and Berland Associates (PSB) a Střediskem empirických výzkumů.
- 8 Závislá proměnná:
Sedmibodová škála (viz tabulku 6.1), jejíž hodnoty stoupají od kategorie „vždy jsem takto hlasoval“ (1) až po kategorii „rozhodnul jsem se v den voleb“ (7).
Popis nezávisle proměnných:
Dichotomické proměnné (ano/ne) – Uvažoval/a i o jiné straně, pocit blízkosti k některé politické straně, volební účast 2002, účast v referendu 2003.
Věk vstoupil do analýzy od hodnot 18 až po hodnotu 92 let.
Záleží na tom, kdo je u moci. Pětibodová škála, jejíž hodnoty stoupají od kategorie „vůbec nezáleží ...“ (1) až po kategorii „velmi záleží ...“ (5).
Jak pozorně sledoval volební kampaň. Čtyřbodová škála, jejíž hodnoty stoupají od kategorie „Velmi pozorně“ (1) až po kategorii „Vůbec nesledoval“ (4).
- 9 Statistická významnost je pro všechny následující koeficienty 0,001. Ve všech případech v tomto odstavci je použit Spearmanův korelační koeficient.
- 10 O teorii Agenda-setting detailněji více viz např. [Nečas 2006: 79–90; Kalvas 2006: 91–103]. Srovnej také teorii o tzv. „priming effects“ [Gidengil et al. 2002: 76–91].

7. Sociální třída a její vliv na volební chování¹

KLÁRA VLACHOVÁ, BLANKA ŘEHÁKOVÁ

Třídní zájmy hrají ve volebním chování v České republice již od roku 1996 nezanedbatelnou roli. Vztah mezi sociální třídou a volebním chováním prokázali v nedávné minulosti ve svých pracích zejména Matějů a Řeháková [1997], Řeháková [1998, 1999a, 1999b], Matějů, Řeháková a Evans [1999], Matějů a Řeháková [2000], Řeháková a Matějů [2000]. K formování třídní polarizace významných politických stran mezi dvě hlavní sociální třídy – dělnickou třídu na straně jedné a střední a vyšší střední třídu na straně druhé – přispěly zejména dvě politické strany – liberálně-konzervativní ODS a sociálnědemokratická ČSSD [Matějů, Řeháková, Evans 1999]. Avšak i ostatní strany, které hrají či dočasně sehrávaly svou roli v parlamentní politice (KSČM, KDU-ČSL, US či po volbách v roce 2006 Strana zelených), vyjadřují či vyjadřovaly do jisté míry zájmy určitých sociálních tříd či statusových skupin.

Zkoumání vztahu mezi sociální strukturou a strukturou politických stran je typicky sociologickým tématem. Tento sociologický přístup k vysvětlení volebního chování se proto také nazývá modelem „strukturálním“.² Jde o přístup postavený na roli sekundárních skupin ve volebním chování. I když nejde o jediný přístup snažící se vysvětlit volební chování, je cenný pro jednoznačnou kauzalitu – třída a jiné skupiny mohou ovlivňovat volbu, nikoliv však naopak [Dunleavy, Husbands 1985; Evans 2000].

S třídní strukturou vždy souvisela struktura politických ideologií a politických stran. Komunismus, socialismus, liberalismus a konzervatismus byly tradičními ideologiemi dělnické, střední a vyšší třídy, vznikly na základě jejich třídní identity a vyrůstaly na nich tradiční politické strany (komunistické, socialistické a sociálně-demokratické, liberální, liberálně-konzervativní a konzervativní). K třídní volbě do-

cházel a dochází více či méně ve všech demokraciích.³ Výzkum vztahu mezi třídou a volebním chováním je založen na předpokladu, že voliči tíhnou k volbě strany, která je přirozená jejich sociální třídě. Hypotéza o třídním zájmu předpokládá, že dělnická třída bude podporovat levicové strany proto, aby si polepšila v rámci ekonomické redistribuce, zatímco střední třída nikoliv, neboť redistribuci odmítá a chce si zachovat své dosavadní příjmy [Downs 1957; Lipset 1954; Goldthorpe 1969]. Předpokládá se, že lidé si chtějí udržet či zlepšit své ekonomické postavení na náklady ostatních tříd a volby jsou považovány za vyjádření demokratického třídního boje.

Empirickou skutečností však je, že ne všichni členové určité třídy volí podle svého (předpokládaného) třídního zájmu [Nieuwbeerta 1996; Manza, Brooks 1999]. Můžeme tak nalézt dělnické „konzervativce“, kteří volí pravici, i „novou třídu“ – příslušníky střední třídy, kteří volí levici. Ti všichni volí „nepřirozeně“ vzhledem k jejich předpokládaným třídním zájmům [Achterberg, Houtman 2006].

Nepřirozené volební chování sociálních tříd se pokoušela vysvětlit už kolumbijská či michiganská škola. Kolumbijská škola přišla s hypotézou, že volba je výsledkem kumulativních efektů historické zkušenosti sociální skupiny a posilujícího efektu relativně homogenního sociálního prostředí [Lazarsfeld 1948; Berelson 1954]. Michiganská škola formulovala hypotézu, že socio-strukturní proměnné včetně třídy představují důležitou bázi pro sociopsychologické atributy, jako jsou politické postoje či stranická identifikace, které predikují výběr strany [Campbell 1960]. Tento přístup je znám také jako Michiganský model volebního chování či model stranické identifikace (více viz kapitola Lukáše Linka a Pata Lyonse o stranické identifikaci v této knize).

V poslední době je však „nepřirozené“ volební chování sociálních tříd vysvětlováno nejčastěji kulturními zájmy [Hechter 2004; Achterberg, Houtman 2006]. Levicové chování střední třídy vysvětlují např. Bruce a Briggs [1979], Brint [1984], DeGraaf a Steijn [1997] či Knutsen [2001] růstem zaměstnanosti ve veřejném sektoru. Velká část střední třídy je v expandujícím veřejném sektoru zaměstnána, jsou placeni z veřejných financí, podílejí se na jejich přerozdělování a navíc prošli vzdělávacími institucemi a intelektuálním prostředím, které prosazuje hodnoty a ideologii veřejného sektoru, a proto podporují růst státu, který ve své agendě nabízí levicové politické strany. V mnoha zemích se tak zaměstnanecký sektor (veřejný/soukromý) stává novým

štěpením, neboť zaměstnanci v soukromém sektoru mají jiné ekonomické zájmy a pohybují se v jiném hodnotovém prostředí, než zaměstnanci v sektoru veřejném [Knutsen 2001].

Inglehart [1977, 1990] vysvětluje levicové chování střední třídy postmateriálními hodnotami a kulturním progresivismem. Kulturní progresivismus je efektem vzdělání – lidé s vyšším vzděláním bývají kulturně progresivnější. Neexistuje však konsenzus o tom, zda může být tento efekt považován také za efekt třídní. Vzdělání je považováno za klíčový indikátor třídy [Goldthorpe 1980; Lipset 1981; Wright 1985]. Ale ačkoliv třída a vzdělání spolu silně korelují, nejde o jedno a totéž. Vzdělání není pouze klíčovým indikátorem pozice na trhu práce (tj. sociální třídy), ale také indikátorem kulturního kapitálu [Bourdieu 1984]. Pokud tedy analyzujeme vztah mezi sociální třídou a politickým chováním, je dobré zabývat se také kulturním kapitálem, s jehož pomocí můžeme vysvětlit nepřirozené volební chování uvnitř sociálních tříd.

Podle Hechtera [2004] je v současných demokraciích politický konflikt založen více na statusu (*status politics*) než na třídě (*class politics*). Statusem je míněna sociální pozice skupiny lidí, která se vyznačuje určitým životním stylem a konzumem určitých kulturních statků a podle toho je i oceňována. Jednotlivé demokracie se liší v tom, do jaké míry v nich existuje politický konflikt třídní či statusový. To závisí na převládajících skupinových identitách (třídní identita vs. statusová identita, resp. třídní vědomí vs. statusové vědomí). Materiální prosperita, kterou zažila většina demokracií po druhé světové válce, obrátila pozornost voličů od pozemských starostí o materiální zabezpečení k existenciálnímu starostem o identitu a sebevyjádření [Inglehart, Baker 2000]. S rozvolněním třídních struktur a oslabením třídních identit se rozvolnily i ideologické struktury a vznikly politické ideologie (nacionalismus, feminismus a environmentalismus), které jsou formovány spíše statusovými identitami (národní, genderovou, postmaterialistickou, ale i identitou věkovou či identitou založenou na sexuální orientaci) než identitami třídními [cf. Taylor, Spencer 2004]. Na těchto politických ideologiích pak vyrůstají i statusové politické strany – výrazným reprezentantem mezi nimi jsou strany zelených.

Nejen vztah mezi pozicí v třídní struktuře a volbou strany stojí za pozornost. Ve společnostech kolísá také volební účast, a je tedy nutné zkoumat i vztah mezi třídou a volební účastí. Řada prací přináší důkazy o tom, že vyšší třídy participují ve volbách více než třídy nižší

ší [Wolfinger, Rosenstone 1980; Burham 1982; Piven, Cloward 1988; Cunningham 1991]. Proč tomu tak je, když padají bariéry politické participace jako např. nízké vzdělání? Příčiny lze spatřovat obecně v celkovém poklesu politické participace či politické účinnosti (efficacy) [Teixeira 1987].

7.1. Výsledky analýz

Pro měření vztahu mezi sociální třídou a volebním chováním je nutno definovat sociální třídu. Tato definice není jednoduchá. Koncept „třídy“ je stále předmětem vědeckých debat. V prvních studiích vztahu mezi sociální třídou a volebním chováním byla použita dichotomická třídní proměnná, která rozlišovala pouze mezi manuálními a nemanuálními profesemi [Alford 1963, 1967], pozdější studie používaly detailnější třídní schéma – EGP vyvinuté Eriksonem, Goldthorpem a Portocarerrovou [1979] a rozpracované Eriksonem a Goldthorpem [1992]. V této studii používáme třídní klasifikaci o šesti kategoriích podobnou klasifikaci EGP.⁴

V České republice platí, že vyšší třídy participují ve volbách více než třídy nižší. Zatímco u vyšších odborníků byla účast ve volbách do Poslanecké sněmovny PČR v roce 2006 téměř 88 %, ze sociální třídy nižších odborníků se voleb zúčastnilo 78 % voličů, z rutinních nemanuálních 62 %, ze samostatných 79 %, z kvalifikovaných dělníků 66 % a z polokvalifikovaných a nekvalifikovaných dělníků ve volbách do Sněmovny participovalo jen okolo 52 % oprávněných voličů. Celková volební účast při volbách do Poslanecké sněmovny PČR byla 65 %. Odborníci, samostatní a kvalifikovaní dělníci tedy měli volební účast vyšší.

Volební chování v České republice po roce 1992 vždy souviselo se sociálním zařazením. Vztah mezi sociální třídou a volbou strany do Poslanecké sněmovny (PS) ukazuje tabulka 7.1. Třídní polarizace volebního chování je zde patrná – vyšší odborníci a samostatní volili převážně liberálně-konzervativní ODS, kvalifikovaní, polokvalifikovaní a nekvalifikovaní dělníci volili nejčastěji sociální demokracii a komunistickou stranu. Ve třídě nižších odborníků jsme našli dvě velké a téměř stejně silné skupiny voličů ODS a ČSSD, nižší odborníci však také významně více volili Stranu zelených.

V minulosti se ukázalo [viz například Řeháková 1998, 1999a], že subjektivní sociální postavení – subjektivní sociální třída – určuje volební chování přinejmenším stejně dobře jako objektivní třída. To se potvrdilo i zde. V povolebním výzkumu byl dotaz na subjektivní sociální postavení učiněn dvěma způsoby:

1. pomocí šestibodové verbální škály (nižší třída, dělnická třída, nižší střední třída, střední třída, vyšší střední třída a vyšší třídy), a
2. pomocí vizuální 11ti bodové vodorovné škály, kde 0, která je nejvíce nalevo, znamená nízké sociální postavení a 10, která je nejvíce napravo, znamená vysoké sociální postavení.

Pro naši analýzu jsme využili první způsob měření, neboť se domníváme, že verbální škála výstižněji popisuje třídní hierarchii. Vzhledem k malé četnosti kategorie „vyšší třída“ jsme z původní proměnné vytvořili novou proměnnou o pěti kategoriích a sloučili jsme vyšší střední a vyšší třídu.

Zatímco objektivní sociální třídu konstruujeme na základě informací, které nám respondent poskytne o své profesi, subjektivní sociální třída více vypovídá o respondentově sociální identitě, životním stylu a statusových zájmech. Objektivní a subjektivní sociální postavení jsou sice ve statisticky významném vztahu, subjektivní reflexe sociálního postavení je často výsledkem sociálního postavení objektivního, ale nejde o jedno a totéž. S nižší třídou se nejvíce identifikují kvalifikovaní (32 %) a polokvalifikovaní a nekvalifikovaní dělníci (45 %). Dělníci se také nejvíce ztotožňují s dělnickou třídou – 32 % kvalifikovaných dělníků a 42 % polokvalifikovaných a nekvalifikovaných dělníků). Za nižší střední třídu se nejčastěji považují rutinní nemanuální pracovníci (21 %) a nižší odborníci (33 %). Podobné je to se střední třídou – k té se hlásí 28 % nižších odborníků a 22 % rutinních nemanuálních pracovníků. Za vyšší střední a vyšší třídu se pak nejčastěji považují vyšší odborníci (37 %) a samostatní (28 %).

Tabulka 7.1 proto ukazuje také vztah mezi subjektivní sociální třídou a volbou strany. I zde je patrná polarizace mezi voliči, kteří se cítí být příslušníky různých sociálních tříd. Voliči, kteří se cítili být příslušníky nižší třídy, volili významně častěji ČSSD a KSČM. Podobné tomu bylo i u těch, kteří se hlásili k dělnické třídě – významně častěji volili ČSSD a KSČM. Voliči, kteří se identifikovali s nižší střední tří-

dou, dávali významně častěji hlasy ČSSD a ODS. Voliči identifikovaní se střední třídou volili častěji ODS a ČSSD. A všichni ti, kteří se považovali za příslušníky vyšší střední a střední třídy, pak hlasovali převážně pro ODS.

Jak jsme již uvedli výše, pokud analyzujeme vztah mezi sociální třídou a politickým chováním, je dobré zabývat se také vzděláním, s jehož pomocí můžeme vysvětlit nepřírozené volební chování sociálních tříd. Vzdělání není pouze indikátorem pozice na trhu práce (tj. sociální třídy), ale také indikátorem kulturního kapitálu [Bourdieu 1984]. Vztah mezi vzděláním a volbou do Poslanecké sněmovny PČR ukazuje tabulka 7.1. Voliči s vyšším než maturitním vzděláním volili nejčastěji ODS, středoškoláci s maturitou ODS a významně častěji také Stranu zelených, lidé se základním vzděláním a středním vzděláním bez maturity dávali častěji hlas ČSSD, KSČM a KDU-ČSL.

Tabulka 7.1. Sociální třída, subjektivní sociální třída, vzdělání a volba strany (řádková procenta)

		KSČM	ČSSD	SZ	KDU-ČSL	ODS
Sociální třída	Vyšší odborníci	5,9	27,4	3,7	7,4	55,6
	Nižší odborníci	7,3	38,2	6,7	4,2	43,6
	Rutinní nemanuální	12,7	34,1	7,8	8,8	36,6
	Samostatní	4,2	13,4	5,0	7,6	69,7
	Kvalifikovaní dělníci	23,9	42,0	4,5	9,7	19,9
	Polokvalifikovaní/nekvalifikovaní	22,9	45,3	4,5	11,7	15,6
Subjektivní sociální třída	Nižší	27,6	43,1	5,2	6,9	17,2
	Dělnická	30,8	41,4	3,8	10,3	13,7
	Nižší střední	6,1	40,1	8,6	8,6	32,0
	Střední	6,1	29,6	6,1	6,3	51,9
	Vyšší střední a vyšší	3,1	19,7	6,3	6,3	64,6
Vzdělání	Základní	31,0	41,1	2,3	10,1	15,5
	Střední bez maturity	18,5	40,4	5,7	8,4	26,9
	Střední s maturitou	5,9	29,5	9,6	7,1	47,9
	Pomaturitní vzdělání	5,6	27,0	6,0	5,6	55,8

Zdroj: Česká volební studie 2006.

Uvedená třídění druhého stupně podávají celkem očekávané výsledky o vztahu mezi sociální třídou a volební participací a o vztazích mezi sociální třídou, subjektivně vnímaným sociálním postavením a vzděláním, a volbou konkrétních politických stran v posledních volbách. Pro podrobnější analýzy těchto vztahů jsme dále zvolili logitové modely a zaměřili jsme se na voliče dvou největších politických stran, které v posledních volbách do Poslanecké sněmovny dosáhly přes 30 % hlasů a jejich voliči byli také dostatečně zastoupeni v datech z povolebního výzkumu – liberálně-konzervativní ODS a sociálnědemokratické ČSSD. Důvodem, proč jsme z analýz vypustili voliče ostatních stran, byla jejich nízká četnost v datovém souboru.

Vysvětlovanou proměnnou je v našich modelech dichotomická proměnná „volba“ s kategoriemi ODS/ČSSD a vysvětlujícími proměnnými jsou třída, subjektivní sociální postavení, vzdělání, věk a zaměstnanecký sektor. Výsledky logitových modelů interpretujeme pomocí šance volby ODS, která je odhadnutá modelem:

Odhadnutá šance volby ODS = odhadnutá četnost volby ODS / odhadnutá četnost volby ČSSD = odhadnutá pravděpodobnost volby ODS / odhadnutá pravděpodobnost volby ČSSD.

Kvalita modelu se posuzuje podle dosažené významnosti P statistiky G^2 dobré shody modelu a dat a podle velikosti maximálních adjustovaných reziduí. Tyto hodnoty jsou spolu s počtem stupňů volnosti (df) uvedeny u tabulek 7.2–7.6, které znázorňují výsledky použitých logitových modelů.

Pokud do modelování vstoupí jako vysvětlující proměnná pouze sociální třída, nelze zamítnout model, ve kterém není rozdíl v odhadnutých šancích volby ODS mezi nižšími odborníky a rutinními nemanuálními pracovníky (viz tabulku 7.2). Pořadí tříd podle odhadnutých šancí volby ODS od nejméně příznivě nakloněných voličů po nejvíce příznivě nakloněné je ostatní dělníci (0,34), kvalifikovaní dělníci (0,46), nižší odborníci (1,05) a rutinní nemanuální (1,05), vyšší odborníci (2,06), samostatní (5,26). Šance menší než 1 znamená preferenci ČSSD, naopak šance větší než 1 znamená preferenci ODS. Dělníci bez rozdílu kvalifikace tedy jednoznačně preferují ČSSD před ODS. U nižších odborníků a rutinních nemanuálních pracovníků je pravděpodobnost volby ODS stejná jako pravděpodobnost volby ČSSD. Samostatní a vyšší odborníci přesvědčivě preferují ODS před ČSSD.

Pokud třídu kontrolujeme vzděláním (tabulka 7.3), výsledky se pro některé sociální třídy změní. Vzhledem k povaze analýzy a velikosti datového souboru jsme byli nuceni vzdělání kategorizovat jen do dvou skupin („bez maturity“ a „s maturitou“) a navíc jsme k němu mohli přihlídnout jen ve skupinách nižších odborníků, rutinních nemanuálních a samostatných pracovníků, neboť mezi vyššími odborníky nejsou lidé bez maturity a mezi dělníky byl v datovém souboru jen zanedbatelný počet lidí s maturitou. Model, který nelze zamítnout a který uspořádává skupiny vzhledem k odhadnutým šancím volby ODS, je velmi kvalitní, ale dává možná překvapující výsledky pro nižší odborníky a rutinní nemanuální pracovníky: ostatní dělníci (0,33), kvalifikovaní dělníci (0,45), nižší odborníci bez maturity (0,63), rutinní manuální pracovníci bez maturity (0,87), nižší odborníci s maturitou (1,21), rutinní nemanuální pracovníci s maturitou (1,67), vyšší odborníci (2,31), samostatní pracovníci bez maturity (3,20), samostatní pracovníci s maturitou (4,44). Každá následující odhadnutá šance je 1,4krát větší než předchozí. Ne zcela očekávaný je velký rozdíl v šancích volby ODS ve skupinách nižších odborníků a rutinních nemanuálních pracovníků při rozdílném typu vzdělání. Šance volby ODS pro skupinu rutinních nemanuálních pracovníků s maturitou je 1,9krát větší než pro skupinu rutinních nemanuálních pracovníků bez maturity. Totéž platí pro nižší odborníky, když je rozdělíme podle úrovně jejich vzdělání.

Přihlédneme-li ještě k věku voliče (viz tabulku 7.4), alespoň v kategorizaci 18–52, 53 a více, neboť jemnější kategorizace není možná vzhledem k malému počtu respondentů (738), zjistíme, že obě proměnné ovlivňují šance ODS významně, ale nezávisle na sobě. Odhadnuté šance ODS pro kategorii 18–52 let jsou: ostatní dělníci (0,46), kvalifikovaní dělníci (0,62), nižší odborníci bez maturity (0,84), rutinní nemanuální pracovníci bez maturity (1,15), nižší odborníci s maturitou (1,56), rutinní nemanuální pracovníci s maturitou (2,12), vyšší odborníci (2,88), samostatní pracovníci bez maturity (3,92), samostatní pracovníci s maturitou (5,34). Každá následující odhadnutá šance je 1,4krát větší než předchozí. Odhadnuté šance ODS pro kategorii 53 a více let jsou: ostatní dělníci (0,23), kvalifikovaní dělníci (0,31), nižší odborníci bez maturity (0,42), rutinní nemanuální pracovníci bez maturity (0,57), nižší odborníci s maturitou (0,78), rutinní nemanuální pracovníci s maturitou (1,06), vyšší odborníci (1,44), samostatní pracovníci bez maturity (1,95), samostatní pracovníci s maturitou (2,66).

Každá následující odhadnutá šance je 1,4krát větší než předchozí. Porovnáme-li mezi sebou odhadnuté šance stejné skupiny podle třídy a vzdělání ve skupině 53 a více let a ve skupině 18–52 let, zjistíme, že odhadnutá šance v mladší skupině je dvojnásobkem odhadnuté šance ve starší skupině.

V předchozích analýzách figurovali jak zaměstnanci, tak lidé samostatně výdělečně činní. Pokud se zaměříme pouze na zaměstnance (a ze sociální třídy vypustíme kategorii „samostatní“), pak v datech z povolebního výzkumu bylo 58 % zaměstnanců zaměstnáno v soukromém sektoru (soukromé podniky) a 42 % v sektoru veřejném (státní podniky, státní správa, samospráva, veřejné instituce, nadace a veřejně prospěšné společnosti). Četnosti zaměstnanců v obou sektorech byly dostatečně vysoké, abychom mohli otestovat, do jaké míry se volební chování sociálních tříd liší, pokud pracují v soukromém nebo veřejném sektoru. Modelování šancí volby ODS/ČSSD pro jednotlivé sociální třídy s přihlédnutím k zaměstnaneckému sektoru ukázalo, že sektor má významný vliv na volební výběr (viz tabulku 7.5). Rozdíl ve volebním chování je obzvláště markantní u vyšších odborníků. V soukromém sektoru se vyšší odborníci výrazně přiklánějí k ODS, šance volby ODS je tu u nich 4,73, zatímco ve veřejném sektoru je to jen 1,37. V soukromém sektoru se také k ODS více než k ČSSD podle našeho modelu přiklánějí nižší odborníci a rutinní nemanuální pracovníci (u obou je šance volby ODS 1,56), ale ve veřejném sektoru je tomu naopak (šance volby ODS je 0,96). Dělníci – kvalifikovaní, polokvalifikovaní i nekvalifikovaní – v obou sektorech jednoznačně preferují ČSSD (šance volby ODS je u nich v soukromém sektoru 0,43 a ve veřejném 0,35).

Tabulka 7.2. Odhadnuté šance ODS v jednotlivých sociálních třídách

Třída	Odhadnuté šance ODS
Samostatní	5,26
Vyšší odborníci	2,06
Nižší odborníci	1,05
Rutinní nemanuální	1,05
Kvalifikovaní dělníci	0,46
Ostatní dělníci	0,34

Zdroj: Česká volební studie 2006.

Poznámka: $G^2 = 0,00146$, $df = 1$, $P = 0,970$, maximální adjustované reziduum = $\pm 0,0382$.

Co se týče subjektivní sociální třídy, která vypovídá o respondentově sociální identitě ve společnosti, pořadí odhadnutých šancí ODS kopíruje škálu sociálního postavení: v nižší a dělnické třídě je šance volby této strany nejnižší (0,34), v nižší střední třídě je 0,80, ve střední 1,75 a ve vyšší střední a vyšší 3,30 (viz tabulku 7.6).

Tabulka 7.3. Odhadnuté šance ODS v jednotlivých sociálních třídách s přihlédnutím ke vzdělání

Třída a vzdělání	Odhadnuté šance ODS
Samostatní s maturitou	4,44
Samostatní bez maturity	3,20
Vyšší odborníci	2,31
Rutiní nemanuální s maturitou	1,67
Nižší odborníci s maturitou	1,21
Rutiní nemanuální bez maturity	0,87
Nižší odborníci bez maturity	0,63
Kvalifikovaní dělníci	0,45
Ostatní dělníci	0,33

Zdroj: Česká volební studie 2006.

Poznámka: $G^2 = 2,14996$, $df = 7$, $P = 0,951$, maximální adjustované reziduum = $\pm 0,9380$.

Tabulka 7.4. Odhadnuté šance ODS v jednotlivých sociálních třídách s přihlédnutím ke vzdělání a věku

Třída a vzdělání	Odhad šancí ODS pro skupinu 18–52 let	Odhad šancí ODS pro skupinu 53 a více let
Samostatní s maturitou	5,34	2,66
Samostatní bez maturity	3,92	1,95
Vyšší odborníci	2,88	1,44
Rutiní nemanuální s mat.	2,12	1,06
Nižší odborníci s maturitou	1,56	0,78
Rut. nemanuální bez mat.	1,15	0,57
Nižší odborníci bez mat.	0,84	0,42
Kvalifikovaní dělníci	0,62	0,31
Ostatní dělníci	0,46	0,23

Zdroj: Česká volební studie 2006.

Poznámka: $G^2 = 6,57226$, $df = 15$, $P = 0,968$, maximální adjustované reziduum = $\pm 1,2307$.

Tabulka 7.5. Odhadnuté šance ODS v jednotlivých sociálních třídách s přihlédnutím k zaměstnaneckému sektoru

	Odhadnuté šance ODS v soukromém sektoru	Odhadnuté šance ODS ve veřejném sektoru
Vyšší odborníci	4,73	1,37
Nižší odborníci	1,56	0,96
Rutiní nemanuální	1,56	0,96
Kvalifikovaní dělníci	0,43	0,35
Ostatní dělníci	0,43	0,35

Zdroj: Česká volební studie 2006.

Poznámka: $G^2 = 2,28569$, $df = 5$, $P = 0,808$, maximální adjustované reziduum = $\pm 1,1835$.

Tabulka 7.6. Odhadnuté šance ODS na stupnici subjektivní sociální třídy

Subjektivní sociální třída	Odhadnuté šance ODS
Nižší	0,34
Dělnická	0,34
Nižší střední	0,80
Střední	1,75
Vyšší střední a vyšší	3,30

Zdroj: Česká volební studie 2006.

Poznámka: $G^2 = 0,1512$, $df = 1$, $P = 0,697$, maximální adjustované reziduum = $\pm 0,3921$.

7.2. Závěr

Co se týče volebního chování v České republice, pak na třídě nepochybně záleží. Naše studie potvrdila, podobně jako předchozí práce Matějů a Řehákové [1997], Řehákové [1998, 1999a, 1999b], Matějů, Řehákové a Evanse [1999], Matějů a Řehákové [2000], Řehákové a Matějů [2000], že politický konflikt, který se zde odehrává, je třídní a že sociální třídy volí politické strany, které hájí jejich třídní zájmy. Platí to zejména pro nižší a dělnickou třídu (kvalifikované, polokvalifikované a nekvalifikované dělníky) a střední a vyšší střední třídu (samostatné a vyšší odborníky).

Podle dat z povolebního výzkumu samostatní a vyšší odborníci volí mnohem častěji ODS, kvalifikovaní dělníci KSČM a polokvalifikovaní

a nekvalifikovaní ČSSD a KSČM. Také logitové modely potvrzují, že největší šance volit ODS byla nalezena u samostatných a vyšších odborníků, naopak největší šance volit ČSSD existuje u dělníků. Sociální třídy mají také rozdílnou volební účast. Nejvyšší volební účast vykazují vyšší odborníci, nejnižší naopak polokvalifikovaní a nekvalifikovaní dělníci. Nezodpovězenou otázkou zůstává, zda vliv sociální třídy na volební chování v porovnání s lety 1998 a 2002 zesílil, zeslábl, či zůstal stejný. Vzhledem k tomu, že pro všechny volební roky nemáme stejná data, necháváme tuto otázku otevřenou pro další zkoumání.

Sociální třída však nepochybně nevysvětluje volební chování bezezbytku. Naše analýzy potvrzují také efekt statusových zájmů na volební chování. Statusem je míněna sociální pozice skupiny lidí, která má určitou sociální identitu, vyznačuje se určitým životním stylem a konzumem určitých kulturních statků. Vzdělání, věk a zaměstnanecký sektor modifikují přirozené volební chování objektivně měřených sociálních tříd, konkrétně u nižších odborníků a rutinních nemanuálních pracovníků vedou k naprosto kontrastním volebním rozhodnutím.

Pokud sociální třídu kontrolujeme vzděláním, pak nižší odborníci a rutinní nemanuální pracovníci v případě, že mají maturitu, dávají přednost liberálně-konzervativní ODS, zatímco pokud maturitu nemají, preferují sociálnědemokratickou ČSSD. Kontrolujeme-li sociální třídu vzděláním a přihlédneme-li zároveň k věku voličů, pak ve věkové skupině 18–52 let nižší odborníci s maturitou a rutinní nemanuální pracovníci s maturitou i bez ní (na rozdíl od předchozího modelu) dávají přednost volbě ODS. Ve věkové skupině od 53 let výše preferují ODS už jen rutinní nemanuální pracovníci s maturitou. Přihlédneme-li k zaměstnaneckému sektoru, pak je patrné, že nižší odborníci a rutinní nemanuální pracovníci zaměstnaní v soukromém sektoru preferují volbu ODS, stejné třídy zaměstnané v sektoru veřejném preferují naopak volbu ČSSD.

Nejen objektivní sociální třída, ale také subjektivně vnímané postavení na sociálním žebříčku je důležitou vysvětlující proměnnou v analýzách volebního chování. Ti, kdo se cítí být příslušníky středních a vyšších tříd, mají větší šanci volit liberálně-konzervativní ODS, zatímco ti, kdo se vnímají jako příslušníci nižší a dělnické třídy, mají větší šanci volit sociálně-demokratickou ČSSD.

ODS a ČSSD jsou tedy strany, které reprezentují třídní zájmy, naopak KDU-ČSL a Strana zelených se nejeví jako strany reprezentující třídní zájmy, ale spíše zájmy statusové. KDU-ČSL reprezentuje zájmy venkovské, zemědělské a náboženské, Strana zelených environmentalistické a postmaterialistické. Nižší a dělnická třída a střední a vyšší třídy mají své politické strany, které reprezentují jejich třídní zájmy, nikoliv však nižší odborníci a rutinní nemanuální pracovníci, kteří se nejčastěji považují za nižší střední třídu. Své hlasy dávají v podobné míře jak ČSSD, tak ODS, jejich výběr však mnohem více než v případě nižší a dělnické třídy a středních a vyšších tříd ovlivňuje status.

Poznámky

- 1 Text vznikl jako součást řešení projektu GA ČR 403/07/1626.
- 2 Avšak je označován také za „radikální model“ [Dunleavy, Husbands 1985].
- 3 Objevily se však i práce, které pojednávaly o poklesu politického významu třídy [Beck 1992; Clark et al. 1993; Pakulski, Waters 1996]. Vysvětlení byla následující: zburžoaznění dělnické třídy, nové sociální rozdíly (gender, rasa, etnicita, jazykové rozdíly – identity struggle), politické učení, postmaterialismus a teorie dvojí levice, a makrovlivy (snahy stran být catch-all a globální ekonomické změny).
- 4 Pracovali jsme s proměnnou sociální třída o šesti kategoriích: vyšší odborníci = zákonodárci, vyšší úředníci, vedoucí a ředitelé, vědci a odborníci ve vědě, odborní pedagogové; nižší odborníci = technici, učitelé, zdravotníci, mistři; rutinní nemanuální = nižší administrativní pracovníci, úředníci ve službách a obchodě, obsluhující pracovníci, prodavači a předváděči zboží; samostatní = všechny samostatně výdělečně činné osoby bez ohledu na počet podřízených; kvalifikovaní dělníci; polokvalifikovaní a nekvalifikovaní dělníci.

8. Povaha a zdroje stranické identifikace¹

PAT LYONS, LUKÁŠ LINEK

Literatura o volebním chování zmiňuje existenci významné skupiny voličů, kteří loajálně podporují stejnou politickou stranu po dlouhou časovou dobu. Tato silná tendence k podpoře konkrétní strany a konzistentnímu hlasování pro ni ve volbách v delším časovém horizontu je nazývána stranická identifikace.² Představa, že někdo je loajální volič KSČM či KDU-ČSL, má určitou logiku, neboť tyto strany zde existovaly s nepřetržitou časovou historií. Naopak v případě ostatních stran, jejichž původ je časově situován převážně do období po roce 1989, je mnohem méně jasné, nakolik mohou tyto vazby ke straně existovat vzhledem k dosud krátkodobé existenci těchto stran. Povaha a zdroje stranické identifikace nebyly v České republice dostatečně studovány [viz pouze Vlachová 2000, 2001, 2003; Kunštát 2006]. V tomto smyslu poskytuje Česká volební studie 2006 unikátní příležitost ke zhodnocení tohoto konceptu z hlediska vysvětlení politických postojů a volebního chování.

V této kapitole budeme zkoumat dvě základní otázky. Zaprvé, jaká je povaha stranické identifikace v České republice, a zadruhé, jaké jsou zdroje této identifikace z hlediska vztahu mezi voličem a jeho rodiči (role stranické identifikace při výběru strany bude zhodnocena v následující kapitole Lukáše Linka a Pata Lyonse). Při zodpovězení těchto otázek budeme postupovat následujícím způsobem. Nejprve představíme koncept stranické identifikace a následně podáme přehled o vazbě voličů ke stranám v Evropě. Zde využijeme Velkou Británii a Českou republiku jako malé případové studie. Ve třetí části prozkoumáme, jak je koncept stranické identifikace zkoumán, neboť v literatuře existuje významná debata o tom, jak by měla být dlouhodobá loajalita ke straně měřena napříč různými politickými systémy. Navazující část ukáže vztah mezi stranickou identifikací a hlasová-

ním pro stranu. Teorie stranické identifikace zdůrazňuje, že hlasování pro stranu a identifikace s ní nemohou být směřovány, neboť voliči mohou hlasovat pro jinou stranu než pro tu, s níž jsou identifikováni, a to kvůli krátkodobým faktorům. V páté části se podíváme na to, jak stranická identifikace ovlivňuje voličovo hodnocení jiných stran a zda identifikace se stranou vede ke konfliktnímu pohledu na politický svět, kdy strany, s nimiž není občan identifikován, jsou nahlíženy negativně. V předposlední části prozkoumáme původ stranické identifikace v rodině, konkrétně to, zda je hlasování rodičů a jejich dětí konzistentní a zda systematicky variuje na základě míry stranické identifikace. Na závěr zhodnotíme užitečnost konceptu stranické identifikace pro vysvětlování volebního chování.

8.1. Co je to stranická identifikace?

Koncept stranické identifikace definoval Campbell et al. [1960: 121] jako „afektivní orientaci jedince k důležitému skupinovému objektu v jeho prostředí“. Stranická identifikace bývá chápána jako produkt socializace jedince v rodině a komunitě, jež se následně odrazí v tom, že jedinec opakovaně hlasuje pro jednu a tu samou stranu. Koncept stranické identifikace byl původně definován jako nezávislá, exogenní proměnná, jež ovlivňuje širokou řadu politických procesů jako například hodnocení politiků či postoje k tématům [Campbell et al. 1960: 136].

V průběhu 60. a 70 let klesla v USA absolutní míra stranické identifikace, což bylo doprovázeno souběžným poklesem volební účasti [Nie, Verba, Petrocik 1979: 47]. To vedlo některé autory k reinterpretaci konceptu stranické identifikace. Fiorina představil revizionistický koncept, jenž vychází spíše z teorie racionální volby a je více zaměřen na politická témata. Stranická identifikace je chápána jako endogenní proměnná, jež kovariuje s dalšími faktory [Abramson et al. 2006: 223]. Z hlediska revizionistické perspektivy je stranická identita založena především na voličově permanentním znovuhodnocení toho, jak se politické strany chovaly, když byly ve vládě. Navíc jsou politické strany spojeny se souborem politických témat a stojí, jež bývají typicky spojeny se společenskými štěpeními či ideologiemi [Abramson et al. 2006: 184–5]. Jak klasická, tak revizionistická konceptualizace po-

važuje stranickou identifikaci za dlouhodobý faktor, jenž byl ustaven v mládí, je blízce spojen se společenskými skupinami a retrospektivním/prospektivním hodnocením stran, kandidátů a témat.³

Významná teoretická výzva konsensu ohledně dlouhodobosti stability stranické identifikace se v americkém kontextu objevila v průběhu 80. let v souvislosti s analýzou tzv. makro-stranictví (*macro-partisanship*), tedy změn v relativních proporcích voličů jednotlivých stran mezi všemi občany. Analýzy časových řad za použití agregovaných dat z dotazníkových šetření odhalily, že stranická identifikace se systematicky mění v krátkých i dlouhých časových horizontech [MacKuen, Erikson, Stimson 1989, 1992; Erikson, Stimson, MacKuen 2002]. Konkrétně jde o to, že v dlouhodobém horizontu lze změny v míře stranické identifikace vysvětlit fluktuací v popularitě prezidenta či objektivními hospodářskými indikátory jako nezaměstnanost či inflace. Znamená to, že trendy v makro-stranictví podkopávají předpoklad teorie stranické identifikace o vysoké stabilitě tohoto postoje v čase [kritika konceptu makro-stranictví, viz Green, Palmquist, Schickler 1998].

Diskuse o důležitosti stranické identifikace může být shrnuta následujícím způsobem. Jestliže je klasická sociálně psychologická perspektiva založená na rané socializaci v rodině správná, pak bude stranická identifikace významným prediktorem volby strany. Naopak jestliže je pravdivá revizionistická perspektiva, pak stranická identifikace nemůže přispět k vysvětlení volby strany, neboť stranická identifikace bude jednoduše pouze odlišnou tváří volby strany [Norris 2004: kapitola 6]. K této debatě se vrátíme v závěrečných poznámkách.

8.2. Stranická identifikace v Evropě

Povaha stranické identifikace v západní Evropě bývá v literatuře charakterizována jako z principu odlišná od té v USA kvůli: (1.) vícestranickým systémům v Evropě oproti ryze dvoustranické soutěži v USA; (2.) charakteru stranické soutěže v Evropě, jež je založena spíše na společenských štěpeních a třídách (ty jsou zároveň zakomponovány do obecného levo-pravého ideologického rámce). Z těchto důvodů argumentovali někteří odborníci, že koncept stranické identifikace nemůže fungovat v Evropě. Důkazy z Nizozemska prokázaly, že stranická identifikace je méně stabilní než volba strany [Thomassen 1976].

Proto v Evropě došlo k revizi způsobu měření stranické identifikace. Toto odlišné měření bylo mnohem úspěšnější než jeho klasická verze, jak dokázaly studie ve Velké Británii, Francii, Německu, Nizozemsku a Švédsku [Schmitt, Holmberg 1995: 98].

Výzkum stranické identifikace v západní Evropě byl dosti extenzivní. Každopádně hlavní zjištění lze shrnout následovně. Zaprvé, stranická identifikace klesá ve většině států západní Evropy od šedesátých let a tento proces je doprovázen podobným poklesem volební účasti a členství ve stranách [Norris 1999; Dalton 2004: 31–4]. Zadruhé, stranická identifikace je větší mezi levicovými voliči než mezi pravicovými. Navíc v těch zemích, kde došlo k uklidnění ideologických konfliktů, klesla i míra stranické identifikace. Zatřetí, stranická identifikace je v západní Evropě nejsilnější mezi voliči z pracujících a nižší střední třídy, jež podporují křesťansko-demokratické, konzervativní a sociálnědemokratické či socialistické strany [Schmitt, Holmberg 1995: 109–21].

V postkomunistických státech se rozvinula debata ohledně smysluplnosti použití konceptu stranické identifikace při studiu volebního chování. Jelikož zde jsou stranické systémy mladé, je loajalita ke stranám v po sobě následujících volbách spíše důsledkem zkušenosti voličů se stranami a jejich politikami než důsledkem socializačního procesu. Z těchto důvodů někteří analytici přestali používat standardní míry stranické identifikace, neboť jsou – ve srovnání s jinými postojovými či behaviorálními otázkami – považovány za neefektivní [Brader, Tucker 2001: 72]. Zatímco stranická identifikace v postkomunistických státech může být nízká, je každopádně přítomná. Logika stranictví je sebezposilující: vysoké míry stranické identifikace se objevují ve stabilních politických systémech, nicméně tato stabilita pochází z všudypřítomného stranictví. V tomto smyslu je hlavní překážkou růstu stranické identifikace v postkomunistických státech jako Česká republika nikoli to, že by se občané nechtěli identifikovat s některou stranou, ale spíše to, že zde „chybějí podmínky pro naučení se stranictví“ [Dalton, Weldon 2007: 192].

Důležitým tématem při studiu stranické identifikace v postkomunistických státech byla otázka existence jak pozitivní, tak i negativní stranické identifikace. Základní myšlenkou je, že to, že volič nemá rád určitou stranu jako například ex-komunistickou, může být mnohem silnější motivační silou pro volbu jiné strany, než pozitivní iden-

tifikace k této straně. Přítomnost jak negativní, tak pozitivní podoby stranické identifikace má významnou implikaci – míra stranické identifikace bude záviset na tom, jak voliči hodnotí více politických stran. To je důležitý odklon od konvenčního pohledu na stranickou identifikaci, který bere v potaz jen jednu stranu. Důkazy pro tuto dvojitou podobu stranické identifikace pocházejí z Maďarska, Polska, Rumunska, Slovinska a České republiky [Rose, Mischler 1998; Vlachová 2000, 2001].

K tomu, abychom ukázali mnohem jasněji vazbu mezi teoretickými debatami a empirickými vzorci chování popsány výše, velmi stručně shrneme povahu stranické identifikace v jedné západoevropské zemi (Velká Británie) a v jedné postkomunistické (Česká republika). Cílem je zdůraznit sdílené všeobecné charakteristiky stranické identifikace napříč Evropou, přestože v ní existují odlišné politické instituce a historické zkušenosti.

8.2.1. Stranická identifikace ve Velké Británii

Podle Gary Coxe je „tendence britských voličů hlasovat pro politické strany spíše než pro kandidáty typickým znakem britské politiky od roku 1868“ [Cox 1986: 188]. Jeho výzkum ospravedlňuje využití konceptu stranické identifikace jako slibného nástroje pro vysvětlení volebního chování britských voličů. Butler a Stokes v tomto smyslu zjistili, že existuje výrazný rozdíl mezi USA a Velkou Británií, co se týče klasické stranické identifikace. Svou studii uzavřeli tím, že „dominantní způsob politické změny v USA spočívá v zachování stabilní stranické identifikace, již doprovází změna ve volební preferenci. Naopak ve Velké Británii dominuje souběžná změna stranické identifikace a voličské preference“ [Butler, Stokes 1969: 133]. Stejně jako v USA i v Británii je rodina, třída a věk považována za základní zdroje při vytváření a konsolidaci stranické identifikace.

Mezi lety 1964 a 1983 došlo k výraznému poklesu v míře a orientaci subjektivní stranické identifikace. Tento proces rozvolňování vazeb mezi voliči a politickými stranami vedl k poklesu dlouhodobé voličské loajality, k nárůstu významu krátkodobých volebních faktorů jako volební kampaň či straničtí lídři a k rozvoji taktického hlasování a obecně nárůstu volební volatility [Finkel, Schrott 1995; Bean, Mughan 1989; Crewe 1992: 145]. Clarke a Stewart [1992] vysvětlovali tento proces rozvolnění vazeb mezi voliči a stranami jako důsledek

demografické změny, jež znamenala nárůst mladých slabě identifikovaných voličů od roku 1970. Navíc etablované volební vzorce se změnil tak, že už nebyly nutně založeny na třídní příslušnosti voliče, neboť vzrostla důležitost médií, stranických lídrů a témat pro voličské rozhodování.

Analýzy politické podpory stran v Británii mezi roky 1964 a 2001 ukázaly pokles významu třídy a stranické identifikace [Clark et al. 2004: 39–78, 316; Miller et al. 1992; Hudson 1995: 338]. Dále ukázaly to, že míra stranické identifikace v Británii nikdy nebyla tak stabilní, jak předpokládá klasická teorie stranické identifikace. Loajalita britských voličů se stranickou identitou fluktovala souběžně s jinými faktory jako hodnocení dalších stran, stranických lídrů a hospodářských podmínek. Takováto zjištění spíše podporují revizionistický pohled na stranickou identifikaci.

8.2.2. Stranická identifikace v České republice

V České republice byl dosud výzkum stranické identifikace malý, a to ze dvou důvodů. Většina dřívějších výzkumů se zaměřovala na vysvětlení volby strany a na roli souvisejících politických hodnot a postojů. Druhým důvodem mohla být skutečnost, že demokracie v České republice je zatím relativně krátce a tento praktický důvod mohl hrát významnou roli při rozhodování, zda zkoumat jev, jež má – alespoň teoreticky – dlouhodobý charakter. Navíc jediné studie stranické identifikace v ČR používaly relativně nestandardní operacionalizaci konceptu stranické identifikace, jež vycházela z volby strany (v některých případech pouze zamýšlené volby).

Vlachová [2000, 2001 a 2003] zřetelně ukazuje pokles stranické identifikace v České republice mezi lety 1996 až 2000. Podíl občanů se stranickou identifikací klesl z 26 % na 18 % a podíl občanů bez stranické identifikace vzrostl z 32 na 53 % [Vlachová 2003]. Z hlediska voličů jednotlivých stran Vlachová ukázala, že nejvíce identifikované voliče měla KSČM, následovaná ODS a KDU-ČSL a nejslabší vztah ke straně měli voliči ČSSD a US. V čase bylo možné zaznamenat určité posuny v míře identifikace u jednotlivých stran. Zatímco v případě ČSSD a ODS docházelo k poklesu vazby ke straně, u voličů KDU-ČSL došlo k mírnému zvýšení této vazby a voliči KSČM si zachovali přibližně stejnou míru identifikace.

Vlachová při zkoumání stranické identifikace v ČR zdůraznila užitečnost jak pozitivních, tak negativních vztahů k politickým stranám při vysvětlování volby strany. V tomto smyslu má negativní vztah ke straně či dokonce antipatie mezi voličem a některou ze stran (v českém případě především ke KSČM a ODS) významné důsledky pro volbu strany. Tento význam je zvýrazněn při zohlednění subjektivního zařazení respondenta na levo-pravé škále či na škále třídní příslušnosti. Vlachová naznačila důležitost těchto zjištění pro senátní volby, kdy volební rozhodování může získávat výrazně strategickou či taktickou povahu.

Na výzkumy Vlachové navázal Kunštát [2006], jenž při měření stranické identifikace vychází z otázky na zamýšlenou volbu v parlamentních volbách a z otázky po typu vztahu ke straně. Tento vztah je zjišťován pomocí kategorizace míry souhlasu s programem strany. Výhoda Kunštátovy studie spočívá v jejím časovém rozpětí, neboť tento typ otázky byl v dotazníkových šetřeních používán pravidelně od roku 1995. Proto mohl ukázat, že v období let 1996 až 1998 došlo k významnému poklesu úrovně stranické identifikace mezi českými občany (přibližně o patnáct procentních bodů). Toto zjištění je obdobné, jako přinesla Vlachová, nicméně Kunštátova analýza ukazuje, že se od roku 2000 míra stranické identifikace nevrátila k původním vyšším hodnotám. Z hlediska struktury voličů jednotlivých stran jsou jeho závěry obdobné jako v případě Vlachové (nejslabší vazba v případě voličů ČSSD, pak následují ODS a KDU-ČSL a nejsilnější je vazba u voličů KSČM), nicméně zmiňuje rozvolnění vazby oproti 90. letům v případě voličů ODS a KDU-ČSL.

8.3. Způsob měření stranické identifikace a profil stranicky identifikovaných

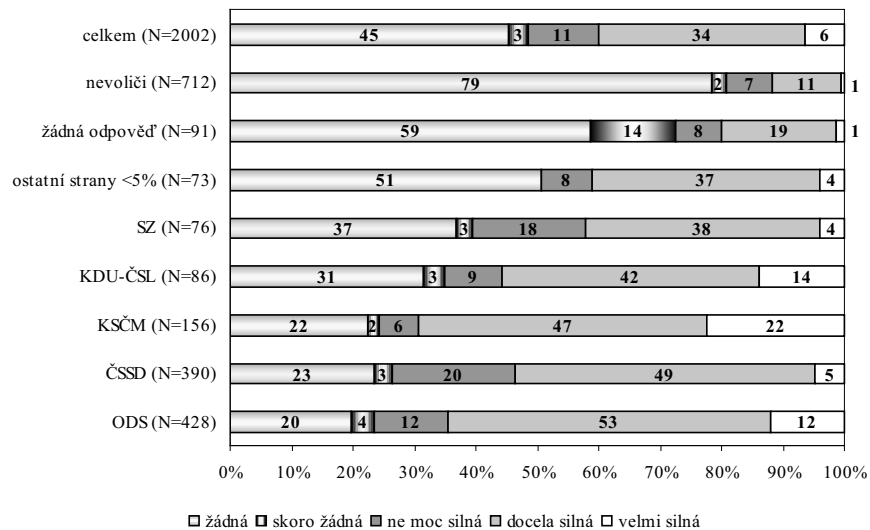
V odborné literatuře existuje kontroverze ohledně toho, jak měřit afektivní dlouhodobou orientaci voličů k politické straně. Původ konceptu a jeho operacionalizace v USA s jeho dvoustranickým systémem vedl k tomu, že koncept byl kritizován jako neaplikovatelný ve vícestranických systémech Evropy. Základní charakteristikou vícestranických systémů je skutečnost, že voliči mohou mít více než jen jednu stranickou identitu, například dvě či více [van der Eijk, Niemoller 1983].

V povolebním dotazníkovém šetření jsme nicméně použili standardní formát otázky, který je použit v Comparative Study of Electoral Systems (CSES), a tedy ve více než čtyřiceti zemích světa. Přesné znění otázky bylo následující.

1. Cítíte se některé politické straně blízko?
2. [V případě odpovědi NE na otázku 1] Je Vám určitá strana o trochu bližší než ostatní strany?
3. [V případě odpovědi ANO na otázku 1 nebo 2] Ke které straně se cítíte nejbližší?
4. [V případě odpovědi ANO na otázku 3] Cítíte se této straně velmi blízko, celkem blízko, ne moc blízko?⁴

Graf 8.1 ukazuje, že více než polovina občanů (55 %) měla v době voleb v roce 2006 nějakou formu stranické identity. Nicméně pouze přibližně každý dvacátý občan (šest procent) přiznal, že má k některé ze stran velmi silnou vazbu. Většina těch, kteří nějakou vazbu ke straně mají, se cítí ke straně celkem blízko. Každopádně největší počet občanů (45 %) nemá žádnou vazbu ke straně. Důležitý aspekt stranické identifikace je její vazba na volbu strany. V tomto smyslu jsou mezi

Graf 8.1. Úroveň stranické identifikace (členěno podle stran, procenta)

Zdroj: Česká volební studie 2006.

stranami podstatné rozdíly. Nicméně před tím, než prozkoumáme detailněji vazbu mezi volbou strany a identifikací se stranou, popíšeme profil občanů s nejvyšší mírou stranické identifikace.

8.3.1. Kteří občané mají nejvyšší míru stranické identifikace?

Tabulka 8.1 prezentuje základní profil občanů dle míry stranické identifikace a základních sociodemografických a postojových proměnných. Údaje naznačují, že vyšší než průměrné míry stranické identifikace souvisejí s individuálními zdroji, jako jsou vyšší vzdělání, vyšší příjmy, vyšší sociální třída, samostatná výdělečná činnost či podnikatelský status a častá návštěva bohoslužeb. Naopak ti jedinci, kteří mají relativně málo politických zdrojů, jsou nadprůměrně zastoupeni mezi občany bez stranické identifikace. Prvovoliči (18–21 let), ženy, méně vzdělání, občané s nízkou úrovní politických znalostí, nižší sociální třídy a nezaměstnaní měli v době konání voleb do Poslanecké sněmovny v roce 2006 velmi podprůměrné hodnoty identifikace.

Data navíc naznačují, že míra stranické identifikace konzistentně roste v průběhu života, kdy míra identifikace se stranou mezi nejstarší kohortou občanů (65 %) a nejmladší věkovou skupinou (27 %) je více než dvakrát větší. Role těchto charakteristik občanů při odhadech míry stranické identifikace je obdobná jako ve většině mezinárodních výzkumů, které vyzdvihují především roli věku, což naznačuje podstatnou roli socializace pro vysvětlení míry stranické identifikace [Dalton, Weldon 2007].

Samozřejmě, že stranická identifikace není pouze údaj o pozici člověka ve společnosti, ale je spojena s celou řadou politicky relevantních postojů. Údaje v tabulce 8.1 indikují, že zájem o volební kampaň či zastávání názoru na formování vlády jsou pozitivně korelovány s vyšší mírou stranické identifikace. Navíc skutečnost, že člověk považuje některý jev za nejdůležitější problém – ať už z osobního nebo společenského hlediska –, také souvisí se stranickou identifikací.

Role těchto a dalších sociodemografických proměnných zmíněných výše může být vysvětlena pomocí modelu založeného na významu zdrojů, neboť ti, kteří mají vyšší míru znalostí a času, aby sledovali politiku, mají také vyšší míru stranické identifikace. Na druhé straně samotná stranická identifikace může být považována za politický zdroj (neboť usnadňuje některé politické jednání, viz kapitolu Lukáše Linka a Pata Lyonse o volební účasti), jenž je nerovnoměrně dis-

Tabulka 8.1. Rozdíl mezi občany v míře stranické identifikace v době voleb (řádková procenta)

Položka	Podskupina	A	B	C	D	E	N
Celkem		45	3	11	34	6	2002
Rodinný stav	Svobodný/á nebo žijící sám/sama	54	2	11	27	5	836
	Vdaná/ženatý nebo žijící s partnerem/kou	38	4	12	39	7	1166
Věk	18–24 let	70	1	8	19	2	300
	25–34 let	48	3	14	31	5	362
	35–44 let	42	5	14	33	6	324
	45+ let	39	3	10	39	8	1016
Pohlaví	Muž	40	4	10	38	9	972
	Žena	50	3	13	30	4	1030
Úroveň vzdělání	Základní nebo nižší	62	2	9	22	4	411
	Střední bez maturity	49	2	12	30	6	819
	Střední s maturitou	37	4	12	41	7	517
	Univerzitní	25	6	10	49	9	255
Úroveň politických znalostí	První kvartil (nejnižší)	74	1	7	17	1	331
	Druhý kvartil	54	3	11	27	4	698
	Třetí kvartil	37	4	13	39	8	535
	Čtvrtý kvartil (nejvyšší)	21	4	13	51	12	439
Subjektivní sociální třída	Nižší	59	2	10	24	6	781
	Střední	40	3	13	38	6	1046
	Vyšší střední a vyšší	17	7	7	54	14	175
Zaměstnanecký status	Nezaměstnaný/á	64	3	11	21	1	177
	Zaměstnanec/kyně na plný úvazek	43	4	14	34	5	880
	Samostatně činný/á nebo podnikatel	32	4	7	44	13	174
Návštěva bohoslužeb	Nikdy je nenavštěvuje	48	3	10	32	6	1170
	Navštěvuje je jednou nebo vícekrát týdně	39	3	12	36	11	104
Měsíční příjem domácnosti	První kvartil <13,999 Kč	49	2	10	31	8	323
	Druhý kvartil 14 to 22,999 Kč	48	3	11	32	7	353

Položka	Podskupina	A	B	C	D	E	N
	Třetí kvartil 23 to 34,999 Kč	40	2	13	38	6	402
	Čtvrtý kvartil >35,000 Kč	37	5	13	40	5	394
Zájem o kampaň	Nesledoval/a kampaň pozorně	60	3	12	23	1	1354
	Sledoval/a kampaň pozorně	14	4	9	56	17	648
Nejdůležitější problém, jemuž země čelí	Výsledek voleb	35	4	12	41	9	464
	Korupce	45	3	10	37	4	274
	Bez názoru, neví	69	1	9	19	2	298
Nejdůležitější problém osobně	Zdraví	33	2	15	42	8	253
	Zdanění	27	3	11	52	7	236
	Bez názoru, neví	76	2	8	13	1	398
Preference povolebního uspořádání	Má názor na všechny vládní alternativy	34	3	13	42	8	1294
	Nemá názor na některé z alternativ (1–3 možnosti)	48	3	14	30	4	375
	Nemá názor na většinu alternativ (4–6 možnosti)	87	3	3	5	2	334

Zdroj: Česká volební studie 2006.

Poznámka: A: bez stranické identifikace, B: skoro žádná identifikace, C: ne moc silná identifikace, D: docela silná identifikace, E: velmi silná identifikace. Procenta v řádcích činí dohromady 100 %. Data by měla být interpretována následujícím způsobem: 54 % svobodných voličů je bez stranické identifikace, 2 % nemají skoro žádnou stranickou identifikaci atd.

tribuován v české společnosti a je dostupný především těm s vyššími zájmy v politickém a hospodářském rozhodování.

Graf 8.1 ukázal, že téměř 80 % nevoličů ve volbách v roce 2006 nemělo žádnou vazbu na politickou stranu. To dává smysl, neboť jedním z primárních důvodů pro účast ve volbách je podpora strany, k níž má člověk blízko. Naopak každý desátý občan se silnou stranickou identitou (11 %) se rozhodl neúčastnit se voleb na základě afektivních vazeb ke straně. V případě jednotlivých stran lze říci, že strany s největší podporou měly zároveň nejvyšší podíl voličů, již se alespoň trochu považovali za blízké dané straně: ODS (80 %), KSČM (78 %) a ČSSD (77 %). Při bližším pohledu na graf 8.1 lze zaznamenat variabilitu v úrovni stranické identifikace mezi jednotlivými stranami. KSČM má největší podíl velmi silně identifikovaných voličů (22 %), zatímco voliči SZ a ČSSD

dosahují sotva pěti procent. Obecně ČSSD patří ke stranám s velmi slabou mírou identifikace jejích voličů se stranou, což je v souladu s výsledky předchozích výzkumů, jež ukázaly, že ČSSD je hodně zranitelná možnými změnami volební podpory [Linek, Lyons 2007]. Poté, co jsme popsali úroveň stranické identifikace v ČR, považujeme za potřebné zasadit tyto informace do kontextu časového a evropského.

8.3.2. Srovnání úrovně stranické identifikace v ČR s ostatními státy

Díky rozsáhlému výzkumnému projektu pod názvem Comparative Study of Electoral Systems (CSES) je možné srovnat úroveň stranické identifikace ve velkém množství zemí v době konání parlamentních voleb od roku 1996. Údaje prezentované v tabulce 8.2 poukazují na jeden důležitý obecný vzorec. Horní část tabulky ukazuje, že v postkomunistických zemích došlo k poklesu vazby na strany. Naopak údaje v dolní části tabulky naznačují, že v zemích západní Evropy k poklesu stranické identifikace systematicky nedochází; ba naopak, v některých zemích je možné vidět určitý nárůst.

Tabulka 8.2. Srovnání míry stranické identifikace ve vybraných zemích Evropy, 1996–2005 (řádková procenta)

Region a země	Slabá a žádná identifikace	Silná a velmi silná identifikace	Rozdíl: silná mínus slabá
střední a východní Evropa			
Česká republika 1996 (N = 1229)	41	59	18
Česká republika 2002 (N = 948)	63	36	-27
Česká republika 2006 (N = 2002)	56	44	-12
<i>Rozdíl</i>	16	-16	-32
Maďarsko 1998 (N = 1525)	52	48	-4
Maďarsko 2002 (N = 1200)	77	22	-55
<i>Rozdíl</i>	26	-26	-52
Polsko 1997 (N = 2003)	77	24	-53
Polsko 2001 (N = 1794)	81	20	-61
<i>Rozdíl</i>	4	-3	-7
Rumunsko 1996 (N = 1175)	61	39	-22
Rumunsko 2004 (N = 1913)	68	33	-35
<i>Rozdíl</i>	7	-7	-14

Region a země	Slabá a žádná identifikace	Silná a velmi silná identifikace	Rozdíl: silná mínus slabá
Rusko 1999 (N = 1842)	44	57	13
Rusko 2000 (N = 1748)	53	47	-6
Rusko 2004 (N = 1496)	61	40	-21
<i>Rozdíl</i>	16	-16	-32
západní a jižní Evropa			
Německo 1998 (N = 2019)	60	40	-20
Německo 2002* (N = 2000)	54	46	-8
<i>Rozdíl</i>	-6	6	12
Dánsko 1998 (N = 2001)	60	41	-19
Dánsko 2001 (N = 2026)	72	28	-44
<i>Rozdíl</i>	12	-13	-25
Španělsko 1996 (N = 1212)	45	55	10
Španělsko 2000 (N = 1208)	49	51	2
Španělsko 2004 (N = 1212)	37	63	26
<i>Rozdíl</i>	-8	8	16
Velká Británie 1997 (N = 2897)	37	62	25
Velká Británie 2005 (N = 860)	54	46	-8
<i>Rozdíl</i>	17	-17	-34
Švýcarsko 1999 (N = 2048)	54	46	-8
Švýcarsko 2003 (N = 1200)	46	54	8
<i>Rozdíl</i>	-9	8	17
Nizozemsko 1998** (N = 2101)	80	20	-60
Nizozemsko 2002** (N = 1574)	69	31	-38
<i>Rozdíl **</i>	-12	11	23
Portugalsko 2002 (N = 1303)	72	27	-45
Portugalsko 2005 (N = 2801)	79	22	-57
<i>Rozdíl</i>	6	-6	-12

Zdroj: Comparative Study of Electoral Systems (CSES), moduly I. a II.; Česká volební studie 2006.

Poznámka: Data jsou vážena a chybějící hodnoty nejsou zahrnuty do analýz.

* Údaje pouze z telefonního dotazování.

** Nizozemská verze otázky na stranickou identifikaci není standardní podle CSES.

Samozřejmě, že uvedená data mají časově omezený charakter, a proto by tak měla být i interpretována. Každopádně vývojové vzorce stranické identifikace jsou ve střední a východní Evropě odlišné od těch v zemích západní Evropy. Tento vzorec je v souladu s geografickými rozdíly, jež je možné definovat pro vývoj volební účasti či organizovaného stranictví [Lewis 2000: 60–93]. Při mnohem detailnějším pohledu na vývoj stranické identifikace od roku 1996 (v době voleb v letech 1996, 2002 a 2006) je možné si všimnout důležitých rozdílů. Data naznačují, že celková úroveň stranické identifikace je silně ovlivněna převažujícím politickým kontextem. To je důležité, neboť klasická formulace konceptu stranické identifikace tvrdí, že se jedná o relativně stabilní jev. Zdá se, že voliči v České republice jsou kritičtí a mění svou identifikaci podle toho, jak se konkrétní strany chovají. Tato volatilita v úrovních stranické identifikace může pocházet z relativní mladosti českého stranického systému.⁵

Údaje v horní části tabulky 8.2 naznačují, že události před volbami do PS v roce 2002 měly výrazný vliv na úroveň stranictví. Nepochybně je tento efekt důsledkem všeobecné nespokojenosti s vládním uspořádáním, jehož bylo dosaženo pomocí tzv. opoziční smlouvy mezi ČSSD a ODS. Na základě této smlouvy ODS umožnila ČSSD sestavit menšinovou vládu v letech 1998 až 2002. Součástí dohody byla snaha změnit volební systém tak, aby omezil zisky menších stran. Toto kvazikolichní uspořádání s velkou pravděpodobností vedlo k odcizení politiky a stran od voličů [Henderson 2003; Linek 2003].

Údaje z tabulky 8.2 dále naznačují, že příspěvek stranické identifikace k politické stabilitě v Česku je v současnosti nižší, než byl v minulosti (úroveň stranické identifikace byla v roce 2006 nižší než v roce 1996 a jen nepatrně vyšší než v roce 2002), a je nižší než v jiných zemích jako například v Německu, Španělsku, Velké Británii, Švýcarsku či Portugalsku. Na druhou stranu úroveň stranické identifikace při volbách v roce 2006 je přibližně na průměrné úrovni (pátá nejvyšší z dvanácti sledovaných celkově a nejvyšší pro postkomunistické země). Zdá se, že důvodem relativní stability českého stranického systému ve vztahu k ostatním postkomunistickým stranickým systémům mohla být stranická identifikace spíše v minulosti (v roce 1996 měl nějakou vazbu ke straně přibližně každý osmý občan), neboť v posledních letech můžeme vidět spíše odklon od stran.

8.4. Stranická identifikace a volba strany

Základním důvodem, proč je koncept stranické identifikace důležitý, je jeho vazba na volbu strany ve volbách. Podle klasické verze stranické identifikace by měla být volba strany a stranická identifikace stejná v případě, že krátkodobé volební faktory nemají vliv na voliče. Converse označil tuto dlouhodobou predispozici pro volbu konkrétní strany jako tzv. normální hlasování (*normal vote*) [Converse 1966]. Nicméně již v předchozích částech jsme zmínili, že volba strany a stranická identifikace nejsou totožné, neboť krátkodobé volební vlivy vedou některé voliče k volbě jiné strany nekonzistentně s jejich identifikací. Toto bylo jednou z kritik konceptu a způsobu operacionalizace stranické identifikace v Evropě – podle některých autorů se jedná o alternativní způsob měření volby strany [Butler, Stokes 1969; Thomassen 1976].

8.4.1. Jak se odlišuje stranická identifikace od volby strany?

Údaje z horní části tabulky 8.3 ukazují, že existuje silná vazba mezi volbou strany a velmi silnou stranickou identifikací (95 % občanů se silnou stranickou identifikací hlasovalo pro stranu, s níž jsou identifikováni). S poklesem intenzity stranické identifikace klesá i síla vazby mezi oběma proměnnými: klesá podíl konzistentních voličů a roste podíl jak nekonzistentních voličů, tak nevoličů. Tabulka 8.3 zřetelně ukazuje, že nekonzistence volby či neúčast ve volbách je spojena s nízkou či neexistující stranickou identifikací. Důležitým zjištěním z této tabulky je, že pouze dvě třetiny voličů hlasují konzistentně se svou stranickou identifikací (viz hodnotu 43 % v posledním sloupci tabulky 8.3). Zbývá jedna třetina hlasujících ve volbách jsou buď ti, kteří hlasují nekonzistentně se svou stranickou identifikací, nebo ti, kteří žádnou identifikaci se stranou nemají. Občané bez stranické identifikace tvoří největší část voličů (80 %), jež označujeme jako nekonzistentní.

Z hlediska podpory jednotlivých stran tabulka odhaluje, že ODS má největší podíl mezi velmi a docela silně identifikovanými občany (40 a 33 %), což implikuje zřetelnou stabilitu její volební podpory v různých typech voleb a ve stejném typu voleb v delším časovém horizontu. Toto tvrzení je pravdivé i pro KSČM a KDU-ČSL. Naopak ČSSD získává největší podporu od relativně málo identifikovaných občanů

Tabulka 8.3. Srovnání hlasování pro stranu s vyjádřenou mírou stranické identifikace (sloupcová procenta)

Typ voliče	bez stranické identifikace	skoro žádná identifikace	ne moc silná identifikace	docela silná identifikace	velmi silná identifikace	Celkem
Nekonzistentní voliči*	39	52	7	5	2	22
Konzistentní voliči	–	22	70	83	95	43
ČSSD	–	8	33	28	15	14
KDU-ČSL	–	2	4	5	9	3
KSČM	–	2	4	10	26	6
ODS	–	11	22	33	40	16
SZ	–	2	6	4	2	2
Ostatní strany <5 %	–	0	2	3	2	1
Nevoliči	61	25	23	12	3	36
Celkem	100	100	100	100	100	100
N	910	65	226	673	129	2002

Zdroj: Česká volební studie 2006.

Poznámka: Tabulka je vytvořena na základě kontingenční tabulky volby strany ve volbách do PS v roce 2006 a míry stranické identifikace. Všechny sloupce tvoří dohromady sto procent, nicméně některé sloupce vzhledem k zaokrouhlování nemusí dávat dohromady sto procent. Data by měla být interpretována následujícím způsobem. Třetina voličů (33 %), již mají ne moc silnou stranickou identifikaci, hlasovala pro ČSSD, zatímco pouze 28 % voličů s docela silnou identifikací hlasovalo pro ČSSD.

* Termín „nekonzistentní volič“ označuje ty občany, kteří mají určitou míru stranické identifikace k některé z politických stran, ale ve volbách hlasovali pro jinou stranu. Ti voliči, jež označujeme jako nekonzistentní voliče bez stranické identifikace (první řádek, první sloupec), jsou v literatuře známi též jako fluktuující voliči. Tito voliči mají motivaci zúčastnit se voleb a vybrat si konkrétní stranu, nicméně nemají žádnou loajalitu k dané straně. Konzistentní volič je ten, jehož stranická identifikace a volba strany je stejná (například ČSSD, KDU-ČSL apod.).

a její podpora je náchylná k fluktuacím s ohledem na krátkodobé volební faktory. Lze proto argumentovat, že dramatické poklesy volební podpory v tzv. národních volbách druhého řádu uprostřed volebního cyklu (především volby do Evropského parlamentu a krajské volby v roce 2004, viz [Linek 2004]) jsou dalším důkazem pro tvrzení o slabé identifikaci voličů ČSSD se stranou.

8.4.2. Zvyšuje se konzistence hlasování ve dvou navazujících volbách do Poslanecké sněmovny se silou stranické identifikace?

Jednou z nejdůležitějších charakteristik stranické identifikace je dlouhodobá loajalita ke specifické straně. Česká volební studie 2006 umožňuje prozkoumat konzistenci hlasování ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2002 a 2006 pro skupiny s různě definovanou intenzitou stranické identifikace. Bez ohledu na obvyklé problémy, na něž je upozorňováno v souvislosti s dotazem na volbu strany v minulých volbách [Granberg, Holmberg 1999; Wright 1993; Belli, Traugott, Young, McGonagle 1999], jsou údaje v tabulce 8.4 přesvědčivé.

Vliv intenzity stranické identifikace na konzistenci hlasování pro stejnou stranu v po sobě jdoucích volbách do Poslanecké sněmovny systematicky roste – jedná se o zjištění, jež je známé z některých před-

Tabulka 8.4. Konzistence hlasování ve volbách do PS v letech 2002 a 2006 podle intenzity stranické identifikace (sloupcová procenta)

Stranická loajalita ve volbách do PS v letech 2002 a 2006	Bez stranické identifikace	Skoro žádná identifikace	Ne moc silná identifikace	Docela silná identifikace	Velmi silná identifikace	Celkem
Konzistentní volič: hlasoval konzistentně v obou volbách pro stranu, s níž je identifikován, nebo hlasoval pro stejnou stranu v případě, že nemá stranickou identifikaci	50	56	62	74	92	68
Nekonzistentní volič: Hlasoval/a proti stranické identifikaci, nebo hlasoval pro odlišné strany v případě, že nemá stranickou identifikaci	50	44	38	26	8	32
Celkem	100	100	100	100	100	100
N	234	41	120	476	112	983

Zdroj: Česká volební studie 2006.

Poznámka: Do analýzy jsou zahrnuti pouze ti respondenti, kteří uvedli, pro kterou stranu hlasovali jak ve volbách do PS v roce 2002, tak v roce 2006 (N = 983); důvodem pro tuto strategii je zájem sledovat konzistentnost hlasování. Tabulka by měla být interpretována následujícím způsobem: 92 % občanů s velmi silnou identifikací, kteří se účastnili obou voleb, hlasovalo pro stranu, s níž jsou identifikováni, jak ve volbách v roce 2006, tak v roce 2002.

chozích mezinárodních studií [Dalton et al. 2000]. Více než 90 % voličů s velmi silnou stranickou identifikací, již hlasovali v obou volbách do PS, hlasovalo pro stejnou stranu. Naopak voliči bez stranické identifikace hlasovali ve stejné míře konzistentně jako nekonzistentně. Při obecnějším pohledu zjistíme, že voliči v obou volbách byli relativně stabilní, neboť jich 68 % hlasovalo pro stejnou stranu.

Tabulka 8.5. Konzistence hlasování ve volbách do PS v letech 2002 a 2006 podle intenzity stranické identifikace a volby konkrétní strany (řádková procenta)

Volba strany v obou volbách	Bez stranické identifikace	Skoro žádná identifikace	Ne moc silná identifikace	Docela silná identifikace	Velmi silná identifikace	Celkem	N
ČSSD	18	3	16	57	6	100	232
KDU-ČSL	22	4	7	46	20	100	54
KSČM	15	2	6	50	28	100	105
ODS	14	5	10	53	18	100	259
SZ	33	11	11	33	11	100	9
Ostatní strany (<5 %)	64	0	7	21	7	100	14
Celkem	17	4	11	53	15	100	259

Zdroj: Česká volební studie 2006.

Poznámka: Do analýzy jsou zahrnuti pouze ti respondenti, kteří uvedli, pro kterou stranu hlasovali jak ve volbách do PS v roce 2002, tak v roce 2006 (N = 983); důvodem pro tuto strategii je zájem sledovat konzistentnost hlasování. Tabulka by měla být interpretována následujícím způsobem: 18 % voličů, kteří hlasovali konzistentně pro ODS, má velmi silnou stranickou identifikaci. Naopak mezi konzistentními voliči ČSSD mělo pouze 6 % velmi silnou stranickou identifikaci.

Tento typ analýz dokáže prozradit, kterým stranám nejvíce pomohla stranická identifikace ve smyslu konzistentnosti hlasování v obou po sobě jdoucích volbách do PS. Z tabulky 8.5 vidíme, že to jsou KSČM, ODS a KDU-ČSL, jež mají největší podíl velmi silně identifikovaných voličů, již konzistentně hlasovali v obou volbách. Tabulka také odhaluje, že drtivá většina (83 %) konzistentních voličů je v nějakém smyslu identifikována se stranou, což indikuje, že psychologické stranictví významně ovlivňuje konzistenci hlasování. Možná překvapivě má většina těchto voličů docela silnou identifikaci. Důsledkem je, že většina konzistentních voličů je v Česku trošku odtažitá od vlastní strany.

8.5. Pohledy voličů na jiné strany

Koncept stranické identifikace je často spojován s pozitivními afektivními orientacemi k jedné konkrétní straně. Nicméně původní formulace konceptu Campbellem et al. [1960: 121–2] tvrdí, že stranická identifikace může být buď pozitivní, kdy je volič přitahován stranou, či negativní, kdy volič je odpuzován jinými stranami. V důsledku toho volič nemusí být přitahován (či odpuzován) k jedné straně, jak předpokládá konvenční způsob měření stranické identifikace. Řada autorů v různých zemích testovala propozici o multidimenzionalitě stranické identifikace a o tom, že může mít jak pozitivní, tak negativní směr. Tyto studie prokázaly, že stranická identifikace má dvě klíčové charakteristiky, jež nejsou plně doceňovány: obousměrnost (pozitivní a negativní vztah) a inkuzivita (vztah k více subjektům) [Crewe 1976; Weisberg 1980; van der Eijk, Niemoller 1983; Garry 2007]. Tento výzkum souvisí s argumentem Vlachové [2001], že volba strany v České republice v 90. letech měla důležité pozitivní i negativní afektivní komponenty.

Konvenční konceptualizace stranické identifikace i její výše uvedené kritiky mají dvě důležité implikace pro pochopení politické stability. Zaprvé, jestliže je stranická identifikace mírou stranické loajality, pak pokles stranické identifikace vytváří podmínky pro větší volební a tedy i politickou nestabilitu. Nicméně zdroj identifikace podle této konceptualizace spočívá pouze v jedné straně a jejím jednání. Zadruhé, jestliže je stranická identifikace nahlížena jako substituovatelná orientace vůči stranám, pak volič s množstvím potenciálních identifikací může pohodlně přecházet mezi novými či existujícími stranami v závislosti na politické situaci; tím se vytváří pole pro vysokou volební volatilitu. V tomto případě závisí stranická identifikace nejen na tom, co v současnosti preferovaná strana dělá, ale i na strategiích, programech a obecně jednání ostatních relevantních stran.

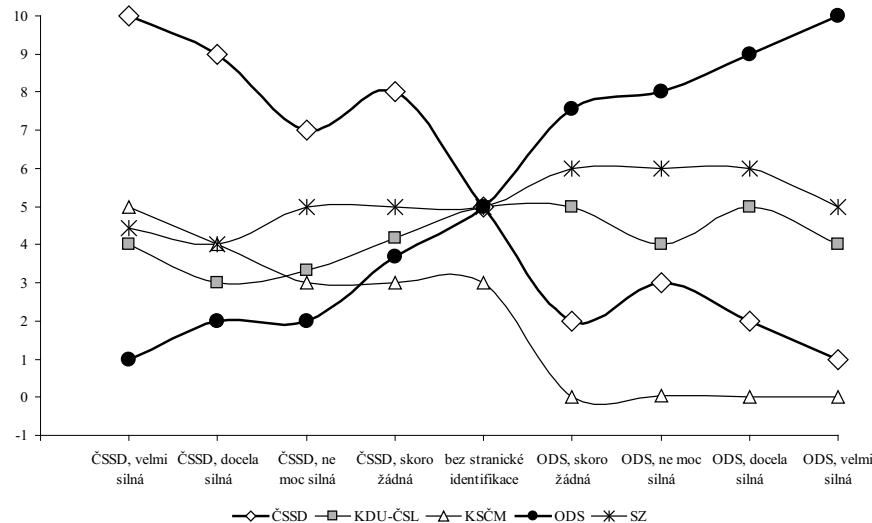
Obě perspektivy se zdají být trošku extrémní, neboť první považuje stranickou identifikaci za statickou a neměnnou, zatímco druhá implikuje dynamický a potenciálně volatilní soubor orientací na straně voliče, jež podkopávají jakékoli pojetí stability. Samozřejmě, realita je pravděpodobně někde mezi oběma přístupy. V této části kapitoly prozkoumáme, zda a jaké jsou důkazy pro obousměrné a vícečetné stranické identifikace. Prvním krokem bude popsání toho, jak voliči jednotlivých stran vidí svou vlastní a ostatní strany.

8.5.1. Odmítají stranicky identifikovaní voliči jiné politické strany?

V České volební studii 2006 jsme nepoužili otázku ohledně více stranických identit. Proto nemáme žádný přímý nástroj na zjištění toho, zda občané mají jednu, dvě nebo více stranických identit. I přes tuto nevýhodu existuje možnost prozkoumat české voliče s ohledem na perspektivu, jež využívá existenci více stranických identit. Graf 8.2 prezentuje informace o potenciální neexkluzivitě stranické identifikace, neboť obsahuje informace o tom, jak voliči ČSSD a ODS nahlíží na ostatní strany na jedenáctibodové škále, jež měří míru sympatií voličů k dané straně.

Tyto strany byly vybrány proto, že reprezentují dvě hlavní vládní alternativy, jež voličům byly ve volbách do PS v roce 2006 nabízeny. Kombinací intenzity stranické identifikace voličů ČSSD a ODS jsme vytvořili devítibodovou škálu, jež je zobrazena v dolní části grafu. Střed reprezentuje voliče ODS a ČSSD, kteří nemají žádnou stranickou identifikaci. Pro každou skupinu definovanou pomocí intenzity

Graf 8.2. Sympatičnost stran na škále 0–10 podle intenzity stranické identifikace občanů identifikovaných s ČSSD a ODS (střední hodnoty)

Zdroj: Česká volební studie 2006.

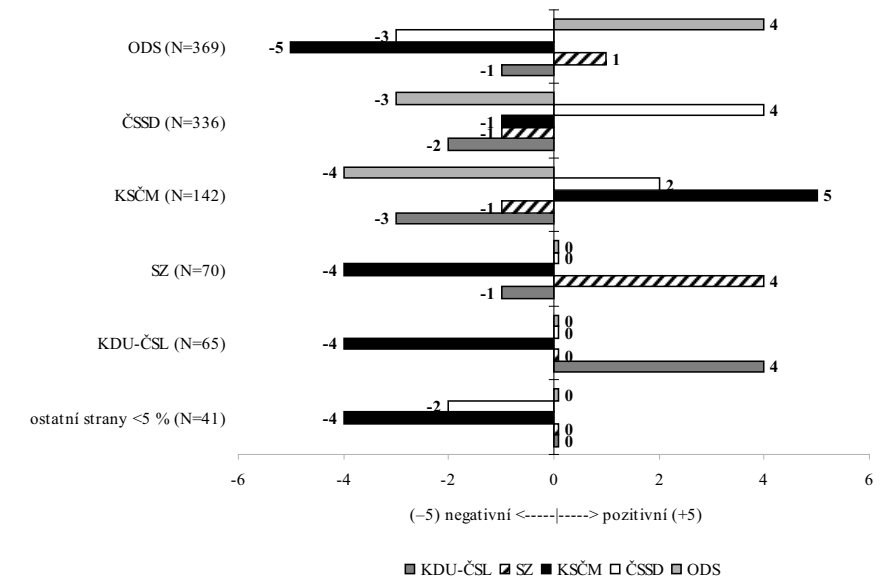
Poznámka: V případě, že neodpověděli na otázku, byli respondenti kódováni střední hodnotou škály (bod 5). Nula znamená silná nesympatie a deset znamená silná sympatie.

stranické identifikace a strany, s níž jsou identifikovaní, prezentujeme pět odhadů, jež znamenají míru sympatičnosti dané strany. Nula znamená silná nesympatie a deset znamená silná sympatie.

Teoretici, kteří zastávají tezi, že voliči mají více identit ke stranám, očekávají, že voliči ČSSD a ODS budou navzájem odmítat druhou stranu a že jejich postoje k jiným stranám se budou diferenciovat. Důvodem má být především odlišná ideologická orientace obou stran. Graf 8.2 ilustruje, že mezi voliči ČSSD a ODS existují výrazné odlišnosti mezi sympatiemi k jiným stranám i vůči sobě navzájem. Postoj voličů ČSSD k ODS (a naopak) se mění monotónně podle změny intenzity stranické identifikace: čím více se volič identifikuje s ČSSD, tím více je mu ODS nesympatická a naopak. Toto zjištění je v souladu s konvenčním modelem stranické identifikace.

Na druhou stranu graf ukazuje, že postoje voličů ČSSD a ODS ke KSČM jsou podstatně odlišné, z čehož plyne, že ne všechny strany

Graf 8.3. Pozitivní a negativní sympatie k politickým stranám podle voličů jednotlivých stran (střední hodnoty)

Zdroj: Česká volební studie 2006.

Poznámka: Z analýzy jsou vyloučeni respondenti bez stranické identifikace. Škála stranických sympatií (0–10) byla transformována na hodnoty +5 až -5 tak, aby byly zdůrazněny pozitivní a negativní orientace. V tomto grafu nejsou nulové hodnoty reprezentovány úplnou nulou kvůli přehlednosti prezentace.

jsou nahlíženy voliči ostatních stran stejným způsobem. Voliči ČSSD s KSČM mírně nesympatizují, zatímco voliči ODS tuto stranu úplně odmítají a cítí k ní výrazné nesympatie. Tyto rozdíly reflektují ideologické odlišnosti, neboť ČSSD a KSČM jsou levicové strany, zatímco ODS je pravicová. Naopak postoje ke KDU-ČSL a SZ jsou relativně neutrální s tím, že voliči ODS jsou pozitivně nakloněni SZ, zatímco voliči ČSSD spíše negativně ke KDU-ČSL. Tyto vzorce naznačují, že volební podpora pro obě největší strany není exkluzivní a že i když menší strany nejsou milovány voliči ČSSD a ODS, nejsou také úplně nesympatické. V praktickém smyslu tento graf také ukazuje, jaký mají obě strany prostor pro vytváření vládních koalic tak, aby nepopudily své voliče.

Současnou analýzu je možné posunout dále tím, že prozkoumáme, jak voliči jednotlivých stran nahlízejí na další politické strany. Graf 8.3 prezentuje střední hodnoty ne-/sympatií k jednotlivým stranám pro každou skupinu voličů jednotlivých stran. Škála stranických sympatií (0–10) byla transformována na hodnoty +5 až –5 tak, aby byly zdůrazněny pozitivní a negativní orientace a interpretace byla mnohem snazší.

Výsledky prezentované v grafu 8.3 ukazují, že voliči všech stran s výjimkou ČSSD výrazně odmítají KSČM. Pro voliče všech stran platí, že ostatní strany jim nejsou sympatické; výjimkou je SZ v případě voličů ODS a ČSSD v případě voličů KSČM. Při pohledu na vzorce sympatie ostatních stran je nutné mít v patrnosti, že obrázek stranické exkluzivnosti může být zveličen tím, že v procesu agregace výsledků došlo k zakrytí heterogenity sympatií uvnitř analyzované skupiny voličů. Graf sympatičnosti ostatních stran skrývá vnitrostranickou variabilitu v sympatičnosti ostatních stran. Voliči jednotlivých stran nemusí nepohlížet na ostatní strany stejně: například některým voličům ODS může být kromě vlastní strany sympatická ještě SZ, zatímco jiným je SZ nesympatická a blíže jim je třeba KDU-ČSL. Proto tato data podporují takový pohled na stranickou identifikaci v ČR, který zdůrazňuje její pozitivní aspekt a negativní pouze ve vztahu ke KSČM.

8.6. Původ stranické identifikace v rodině

Dosud jsme se v této kapitole zaměřovali téměř výlučně na důsledky stranické identifikace. Obdobně důležité jsou i její zdroje, neboť ty

nám pomohou uvažovat o stabilitě stranické identifikace v budoucnosti. Teorie stranické identifikace [Campbell et al. 1960] říká, že hlavním mechanismem, který působí na vytváření stranické identifikace, je socializace v rodině. Psychologické stranictví je ve společnosti téměř perfektně replikováno pomocí procesu mezigeneračního přenosu [viz Achen 2002]. Toto v zásadě demografické vysvětlení původu stranické identifikace ignoruje její samotnou genezi a více se zaměřuje na stabilitu a udržení stranické identifikace.⁶ Proto teorie stranické identifikace chápe strany jako apriori existující a neřeší to, proč se konkrétní rodina identifikuje s jednou stranou a ne s jinou [viz Brader, Tucker 2002].

Každopádně existují dva základní důvody pro slabší vazbu občanů ke stranám v Česku než jinde. Oba vycházejí z nedostatečné možnosti socializace uvnitř rodiny. Zprvu, v zemích, jako je Česko, kde je stranický systém méně než generaci starý, je problematické používat koncept stranické identifikace k vysvětlení stranické loajality a stability. Proces socializace, jenž je založen na mezigenerační transmissi rodinných hodnot, se v takovém systému nemůže plně rozvinout, aby měl významný vliv na volební chování. Samozřejmě, že pád komunistického režimu neznamenal vznik úplně nového stranického systému vzhledem ke kontinuální existenci stran jako KSČM a KDU-ČSL, v jejichž případě může být role socializace mnohem větší. Nehledě na zkušenost a dlouhodobé dědictví stranické politiky z meziválečného období [Fiala, Mareš, Pšejja 1999; Saxonberg 2003].

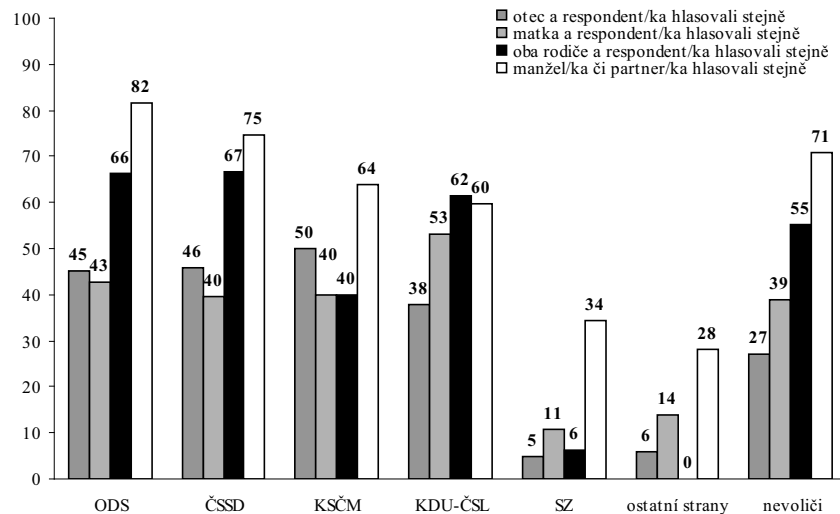
Zadruhé, stranická identifikace, jež má být založena na socializaci mladých v rodině, nemusí fungovat v sociálním kontextu, kdy mladí časně odchází od svých rodičů. V minulosti existovala silná vazba mezi sociálními institucemi a politickými stranami v České republice a takovéto prostředí se stabilní sociální strukturou a nízkou mezigenerační mobilitou napomáhá tomu, aby vznikaly stranické identity na základě rodinné socializace.⁷ Na druhé straně při neexistenci výzkumu, který by se v České republice zaměřil na zdroje stranické identifikace, zůstává empirickou otázkou, zda rodina je primárním zdrojem dlouhodobých stranických loajalit.

Naše analýza rodinné transmise stranické identifikace je omezena skutečností, že nemáme přímou informaci o stranické identifikaci rodičů respondentů a jejich výběru strany. Naším jediným zdrojem těchto informací jsou odpovědi respondentů o jejich rodičích. Tyto odpo-

vědi mohou být zkresleny tím, že se jedná o výpověď jedné osoby o minulém chování jiné osoby. Každopádně při absenci přesnějšího zdroje je toto omezení přijatelné.

Údaje v grafu 8.4 ukazují, že pro většinu stran existuje konzistence v hlasování rodiče (ať už otce nebo matky, jež byli naživu v době voleb) a jeho potomka v méně než polovině případů. Nicméně v případech, kdy oba rodičové hlasovali stejně, potom konzistence s hlasováním potomka dramaticky roste až ke dvěma třetinám (66–67%) v případě dvou největších stran. Zde je nutné zmínit jeden metodologický problém. V případě stran, jejichž voliči jsou starší jako u KSČM a KDU-ČSL, je možnost odhadu konzistence v hlasování (a tedy možnost nepřímo měřit míru mezigenerační transmise stranictví) mnohem menší než v případě stran, jejichž voliči jsou mladší (SZ, ODS a ČSSD).⁸ Důvodem je skutečnost, že rodiče těchto voličů mají mnohem menší šanci, že budou naživu; tím pádem klesá počet případů dostupných pro analýzu.

Graf 8.4. Konzistence hlasování mezi členy rodiny (procenta)

Zdroj: Česká volební studie 2006.

Poznámka: Tabulka by měla být interpretována následujícím způsobem. Mezi těmi, kdo v roce 2006 hlasovali pro ČSSD a měli otce naživu, 46 % otců těchto respondentů hlasovalo také pro ČSSD. Mezi respondenty, kteří se voleb nezúčastnili a zároveň měli manžela/ku či partnera/ku, se v 71 % případů oba dva manželé či partneři voleb nezúčastnili.

Bez ohledu na omezení dat si lze všimnout dvou základních vzorců. Zaprvé existuje datová podpora pro tvrzení o konzistenci hlasování mezi členy rodiny, což můžeme interpretovat jako nepřímý důkaz transmise stranictví v rodině. Zadruhé si lze všimnout hierarchie v konzistentnosti hlasování respondenta s rodiči a partnerem. Konzistence hlasování je nižší v těch případech, kdy respondent hlasoval stejně pouze s jedním rodičem, a mnohem vyšší tehdy, když respondent hlasoval stejně s oběma rodiči. Každopádně nejvyšší míru konzistence hlasování lze nalézt mezi respondentem a jeho manželem/kou, případně partnerem/kou. Konzistentnost v případě volební neúčasti naznačuje hierarchii vlivů na respondenta v klesajícím pořadí (od největší konzistence neúčasti, resp. vlivu): manžel/ka či partner/ka, oba rodiče, matka, otec.

Jedinou výjimku mezi výše zmíněným vzorcem představují voliči KDU-ČSL, u nichž konzistence hlasování s manželem/kou či partnerem/kou je nižší než konzistence hlasování s oběma rodiči. KDU-ČSL je – vedle KSČM – jedinou stranou, kde bychom mohli očekávat existenci vlivu rodičů na jejich potomky, vzhledem k její organizačně nepřerušované existenci za komunistického režimu. Z tohoto hlediska dává výjimka určitý smysl. Každopádně údaje u KSČM a KDU-ČSL se zdají na první pohled nižší než v případě větších stran jako ČSSD a ODS, nicméně musíme vzít v potaz podíl jednotlivých stran mezi voliči. Pravděpodobnost, že respondent bude hlasovat totožně s náhodně vybraným občanem, osciluje v případě voličů ČSSD a ODS kolem 20 %, zatímco v případě voličů KDU-ČSL a KSČM mezi 5–8 %.

Relativně vysoká konzistence hlasování v roce 2006 mezi manžely a partnery naznačuje, že uvnitř domácnosti dochází k určitému vyjednávání volby strany, resp. že páry sdílejí obdobný pohled na politiku. Zde musíme být nicméně velmi opatrní, neboť charakter dat neumožňuje určit kauzální směr popisovaných vztahů, kde velkou roli může hrát například sdílená třídní pozice mezi respondentem a jeho rodiči, resp. mezi páry.

Poslední krok naší stručné analýzy rodinných zdrojů stranické identifikace se zaměří na vztah mezi shodností volby strany a stranickou identifikací respondenta. Tabulka 8.6 obsahuje informace o těch respondentech, kteří se zúčastnili voleb a zároveň poskytli informaci o hlasování vlastních rodičů. Prezentována jsou celková procenta. Konzistence hlasování respondenta s rodiči roste se stranickou iden-

tifikací respondenta. Zatímco v případě neidentifikovaných voličů se shodnost hlasování respondenta a jeho rodičů objevovala pouze ve 22 % případů (12 ku 41), tak u identifikovaných voličů to bylo více než 37 % (17 ku 30). Tabulka obsahuje dvě základní informace, jež naznačují, že zdrojem stranické identifikace není v České republice rodina: (1.) vysoký podíl voličů, kteří hlasovali odlišně než jejich rodiče (celkem 71 %); a (2.) celkem 30 % voličů mělo stranickou identifikaci, a přesto hlasovalo odlišně než jejich rodiče. Toto jsou nicméně zjištění, která očekáváme v zemi, kde stranický systém je mladší než jedna generace.

Tabulka 8.6. Konzistence hlasování mezi rodiči a respondentem podle stranické identifikace respondenta (procenta)

Konzistence hlasování	Stranická identifikace		Celkem
	Se stranickou identifikací	Bez stranické identifikace	
Rodiče a respondent hlasovali pro stejnou stranu	17	12	29
(N)	(226)	(154)	(380)
Respondent a rodiče nehlasovali pro stejnou stranu	30	41	71
(N)	(382)	(532)	(914)
Celkem	47	53	100
(N)	(608)	(686)	(1294)

Zdroj: Česká volební studie 2006.

Poznámka: Do analýzy byli zahrnuti pouze ti respondenti, jejichž alespoň jeden rodič byl v roce 2006 naživu a jež poskytli informace o hlasování svém i svých rodičů.

8.7. Závěr

Otázka po tom, zda koncept stranické identifikace má v České republice smysl použít při vysvětlování volebního chování, závisí na tom, jak tento koncept definujeme. V této kapitole jsme prozkoumávali stranickou identifikaci především v její klasické konceptualizaci, kde identifikace se stranou je chápána jako dlouhodobý, trvalý vztah ke straně, který vyplývá ze socializačního procesu. Výhodou takového „konzervativního“ testu stranické identifikace je možnost ukázat, že lze

tuto relativně rigidně definovanou konceptualizaci použít i v České republice. V úvodu kapitoly jsme vznesli dvě hlavní otázky. První se zaměřovala na to, jaká je povaha stranické identifikace v České republice. Druhá se tázala po tom, zda existuje opora pro vysvětlení stranické identifikace na základě socializace v rodině.

Odpověď na první otázku ukázala, že více než polovina českých občanů tvrdí, že má alespoň nějakou vazbu ke straně. Úroveň a intenzita stranické identifikace je odlišná pro jednotlivé strany a nevoliči mají nejnižší míru psychologické vazby ke straně. Zároveň jsme ukázali, že volba strany a stranická identifikace jsou dvě odlišné věci. Lidé, kteří se identifikují s velkými stranami, ve větší míře hlasují pro jejich preferovanou stranu, nicméně toto jejich rozhodnutí není ani automatické, ani jisté. Navíc konzistence hlasování pro jednu stranu ve dvou po sobě jdoucích volbách [2002 a 2006] je větší mezi těmi, kteří se se stranou identifikují hodně.

Analýza možnosti jak pozitivní, tak negativní identifikace poskytuje větší oporu pro pozitivní charakter této vazby. Výrazná většina negativních postojů ke stranám mezi českými občany se zaměřuje na KSČM. Jinými slovy, voliči pohlížejí na vlastní stranu pozitivně a všechny ostatní hodnotí negativně. Toto je zjištění, které je v souladu s původní teorií stranické identifikace. Většina antipatií mezi voliči a jinými stranami může být vysvětlena na základě ideologických rozdílů – faktor, který jsme z důvodu omezeného prostoru v této kapitole detailněji neprozkoumávali. Existence pozitivně založené stranické identifikace má výhodu pro politický systém, neboť poskytuje vyšší úroveň stabilní voličské podpory pro strany.

Jedním z hlavních témat volební kampaně v roce 2006 byl pokus ČSSD a ODS strategicky využít negativní stranické emoce ke zvýšení vlastní podpory mezi nerozhodnutými a neukotvenými voliči. Bez ohledu na tuto negativní mobilizaci jsme prezentovali důkazy pozitivního vnímání menších stran mezi voliči obou hlavních stran. Nejvíce to bylo vidět v postojích voličů ODS k SZ. Nepochybně tyto pozitivní vazby voličů ODS k SZ usnadnily koaliční jednání mezi stranami v průběhu druhé poloviny roku 2006.

Hledání odpovědi na druhou základní otázku vedlo ke zjištění, že politické hodnoty v rodině (či domácnosti) jsou důležité. Nejenže osoby, které žijí v manželském či partnerském svazku, mají vyšší míru stranické identifikace, ale relativně často se shodují i ve volbě strany.

Zdá se navíc, že shoda s manželem/kou či partnerem/kou je důležitější než vliv rodičů. Dostupná data nám nedovolují určit kauzalitu vztahů a určit, zda vztahy v rodině určují stranictví či zda spolu tyto dvě proměnné souvisí díky vlivu například sociální třídy či ideologie.

Zatímco rodinná socializace v minulosti v podobě vlivu rodičů a současná socializace skrze interakce s manželem/kou či partnerem/kou zvyšuje stranickou identifikaci (jak ostatně teorie stranické identifikace předpovídá), existuje nicméně dost voličů, jejichž stranická identifikace nemůže být tímto způsobem vysvětlena. Znamená to, že jiné sociální a institucionální faktory ovlivňují existenci stranické identifikace. Relativní důležitost rodinné socializace může v čase postupně růst, neboť trvá minimálně jednu až dvě generace, než se důsledky socializace projeví.

Zobecníme-li uvedená zjištění, naše analýza ukázala, že téměř každý druhý český občan nemá žádnou vazbu ke straně. To znamená, že v každých volbách existuje značný podíl potenciálních voličů, již mohou být přesvědčeni k podpoře konkrétní strany na základě krátkodobých vlivů spojených především s volební kampaní. V případě takových voleb, které Converse [1969] nazýval normální volby, kdy jsou krátkodobé vlivy neutrální z hlediska volby strany (všechny hlavní strany mají přibližně stejně efektivní kampaně), očekáváme vítězství ODS, neboť má největší podíl stranicky identifikovaných voličů. ODS ve skutečnosti byla v roce 2006 docela efektivní v přitáhnutí jak stranicky identifikovaných, tak nestranických voličů.

Nicméně při uvažování o volbách v termínech tzv. normálních voleb bychom měli být opatrní. Podíl potenciálních voličů se stranickou identifikací se v České republice rovná podílů těch bez identifikace. To poskytuje velký potenciál pro výkyvy ve volebních výsledcích. Na druhé straně, jestliže dojde ke zvýšení úrovně stranické identifikace, dojde zároveň i ke zvýšení stability voličské podpory stran. Informace o úrovních stranické identifikace v předchozích volbách v ČR nicméně naznačují, že její úroveň je závislá na kontextu politické situace a nemá žádný jednoduchý lineární trend vývoje. Proto i zvýšení úrovně stranické identifikace ve volbách do PS v roce 2006 může být pouze krátkodobé.

Poznámky

- 1 Text vznikl jako součást řešení projektu *Legitimita politického systému a nerovností*, projekt GA ČR 403/06/1421, 2006–2008.
- 2 V této kapitole budeme používat pojem stranická identifikace. Jedná se o český překlad pojmu, jenž vychází především z americké literatury s jejím termínem „party identification“. Zároveň se jedná o ne úplně přesný překlad pojmu „party attachment“, jenž je více běžný v Evropě. V češtině někdy používaný pojem blízkost ke straně považujeme za ekvivalent anglického „party closeness“. Pojem stranická identifikace odkazuje k dlouhodobé loajalitě vůči politické straně.
- 3 Přehled výzkumu stran, stranictví a stranické identifikace v USA v posledních čtyřiceti letech podal Fiorina [2002].
- 4 Odpovědi na tyto čtyři otázky byly překódovány tak, že vytvořily pětistupňovou škálu od žádné stranické identifikace až po velmi silnou stranickou identifikaci. Ti respondenti, kteří na první otázku odpověděli, že se k některé ze stran cítí blízko, a v dalších dvou otázkách uvedli, k jaké straně a ohodnotili intenzitu tohoto vztahu, byli zařazeni do tří kategorií odstupňovaných podle intenzity vztahu: velmi silná identifikace, docela silná identifikace, ne moc silná identifikace. Ti respondenti, kteří na první a na druhou otázku odpověděli ne, případně odmítli odpovědět, byli zařazeni do kategorie bez stranické identifikace. Ostatní respondenti byli zařazeni do kategorie „skoro žádná identifikace“.
- 5 Na druhou stranu není třeba hovořit o vysoké volatilitě v českém případě, jak naznačují Tóka a Henjak [2007], neboť volatilita v Česku je jedna z nejnižších ve střední a východní Evropě.
- 6 Nejpresvědčivější vysvětlení stranické identifikace využívá model sociálního učení [Converse 1969]. Converseova teorie stranické identifikace tvrdí, že existují pouze dva základní faktory, které ovlivňují úroveň stranické identifikace: (1.) rodinná socializace, (2.) vliv životního cyklu. Tento elegantní apolitický model považuje úroveň stranické identifikace za nezávislou na institucích a politice [více viz Huber et al. 2005].
- 7 Norris [2004: tabulka 6.3] při modelování výběru strany na mezinárodních datech mezi lety 1996 a 2002 zjistila, že sociální struktura a stranická identifikace vysvětluje více než 90 % celkové variability v České republice, Švédsku a Maďarsku. Navíc vliv sociální struktury (tedy věku, pohlaví, vzdělání, příjmu, členství v odborech apod.) byl v České republice téměř dvakrát větší (adj. $R^2 = 0,64$) než vliv stranické identifikace (adj. $R^2 = 0,32$).
- 8 Střední hodnota věku pro voliče jednotlivých stran byla následující: ODS (44 roky), ČSSD (52 roky), KSČM (63 roky), KDU-ČSL (54 roky), SZ (31 rok), ostatní strany (40 let) a nevoliči (36 let).

9. Tematické hlasování, vliv lídrů a stranictví ve volbách¹

PAT LYONS, LUKÁŠ LINEK

9.1. Proč jsou témata ve volbách důležitá?

Výzkum volebního chování v posledních letech zdůrazňuje důležitost tematického hlasování; tím bývá zdůvodňováno, proč voliči hlasují pro konkrétní stranu a ne pro jinou [Evans 2004; Thomassen 2005]. Důležitost, jež je přisuzována tématům, se zakládá na přesvědčení, že voliči mají preference ohledně veřejných politik, jež mají vlády prosazovat, a ohledně toho, jak se má společnost vyvíjet. Voličům je například nabízena volba mezi na jedné straně zvýšením výdajů na školství a sociální programy skrze vyšší zdanění a na druhé straně omezením těchto výdajů a snížením daní. Vazba mezi preferencemi voličů ohledně jednotlivých témat a tvorbou veřejných politik je zprostředkována tím, jaké pozice k daným tématům zastávají politické strany. Český stranický systém je velmi podobný většině evropských v tom smyslu, že politické strany skrze určitou ideologii spojují jednotlivá témata a postoje a nabízejí je pak voličům k výběru.

V minulosti sloužily stranické nálepky levice a pravice k tomu, aby si voliči mohli udělat představu o tom, jaké tematické priority a programy budou prosazovány, jestliže se jejich preferovaná strana dostane do vlády. Vzhledem k tomu, že existovalo zřetelné spojení mezi politickými stranami a specifickými charakteristikami společnosti jako například sociální třída či náboženství, politické strany byly chápány jako instituce, jež zajišťují reprezentaci skupinových zájmů spíše než zájmů jednotlivců. Tento vztah mezi zřetelnou sociální charakteristikou a stranou byl reflektován v konkrétní konstelaci tematických preferencí stran (a vlastně i voličů). Na základě této argumentace vznikl tzv. sociologický přístup k vysvětlení volby strany, jež interpretuje volbu strany, stranické programy a obecně volební soutěž jako důsledek

procesů utváření národů a států a jejich demokratizace [Lipset, Rokkan 1967; Flora 1999].

V posledních desetiletích došlo nicméně k rozpojení vztahu mezi společnostmi (a jejími charakteristikami) a stranictvím, jež se manifestovalo poklesem volební účasti, organizovaného stranictví a samotné psychologické vazby na stranu [Nie, Verba, Petrocik 1976; Inglehart 1977; Popkin 1991; Kitschelt 1994]. Zjednodušeně řečeno, vzorce stranické soutěže, jež byly běžné v 19. a 20. století, přestaly fungovat. V důsledku toho teorie stranické soutěže založené na teorii racionální volby argumentují, že hlavním znakem stranické soutěže jsou schopnosti stran artikulovat témata, jež jsou pro voliče nejdůležitější (nebo také schopnosti stran přesvědčit voliče o tom, že určitá témata jsou nejdůležitější). Strany podle důležitosti témat upravují své programy, aby maximalizovaly své šance na získání co nejvíce hlasů [Downs 1957; Merrill, Grofman 1999; Adams, Merrill, Grofman 2005].

Soudobé politické strany jsou ve výše uvedeném přístupu nahlíženy jako organizace, jež jsou vedeny především motivací získat volební posty, zatímco ideologie a program je něco, co vychází od voličů (místo, aby strukturovaly postoje voličů). Přestože sociologický přístup a vysvětlení, jež vychází z teorie racionální volby, jsou odlišné, oba přístupy činí stejné predikce: voliči budou hlasovat pro stranu, jež je nejbližší voličům z hlediska programu či témat.² Ve skutečnosti se ale voliči rozhodují na základě množství odlišných úvah. Voliči mohou například hlasovat na základě kritérií jako 1. obecná sympatie strany, 2. sympatie jejího lídra či 3. dlouhodobá psychologická vazba ke straně. V této kapitole budeme prezentovat důkazy pro tematické hlasování ve volbách do PS v roce 2006. Zároveň tato zjištění porovnáme s výše zmíněnými třemi dalšími vysvětleními volby strany.

V první části této kapitoly nejprve představíme nejdůležitější témata ve volební kampani z hlediska politických stran. Ve druhé části se zaměříme na to, jaká témata považovali za nejdůležitější voliči. Poté se zaměříme na to, jestli existují důkazy pro vztah mezi postoji k jednotlivým tématům a volbou strany. Na závěr prozkoumáme důležitost tematického hlasování pro volbu strany a porovnáme jeho vliv s dalšími možnými vysvětleními volby strany.

9.2. Jaká témata byla důležitá v průběhu volební kampaně?³

Volební kampaň před volbami do PS v roce 2006 nebyla charakteristická velkými debatami o tématech či programech. Ve skutečnosti se velká část kampaně točila kolem osobních spíše než veřejných otázek, kdy se především lídři dvou velkých stran ČSSD a ODS osočovali buď z korupce nebo z nebezpečí modré či rudo-růžové vlády. Typické byly prvky negativní reklamy. Navíc politické strany strategicky využívaly průzkumy veřejného mínění s cílem ovlivnit mediální diskurs. V důsledku je obtížné určit, jaká témata byla pro politické strany důležitá a jak rezonovala s náladami voličů. V následujících odstavcích spíše než prezentaci kampaně v médiích využijeme programy stran a jejich prezentaci pomocí reklamních nástrojů v kampani.

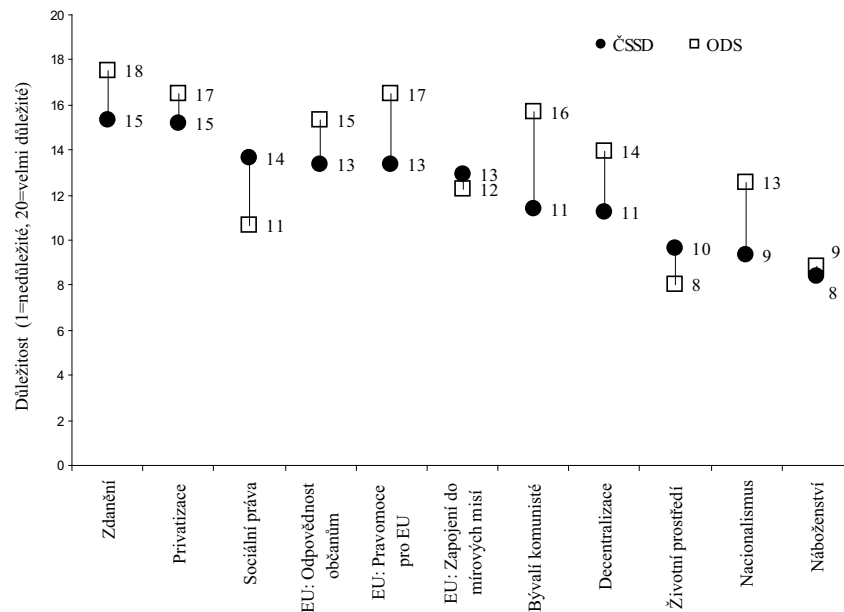
Dvě hlavní politické strany – ČSSD a ODS – se ve svých programech a reklamních sděleních zaměřily především na témata, jež souvisejí s redistribucí zdrojů ve společnosti. Na jedné straně ČSSD obhajovala zachování statu quo s minimem reforem pod heslem Jistoty a prosperity. Stejně jako ČSSD měla v programu obranu sociálních výhod i KSČM. Na druhé straně se ODS prezentovala jako strana, která prosadí množství reforem počínaje daňovou a důchodovou, přes reformu sociálních dávek, školství až po zdravotnictví, se zřetelnými liberálními prvky. V podání ODS se redistribuce především od bohatých k chudým měla výrazně proměnit; chudší by dostávali méně a bohatším by zůstávalo více (především v důsledku navrhované daňové a důchodové reformy). Zároveň ODS požadovala zavedení tržních principů do zdravotnictví a školství. Obě hlavní strany používaly odlišné rámování svých programů: zatímco ČSSD hovořila o rovnosti, ODS zdůrazňovala svobodu volby a odpovědnost občanů za svůj život.

Základnímu tematickému sporu o redistribuci zdrojů se přizpůsobily i další strany (KDU-ČSL a SZ), nicméně doplňovaly je i o další témata. Především SZ se prezentovala jako obhájce životního prostředí, ale zároveň i sociálních a etnických minorit. Naopak KDU-ČSL hovořila o bezpečnosti, dopravní či rodinné politice. ODS společně s KDU-ČSL vystupovaly s výrazným antikomunistickým apelem a varováním před společnou vládou ČSSD s KSČM. Obecně lze říci, že kampani dominoval redistribuční spor (jeho dominanci potvrzuje i to, že ČSSD jej využila pro negativní kampaň, viz kampaň ODS mínus).

Protože je srovnávací analýza volebních programů či analýza médií mimo možnosti této kapitoly, pokusíme se dát smysl důležitosti jednotlivých témat pro strany tím, že využijeme expertní šetření postojů politických stran. Toto šetření proběhlo po volbách v období mezi 21. 6. a 31. 8. 2006. Tato data obsahují informace jak o důležitosti každé programové dimenze pro jednotlivé strany, tak i odhady postojů stran. Na důležitost jednotlivých témat můžeme usuzovat buď přímo nebo na základě velké vzdálenosti postojů stran, především dvou hlavních stran systému (podle argumentace jak vzdálenostních [*proximity*], tak směrových [*directional*] teorií tematického hlasování se téma stává důležitým ve stranické soutěži, je-li postoj dvou hlavních stran systému vzdálen, v českém případě je-li postoj ODS výrazně vzdálen od postoje ČSSD).

V grafu 9.1 prezentujeme důležitost vybraných témat pouze pro ČSSD a ODS. Pro obě strany jsou důležitá témata zdanění a výdajů, privatizace, vztahu k bývalým komunistům a otázky evropské integ-

Graf 9.1. Důležitost vybraných témat z hlediska ČSSD a ODS

Zdroj: Expertní šetření postojů politických stran 2006. Data poskytl Kenneth Benoit (Trinity College Dublin). Detaily metodologie viz Laver, Benoit [2006] a http://www.tcd.ie/Political_Science/ppmd.

race. V případě dalších stran byla důležitá i jiná témata: pro KDU-ČSL konzervativní přístup k sociálním právům (měřeno jako postoj k homosexuálům, potratům či eutanázii) či role náboženských principů v politice a pro SZ ochrana životního prostředí. KSČM kopírovala témata důležitá pro obě velké strany. Obdobné závěry poskytuje i analýza vzdálenosti postojů stran na jednotlivých tématech: obě hlavní strany se výrazně liší v postoji ke zdanění, privatizaci a k bývalým komunistickým funkcionářům. Zároveň se hodně odlišují v postoji k evropské integraci.

Data z expertního šetření naznačují, že ODS a ČSSD nabízely v kampani občanům odlišné vládní alternativy, jež byly založené na výrazných programových rozdílech. Taková odlišnost je důležitá pro to, aby vůbec mohli voliči hlasovat podle jednotlivých témat. Vzhledem k tomu, že ve volební kampani dominovaly spíše osobnosti lídrů stran než témata, můžeme předpokládat, že voliči si spojili specifické programové preference se stranami ještě před tím, než začala kampaň. Ta už pak jen posilovala tehdejší postoje. K vývoji programových preferencí voličů v průběhu kampaně nemáme informace, nicméně můžeme odhadnout důležitost jednotlivých témat z hlediska voličů v době konání voleb, resp. krátce po nich.

9.3. Jaká témata byla důležitá pro voliče?

K odhalení toho, jaká témata byla pro voliče nejdůležitější v průběhu volební kampaně, využijeme České volební studie 2006, jež obsahovalo sadu provázaných otázek: pozici respondenta na škále daného tématu, důležitost daného tématu pro voliče a důvody volby konkrétní strany. Začneme nejprve důvody volby konkrétní strany. Ti respondenti, kteří na otázku po straně, pro kterou hlasovali ve volbách do PS, odpověděli konkrétní jméno strany, byli požádáni o to, aby sdělili důvody, které je vedly k volbě této strany. Tato otázka byla otevřená a odpovědi byly následně překódovány. Téměř polovina odpovědí na tuto otázku zdůvodňuje volbu strany programem, jímž se strana prezentovala ve volbách (47 %). V případě ČSSD má program nadprůměrný význam (55 % jejich voličů), zatímco v případě KSČM byl výrazně podprůměrný (37 %). V případě komunistické strany je důvodem výběru této strany spíše dlouhodobá identifikace se stranou, jež – společně se

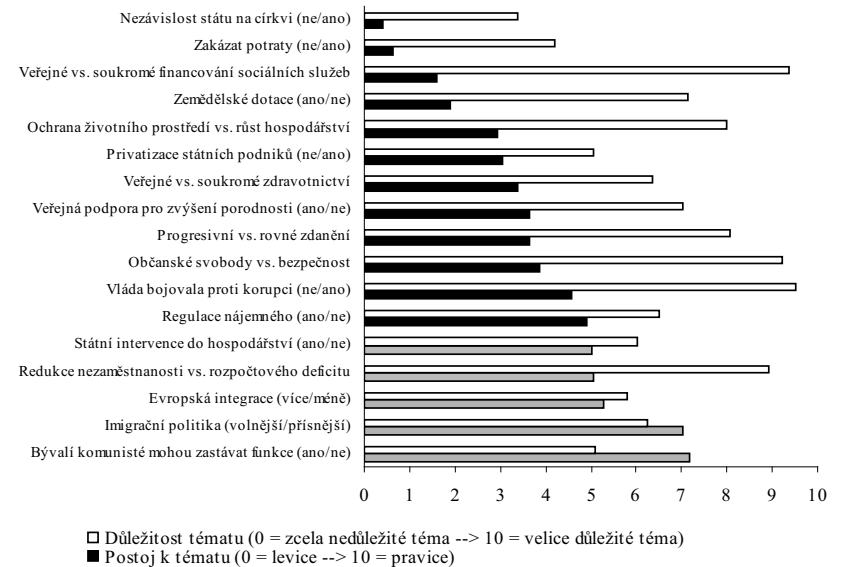
stářím komunistických voličů (nejčtenější hodnota věku je 63 let) – způsobuje menší důležitost témat pro volbu této strany.

S rolí témat při volbě strany souvisí i další otázka v České volební studii 2006, jež sledovala tematické zaměření z hlediska respondenta. Jednalo se o otázku, jež zjišťovala nejdůležitější téma ve volbách z hlediska voliče (egocentrická orientace). Otázka byla opět otevřená a odpovědi byly následně překódovány. Data odhalují, že hlavním tématem kampaně z hlediska voličů bylo zdravotnictví (13 %) a daňová problematika (12 %). Takto nízké hodnoty odpovědí na nejdůležitější téma naznačují, že pro voliče bylo ve volbách důležitých více různých témat a že neexistovalo jedno hlavní téma, jež by motivovalo k účasti podstatnou část voličů. To naznačuje, že z osobního hlediska voličů neexistovalo žádné specifické téma, jež by dominovalo volbám.

Třetí možností, jak sledovat důležitost témat z hlediska voličů, spočívá v odpovědích na otázku po hlavním politickém problému, jemuž čelí Česká republika (sociotropická orientace). Jednalo se opět o otevřenou otázku, jež byla následně rekódována. Znění otázky se drželo standardů CSES, a proto – trochu nešťastně – zdůraznilo termín politický, což vedlo respondenty k tomu, že snižovali nebo nebrali v potaz například ekonomické problémy. Navíc kvůli tomu, že se jednalo o povolební výzkum, kdy už byly známy výsledky a složitost povolební situace, respondenti identifikovali jako nejdůležitější problémy spojené s formováním vlády (38 %). Ačkoli lze tento typ odpovědi snadno pochopit, z hlediska analýzy tematického zaměření volební kampaně je to velmi nešťastné.

Čtvrtým – a z hlediska našeho zájmu nejdůležitějším nástrojem pro sledování postojů k tématům – jsou přímé otázky na celkem 17 tematických škál, kdy respondenti měli na jedenáctibodové škále označit, nakolik jsou jednotlivá témata pro ně důležitá, a označit vlastní pozici na dané tematické škále (viz graf 9.2 pro celkové údaje). Pro občany byly nejdůležitějšími tématy boj proti korupci, financování sociálních služeb, boj s kriminalitou, snižování nezaměstnanosti, reforma daňového systému a ochrana životního prostředí. V celé řadě témat zaujala česká veřejnost levicové postoje, což se týká například financování sociálních služeb, privatizace či zdanění. Ke klíčovým otázkám hospodářské politiky zastávají občané středové postoje a ke zbývajícím třem tématům (migrační politika, evropská integrace a vztah k bývalým komunistickým funkcionářům) pravicové postoje.

Graf 9.2. Vnímání důležitosti a postoje respondentů k jednotlivým tématům (11-bodová škála)

Zdroj: Česká volební studie 2006.

Poznámka: Data nejsou vážena. Uvedené hodnoty jsou interpolované mediány, jež jsou vypočítány na základě metody van der Eijka [2001].

Důležitost tématu – Respondentům byla přečtena následující otázka: „V každé zemi jsou nevyřešené problémy a témata, která rozdělují společnost. Jak důležité je v současnosti v České republice řešit následující oblasti společenského života? Použijte pro své hodnocení škálu, kde 0 = zcela nedůležité, 10 = velice důležité, prioritní.“ Respondentům bylo umožněno nejprve si přečíst seznam jednotlivých témat a teprve poté uvádět hodnocení.

Postoj k tématu – Respondentům byly předloženy jedenáctibodové škály, jež obsahovaly na obou koncích tvrzení. Tyto škály byly transformovány tak, aby korespondovaly s levo-pravým dělením. V případě nezávislosti státu na církvi či vládního boje s korupcí je obtížné určit levo-pravo orientaci. Přesto je sekulární pojetí (a negativní hodnocení činnosti minulé vlády ohledně potírání korupce) kódováno jako pravicový postoj.

Údaje prezentované v grafu 9.2 ukazují, že čeští voliči měli při volbách své priority ohledně témat a požadovali spíše levicové řešení většiny problémů. Zjednodušeně řečeno chtěli čeští voliči spíše levicová řešení hospodářských a sociálních témat a pravicová řešení pro témata související s řádem a pořádkem. Navíc se zdá, že témata jako prioritní hospodářské politiky (redukce nezaměstnanosti vs. redukce státního dluhu) a preferovaný typ zdanění (progresivní vs. rovné zdanění) byly těmi tématy, jež nejvíce rozdělovala občany. Naopak témata související s křesťansko-demokratickou politikou (vztah státu a církve a postoj k potratům) měla největší míru souhlasu v odpovědích.⁴

Celkově data prezentovaná v grafu 9.2 ukazují, jaká témata považovali čeští občané v době voleb za nejdůležitější a jaké byly jejich postoje. Nicméně pro to, aby mohlo dojít k tomu, že by voliči vybírali strany na základě postojů k tématům, musí být splněny určité předpoklady. Mezi zastáváním postoje a volbou podle tohoto postoje totiž existuje netriviální vztah, jenž vyžaduje určité informace a jejich správné pochopení. Proto tyto předpoklady budeme detailněji analyzovat v následující části.

9.4. Předpoklady pro hlasování podle témat

Základním předpokladem pro tematické hlasování jsou dostatečné znalosti voličů o veřejných politikách, jež jim umožňují hlasovat podle témat. K tomu, aby témata mohla ovlivňovat volbu strany, musí být splněny následující podmínky na straně voličů. Ti musí: (1.) zastávat postoj k danému tématu; (2.) vědět, jaká je vládní politika k danému tématu; (3.) chápat rozdíly mezi postoji jednotlivých stran k danému tématu; a (4.) hlasovat pro stranu, jež je nejbližší na škále pro dané téma [Campbell et al. 1960]. Na základě údajů v České volební studii 2006 můžeme tato kritéria prozkoumat pouze s ohledem na levo-pravou ideologickou orientaci voličů. Vzhledem k tomu, že český stranický systém je založen na levo-pravé soutěži, je možné předpokládat, že většinu témat volební kampaně z roku 2006 lze podřadit tomuto základnímu ideologickému rámci.⁵ Proto by informace s ohledem na levo-pravou škálu mohly být chápány jako reprezentativní k jednotlivým tématům.

První kritérium – zastávání postoje k danému tématu – bylo hodnoceno na základě toho, zda se respondent dokázal zařadit na levo-pravé škále. Druhé kritérium bylo hodnoceno na základě schopnosti respondenta zařadit hlavní strany na téže škále. Třetí kritérium jsme hodnotili na základě schopnosti respondentů určit základní ideové rozdíly mezi stranami, kdy například všechny hlavní strany jsou umístěny napravo od KSČM a nalevo od ODS (tato schopnost zároveň vypovídá o druhém kritériu). Čtvrté kritérium jsme hodnotili jednoduše na základě toho, zda respondent hlasoval pro stranu, jež je na dané škále nejbližší jeho postoji. V případě, že bylo stejně vzdáleno více stran, uvádíme i tuto informaci (viz tabulku 9.1).

Tabulka 9.1. Kritéria pro tematické hlasování při volbách za použití levo-pravé škály (procenta)

Kritérium	1 a 2		2 a 3		4		Levo-pravá škála	
	Procento respondentů, jež				Procento voličů, jež		Průměr	Shoda postojů
Strana/ respondenti	zařadili stranu nebo sebe na škále	správně umístilo stranu napravo od KSČM	správně umístilo stranu nalevo od ODS	hlasovalo pro stranu pro nejbližší stranu	hlasovalo pro jednu z více stran, jež byly stejně vzdáleny			
KSČM	93	–	89	35	6	1,0	0,79	
ČSSD	92	76	88	42	11	2,9	0,61	
KDU-ČSL	89	85	77	60	20	6,1	0,54	
SZ	83	100	70	43	23	6,2	0,60	
ODS	92	100	–	81	8	8,8	0,75	
Respondenti (sebezafazení)	87	–	–	–	–	5,4	0,28	
Průměr	89	90	81	52	14	–	0,60	

Zdroj: Česká volební studie 2006.

Poznámka: Dlouhá pomlčka znamená, že se daný údaj nevztahuje na stranu, případně voliče. Shoda postojů je vypočítána na základě metody van der Eijka [2001]. Hodnota –1 znamená absolutní neshodu mezi respondenty (perfektní bimodalita). Nula znamená uniformní či konstantní distribuci, tedy že neexistuje shoda. Hodnota +1 indikuje absolutní shodu v postojích (perfektní unimodální distribuci).

První sloupec tabulky 9.1 hodnotí první a druhý předpoklad. Celkově téměř 90 % občanů dokáže umístit sebe a všech pět hlavních stran na levo-pravé škále. Druhý a třetí sloupec demonstruje, že – ve vztahu k druhému a třetímu kritériu – čeští občané měli větší problémy při zařazování stran na levo-pravé škále, když jsme ODS považovali za nejpravcovější stranu, než když byla KSČM chápána jako nejlevicovější strana. V tomto smyslu středopravé strany jako KDU-ČSL a SZ působily občanům určité zmatení (například pouze 77 % občanů považuje KDU-ČSL za levicovější než ODS).

Posledním kritériem byla volba strany, jež je umístěna na škále nejbližší postoji voliče. Podle údajů ve čtvrtém sloupci je zřejmé, že přibližně polovina voličů hlasovala pro stranu, jež jim byla nejbližší. Mezi voliči pěti hlavních stran byla v tomto smyslu významná odlišnost, když voliči pravicových stran hlasovali mnohem častěji pro bližší stranu než voliči na levici (KSČM a ČSSD). Nízká míra vztahu mezi

ideologickou blízkostí a volbou strany v případě KSČM může být důsledkem toho, že voliči této strany jsou starší a mají nižší formální vzdělání. Naopak vysoká míra vztahu mezi pozicí voliče a volené strany v případě ODS může být důsledkem toho, že voliči této strany jsou mladší a vzdělanější.

Pátý sloupec tabulky 9.1 naznačuje, že se voliči relativně často umisťovali na levo-pravé škále ve stejné vzdálenosti od více než jedné strany. V takových případech se museli voliči rozhodovat mezi stranami, jež byly stejně vzdáleny na ideologické škále, na základě jiných kritérií jako například podle sympatií k představitelům těchto stran apod. Strany uprostřed ideologického spektra jako KDU-ČSL a SZ měly nejvyšší podíl voličů, jejichž pozice byla stejně vzdálená k jiným stranám.

Předposlední sloupec ukazuje, že existoval rozdíl mezi průměrným sebezařazením voličů (hodnota 5,4) a zařazením dvou hlavních stran. ČSSD byla zařazena o 2,5 bodu více nalevo od průměrné pozice voličů a ODS dokonce o 3,4 bodu více napravo. Z velké vzdálenosti, především v případě ODS, lze usuzovat, že tematické hlasování nebylo nejdůležitějším důvodem volby pro jednu ze dvou hlavních stran (toto téma budeme detailněji analyzovat později). Mnohem obecněji lze říct, že řazení jednotlivých stran na levo-pravé škále je v souladu s expertní konceptualizací ideologického profilu českého stranického systému.⁶

Poslední sloupec vypovídá o míře shody v zařazení jednotlivých stran na levo-pravé škále. Největší konsensus panuje ohledně pozice krajních stran systému: KSČM nalevo a ODS napravo. Pro strany blíže středu je shoda voličů při zařazení obtížnější, neboť neexistuje žádná zřetelná hranice, kam už stranu nelze zařadit (na používané škále nula pro KSČM a deset pro ODS). Naopak relativně nízká míra shody mezi všemi voliči (hodnota 0,28 statistiky shody postojů) reflektuje skutečnost, že čeští voliči se postojově nezařazují pouze do středu, ale i ke krajním pólům. Někteří pozorovatelé voleb do PS v roce 2006 hovořili o tom, že existovala velká míra polarizace mezi voliči, jež byla důsledkem kampaně [viz Šaradín 2006]. Naštěstí Česká volební studie 2006 umožňuje testovat tvrzení, že čeští voliči byli výrazně ideologicky polarizováni.

Tuto tezi lze analyzovat jak pomocí jednoduché levo-pravé škály, tak pomocí jednotlivých tematických škál. Z hlediska levo-pravé šká-

ly neměla situace mezi voliči charakter stavu polarizace na dvě skupiny, kdy jedna by byla nalevo a druhá napravo (to by hodnota statistiky shody postojů musela být menší než nula). V českém případě se spíše jedná o situaci, kdy občané jsou rozmístěni nalevo, ve středu a napravo a kdy jejich největší část je umístěna ve středu škály (více než 20 %) a další přibližně desetiprocentní skupiny jsou zařazeny na bodech po obou stranách středu (body 3, 4, 6, 7 a 8 na škále od nuly do deseti). V případě voličů jednotlivých stran sice docházelo k jejich koncentraci na určitých bodech dané škály, ale i tak o existenci dvou pólů není možné hovořit, neboť voliči obou velkých stran se koncentrovali především v oblastech těsně kolem středu.

Obdobné zjištění lze získat i z analýzy postojových škál, ačkoli je možné, že některé důležité téma nebylo zařazeno do baterie tematických škál. Myslíme si nicméně, že k žádnému takovému opomenutí nedošlo, neboť sada otevřených otázek v úvodu dotazníkového šetření, která zjišťovala, jaká témata byla pro respondenty nejdůležitější z jejich osobního hlediska a z hlediska celé země, nic takového nenačňuje.

Výše uvedená zjištění naznačují, že existuje potenciál pro tematické hlasování, a to nejen z hlediska splnění jeho požadavků, ale i z hlediska postojové odlišnosti voličů jednotlivých stran. Ale hlasovali skutečně voliči podle témat? A případně podle kterých? Tuto otázku můžeme komplexně posoudit na základě údajů v tabulce 9.2, jež ukazuje vztah mezi postoji na tematických škálách a výběrem strany. Pro zjednodušení analyzujeme pouze volební chování voličů dvou hlavních stran ČSSD a ODS. Tyto dvě velké strany byly vybrány ze dvou důvodů: (1.) ODS a ČSSD reprezentují dvě hlavní vládní alternativy pro voliče; a (2.) jejich souhrnná volební podpora dosáhla dvou třetin všech odevzdaných hlasů (67 %). Tabulka 9.2 prezentuje procento voličů obou stran, již hlasovali pro ODS a již zastávali konkrétní pozici na celkem 17 tematických škálách. Vzhledem k tomu, že většina škál má zřetelný levicový a pravicový pól, očekáváme, že v případě, že tito voliči hlasovali podle témat, budou podíly voličů ODS koncentrovány spíše na pravé straně.

Tabulka 9.2. Postoje voličů ODS jako podíl voličů dvou hlavních stran podle postoje na tematických škálách (sloupcová procenta)

Tematická škála (0–10)	Medián v případě		Blíže mediánové pozici ČSSD					Blíže mediánové pozici ODS					(N)	
	ČSSD	ODS	Levice					Pravice						
			0	1	2	3	4	5	6	7	8	9		10
Občanské svobody vs. bezpečnost (N)	5	3	37 (49)	47 (57)	49 (71)	56 (79)	47 (64)	64 (91)	48 (44)	57 (63)	54 (123)	64 (97)	61 (121)	(859)
Vláda bojovala proti korupci (ne/ano) (N)	3	7	28 (43)	13 (64)	20 (91)	29 (75)	35 (62)	45 (110)	70 (69)	73 (83)	85 (91)	90 (86)	93 (76)	(850)
Státní intervence do hospodářství (ano/ne) (N)	4	7	33 (18)	42 (26)	24 (67)	30 (87)	30 (61)	48 (209)	58 (67)	71 (68)	79 (95)	94 (71)	98 (40)	(809)
Bývalí komunisté mohou zastávat funkce (ano/ne) (N)	6	9	54 (28)	13 (24)	31 (42)	31 (35)	24 (37)	31 (85)	55 (60)	43 (76)	66 (116)	72 (173)	75 (169)	(845)
Veřejná podpora zvýšení porodnosti (ano/ne) (N)	3	5	27 (51)	35 (69)	32 (96)	53 (130)	51 (111)	58 (122)	59 (63)	66 (47)	75 (59)	87 (55)	79 (52)	(855)
Progresivní vs. rovné zdanění (N)	2	8	18 (85)	23 (99)	23 (90)	32 (73)	49 (51)	59 (88)	70 (43)	71 (48)	85 (68)	84 (70)	91 (144)	(859)
Regulace nájemného (ano/ne) (N)	4	6	23 (39)	21 (62)	35 (66)	37 (79)	49 (71)	55 (146)	57 (72)	63 (46)	80 (69)	78 (68)	79 (94)	(812)
Privatizace státních podniků (ne/ano) (N)	2	5	24 (117)	32 (90)	37 (114)	40 (72)	53 (73)	62 (122)	84 (50)	88 (76)	92 (62)	83 (30)	87 (23)	(829)
Redukce nezaměstnanosti vs. rozpočtového deficitu (N)	4	7	23 (43)	33 (58)	46 (78)	44 (87)	53 (64)	50 (115)	51 (57)	64 (70)	77 (96)	77 (77)	63 (113)	(858)
Veřejné vs. soukromé financování sociálních služeb (N)	2	5	15 (71)	20 (102)	36 (89)	49 (86)	57 (54)	66 (151)	74 (61)	81 (43)	85 (53)	84 (57)	75 (44)	(811)
Veřejné vs. soukromé zdravotnictví (N)	1	3	32 (219)	33 (144)	51 (139)	63 (89)	69 (48)	86 (84)	84 (43)	90 (51)	79 (33)	90 (10)	88 (8)	(868)
Imigrační politika (volnější/přísnější) (N)	7	7	42 (92)	48 (111)	52 (125)	55 (135)	54 (108)	62 (142)	51 (45)	77 (22)	69 (35)	82 (11)	91 (11)	(837)

Tematická škála (0–10)	Medián v případě		Blíže mediánové pozici ČSSD					Blíže mediánové pozici ODS					(N)	
	ČSSD	ODS	Levice					Pravice						
			0	1	2	3	4	5	6	7	8	9		10
Zakázat potraty (ne/ano) (N)	9	10	58 (436)	52 (122)	54 (110)	49 (45)	41 (32)	56 (43)	43 (7)	25 (12)	78 (9)	63 (16)	70 (10)	(842)
Evropská integrace (více/méně) (N)	5	5	45 (22)	73 (15)	54 (65)	49 (63)	58 (59)	57 (217)	57 (90)	56 (75)	63 (72)	56 (36)	51 (47)	(761)
Nezávislost státu na církvi (ne/ano) (N)	0	0	52 (484)	55 (119)	57 (88)	69 (29)	60 (20)	64 (45)	63 (16)	60 (15)	71 (14)	50 (8)	56 (9)	(847)
Zemědělské dotace (ano/ne) (N)	2	2	38 (8)	57 (14)	73 (11)	75 (20)	54 (28)	66 (95)	62 (65)	60 (88)	55 (192)	52 (132)	44 (190)	(843)
Ochrana životního prostředí vs. růst hospodářství (N)	3	3	57 (7)	22 (9)	63 (24)	56 (34)	51 (51)	55 (186)	53 (97)	57 (103)	59 (150)	54 (92)	54 (99)	(852)

Zdroj: Česká volební studie 2006.

Poznámka: Data nejsou vážena; použití vážených dat vede ke stejným výsledkům. Údaje by měly být interpretovány následujícím způsobem. Na škále občanské svobody vs. bezpečnost byla mediánová pozice voličů ČSSD 5 a voličů ODS 3. Buňka pod hodnotou 0 znamená, že 37 % z celkového počtu voličů ČSSD a ODS, jež se zařadili na hodnotu 0 na této škále, hlasovalo pro ODS.

Data jsou řazena tak, aby odpovídala levo-pravé orientaci, kdy nula znamená levici a deset pravici. Čísla v závorkách udávají celkový počet voličů ČSSD a ODS na dané pozici tematické škály. Od tohoto čísla je odvozeno číslo nad ním, jež udává procento voličů ODS. Šedé buňky označují ty, kde byla většina voličů ODS. Tabulka by měla být interpretována následujícím způsobem. Například na škále progresivní vs. rovné zdanění byla mediánová pozice voličů ODS osm a pro ČSSD dva. Šedé buňky označují, že body od 5 do 10 si vybrali většinově voliči ODS (a byli tedy blíže mediánové pozici ODS), zatímco v mnohem menší míře si voliči ODS vybírali pozice od nuly do čtyř na dané škále. Tam se totiž umísťovali především voliči ČSSD. První buňka řádku „Progresivní vs. rovné zdanění“ s hodnotou 18 znamená, že z celku voličů ČSSD a ODS, jež se umístili na nulu na dané škále, pouze 18 % hlasovalo pro ODS.

Všechny jedenáctibodové škály byly přeorientovány tak, aby hodnoty kolem nuly představovaly levicové postoje nebo alespoň postoje, jež zastávají voliči ČSSD, zatímco hodnoty kolem desítky mají odrá-

žet pravicové postoje nebo postoje voličů ODS. V některých případech (jako například škála zvýšení bezpečnosti vs. ochrana občanských svobod či zákaz potratů) byla levo-pravá orientace škály nejasná. Údaje v tabulce 9.2 naznačují, že v posledních pěti případech se voliči ČSSD a ODS téměř vůbec neliší a tyto škály lze jen obtížně interpretovat ve smyslu levice a pravice.

Každopádně pro deset ze sedmnácti škál platí, že většina (přes 51 %) těch, kdo zaujali pravicové postoje, hlasovala pro ODS, a naopak většina těch, kdo zaujali levicové postoje, hlasovali pro ČSSD. Tento obecný vzorec vztahu postojů a podpory strany je vidět v prvních dvou sloupcích tabulky 9.2, jež prezentuje mediánové hodnoty voličů ČSSD a ODS a ukazuje důležitost levo-pravé postojové dimenze. To se týká především témat jako státní intervence do hospodářství, způsob zdanění či způsob financování sociálních služeb. U výše zmíněných pěti témat, kde není zřejmé členění na levici a pravici, se ukazuje, že rozdíl v mediánových hodnotách voličů ČSSD a ODS buď neexistuje, nebo je minimální.

Celkově lze říci, že údaje dosud prezentované naznačují, že v české veřejnosti existuje potenciál pro tematické hlasování. Tento potenciál byl nicméně omezen na méně než polovinu zkoumaných témat. Je možné namítat, že pro volbu strany je důležitá především nějaká obecná ideologická orientace voličů a nikoli postoje ke specifickým tématům. O tom, jestli je možné některá témata podřadit nějaké obecné postojové dimenzi, se přesvědčíme pomocí faktorové analýzy.

Výsledky prezentované v tabulce 9.3 odhalují dvě latentní postojové dimenze, jež vysvětlují 38 % celkové variability třinácti tematických škál. Hodnoty vysvětlené variability naznačují, že existují latentní postoje, jež strukturují postoje k jednotlivým tématům; výrazná část variability nicméně zůstává nevysvětlena a je tematicky specifická. Tabulka 3 každopádně ukazuje, že první latentní dimenze, jež byla identifikována pomocí devíti tematických škál, odkazuje k levo-pravé postojové dimenzi, zatímco druhou latentní dimenzi, odvozenou ze čtyř škál, lze označit za dimenzi sociální liberalismus-konzervatismus. Zjevná validita interpretace výsledků prezentovaných v tabulce 9.3 je založena na základě předchozích výzkumů [Benoit, Laver 2006: 256; Klingemann et al. 2006: 9–12]. Srovnání celkově vysvětlené variance na základě obou faktorů ukazuje, že levo-pravá orientace je mnohem silnější při strukturaci postojů k uvedeným tématům.

Tabulka 9.3. Hlavní postojové dimenze v české společnosti (výsledky faktorové analýzy)

Tematické škály	Dimenze levice-pravice	Dimenze sociální liberalismus-konzervatismus
Státní intervence do hospodářství	0,70	
Financování sociálních služeb (veřejné vs. soukromé)	0,69	
Způsob zdanění (progresivní vs. rovné)	0,68	
Privatizace státních podniků	-0,68	
Regulace nájemného	0,65	
Bývalí komunisté mohou zastávat funkce	-0,50	
Veřejná podpora pro zvýšení porodnosti	0,49	
Vláda bojovala proti korupci	-0,45	
Redukce nezaměstnanosti vs. rozpočtového deficitu	0,38	
Zákaz potraty		0,73
Nezávislost státu na církvi		0,66
Zemědělské dotace		0,46
Ochrana životního prostředí vs. růst hospodářství		0,39
Vlastní hodnoty (eigenvalues)	3,23	1,45
Procento vysvětlené variability	24,85	11,13
Kumulativní procento vysvětlené variability	24,85	37,98

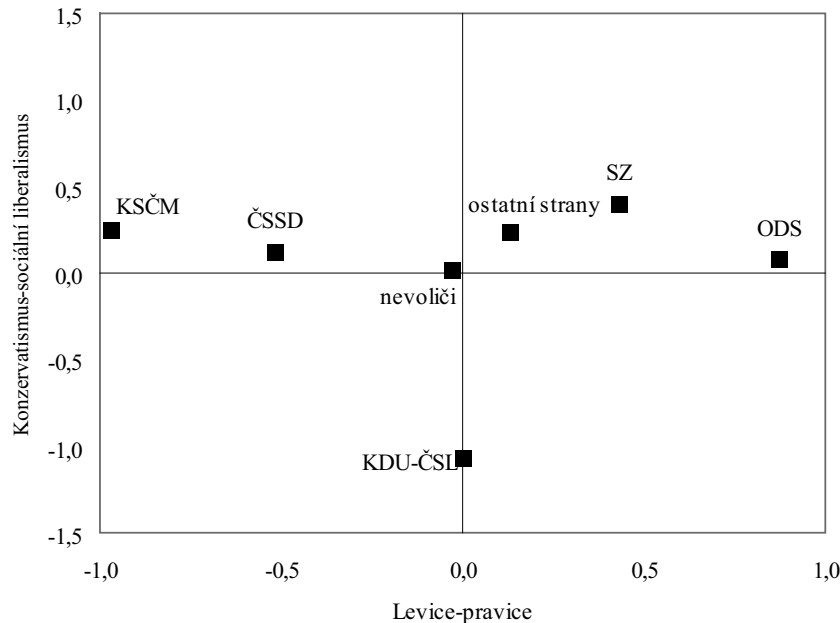
Zdroj: Česká volební studie 2006.

Poznámka: Při použití faktorové analýzy byla použita rotace varimax. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) statistika dosahuje hodnoty 0,82, což indikuje neexistenci významných problémů s malými parciálními korelacemi mezi proměnnými. Další analýza, jež využila rotaci oblamin, odhalila také dva faktory, jež mají korelaci (-0,03), a lze je proto považovat za nezávislé. Čtyři tematické škály byly vyloučeny z analýzy kvůli (1.) komplexnímu sycení obou dimenzí v případě škály o formě vlastnictví zdravotnických zařízení; a (2.) kvůli nízkým hodnotám na obou dimenzích pro škály evropské integrace, kriminality a imigrace.

Tuto analýzu je možné rozšířit ještě dále a sledovat, zda se voliči jednotlivých stran a nevoliči neliší také ohledně těchto dvou ideologických dimenzí [viz Matějů, Vlachová 1998]. Výsledky této analýzy jsou prezentované v grafu 9.3. Při pohledu na levo-pravou dimenzi lze zaregistrovat zřetelný rozdíl mezi zařazením stran na škále na základě hodnocení expertů a podle voličů. Hlavní rozdíl spočívá v případě KDU-ČSL, jež je řazena voliči přímo do středu, zatímco experti ji řadí

více doprava, a SZ, jejíž voliči mají spíše středopravé postoje a jsou blíže ODS než voliči KDU-ČSL.

Graf 9.3. Postoje voličů politických stran ve dvou hlavních hodnotových dimenzích v ČR, 2006

Zdroj: Česká volební studie 2006.

Poznámka: Postoje stran jsou založeny na faktorové analýze za použití rotace varimax (viz poznámku k tabulce 9.3). Hodnoty reprezentují mediánové hodnoty faktorových skóre voličů konkrétních stran a nevoličů.

Tyto rozdíly ve vnímání pozice KDU-ČSL a SZ naznačují, že levo-pravá orientace těchto stran není tak zřejmá jako v případě zbylých tří stran. Zajímavým znakem grafu je relativně neutrální pozice nevoličů na obou dimenzích. Z toho vyplývá možný poznatek o nevoličích, již se nezúčastnili voleb proto, že nemají jasnou ideovou orientaci. Na dimenzi sociální liberalismus-konzervatismus je vidět, že voliči KDU-ČSL jsou mnohem konzervativnější než zbytek voličů i nevoličů. Naopak voliči SZ jsou nejvíce sociálně liberální, následováni voliči KSČM a neparlamentních stran, voliči ČSSD a pak ODS. Základní vzorec stranické soutěže ukazuje, že existuje omezený prostor pro podporu sociálně konzervativních stran.

Základní rozpor mezi českými politickými stranami ve volbách do PS spočíval v levo-pravé orientaci, s výjimkou KDU-ČSL. Ve srovnání s minulými volbami například v USA je role morálních témat ve stranické soutěži v ČR mnohem menší [viz Abramson et al. 2006: 158-9]. Tyto důkazy potvrzují existenci jednodimenzionálního charakteru stranické soutěže v ČR [Miller et al. 1998; Kitschelt et al. 1999; Kostelecký 2000; Krause 2000: 26ff.; Toka, Henjak 2007: 230-5]. Celkově řečeno, důkazy prezentované v této části ukazují důležitou roli levo-pravé ideologické orientace pro hlasování. V další části budeme hodnotit relativní důležitost tematického hlasování na základě blízkosti mezi voliči a stranami na levo-pravé škále s dalšími vysvětleními volby strany.

9.5. Jak důležité bylo tematické hlasování ve volbách do PS v roce 2006?

V předchozích částech jsme demonstrovali, že ačkoli témata nebyla nejdůležitějším znakem volební kampaně před volbami do PS v roce 2006, voliči nicméně podporovali strany, jež reprezentovaly jejich postoje na různých tématech. Cílem této části je prozkoumat, jak důležité bylo tematické hlasování pro volbu strany.⁷ Graf 9.3 zřetelně demonstrovuje, že čeští voliči rozlišují mezi hlavními stranami na základě toho, jak vnímají jejich levo-pravou orientaci. V této části z důvodů jednoduchosti a omezení dat budeme považovat za tematickou škálu jednoduchou levo-pravou škálu. Takovéto zjednodušení může být ospravedlněno na základě výsledků faktorové analýzy, jež byly prezentovány v tabulce 9.3. Ty ukazovaly, že nejdůležitější zdroj společné variability ve třinácti postojových škálách lze označit za latentní levo-pravý postoj.

V následující analýze budeme předpokládat, že sebezaražení voličů na levo-pravé škále a zařazení jednotlivých stran na této škále shrnuje základní charakteristiky tematického hlasování ve volbách do PS v roce 2006. Navíc v souladu s teoriemi tematického hlasování budeme zkoumat, zda má volič vyšší pravděpodobnost volby té strany, která je mu nejbližší na levo-pravé škále. V České volební studii 2006 byl každý respondent požádán, aby na levo-pravé škále umístil nejen sebe, ale i pět hlavních stran. S takovýmito informacemi můžeme mě-

řit tematickou vzdálenost stran a voličů a prozkoumat, nakolik postojová blízkost ke straně zvyšuje pravděpodobnost volby této strany.

Při testování role tematického hlasování na volbu strany vystavíme náš argument na základě charakteristik politických stran spíše než na základě jedinců. Proto budeme volbu strany vysvětlovat na základě toho, jak odlišně voliči vnímali jednotlivé strany. Jednotkou analýzy není jedinec-volič, ale charakteristika volby, jíž měl před sebou každý volič. Cílem je modelovat volbu strany na základě toho, jaká potenciální rozhodnutí byla dostupné každému voliči. Budeme ignorovat specifické charakteristiky respondentů z toho důvodu, aby analýza zůstala zvládnutelná a prezentovatelná.

V České volební studii 2006 voliči nehodnotili politické strany pouze ohledně jejich levo-pravé pozice. Byli požádáni také o to, aby ohodnotili další dvě významné charakteristiky politických stran: obecné sympatie ke straně a k jejímu předsedovi. Tyto dvě charakteristiky stran nám umožňují testovat další hypotézy, a to zda si voliči spíše než na základě témat nevybrali stranu podle sympatie k ní nebo k jejímu předsedovi. Navíc je nutné stále počítat s možností, že někteří voliči mají ke své straně dlouhotrvající vztah identifikace a že tito voliči hlasují pro stranu především z loajality a nikoli proto, že by se před každými volbami rozmysleli, kterou stranu vybrat.

Teoretický a statistický přístup, který v této části používáme, je založen na užitkové teorii volby strany (*utility theory of party choice*). Podle této teorie je pravděpodobnost, že volič bude hlasovat pro konkrétní stranu, funkcí užitku této strany pro voliče při porovnání se všemi ostatními stranami [Alvarez, Nagler 1998; Merrill, Grofman 1999: 85]. Důraz je kladen na porovnání potenciálních voleb různých stran a charakteristik těchto voleb spíše než na rozdíly mezi voliči odlišných stran. Proto budeme analyzovat charakteristiky různých voleb stran, z nichž si mohli čeští voliči vybrat, spíše než postojové a sociodemografické charakteristiky voličů. Nyní tedy budeme porovnávat relativní sílu při vysvětlování výběru strany, a to z hlediska (1.) tematického hlasování; (2.) obecné sympatie ke straně; (3.) obecné sympatie k předsedovi strany; a (4.) úrovně stranické identifikace.⁸

Modely prezentované v tabulce 9.4 zahrnují dichotomickou proměnnou pro každou stranu, jež má zajistit, aby se očekávané pravděpodobnosti pro každou stranu v součtu dostaly na skutečnou úroveň celkové volební podpory dané strany. Koeficienty těchto proměnných

ve všech uváděných modelech obsahují podhodnocení volební podpory ČSSD a ODS a nadhodnocení pro menší strany (KDU-ČSL a SZ). Ve všech modelech tyto stranické konstanty ukazují, že hodnoty proměnných použitých v modelech (například sympatie ke straně, předsedovi apod.) vedou k ne úplně přesným odhadům celkové podpory konkrétních stran.⁹

Zjednodušeně lze říci, že v těch případech, kdy jsou hodnoty stranické proměnné větší než nula, tak substantivní vysvětlující proměnné (například stranická sympatie či stranická identifikace) podhodnocují volební podporu této strany, tedy vysvětlující proměnné mají v případě dané strany větší vliv než regresní koeficient naznačuje. V případech hodnoty stranické proměnné menší než nula je vliv vysvětlující proměnné menší, než naznačuje regresní koeficient. Například nadhodnocení v případě obecné sympatie ke straně dosahuje 82 % u SZ a 54 % u KDU-ČSL (způsob výpočtu těchto odchylek není prezentován). Obdobné rozdíly ve vlivu vysvětlujících proměnných je možné pozorovat v dalších modelech. Výraznou výhodou těchto stranických konstant je, že upozorňují na případy, kdy modely založené na užitkové teorii obsahují specifické stranické efekty.

První model v tabulce 9.4 je model všeobecné sympatie ke straně. Schopnost tohoto modelu vysvětlit volbu strany je dost vysoká, neboť vysvětluje více než čtyři pětiny (81 %) celkové variability ve volbě strany. Tím ukazuje, že voličův užitek z volby strany je silně spojen se sympatií k dané straně.¹⁰ Někdo by mohl docela rozumně argumentovat, že takovýto model je teoreticky tautologický a ze statistického hlediska riskuje problém s endogenitou, kdy faktory, jež slouží k vysvětlení volby strany, jsou spíše produktem než důvodem volebního rozhodnutí). Na obranu naší strategie argumentujeme tím, že máme teoretický zájem ukázat, že užitek z volby strany nemůže být redukován na jednoduchou sympatii, jíž volič ke konkrétní straně má; existují totiž i další důležité faktory rozhodnutí.

Druhým modelem je model obecné sympatie k předsedovi strany, jenž modeluje vliv vnímání stranického předsedy na podporu strany. Tento model vysvětluje téměř tři čtvrtiny (70 %) variability v proměnné volba strany, což dokazuje, že se jednalo o důležitý komponent volebního rozhodování. Vliv sympatie k předsedovi strany opět vede k nadhodnocení podpory pro SZ (o 71 %) a KDU-ČSL (o 29 %) a k podhodnocení volební podpory pro ODS a ČSSD (obě o 76 %).

Tabulka 9.4. Srovnání modelu tématického hlasování s dalšími modely volby strany

Model obecné sympatie ke straně				Model obecné sympatie k předsedovi strany			
	B	SE	p		B	SE	p
ČSSD	0,27	0,14	0,06	ČSSD	0,52	0,13	<0,01
KDU-ČSL	-0,79	0,21	<0,01	KDU-ČSL	-0,34	0,17	0,04
ODS	0,03	0,19	0,90	ODS	0,56	0,15	<0,01
SZ	-1,71	0,21	<0,01	SZ	-1,23	0,17	<0,01
Sympatie strany	11,65	0,90	<0,01	Sympatie předsedy	9,32	0,48	<0,01
N	6520			N	6520		
Wald chi ² (5)	313,08			Wald chi ² (5)	532,30		
Prob > chi ²	<0,001			Prob > chi ²	<0,001		
Pseudo R ²	0,81			Pseudo R ²	0,70		
Log pseudo-likelihood	-398,67			Log pseudo-likelihood	-639,88		
BIC	1403,79			BIC	881,73		
AIC	1369,87			AIC	847,82		
Model stranické identifikace				Model tématického hlasování			
	B	SE	p		B	SE	p
ČSSD	0,84	0,17	<0,01	ČSSD	0,392	0,09	<0,01
KDU-ČSL	-0,29	0,19	0,13	KDU-ČSL	-1,38	0,13	<0,01
ODS	0,84	0,16	<0,01	ODS	0,60	0,12	<0,01
SZ	-0,45	0,19	0,02	SZ	-1,53	0,13	<0,01
Slabá identifikace	3,25	1,10	0,03	Tématická blízkost	-11,06	0,84	<0,01
Čelkem silná identifikace	5,22	0,58	<0,01				
Velmi silná identifikace	5,50	0,31	<0,01				
N	6520			N	6520		
Wald chi ² (7)	495,28			Wald chi ² (5)	794,34		
Prob > chi ²	<0,001			Prob > chi ²	<,001		
Pseudo R ²	0,71			Pseudo R ²	0,41		
Log pseudo-likelihood	-598,65			Log pseudo-likelihood	-1236,26		
BIC	1327,97			BIC	2687,96		
AIC	1280,49			AIC	2654,04		

Kombinovaný model

	B	SE	p
ČSSD	0,15	0,28	0,60
KDU-ČSL	-0,69	0,36	0,05
ODS	0,04	0,30	0,89
SZ	-1,58	0,34	<0,01
Sympatie strany	6,93	0,66	<0,01
Sympatie předsedy	2,53	0,58	<0,01
Tématická blízkost	-3,80	1,24	0,02
Slabá identifikace	2,68	1,14	0,02
Čelkem silná identifikace	4,10	1,09	<0,01
Velmi silná identifikace	3,90	0,85	<0,01
N	6520		
Wald chi ² (10)	242,47		
Prob > chi ²	<0,001		
Pseudo R ²	0,89		
Log pseudo-likelihood	-233,92		
BIC	583,62		
AIC	515,79		

Zdroj: Česká volební studie 2006.

Poznámka: Závislou proměnnou je volba strany v případě těchto respondentů, kteří hlasovali pro jednu z pěti hlavních stran (N = 1304). Aby bylo možné modelovat charakteristiku volby strany, je jednotkou analýzy alternativa volby. Původní datový soubor (jeden případ = jeden respondent) byl tzv. navrstven na základě počtu stran (pět případů = jeden respondent). To vede k 6520 případům. Všechny odhady jsou založeny na analýze využívající podmíněný logitový model [viz Scott-Long 1997; Thomsen 2004]. Ve všech modelech je KSCM považována za srovnávací kategorii.

Třetí model je založen na modelování vlivu identifikace se stranou. Tento model produkuje stejně dobré vysvětlení volby strany jako sympatie k předsedovi strany, neboť statistika Pseudo R² dosahuje obdobných hodnot (70 %). Každý volič v tomto modelu dostal hodnotu na čtyřbodové škále. Na jednom konci škály byli ti voliči, kteří neměli vztah k žádné ze stran, a na druhém konci byli ti voliči, kteří měli velmi silnou identifikaci se stranou. Mezi byli voliči se slabou a silnější identifikací. Všechny koeficienty ohledně stranické identifikace se vztahují ke srovnávací kategorii (bez identifikace). Role a míra stranické identifikace významně variuje mezi voliči jednotlivci-

vých stran. ODS a KSČM mají nejvyšší proporce voličů se silnou identifikací (63 a 67 %), zatímco KDU-ČSL a SZ mají nejvyšší podíl neidentifikovaných voličů. Ze všech hlavních stran má ČSSD nejvyšší podíl respondentů se slabou identifikací (19 %), což způsobuje nestabilitu volební podpory straně a může vést i k výraznějším proměnám podpory (viz například dramatický pokles podpory ČSSD ve volbách v roce 2004).

Koeficienty stranických konstant ukazují, že – ve srovnání s KSČM – míra stranické identifikace vede k podhodnocení podpory v případě ČSSD a ODS a nadhodnocení v případě SZ. To znamená, že velká podpora ČSSD a ODS ve volbách v roce 2006 vycházela z něčeho jiného než ze stranické identifikace jejich voličů. Výsledky modelu stranické identifikace ukazují – nepřekvapivě –, že pravděpodobnost hlasování pro určitou stranu roste s vyšší mírou stranické identifikace. Zajímavé nicméně je, že k nejvyšší změně vlivu stranické identifikace při předpovídání volby strany dochází při přechodu z žádné identifikace na slabou identifikaci a k druhé největší změně při přechodu ze slabé na celkem silnou. To naznačuje, že i zjevně nízké úrovně stranické identifikace jsou důležité pro strukturování volby strany.

Čtvrtým modelem je model tematického hlasování, tedy ten, který nás nejvíce zajímá. Z něj zřetelně vyplývá, že čím blíže je volič straně na levo-pravé škále, tím je pravděpodobnější, že pro ni bude hlasovat.¹¹ Negativní koeficient ($b = -11,06$) ukazuje, že čím menší je vzdálenost mezi voličem a stranou (a tedy čím větší je blízkost straně), tím větší je pravděpodobnost, že volič bude hlasovat pro takovou stranu. Explanační schopnost takového jednoduchého levo-pravého modelu je značně menší než v případě předchozích modelů (o 30–40 procentních bodů nižší vysvětlená variabilita). Tato skutečnost má však jasné opodstatnění v tom, že ostatní modely zahrnují ve vysvětlující proměnné mnohem více než jen tematickou blízkost ke straně. Zahrnutím stranicky specifických dichotomických proměnných opět zjistíme, že levo-pravé tematické hlasování podhodnocuje skutečnou podporu pro ODS (82 %) a ČSSD (48 %) a nadhodnocuje podporu pro SZ (78 %) a KDU-ČSL (75 %). Znamená to, že v případě volby SZ a KDU-ČSL se voliči nerozhodují podle levo-pravé škály, zatímco v případě ODS a ČSSD ano.

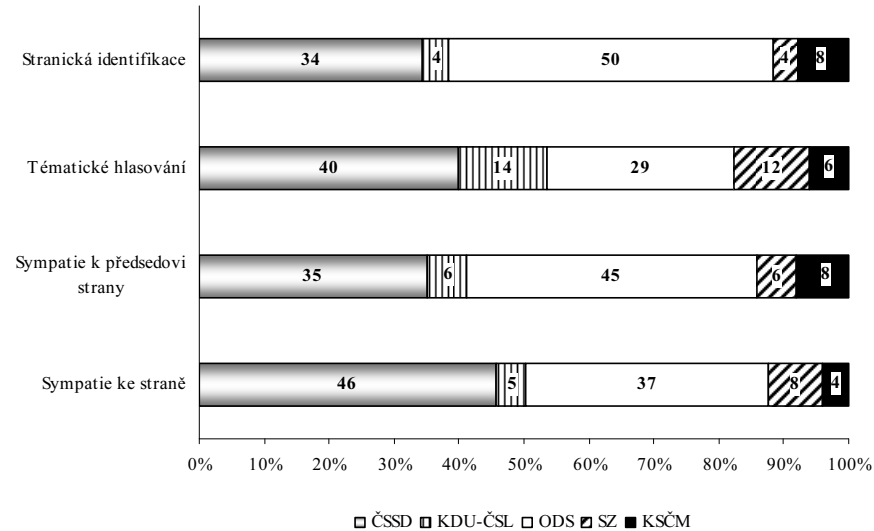
Poté, co jsme stručně prozkoumali jednotlivé modely volby strany, zůstává otázka, jaké vysvětlení je nejlepší a jaká je role tematického

hlasování při volbě strany. Vzhledem k tomu, že nemáme definitivní nástroj pro srovnání různých statistických modelů, použijeme běžně užívanou strategii a využijeme Akaike informační kritérium (Akaike Information Criteria-AIC) a Bayesovské informační kritérium (Bayesian Information Criterion-BIC) k hodnocení relativní schopnosti každého modelu popsat vztahy mezi proměnnými, jež jej tvoří. Tyto dvě statistiky se liší v tom, že BIC penalizuje více než AIC ty modely, jež mají více proměnných a jež používají větší datové soubory. Tyto statistiky prezentujeme pro každý model také v tabulce 9.4. Menší hodnoty AIC a BIC naznačují, že model lépe popisuje data.

Podle statistik AIC a BIC lze modely seřadit od nejlépe vyhovujícího k těm horším: (1.) model obecné sympatie k předsedovi strany; (2.) úrovně stranické identifikace; (3.) model obecné sympatie ke straně; a (4.) model tematického hlasování. Celkově je podle těchto statistik model tematického hlasování nejslabší ze všech testovaných modelů. Tyto výsledky jsou velmi podobné těm, jichž bylo dosaženo při analýze volby strany ve Velké Británii ve volbách v roce 2001, kdy nejsilnějšími faktory pro vysvětlení volby strany byla sympatie stranického předsedy a síla vazby ke straně [Clarke et al. 2004: 105]. Nechceme zde naznačovat, že role tematického hlasování je zanedbatelná či má malý význam, nicméně ve srovnání s rolí lídrů stran či stranické identifikace má model vzdálenosti voliče od strany na levo-pravé škále slabší schopnost vysvětlit variabilitu ve volbě strany.

V grafu 9.4 zobrazujeme předpovězené pravděpodobnosti volby strany pro každý z analyzovaných čtyř modelů, jež byly prezentovány v tabulce 9.4. Pro každý model byly hodnoty vysvětlující proměnné (například stranické sympatie) transformovány na průměrnou hodnotu pro voliče jednotlivých stran a následně byly vypočteny pravděpodobné výsledky. Tyto pravděpodobnosti by měly být interpretovány následujícím způsobem. Na základě tematického hlasování existovala 40% pravděpodobnost hlasování pro ČSSD, 29% pravděpodobnost volby pro ODS atd. Z toho plyne, že kdyby voliči hlasovali pouze na základě levo-pravé blízkosti ke straně, ČSSD by volby vyhrála se 40%. Naopak kdyby voliči hlasovali pouze na základě stranické identifikace, ODS by si zajistila přibližně polovinu všech hlasů. Tento graf poskytuje informaci o tom, jaké stranicky specifické charakteristiky zvyšovaly nebo snižovaly pravděpodobnost volby konkrétní strany.

Graf 9.4. Srovnání různých vysvětlení volby strany (s použitím průměrných hodnot jednotlivých stran k předpovědi pravděpodobnosti jejich volby)

Zdroj: Česká volební studie 2006.

Poznámka: Pravděpodobnosti byly odvozeny ze čtyř modelů, jež byly prezentovány v tabulce 9.4. K jejich interpretaci, viz text.

Považujeme za správné jít ještě o krok dál a vytvořit kombinovaný model volby strany. Na konci tabulky 9.4 prezentujeme model, který zahrnuje sympatii jak ke straně, tak k jejímu předsedovi, stranickou identifikaci a blízkost voliče ke straně na levo-pravé škále. Zahrnutím těchto čtyř vysvětlujících faktorů se nám podařilo zredukovat význam stranických konstant pro dvě hlavní strany. V případě KDU-ČSL a SZ zůstávají stále tyto konstanty relativně vysoké, což může být především proto, že důvody jejich volby jsou odlišné. V případě KDU-ČSL hraje významnou roli vztah k náboženství a v případě SZ to může být postoj k ochraně životního prostředí (faktorová analýza nezařadila postoj k ochraně životního prostředí pod levo-pravou latentní dimenzi postojů). Kombinovaný model ukazuje, že efekt všech čtyř charakteristik stran (sympatie ke straně a k jejímu předsedovi, stranická identifikace a pozice stran na tématech) je při volbě strany důležitý. Největší efekt mají sympatie ke straně a stranická identifikace.

9.6. Závěr

Analýzy v této kapitole měly odhalit, jaké důležité faktory ovlivnily výběr strany ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2006. Zjištění prezentovaná v této kapitole lze shrnout do těchto následujících čtyř bodů. Zaprvé, pro české voliče a politické strany je důležitá levo-pravá orientace. Voliči ve velké míře hlasují v souladu se zastávanými postoji na velkém počtu tematických škál, jak ukázala především srovnávací analýza voličů ČSSD a ODS. Tento vztah mezi volbou a postoji se týká především témat, jež lze vztáhnout k levo-pravé ideologické orientaci a jež tak mohou odrážet třídní pozici občanů. Zadruhé, vliv na volbu strany měly i další faktory jako například sympatie ke straně či jejímu předsedovi nebo stranická sympatie. Vliv těchto faktorů byl dokonce větší než v případě tematického hlasování. Zatřetí, tematické hlasování, jež bylo měřeno pouze pomocí levo-pravé škály, významně ovlivňovalo volbu strany a samo o sobě dokázalo vysvětlit přes 40 % variability ve volbě strany, a to přes určitou hrubost této míry. Začtvrté, tři další vysvětlující faktory volby strany (sympatie ke straně a předsedovi a identifikace se stranou) v sobě mohou obsahovat výrazný levo-pravý aspekt. Jen obtížně si lze představit, že volič sympatizuje se stranou či s ní je identifikován bez toho, aby existovala souvztažnost mezi stranou a voličem ohledně základních témat, jež zahrnuje především levo-pravá škála.

Poznámky

- 1 Text vznikl jako součást řešení projektu *Legitimita politického systému a nerovností*, projekt GA ČR 403/06/1421, 2006–2008.
- 2 Pouze v případě, že voliči nemají žádné preference ohledně veřejných politik, je tento předpoklad nepravdivý.
- 3 Kampaň jednotlivých stran popisuje například Matušková [2006].
- 4 Tyto interpretace jsou založeny na výpočtech shody postojů, jež zde nejsou prezentovány. Tyto statistiky jsou vypočteny na základě procedury vyvinuté van der Eijkem [2001].
- 5 Důkazy, jež předkládáme později v této kapitole, poskytují podporu tomuto předpokladu (viz diskusi tabulky 9.3 a grafu 9.3).
- 6 Na základě údajů z Expertního šetření postojů politických stran 2006 (viz informace pod grafem 9.1), jsou střední hodnoty pro zařazení hlavních stran na le-

- vo-pravé škále (přeškálováno na hodnoty 0–10) následující: KSČM (1), ČSSD (3), KDU-ČSL (7/6) a ODS (8/9). Případné druhé číslo v závorce udává střední hodnotu zařazení, jež bylo provedeno voliči. Neexistují žádné významnější odlišnosti mezi experty a voliči.
- 7 Existuje rozsáhlá literatura, jež se věnuje tematickému hlasování a jež diskutuje množství kontroverzí; o nich nebudeme vůbec referovat v této kapitole [více viz například Lewis, King 2000; Grynaviski, Corrigan 2006]. V této kapitole budeme tematické hlasování analyzovat pouze na základě tzv. vzdálenostního modelu (*proximity model*), kde vzdálenost mezi postojem voliče a strany je měřena jako mocnina dané vzdálenosti.
 - 8 Jedenáctibodové škály, pomocí nichž jsme zjišťovali obecné sympatie ke stranám a k předseďům stran, a pozici na levo-pravé škále jsme transformovali na hodnoty od -5 do +5, aby bylo jednoduché interpretovat regresní koeficienty.
 - 9 Použití a interpretace této konstanty v podmíněných logitových modelech jsou založeny na práci Thomsena [2004]. Tyto konstanty pro jednotlivé strany zajišťují, aby se očekávané pravděpodobnosti pro každou stranu v součtu dostaly na skutečnou úroveň. Takováto procedura vede k tomu, že interpretace modelu je pak mnohem více intuitivní, ačkoli skutečný význam těchto konstant je závislý na modelu (v modelu všeobecné sympatie ke straně může konstanta znamenat všeobecnou popularitu strany mezi všemi voliči).
 - 10 Data byla v těchto modelech vážena podle volebních výsledků. Použití vah má významné důsledky pro efekt stranických dichotomických proměnných, ale má zanedbatelný vliv na odhady u proměnných, jež jsou pro nás teoreticky důležité. Vážení zároveň produkuje konzervativnější odhady vlivu proměnných teoretického zájmu.
 - 11 Při tomto typu analýzy hrozí tzv. efekt projekce, kdy respondenti v dotazníkovém šetření zařazují sebe a stranu, pro niž hlasovali, blízko sebe jako důsledek samotné volby pro danou stranu. Blížkost může být důsledkem volby, nikoli její příčinou [Converse, Markus 1979]. Kvůli tomu, aby byl tento nežádoucí problém endogenity eliminován, je všeobecnou strategií používat pro zařazení strany nikoli pozici, jíž jí přisoudil konkrétní volič, ale celkovou průměrnou hodnotu v celém datovém souboru [Westholm 2001; MacDonald, Rabinowitz, Listhaug 2001; Visser, Bizer, Krosnick 2003]. Tento způsob analýzy využíváme i v této kapitole. Na druhé straně Grynaviski a Corrigan [2006: 397–8] tuto strategii kritizují.

10. Závěr: Co rozhodlo volby do Poslanecké sněmovny v roce 2006 a co jsme se dozvěděli o volebním chování v ČR?

TOMÁŠ LEBEDA, LUKÁŠ LINEK, PAT LYONS, KLÁRA VLACHOVÁ

Do konečné podoby výsledku voleb do Poslanecké sněmovny v roce 2006 zasáhlo množství faktorů. Analýzami dat z České volební studie 2006 a s pomocí teoretické výbavy soudobé politologie a sociologie jsme se pokusili celou řadu těchto faktorů vysvětlit. Uvědomujeme si však, že volební chování je natolik komplexní, že naše vysvětlení nemůže být zcela vyčerpávající. Pro výsledek voleb jsou zásadní dvě rozhodnutí, jež občané činí: (1.) rozhodnutí o tom, zda se voleb zúčastnit, a (2.) rozhodnutí, pro kterou stranu hlasovat. Připomeňme si, proč byla tato dvě rozhodnutí důležitá, jakými faktory byla motivována a co důležitého jsme se dozvěděli o volebním chování českých občanů.

10.1. Volební účast

Volební účast a její vliv na volební zisky stran jsme detailně analyzovali v kapitolách 4 a 5. Sněmovních voleb v roce 2006 se zúčastnily pouze necelé dvě třetiny oprávněných voličů, a proto je nutné zjistit, co zbývající více jak jedné třetině zabránilo k volbám přijít. Naše analýzy ukázaly, že za neúčasti ve volbách se skrývá pocit, že lidé nemají na politický proces žádný vliv. Individuální pocit politické efektivity je nejdůležitější proměnnou, která určovala míru účasti. Neúčast ve volbách je tedy především dobrovolná a vědomé rozhodnutí nejlit volit bývá často dlouhodobé povahy. Zdroje a charakter pocitu odcizení politického procesu by nicméně měly být v budoucnu prozkoumány

podrobněji. Kdyby se totiž jednalo o trvalý postoj, potom by se různé snahy vlády a politiků o zvýšení volební účasti míjely účinkem (viz například úvahy o zavedení elektronického hlasování).

Pocit politické efektivity či neefektivity však není jediný faktor, který nám pomáhá pochopit rozhodování českých voličů ohledně toho, zda jít či nejít volit. U prvovoličů a u voličů přibližně do třiceti let pocity odcizení nepřevládají. Přesto mladí voliči vykazují velmi nízkou míru volební účasti. Ta může být jednoduše výsledkem současného životního postoje a v budoucích volbách se může měnit. Soudobý výzkum volební účasti hovoří o tom, že hlasování ve volbách je naučené chování. Proto také můžeme sledovat pozitivní lineární efekt věku na volební účast, který končí kolem 65 až 70 let věku, kdy začíná volební účast klesat.

A když už jsme u sociodemografických charakteristik, pak musíme připomenout výsledky našich analýz, které ukazují, že nerovnosti ve volební účasti mají silný vztah také se sociální třídou a jinými sociálními charakteristikami voličů. Naše analýzy ukazují, že například vyšší sociální třídy (zejména vyšší a nižší odborníci a samostatní) měly ve sněmovních volbách v roce 2006 vyšší volební účast než třídy nižší a tato nerovnoměrná účast sociálních tříd či jiných sociálních skupin mohla ovlivnit volební výsledky jednotlivých stran. Vyšší volební účast než aktuálních 64,5 % by pomohla ČSSD, SZ a dalším neparlamentním stranám (a částečně i KSČM), spíše neutrální až negativní vliv by měla na podporu KDU-ČSL a ryze negativní vliv na zisky ODS. Naopak nižší volební účast například v rozmezí 30–40 % by výrazně zvýšila zisky ODS a KSČM, částečně i KDU-ČSL, a to vše na úkor ČSSD a SZ.

Zkoumání toho, kterým stranám pomáhá vyšší nebo naopak nižší volební účast, zároveň nepřímě hovoří i o typech voličů jednotlivých stran, jejich vazbě ke straně či dokonce volebním potenciálu jednotlivých stran. Například vztah volební účasti a zisků KSČM je výrazně „zaoblený“. Tedy s rostoucí účastí zisk strany klesá, přičemž tento pokles se zastavuje přibližně při dosažení takové volební účasti, kterou jsme zaznamenali v roce 2006. Od tohoto okamžiku s dalším růstem účasti začíná zisk KSČM naopak stoupat. Jádro voličů KSČM tvoří voliči se silnou stranickou identitou; proto je potenciál strany omezený a s rostoucí účastí klesá. Na druhou stranu mezi oprávněnými voliči, kteří se dlouhodobě voleb neúčastní, má KSČM vysokou pod-

poru. Mezi občany, kteří jsou odcizeni politickému procesu, je KSČM považována za stranu, jež není součástí politického establishmentu, neúčastnila se vlád a není vnímána jako zkorumpovaná.

10.2. Volba strany

Příčinami, proč se voliči rozhodovali pro různé strany, jsme se detailně zabývali v kapitolách 7 až 9, kde jsme zkoumali explanační sílu nejdůležitějších teorií volebního chování v českém prostředí. Nejprve jsme se věnovali vysvětlením, která kladou důraz na roli dlouhodobých faktorů při volebním rozhodování: na sociální třídu a stranickou identifikaci (viz kapitoly 7 a 8). Následně jsme hodnotili roli tematického hlasování, jež předpokládá, že voliči hlasují pro tu stranu, která jim je blízko na základě nějakého tématu ve své programové agendě, které volič považuje za důležité (nebo dokonce na základě celého programu strany). Současně jsme představili i takové modely, které vysvětlují volbu strany na základě obecné sympatie k předsedovi a straně.

Variabilita modelů volebního chování prezentovaných v předchozích kapitolách této monografie naznačuje, že různí voliči, kteří hlasovali pro totožnou stranu, tak činili z rozličných důvodů. Volba strany je určována různými faktory na straně voličů a voliči téže strany nejsou totožní. Proto je užitečné změřit, které faktory jsou důležitější než ostatní. Toho dosáhneme srovnáním standardizovaných verzí jednotlivých modelů volebního chování z předchozích kapitol. Schopnosti modelů vysvětlit volbu strany budou prezentovány z hlediska dvou klíčových vysvětlení:

(1.) Které faktory ovlivnily úspěch ODS, tedy strany, jež získala nejvíce hlasů? Model analyzuje volbu ODS vs. ostatních stran (zde využijeme binární logitové regresní modely; ohledně detailů těchto modelů viz [Long 1997: 97]).

(2.) Které faktory ovlivnily úspěch jednotlivých stran? Tyto modely zohledňují vícestranickou povahu české politiky a analyzují volbu ODS, ČSSD, KSČM a ostatních stran, kdy volba ODS je považována za referenční kategorii (zde využíváme multinomické logitové modely; ohledně detailů těchto modelů viz [Long 1997: 153–4]).

Srovnáváme pouze pět modelů volby strany, které jsme v různé podobě představili v jednotlivých kapitolách knihy. První dva jsou kla-

sickými modely politické sociologie, které očekávají vliv sociálních charakteristik občanů na volbu strany. Nejprve zkoumáme vliv sociální třídy pomocí objektivního indikátoru založeného na povolání a vzdělání.¹ Druhý model využívá zjištění z našich analýz volební účasti, stranické identifikace a tematického hlasování v předchozích kapitolách, jež ukazovaly vliv sociodemografických charakteristik na volební chování (i když tento vliv byl relativně malý). Proto zkoumáme vliv proměnných jako věk, pohlaví, místo bydliště, výše příjmu, rodinný stav, zaměstnanecký status či míra integrace do společnosti jako například návštěva bohoslužeb. Další modely volby strany vycházejí z teorií a výzkumů, jež probíhají v USA a západní Evropě od padesátých let minulého století a jež se zaměřují na důležitost politických spíše než sociálních charakteristik. Hlavní z těchto modelů, jako například tematické hlasování, model stranické identifikace či hlasování na základě sympatičnosti předsedů stran, prezentovali Lukáš Linek a Pat Lyons v předchozích dvou kapitolách.² Představování způsobů vysvětlení v těchto modelech proto není nutné.³

Ke srovnání schopnosti výše představených modelů vysvětlit volbu strany jsme využili souhrnné statistiky shody modelu s daty: statistiku vysvětlené variability (McFadden's R^2),⁴ procento správně zařazených případů, koeficient λ ⁵ a informační kritéria AIC a BIC. Jednotlivé statistiky představíme na příkladu binárního logitového modelu hlasování pro ODS vs. pro ostatní strany na základě sociální třídy (viz první řádek tabulky 10.1). Statistika vysvětlené variability ukazuje, nakolik použitá vysvětlující proměnná (sociální třída) vysvětluje volbu ODS nebo hlasování pro ostatní strany (hodnota této statistiky se pohybuje od nuly do jedné). Procento správně zařazených případů ukazuje, u kolika procent respondentů dokážeme na základě znalosti jejich sociální třídy správně předpovědět, zda hlasovali pro ODS nebo pro jinou stranu. Známe-li sociální třídu respondenta, dokážeme správně zařadit 67 % případů. Koeficient λ ukazuje, nakolik znalost sociální třídy redukuje pravděpodobnost chyby při odhadování závislé proměnné, tedy hlasování pro ODS nebo pro ostatní strany. Dosahuje-li koeficient λ 0,05 jako v případě sociální třídy, pak na základě znalosti sociální třídy respondenta dokážeme správně zařadit pouze o 5 % více případů než ve srovnání s řazením všech případů vždy do nejčetnější kategorie.

S cílem zjistit rozdíly mezi jednotlivými modely ohledně toho, jak se shodují s daty, jsme použili Akaike informační kritérium (Akaike Information Criteria-AIC) a Bayesovské informační kritérium (Bayesian Information Criterion-BIC). Používáme dvě informační statistiky o kvalitě modelů z toho důvodu, že BIC hodnotí hůře modely s větším počtem parametrů. Existují-li mezi jednotlivými modely rozdíly jak ve statistice AIC, tak statistice BIC, jedná se o skutečný rozdíl. Obecně se doporučuje, že rozdíl větší než deset je velmi silným důkazem toho, že model s nižší hodnotou je mnohem lepší než ten druhý. Obecně řečeno: čím je AIC a BIC nižší, tím je model lepší. Proto i modely s vysokou hodnotou statistiky McFadden R^2 mají relativně nízké AIC a BIC statistiky.

Shrnutí jednotlivých modelů prezentuje tabulka 10.1, v níž jsou jednotlivé modely seřazeny podle schopnosti vysvětlit volbu strany od nejhorších k nejlepším. Oba typy vysvětlení – jak binární model hlasování pro ODS vs. ostatní strany či multinomický model hlasování pro jednotlivé strany – řadí modely stejným způsobem. Proto budeme při interpretaci schopnosti modelů vysvětlovat volbu strany využívat pouze první způsob modelování, tedy binární modely volby ODS vs. ostatní strany.

Schopnost modelu sociální třídy vysvětlit variabilitu dat je relativně malá, neboť McFadden R^2 dosahuje pouhých 0,06. Navíc pouze 67 % případů bylo na základě tohoto modelu správně zařazeno. Tento model navíc správně řadí pouze o pět procent více případů než jednoduchý odhad, kdy by všichni respondenti hlasovali pro nejčetnější kategorii (v našem případě jinou stranu než ODS). Údaje v tabulce 10.1 ukazují, že sociální třída je relativně slabým nástrojem pro vysvětlení volebního chování ve sněmovních volbách 2006. Sociodemografický model reprezentuje data také slabě (například McFadden R^2 má hodnoty 0,10). Ačkoli je z kontingenčních tabulek 1.3 a 7.1 (viz kapitoly 1 a 7) zřejmé, že vztah mezi volbou strany a sociální třídou, věkem, vzděláním či religiozitou existuje, při modelování volby strany vidíme, že efekt těchto proměnných samotných není velký. Volbu strany nejlépe predikují tematická vzdálenost voliče a strany, sympatičnost předsedy strany a stranická identifikace. Víme-li například, že se volič identifikuje s ODS, pak dokážeme správně zařadit devět z deseti občanů do skupiny voličů ODS a skupiny ostatních hlasujících. Navíc samotná skutečnost, že se volič identifikuje s ODS, redukuje pravděpo-

dobnost chyby při zařazení závislé proměnné o 75 % ($\lambda = 0,75$) ve srovnání s jejím zařazením vždy do nejčtetnější kategorie (v našem případě hlasování pro ostatní strany).

Srovnání jednotlivých modelů ukazuje, že strukturální vysvětlení založená na sociální třídě či sociodemografických charakteristikách voličů mají samy o sobě relativně malou schopnost vysvětlit volbu strany. Model založený na tematickém hlasování poskytl mnohem silnější vysvětlení, nicméně jako nejlepší prediktory volby strany vycházejí stranická identifikace a hodnocení stranických předsedů. Zjištění

Tabulka 10.1. Shoda jednotlivých modelů volby strany s daty

Modely	Statistika shody modelu s daty				
	AIC	BIC	McFadden's R ²	% správně zařazeno	Lambda (λ)
Hlasování pro ODS vs. pro ostatní strany					
Objektivní sociální třída	1695	1722	0,06	67	0,05
Sociodemografické proměnné	1650	1749	0,10	68	0,09
Tematické hlasování	812	842	0,48	86	0,60
Sympatičnost předsedů stran	747	768	0,59	89	0,68
Stranická identifikace	589	610	0,65	90	0,75
Hlasování pro ČSSD, KSČM a jiné strany nad 5 procent podpory (ODS je referenční kategorie)					
Objektivní sociální třída	3584	3663	0,04	40	0,08
Sociodemografické proměnné	3371	3450	0,09	45	0,16
Tematické hlasování	1836	1928	0,43	68	0,50
Sympatičnost předsedů stran	1746	1809	0,53	76	0,63
Stranická identifikace	1361	1439	0,64	80	0,68

Zdroj: Česká volební studie 2006.

Poznámka: V případě informačních kritérií AIC a BIC menší hodnoty indikují lepší shodu modelu s daty. Naopak McFadden R² představuje údaj o tom, jak model vysvětluje variabilitu závisle proměnné, čím vyšší je jeho hodnota, tím lepší model (vynásobí-li se hodnota McFadden R² stovkou, získáme procentní údaj o vysvětlené variabilitě). Další dvě statistiky jsou obdobou R²; a u obou platí, že čím větší, tím lépe model predikuje závisle proměnnou. První je údaj o procentu správně zařazených případů a druhá je koeficient Lambda (λ), jenž poskytuje informaci o tom, o kolik procent se snížila chyba při zařazení závislé proměnné do jednotlivých kategorií ve srovnání s jejím zařazením vždy do nejčtetnější kategorie.

ohledně vlivu stranické identifikace na volební rozhodnutí jsou důležitá. Ukazují, že se velkým stranám jako ODS a ČSSD podařilo zapustit kořeny do české společnosti, přestože jsou v porovnání s KSČM a KDU-ČSL mnohem mladší a měly na rozdíl od nich horší výchozí pozici pro budování psychologických vazeb u svých voličů. Díky tomu mohou mít tyto strany i stabilní volební podporu. Na druhé straně však stranická identifikace není neměnná: mění se například pod vlivem dlouhodobých změn samotných stran či politické soutěže, ale také pod vlivem krátkodobých efektů, jako je vývoj ekonomiky, výkon vlády, osobnosti lídrů či kandidátů, kampaní či výsledků výzkumů veřejného mínění a volebních preferencí. Volební stabilitu tedy nemůže garantovat.

I když je stranická identifikace jedním z nejlepších prediktorů volby stran, na ostatní vysvětlení nemůžeme rezignovat. Objektivní sociální charakteristiky voličů včetně těch, které vypovídají o tom, do kterých sekundárních sociálních skupin patří (zejména tedy sociální třída či náboženská afiliace), se totiž do značné míry podílejí na utváření stranické identifikace ke straně a přes stranickou identifikaci vedou také k výběru strany ve volbách. Na druhou stranu tento zprostředkovaný vztah nemůže být velký; kdyby byl velký, musel by se projevit již v modelech založených na sociálních charakteristikách voličů. Proto bychom měli výsledky interpretovat tak, že část vysvětlitelné volby strany, jež je založená na stranické identifikaci, může být důsledkem sociální třídy či náboženské orientace voličů; ale tato část nemůže být větší než vysvětlení dosažené za pomoci těchto sociálních charakteristik samotných.

Při popisu proměn volebního chování ve vyspělých západoevropských zemích a v Severní Americe se běžně hovoří o procesu postupného rozvolňování dlouhodobých vazeb mezi voliči a jejich stranami, ať již v podobě slábnutí stranické identifikace nebo v podobě slábnutí třídního hlasování. Tyto procesy souběžně vedou k nárůstu důležitosti odlišných faktorů, které se na volebním rozhodnutí voličů podílejí. Sílí význam osobností stranických lídrů a stále důležitější je způsob prezentace konkrétních programových priorit jednotlivých stran. Úspěch obojího závisí čím dál více na účinných marketingových strategiích, na vytváření image politiků a na atraktivním a efektivním způsobu prezentace osob kandidátů i klíčových bodů stranického programu. Stále častěji se ke slovu dostává negativní a srovnávací

reklama jako prostředek znevěrohodnění politických soupeřů a jejich cílů.

V současné éře marketingových kampaní narůstá význam voličů, kteří se rozhodují v krátkém období před volbami. Voličů, kteří nejsou silně identifikováni s žádnou z etablovaných stran a jejichž rozhodnutí jsou nejnáze ovlivnitelná nástroji moderního politického marketingu. Skupina nerozhodnutých voličů nabývá ještě většího významu za situace, kdy jsou volební výsledky mimořádně těsné tak, jak tomu bylo ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2006. Nerozhodnutý volič může rozhodnout o vítězi voleb, a je proto hlavním cílem marketingových poradců a volebních strategií politických stran. Vítězství ve volbách a možnost obsazení vládních postů tak do značné míry závisí na úspěchu kampaně vedené marketingovými odborníky, na přesvědčivosti, důvěryhodnosti a charismatu lídrů a v neposlední řadě na množství finančních prostředků, které strany mohou na volební kampaň vynaložit.

Pozdní rozhodování voličů je způsobeno především politickou nevyhraněností a absencí stranických sympatií a mírou stranické identifikace k některé ze stran. Častěji jde též o méně politicky aktivní voliče, kteří se méně často zúčastňovali předcházejících voleb do Poslanecké sněmovny i voleb jiného typu. Nerozhodnutí voliči jsou nižšího věku a mají menší zájem o politiku. Jde spíše o neangažované a s politikou méně obeznámené voliče s malým zájmem o témata kampaně. Nerozhodnutí voliči mnohdy odkládají své rozhodnutí jednoduše proto, že nepřikládají aktu voleb a jeho výsledku takovou důležitost, a dá se říci, že se rozhodují nahodileji než ti, kteří mají o své volbě jasno již dlouhou dobu před volbami. Právě proto jsou skupinou voličů, která je nejnáze ovlivnitelná nástroji politického marketingu používanými v dnešních volebních kampaních. Jsou náchylnější k tomu, podlehnout vlivům kampaně, protože nemají dopředu jasně vytvořený politický názor a konečnému volebnímu výsledku nepřikládají takový význam. Nadprůměrně se nerozhodnutí podíleli na ziscích SZ, SNK-ED a ostatních neparlamentních stran. Naopak strany s dlouhodobým pevným voličským jádrem, jakými jsou např. KSČM, KDU-ČSL a ODS, sbírají ve skupině nerozhodnutých voličů menší podíly hlasů, než jsou jejich výsledky mezi všemi, kteří volili. Přesto, zejména u obou největších stran ODS a ČSSD, tvoří hlasy nerozhodnutých voličů nezanedbatelný a v konečném důsledku rozhodující díl jejich volebního zisku.

Nejdůležitější vzorce volebního chování jsme již popsali. Přestože se nám pomocí předcházejících analýz podařilo vysvětlit velký podíl variability volebního chování, je zřejmé, že představené přístupy nemohou postihnout veškeré příčiny a motivy různých volebních rozhodnutí. Při utváření volebního chování hraje svou roli celá řada dalších faktorů, z nichž mnohé ani nelze zachytit výzkumy orientovanými na sociodemografické charakteristiky, hodnoty, postoje, orientace a motivace voličů. Přesto jsme věnovali dvěma z nich pozornost. Jednalo se o jeden z významných institucionálních faktorů formujících volební chování – volební systém a jeho působení a o krátkodobý vliv výzkumů volebních preferencí.

Volební systém je často analyzován jako faktor formující stranický systém. Jeho mechanický účinek má prokazatelný vliv na počet relevantních stran a proporcionalitu jejich zastoupení v parlamentu. Pokud si voliči tyto mechanické vlastnosti dostatečně uvědomují a znají dopady volebního systému na reprezentaci stran, mohou jim přizpůsobit své volební chování. Delší zkušenost s vlastnostmi volebního systému prohlubuje takovéto strategické rozhodování. V České republice to platí zejména o pravidle 5% uzavírací klauzule. Tato klauzule u nás platí již od roku 1990 a její reduktivní účinky na počet parlamentních stran jsou mezi voliči poměrně dobře známé. Voliči jsou stále vnímavější k šancím malých stran na její překročení. Od voleb k volbám můžeme pozorovat neustále menší počet hlasů, který voliči odevzdávají malým stranám, o kterých se domnívají, že nemají šanci uzavírací klauzuli překročit. To se projevuje zejména stále se snižujícím podílem propadlých hlasů.

Uzávěrací klauzule však není jediným faktorem, který dnes v České republice ovlivňuje stranickou reprezentaci a proporcionalitu volebních výsledků. V roce 2006 se poprvé výraznějším způsobem projevil dosud u nás nepříliš známý jev – přirozený práh. Jedná se o procento hlasů, které malá strana musí ve volebním obvodu překonat, aby byla schopna získat jeden mandát. Přirozený práh není procento stanovené volebním zákonem, tak jako uzavírací klauzule, ale je výsledkem působení velikosti volebního obvodu a několika dalších proměnných. Proto je tato důležitá procentní hranice v každém kraji zcela jiná. V České republice hodnoty prahu kolidují přibližně mezi 3% a 16% platných hlasů. Právě to způsobilo výraznou podreprezentaci Strany zelených, které se podařilo přirozený práh překonat pou-

ze v pěti ze čtrnácti volebních krajů a její zastoupení ve Sněmovně bylo poloviční, než na jaké by měla proporční nárok. Obecně tak platí, že přirozené prahy brání kandidátům malých stran s rovnoměrně geograficky rozloženým elektorátem získávat v menších a středně velkých obvodech mandáty. Protože se jedná o jev nový, se kterým dosud voliči neměli žádnou zkušenost, nevede zatím voliče ke strategickému hlasování. Můžeme však předpokládat, že delší zkušenost voličů s tímto prvkem volebního systému může do budoucna jejich rozhodování ovlivňovat. To by mohlo u voličů vyvolat další psychologickou bariéru v neprospektech malých stran.

Výzkumy volebních preferencí poskytují důležité informace veřejnosti i politickým aktérům vstupujícím do volební soutěže. Výzkumy však mají potenciál nejen sociální realitu měřit a odrážet, ale také ji spoluutvářet. Aktuálně zveřejňované výsledky výzkumů preferencí jednotlivých stran mohou průběžně ovlivňovat preference veřejnosti a mohou mít podíl na konečném rozhodnutí voličů. Tento možný efekt výzkumů je třeba vnímat zejména v souvislosti s předchozím zmiňovaným faktorem – volebním systémem. Nejcitlivějším momentem, který se v souvislosti s výzkumy preferencí u nás objevuje, je predikce šancí malých stran překročit 5% uzavírací klauzuli. Psychologický efekt uzavírací klauzule vede řadu voličů k opatrnosti. V případě menších stran, jejichž zisky oscilují kolem této hranice, mohou být výsledky výzkumů pro řadu voličů důležitým vodítkem. Pokud avizují, že má strana šanci se do Sněmovny dostat, mohou být impulsem pro ty, kteří dosud o straně pouze uvažovali, aby jí dali hlas bez větších obav, že propadne. V případě nepříznivé prognózy může výsledek výzkumu naopak řadu voličů od záměru volit danou stranu odradit.

Důležité proto je, aby výzkumy probíhaly co nejkorektněji a to od samotného sběru dat až po jejich prezentování v médiích. Ve srovnání s rokem 2002 byly před sněmovními volbami v roce 2006 výzkumy volebních preferencí prováděny mnohem korektněji. Agentury se nepouštěly do metodologických experimentů, které by věrohodnost výsledků diskvalifikovaly po metodologické stránce. Určité problémy na straně výzkumníků však přesto existovaly. Některé agentury používaly nevhodnou podobu zveřejnění tzv. stranických preferencí, která neodpovídala dohodnutým standardům a bránila jejich srozumitelné interpretaci. Skutečně závažné problémy se však opakovaně vyskytly na

straně médií. Podobně jako před předcházejícími volbami byly výzkumy v některých případech prezentovány nesprávným a nekorektním způsobem. Nejzávažnějšími případy byly opakované zprávy o pádu KDU-ČSL pod 5% hranici volitelnosti, které se nezakládaly na pravdě. Některá média dezinterpretovala výzkumy stranických preferencí a pracovala s nimi, jako by se jednalo o volební prognózu. Křesťanští demokraté se v tomto případě mohli právem cítit poškozeni. Otázkou, na kterou akademická studie těžko nalezne odpověď, je, zda provinivší se média pouze profesionálně pochybila, nebo zda se z jejich strany jednalo o záměr. Nezbyvá než věřit, že se práce výzkumných agentur i médií bude dále profesionalizovat a jen zlepšovat.

10.3. Shrnutí

V této monografii jsme se snažili ukázat, že volební chování a rozhodování je velmi komplexní proces, který je z analytických důvodů nutné dekomponovat na méně komplexní části, aby jej bylo možné co nejlépe vysvětlit. Skutečnost, že ve volbách do Poslanecké sněmovny v roce 2006 voliči hlasovali pro ODS, ČSSD, KSČM, KDU-ČSL, SZ či jiné strany, nelze redukovat na volbu programu konkrétní strany. Ukázali jsme, že volební rozhodnutí bylo determinováno: (1.) sociální třídou a statusem; (2.) identifikací voliče se stranou; (3.) sympatičností stranických předsedů; (4.) ideologickou vzdáleností mezi voličem a stranou, tj. blízkostí voliče a strany na levo-pravé ideologické škále či ohledně různých témat; (5.) strategickým hlasováním; (6.) meziosobními vlivy založenými na rodinných vztazích. Neprezentovali jsme další analýzy, které ukazují nezávislý vliv: (7.) vývoje hospodářství; (8.) toho, kterou stranu voliči považují za nejschopnější řešit důležité problémy země; či (9.) preferencí konkrétního složení vlády.

Výzkum Česká volební studie 2006, na němž je tato kniha založena, výrazně rozšířil naše porozumění tomu, co určuje volební úct a volbu strany. Každý přístup k vysvětlení volebního chování, který jsme v této monografii zvolili, přispívá k našemu pochopení, proč voliči podporují právě tu stranu, pro kterou se rozhodli, a ne jinou. Samo volební chování navíc není procesem statickým, ale dynamickým. Jediné takto dosud široce realizované a komplexní povolební šetření mnohé vypovědělo, ale zároveň vybízí k pokračování výzkumu při

příštích sněmovních volbách. Budoucí Česká volební studie by měla mít schopnost zachytit proměnu politických preferencí v čase, a to nejlépe s použitím panelové studie, kdy budou stejní voliči dotazováni v několika různých časových okamžicích před volbami a následně těsně po volbách. Takovýto metodologický přístup by nám napříště umožnil řadu dalších a detailnějších analýz, včetně podrobného zkoumání vlivu volební kampaně. Právě zachycení dynamiky vztahů popsaných v této knize by nám na příště dovolilo ještě detailnější vykreslení volební reality než jediný výzkum statický v čase. Taková ideální představa budoucí podoby volebního výzkumu však nemůže snížit význam a důležitost první České volební studie realizované v roce 2006. Vedle hlubšího porozumění volebnímu chování tato studie zároveň rozšiřuje naše znalosti o stavu reprezentativní demokracie v České republice a poskytuje pevné základy pro další výzkum.

Poznámky

- 1 Využití subjektivních indikátorů sociální třídy vede skoro k totožným závěrům.
- 2 Modely prezentované v kapitole o tematickém hlasování Lukáše Linka a Pata Lyonse se liší od těch, jejichž souhrnné statistiky jsou prezentovány v tomto závěru. Důvodem je, že v předchozí kapitole využívali autoři tzv. navrstvený datový soubor a používali podmíněné logitové modely. V závěru jsou z důvodů srovnatelnosti využívány pouze binární a multinomické logitové modely.
- 3 V tomto shrnutí budeme ignorovat ta vysvětlení, jež jsme detailněji nepopsali v předchozích kapitolách, tedy například hlasování na základě preferencí vládních alternativ, ekonomické hlasování, hlasování na základě schopnosti stran řešit problémy apod. Vliv rodiny, na nějž jsme v minulých kapitolách upozornili jako na velmi důležitý faktor ohledně volební účasti a volby strany, je podřazen pod sociodemografická vysvětlení a vysvětlení založená na stranické identifikaci.
- 4 Používaný index determinace (McFadden's R) umožňuje přímé srovnávání binomických a multinomických logitových modelů.
- 5 Koeficient Lambda (λ), nebo též „upravené R^2 “, je podíl správně zařazených případů, o něž je odhad lepší než ten, který je dosažen jednoduchým výběrem nejčetnější kategorie [Freese, Long 2006: 111–2].

Literatura

- Abramson, P. R., J. H. Aldrich, D. W. Rohde. 2006. *Change and Continuity in the 2004 Elections*. Washington DC: Congressional Quarterly.
- Adams, J. F., S. Merrill III, B. Grofman. 2005. *A Unified Theory of Party Competition: A Cross-national Analysis Integrating Spatial and Behavioral Factors*. New York: Cambridge University Press.
- Achen, C. H. 2002. „Parental Socialization and Rational Party Identification.“ *Political Behavior* 24: 151–170.
- Achterberg, P., D. Houtman. 2006. „Why Do So Many People Vote „Unnaturally“?“ *European Journal of Political Research* 45: 75–92.
- Alford, R. 1963. *Party and Society: The Anglo-American Democracies*. Westport: Greenwood Press.
- Alford, R. 1967. „Class Voting in Anglo-American Political System.“ Pp. 67–94 in S. M. Lipset, S. Rokan (eds.). *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspective*. New York: Free Press.
- Ansolabehere, S., S. Iyengar. 1995. *Going Negative: How Political Advertisements Shrink and Polarise the Electorate*. New York: Free Press.
- Arceneaux, K. 2005. „Do Campaigns Help Voters Learn? A Cross-National Analysis.“ *British Journal of Political Science* 36 (1): 159–173.
- Bannon, D. 2005. „Electoral Participation and Non-Voter Segmentation.“ Pp. 109–128 in W. W. Wymer, J. Lees-Marshment (eds.). *Current Issues in Political Marketing*. Binghamton: Best Business Books.
- Bartels, L. M. 1993. „Messages Received: The Political Impact of Media Exposure.“ *American Political Science Review* 87 (2): 267–285.
- Bartle, J. 2001. „Assessing Communications and Campaign Effects on Voters.“ Pp. 145–162 in J. Bartle, D. Griffiths (eds.). *Political Communications Transformed. From Morrison to Mandelson*. London: Palgrave.
- Bean, C., A. Mughan. 1989. „Leadership Effects in Parliamentary Elections in Australia and Britain.“ *American Political Science Review* 83 (4): 1165–79.
- Belli, R. F., M. W. Traugott, M. Young, K. McGonagle. 1999. „Reducing Vote Overreporting in Surveys: Social Desirability, Memory Failure, and Source Monitoring.“ *Public Opinion Quarterly* 63 (1): 90–108.
- Benoit, K. 1998. „Forecasting Parliamentary Outcomes in Multiparty Elections: Hungary 1998.“ Paper prepared for *Annual Meeting of the American Political Science Association*. Boston, September 3–6.
- Berry, B. J. L., Y. Chen. 1999. „Measurement of Campaign Efficiency using Data Envelopment Analysis.“ *Electoral Studies* 18 (3): 379–395.

- Blais, A. 2000. *To Vote or Not to Vote? The Merits and Limits of Rational Choice Theory*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Blais, A., R. K. Carty. 1987. „The Impact of Electoral Formulae on the Creation of Majority Governments.“ *Electoral Studies* 6 (2): 209–218.
- Blais, A. 2006. „What Affects Turnout?“ *Annual Review of Political Science* 9: 111–125.
- Blondel, J., P. Svensson, R. Sinnott. 1998. *People and Parliament in the European Union: Democracy, Participation and Legitimacy*. Oxford: Oxford University Press.
- Bohrer, R. E., A. Pacek, B. Radcliff. 2000. „Electoral Participation, Ideology, and Party Politics in Post-Communist Europe.“ *Journal of Politics* 62 (4): 1161–1172.
- Brader, T., J. Tucker. 2001. „The Emergence of Mass Partisanship in Russia, 1993–1996.“ *American Journal of Political Science* 45 (1): 69–83.
- Brader, T., J. Tucker. 2002. „Pathways to Partisanship in New Democracies: Evidence from Russia.“ [online]. Nepublikovaný rukopis. Dostupné z: <<http://homepages.nyu.edu/~jat7/Pathways2002.pdf>>.
- Bradová, E. 2007. „Marketization of Electioneering in the Visegrad Countries: A Comparative Study of the Role of Political Marketing.“ Pp. 105–30 in P. Šaradín, E. Bradová (eds.). *Visegrad Votes: Parliamentary Elections 2005–2006*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Bradová, E., P. Šaradín. 2006a. „Profesionalizace volebních kampaní a politický marketing.“ *Acta Universitatis Palackiana Olomouensis, Politologica* 5: 37–52.
- Bradová, E., P. Šaradín. 2006b. „Volební kampaně v ČR a volby 2006: Amerikanizace kampaní?“ Pp. 228–250 in B. Dančák, V. Hloušek (eds.). *Parlamentní volby a česká politika*. Brno: Mezinárodní politologický ústav.
- Brady, H. E., R. Johnston. (eds.). 2006. *Capturing Campaign Effects*. Michigan: Michigan University Press.
- Brettschneider, F. 1997. „The Press and the Polls in Germany, 1980 – 1994 Poll Coverage as an Essential Part of Election Campaign Reporting.“ *International Journal of Public Opinion Research* 9: 248–265.
- Brians, C. L., M. P. Wattenberg. 1996. „Campaign Issue Knowledge and Salience: Comparing Reception from TV Commercials, TV News, and Newspapers.“ *American Journal of Political Science* 40 (1): 172–193.
- Van der Brug, W., C. van der Eijk, M. N. Franclin. 2007. *The Economy and the Vote: Economic Conditions and Elections in Fifteen Countries*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brunell, T. L., J. DiNardo. 2004. „A Propensity Score Reweighting Approach to Estimating the Partisan Effects of Full Turnout in American Presidential Elections.“ *Political Analysis* 12 (1): 28–45.
- Butler, D., D. Stokes. 1969. *Political Change in Britain: Forces Shaping Electoral Choice*. London: Macmillan.
- Butler, D., D. Stokes. 1974. *Political Change in Britain*. London: Macmillan.
- Campbell, A., P. E. Converse, W. E. Miller, D. Stokes. 1960. *The American Voter*. New York: Wiley.
- Cantril, A. H. 1991. *The Opinion Connection: Polling, Politics and the Press*. Washington: Congressional Quarterly Inc.
- Citrin, J., E. Schickler, J. Sides. 2003. „What if Everyone Voted? Simulating the Impact of Increased Turnout in Senate Elections.“ *American Journal of Political Science* 47 (1): 75–90.
- Clark, T. N., S. M. Lipset, M. Rempel. 1993. „The Declining Significance of Social Class.“ *International Sociology* 8: 293–316.
- Clarke, H. D., D. Sanders, M. C. Stewart, P. Whiteley. 2004. *Political Choice in Britain*. Oxford: Oxford University Press.
- Clarke, H. D., M. C. Stewart. 1992. „Partisan Change in Britain, 1974–83.“ Pp. 148–154 in D. Denver, G. Hands (eds.). *Controversies in British Electoral Behaviour*. Brighton: Harvester Wheatsheaf.
- Converse, P. E. 1969. „Of time and Partisan Stability.“ *Comparative Political Studies* 2: 139–71.
- Converse, P. E. 1966. „The Concept of a Normal Vote.“ Pp. 9–39 in A. Campbell, P. E. Converse, W. E. Miller, D. E. Stokes. (eds.). *Elections and the Political Order*. New York: John Wiley & Sons.
- Cox, G. W. 1986. „The Development of a Party-Orientated Electorate in England, 1832–1918.“ *British Journal of Political Science* XVI: 187–216.
- Cox, G. W. 1997. *Making Votes Count. Strategic Coordination in the World's Electoral Systems*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crespi, I. 1989. *Public Opinion, Polls, and Democracy*. Boulder, San Francisco, London: Westview Press.
- Crewe, I. 1976. „Party Identification Theory and Political Change in Britain.“ Pp. 33–61 in I. Budge, I. Dreese, D. Farlie (eds.). *Party Identification and Beyond: Representations of Voting and Party Competition*. London: Wiley.
- Crewe, I. 1992. „Partisan de-alignment ten years on.“ Pp. 141–146 in D. Denver, G. Hands (eds.). *Controversies in British Electoral Behaviour*. Brighton: Harvester Wheatsheaf.
- ČTK. 2006. *Průzkum pro ČSSD: Sociální demokraté dotahují ODS*. Zpráva České tiskové kanceláře, 26. 5. 2006.
- Dahl, R. A. 1989. *Democracy and its Critics*. New Haven. CT: Yale University Press.
- Dalton, R. J. 2004. *Democratic Challenges, Democratic Choices: The Erosion of Political Support in Advance Industrial Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Dalton, R. J., I. McAllister, M. P. Wattenberg. 2000. „The Consequences of Partisan Dealignment.“ Pp. 37–63 in R. J. Dalton, M. P. Wattenberg (eds.). *Parties Without Partisans: Political Change in Advanced Industrial Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Dalton, R. J., S. Weldon. 2007. „Partisanship and Party System Institutionalisation.“ *Party Politics* 13 (2): 179–96.
- DeNardo, J. 1986. „Does Heavy Turnout Help Democrats in Presidential Elections?“ *American Political Science Review* 80 (4): 1298–1304.

- DeNardo, James. 1980. „Turnout and the Vote: The Joke's on the Democrats.“ *American Political Science Review* 74 (2): 406–420.
- Denemark, D. 2002. „Television Effects and Voter Decision Making in Australia: A Re-examination of the Converse Model.“ *British Journal of Political Science* 32 (4): 663–690.
- Dolejší, V., J. Šídlo. 2005. „ODS je arogantní, řekla straně část voličů.“ *Mladá fronta Dnes*, 29. května: A1.
- Downs, A. 1957. *An Economic Theory of Democracy*. New York: Harper and Row.
- Dunleavy, P., C. Husbands. 1985. *British Democracy at the Crossroads*. London: Allen and Unwin.
- Duverger, M. 1964. *Political Parties*. Third edition. London: Cambridge University Press.
- Edwards III, G. C., M. C. Wattenberg, R. L. Lineberry. 1999. *Government in America: People, Politics and Policy*. Eight edition. New York: Addison Wesley Longman, Inc.
- Eijk, C. van der, M. N. Franklin. 1996. *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of Union*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Electoral Studies. 2000. *Economics and Elections* 23 (special edition).
- Erikson, R., J. H. Golthorpe, J. Portocarerro. 1979. „Intergenerational Class Mobility in Three Western European Societies: England, France and Sweden.“ *British Journal of Sociology* 30: 415–441.
- Erikson, R., J. H. Golthorpe. 1992. *The Constant Flux: A Study of Class Mobility in Industrial Societies*. Oxford: Clarendon Press.
- Erikson, R., R. B. MacKuen, J. A. Stimson. 2002. *The Macro Polity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ESOMAR and WAPOR. 2005. *ESOMAR/WAPOR Guide to Opinion Polls including the ESOMAR International Code of Practice for the Publication of Public Opinion Poll Results*. [online]. Amsterdam: ESOMAR [cit. 6. 4. 2007]. Dostupné z: <http://194.38.169.84/uploads/pdf/codesandguidelines_polling_v5.pdf>.
- Evans, G. 2000. „The Continued Significance of Class Voting.“ *Annual Review of Political Science* 3: 401–17.
- Fiala, P. 1999. „Vliv volebního mechanismu na politický systém.“ Pp. 7–21 in M. Klíma (ed.). *Možnosti úpravy či reformy volebního systému v ČR*. Praha: VŠE.
- Fiala, P. 2004. „Kritická interpretace ‚zákonů‘ o vlivu volebních systémů na stranické systémy.“ Pp. 51–65 in M. Novák, T. Lebeda et al. (eds.). *Volební a stranické systémy, ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá Voda: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
- Fiala, P. et al. 1999. *Komunismus v České republice. Vývojové, systémové a ideové aspekty působení KSČM a dalších komunistických organizací v české politice*. Brno: MPÚ MU.
- Fiala, P., M. Mareš, P. Pšeja. 1999. „The Development of Political Parties and the Party System.“ Pp. 273–294 in J. Večerník, P. Matějů (eds.). *Ten Years of Rebuilding Capitalism: Czech Society After 1989*. Prague: Academia.
- Filip, J. 1992. *Základní otázky volebního práva v ČSFR*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Právnická fakulta.
- Filip, J. 1999. „Volební inženýrství v letech 1990 až 1992. Studie konkrétního případu.“ Pp. 79–94 in M. Klíma (ed.). *Možnosti úpravy či reformy volebního systému v ČR*. Praha: VŠE.
- Filip, J. 2004. „Volební inženýrství v ČSFR a ČR v letech 1990 až 1992.“ Pp. 197–230 in M. Novák, T. Lebeda et al. (eds.). *Volební a stranické systémy, ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá Voda: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
- Finkel, S. E. 1993. „Reexamining the ‚Minimal Effects‘ Model in Recent Presidential Campaigns.“ *Journal of Politics* 55 (1): 21.
- Finkel, S. E., P. R. Schrott. 1995. „Campaign Effects on Voter Choice in the German Election of 1990.“ *British Journal of Political Science* XXV: 349–77.
- Fiorina, M. 1981. *Retrospective Voting in American National Elections*. New Haven, CN: Yale University Press.
- Fiorina, M. 2002. „Parties and Partisanship: A 40-year Retrospective.“ *Political Behavior* 24 (2): 93–115.
- Fournier, P., R. Nadeau, A. Blais, E. Gidengil, N. Nevitte. 2004. „Time-of-voting Decision and Susceptibility to Campaign Effects.“ *Electoral Studies* 23 (4): 661–681.
- Franklin, M. N. 1996. „Electoral Participation.“ Pp. 214–33 in L. Leduc, R. Niemi, P. Norris (eds.). *Comparing Democracies: Elections and Voting in Comparative Perspective*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Franklin, M. N. 2004. *Voter Turnout and the Dynamics of Electoral Competition in Established Democracies since 1945*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Garry J. 2007. „Making ‚Party Identification‘ More Versatile: Operationalising the Concept for a Multiparty Setting.“ *Electoral Studies* 26: 346–58.
- Gawiser, S. R., E. G. Witt. 2004. „20 otázek, jež by si měl novinář položit, než začne psát o výsledcích výzkumu veřejného mínění.“ Pp. 233–244 in J. Krejčí (ed.). *Kvalita výzkumů volebních preferencí*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Geer, J., R. R. Lau. 2005. „Filling in the Blanks: A New Method for Estimating Campaign Effects.“ *British Journal of Political Science* 36 (2): 269–290.
- Gelman, A., G. King. 1993. „Why Are American Presidential Election Polls so Variable when Votes are so Predictable?“ *British Journal of Political Science* 23 (3): 409–451.
- Gidengil, E., A. Blais, N. Nevitte, R. Nadeau. 2002. „Priming and Campaign Context: Evidence from Recent Canadian Elections.“ Pp. 76–91 in R. Schmitt-Beck, D. Farrell (eds.). *Do Political Campaigns Matter? Campaign Effects in Elections and Referendums*. London: Routledge.
- Golthorpe, J., D. Lockwood, F. Bechhofer, J. Platt. 1969. *The Affluent Worker in Class Structure*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Goodman, L. 1953. „Ecological Regressions and the Behaviour of Individuals.“ *American Sociological Review* 18 (6): 663–6.
- Gopoian, D. J., S. Hadjiharalambous. 1994. „Late Deciding Voters in Presidential Elections.“ *Political Behaviour* 16 (1): 55–78.
- Granberg, D., S. Holmberg. 1999. „Self-Reported Turnout and Voter Validation.“ *American Journal of Political Science* 35 (2): 448–59.
- Green, D., B. Palmquist, E. Schickler. 1989. „Macropartisanship: A Replication and Critique.“ *American Political Science Review* 92 (4): 883–9.
- Grofman, B., G. Owen, C. Collet. 1999. „Rethinking the Partisan Effects of Higher Turnout: So What’s the Question?“ *Public Choice* 99 (3–4): 357–376.
- Grzymała-Busse, A. M. 2002. *Redeeming the Communist Past*. Cambridge, New York City: Cambridge University Press.
- Hanley, S. 2004. „A Nation of Sceptics? The Czech EU Accession Referendum of 13–14 June 2003.“ *West European Politics* 27 (4): 691–715.
- Hechter, M. 2004. „From Class to Culture.“ *The American Journal of Sociology* 110 (2): 400–445.
- Held, D. 1996. *Models of Democracy*. Second edition. Cambridge: Polity Press.
- Henderson, K. 2003. „Developments in the Applicant States.“ *Journal of Common Market Studies Annual Review* 41: 157–172.
- Henn, M. 1998. *Opinion Polls and Volatile Electorates. Problems and Issues in Polling European Societies*. Aldershot, Brookfield USA, Singapore, Sydney: Ashgate.
- Highton, B., R. E. Wolfinger. 2001. „The Political Implications of Higher Turnout.“ *British Journal of Political Science* 31 (1): 179–192.
- Holbrook, T. M. 1996. *Do Campaigns Matter?* Thousand Oaks, CA: Sage.
- Huber, J., G. Kernell, E. Leoni. 2005. „Institutional Context and Party Attachments in Established Democracies.“ *Political Analysis* 13: 365–86.
- Hudson, J. 1995. „Preferences, Loyalty and Party Choice.“ *Public Choice* 83: 325–40.
- ICC/ESOMAR. 2005. *ESOMAR World Research Codes and Guidelines. ICC/ESOMAR International Code of Marketing and Social Research Practice*. [online]. Amsterdam: ESOMAR. [cit. 6. 4. 2007]. Dostupné z: <http://www.esomar.org/uploads/pdf/ps_cg_iccode.pdf>.
- Inglehart, R., W. E. Baker. 2000. „Modernization, Cultural Change, and the Persistence of Traditional Values.“ *American Sociological Review* 65 (1): 19–51.
- Iyengar, S., A. F. Simon. 2000. „New Perspective and Evidence on Political Communication and Campaign Effects.“ *Annual Review of Psychology* 51 (1): 149–169.
- Jackman, R. W., R. A. Miller. 1995. „Voter Turnout in the Industrial Democracies during the 1980’s.“ *Comparative Political Studies* 27 (4): 467–92.
- Jehlička, P., L. Sýkora. 1991. „Stabilita regionální podpory tradičních politických stran v Českých zemích (1920–1990).“ *Sborník České geografické společnosti* 96 (2): 81–95.
- Kaase, M. (ed.) 1999. *Qualitätskriterien der Umfrageforschung – Quality Criteria for Survey Research. Denkschrift Memorandum*. Berlin: Akademie Verlag GmbH.
- Kalvas, F. 2004. „Výsledky předvolebních průzkumů v českých denících.“ Pp. 167–184 in J. Krejčí (ed.). *Kvalita výzkumů volebních preferencí*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Kalvas, F. 2006. „Agenda-setting. Případová studie.“ Pp. 91–104 in D. Kunštát (ed.). *České veřejné mínění: výzkum a teoretické souvislosti*. Praha: SOÚ AV ČR.
- King, G. 1996. „Why context should not count.“ *Political Geography* 15 (2): 159–64.
- King, G. 1997. *A Solution to the Ecological Inference Problem: Reconstructing Individual Behaviour from Aggregate Data*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- King, G., J. Honaker, A. Joseph, K. Scheve. 2001. „Analyzing Incomplete Political Science Data: An Alternative Algorithm for Multiple Imputation.“ *American Political Science Review* 95 (1): 49–69.
- Kitschelt, H., Z. Mansfeldová, R. Markowski, G. Tóka. 1999. *Post-Communist Party Systems: Competition, Representation, and Inter-party Competition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Klíma, M. 1998. *Volby a politické strany v moderních demokraciích*. Praha: Radix.
- Klíma, M. 2001. *Kvalita demokracie v České republice a volební inženýrství*. Praha: Marshall, Radix.
- Klokočka, V. 1991. *Politická reprezentace a volby v demokratických systémech*. Praha: Aleko.
- Knutsen, O. 2001. „Social Class, Sector Employment, and Gender as Party Cleavages in the Scandinavian Countries: A Comparative Longitudinal Study, 1970–95.“ *Scandinavian Political Studies* 24 (4): 311–350.
- Kostadinova, T. 2003. „Voter Turnout Dynamics in Post-communist Europe.“ *European Journal of Political Research* 4 (6): 741–59.
- Kostecký, T. 1996. „The Results of the 1990 Parliamentary Elections in Regional Perspective.“ Pp. 136–49 in Ivan Gabal (ed.). *The 1990 Election to the Czechoslovakian Federal Assembly*. Berlin: Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung (WZB).
- Kostecký, T. 2001. *Vzestup nebo pád politického regionalismu? Změny na politické mapě v letech 1992 až 1998 – srovnání České a Slovenské republiky*. Sociologické studie/Sociological Studies 01:9. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Kostecký, T., D. Čermák. 2004. „Vliv teritoriálně specifických faktorů na formování politických orientačních voličů.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 40 (4): 469–87.
- Kostecký, T., P. Jehlička, L. Sýkora. 1993. „Czechoslovak Parliamentary Elections 1990: Old Patterns, New Trends and Lots of Surprises.“ Pp. 235–54 in J. O’Loughlin, H. van der Wusten (eds.). *The New Political Geography of Eastern Europe*. London: Belhaven Press.
- Krejčí, J. 2004a. „Standardy kvality výběrových šetření a české průzkumy volebních preferencí.“ Pp. 139–166 in J. Krejčí (ed.). *Kvalita výzkumů volebních preferencí*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

- Krejčí, J. 2004b. „Volební průzkumy a společnost.“ Pp. 13–35 in J. Krejčí (ed.). *Kvalita výzkumů volebních preferencí*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Krejčí, J. (ed.). 2004c. *Kvalita výzkumů volebních preferencí*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Krejčí, J. 2005. „Problémy s volebními průzkumy.“ *Politologický časopis* 3: 239–258.
- Kunštát, D. 2006. „Stranická identifikace českých voličů.“ Pp. 139–153 in D. Kunštát (ed.). *České veřejné mínění: výzkum a teoretické souvislosti*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Laakso, M., R. Taagepera. 1979. „Effective Number of Parties: A Measure with Application to Western Europe.“ *Comparative Political Studies* 12 (1): 3–27.
- Lachat, R., P. Sciarini. 2002. „When do election campaigns matter, and to whom?“ Pp. 41–57 in R. Schmitt-Beck, D. Farrell (eds.). *Do Political Campaigns Matter? Campaign Effects in Elections and Referendums*. London: Routledge.
- Lebeda, T. 2001a. „Přirozený práh poměrných systémů, teorie a realita.“ *Politologický časopis* 8 (2): 134–149.
- Lebeda, T. 2001b. „Hlavní proměnné poměrných volebních systémů.“ *Sociologický časopis* 37 (4): 425–448.
- Lebeda, T. 2003a. „Vybrané dopady volební reformy.“ Pp. 141–151 in L. Linek et al. (eds.). *Volby do Poslanecké sněmovny 2002*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Lebeda, T. 2003b. „Průzkumy volebních preferencí před volbami do Sněmovny 2003.“ *Politologický časopis* 1: 22–37.
- Lebeda, T. 2004a. „Referendum o přistoupení ČR k Evropské unii. Několik různých pohledů na první všelidové hlasování v Česku.“ *Politologický časopis* 3: 206–223.
- Lebeda, T. 2004b. „Konečná podoba volebního systému pro Poslaneckou sněmovnu. Otazníky nad vynucenou úpravou z roku 2002.“ Pp. 211–249 in M. Novák, T. Lebeda et al. (eds.). *Volební a stranické systémy, ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá Voda: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
- Lebeda, T. 2004c. „Volební reforma v ČR – zmařený pokus z let 1998–2002.“ Pp. 347–64 in M. Novák, T. Lebeda et al. (eds.). *Volební a stranické systémy, ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá Voda: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
- Lebeda, T. 2004d. „Výzkumy volebních preferencí v konfrontaci s volebními výsledky.“ Pp. 97–118 in J. Krejčí (ed.). *Kvalita výzkumů volebních preferencí*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Lebeda, T. 2006. „Teorie reálné kvóty, alternativní přístup k měření volební proporcionality.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 42 (4): 657–681.
- Lebeda, T., J. Krejčí, Y. Leontiyeva. 2004. „Výzkumy volebních preferencí realizované v ČR.“ Pp. 51–66 in J. Krejčí (ed.). *Kvalita výzkumů volebních preferencí*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Lewis, J. B., G. King. 2000. „No Evidence on the Directional vs. Proximity Voting.“ *Political Analysis* 8: 21–33.
- Lewis, P. (ed.). 1996. *Party Structure and Organization in Eastern Europe*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Lewis, P. 2000. *Political Parties in Post-Communist Eastern Europe*. London: Routledge.
- Lewis, P., P. Webb (eds.). 2003. *Pan-European Perspectives on Political Parties*. Leiden: Brill.
- Lewis, Paul. (ed.). 2001. *Party Development and Democratic Change in Post-Communist Europe*. London: Routledge.
- Lewis-Beck, M. 1988. *Economics and Elections*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Lijphart, A. 1985. „The Field of Electoral Systems Research: A Critical Survey.“ *Electoral Studies* 4 (1): 3–14.
- Lijphart, A. 1994. *Electoral Systems and Party Systems: A Study of Twenty-seven Democracies, 1945–1990*. New York: Oxford University Press.
- Lijphart, A. 1997. „Unequal Participation: Democracy’s Unresolved Dilemma.“ *American Political Science Review* 91 (1): 1–14.
- Lijphart, A. 1999. *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. New Haven and London: Yale University Press.
- Linden, R. H., L. M. Pohlman. 2003. „Now you see it, now you don’t: Anti-EU politics in Central and Southeast Europe.“ *European Integration* 25 (4): 311–334.
- Linek, L. 2003. „Czech Republic.“ *European Journal of Political Research* 42: 916–930.
- Linek, L. 2004. *Volby do Evropského parlamentu 2004 – analýza volební účasti a stranické podpory v České republice*. Praha: Sociologické studie/Sociological Studies 04:1. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Linek, L., P. Lyons. 2004. „Examination of Electoral Participation in the 2004 European Elections in the Czech Republic.“ Příspěvek přednesený na konferenci *Maďarské sociologické asociace*, pořádané Maďarskou sociologickou asociací, Budapešť, 19.–20. 11. 2004.
- Linek, L., P. Lyons. 2005. „Účast při volbách do Evropského parlamentu v roce 2004 v České republice.“ Pp. 63–80 in M. Klíma, J. Bureš (eds.). *Kam kráčíš, Evropská unie?* Plzeň: Aleš Čeněk.
- Linek, L., P. Lyons. 2007. „What Can Ecological Inference Tell Us about the Second Order Election Thesis in the Czech Republic and Slovakia?“ Pp. 327–369 in M. Marsh, H. Schmitt (eds.). *European Election Study 2004*. Mannheim: CONNEX.
- Linek, L., R. van der Veen. 2005. „The voter’s Dilemma Approach to Electoral Participation: Comparing the European Elections in the Czech Republic and the Netherlands.“ Příspěvek přednesený na konferenci *European Election Study Conference*, Budapešť, 21. 5. 2005.
- Linek, L., R. van der Veen. 2006. „A választási részvétel és a szavai dilemma: egy új megközelítés.“ Pp. 201–224 in G. Tóka, A. Batory (eds.). *A 2004. évi európai parlamenti választások*. Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem Politikatudományi Intézet.

- Long, S. J. 1997. *Regression Models for Categorical and Limited Dependent Variables*. Volume 7 of Advanced Quantitative Techniques in the Social Sciences. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Long, S. J., J. Freese. 2006. *Regression Models for Categorical Dependent Variables Using Stata*. Second edition. College Station, TX: StataCorp LP.
- MacKuen, M. B., R. S. Erikson, J. A. Stimson. 1989. „Macropartisanship.“ *American Political Science Review* 83: 1125–42.
- MacKuen, M. B., R. S. Erikson, J. A. Stimson. 1992. „Peasants and Bankers: The American Electorate and the US Economy.“ *American Political Science Review* 86: 597–611.
- Manza, J., C. Brooks, 1999. *Social Cleavages and Political Change: Votes Alignments and US Party Coalitions*. Oxford/NY: Oxford University Press.
- Manza, J., M. Hout, C. Brooks. 1995. „Class Voting in Capitalist Democracies since World War II: Dealignment, Realignment, or Trendless Fluctuation?“ *Annual Review of Sociology* 21: 137–161.
- Marsh, M., P. Bernhagen. 2006. „The Partisan Effects of Voter Turnout in the 2002 Irish General Election.“ Příspěvek přednesený na EPOP konferenci, Nottingham, 8.–10. 9. 2006.
- Marsh, M., P. Bernhagen. 2007. „The Partisan Effects of Low Turnout: Analyzing Vote Abstention as a Missing Data Problem.“ *Electoral Studies* 26 (2): 401–413.
- Matějů, P., B. Řeháková, 2000. „Proměny volebního chování sociálních tříd v letech 1992–1996.“ Pp. 301–334 in P. Matějů, K. Vlachová (eds.). *Nerovnost, spravedlnost, politika*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Matějů, P., B. Řeháková, G. Evans. 1999. „The Politics of Interests and Class Realignment in the Czech Republic, 1992–1996.“ Pp. 231–253 in G. Evans (ed.). *The End of Class Politics? Class Voting in Comparative Context*. Oxford: Oxford University Press.
- Matějů, P., B. Řeháková. 1997. „Turning Left or Class Realignment? Analysis of the Changing Relationship Between Class and Party in the Czech Republic, 1992–1996.“ *East European Politics and Societies* 11 (3): 501–542.
- Matějů, P., A. Vitásková. 2006. „Interpersonal Trust and Mutually Beneficial Exchanges: Measuring Social Capital for Comparative Analyses.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 42 (3): 493–516.
- Matušková, A. 2006a. „Volební kampaň 2006: nástup politického marketingu do České republiky.“ Pp. 62–88 in D. Čaloud, T. Foltýn, V. Havlík, A. Matušková (eds.). *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2006*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Matušková, A. 2006b. „Politický marketing a české politické strany.“ Pp. 212–227 in B. Dančák, V. Hloušek. *Parlamentní volby a česká politika*. Brno: Mezinárodní politologický ústav.
- McAllister, I. 2002. „Calculating or Capricious? The New Politics of Late Deciding Voters.“ Pp. 22–40 in R. Schmitt-Beck, D. Farrell (eds.). *Do Political Campaigns Matter? Campaign Effects in Elections and Referendums*. London: Routledge.
- McAllister, I., A. Mughan. 1986. „Differential Turnout and Party Advantage in British General Elections, 1964–1983.“ *Election Studies* 5 (2): 143–152.
- Merrill, S. III, B. Grofman. 1999. *A Unified Theory of Voting: Directional and Proximity Spatial Models*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MF Dnes. 2006a. „Další průzkum věští lidovcům propad.“ *Mladá fronta Dnes* 20. 4. 2006: 1.
- MF Dnes. 2006b. „Lidovci pod lačkou zvolení.“ *Mladá fronta Dnes* 20. 4. 2006: 2.
- Miller W. L., S. Tagg, K. Brutto. 1992. „Partisanship and party preference in government and opposition: the mid-term perspective.“ Pp. 155–169 in D. Denver, G. Hands (eds.). *Controversies in British Electoral Behaviour*. Brighton: Harvester Wheatsheaf.
- Nagel, J., J. E. McNulty. 1996. „Partisan Effects of Voter Turnout in Senatorial and Gubernatorial Elections.“ *American Political Science Review* 90 (4): 780–793.
- Nagel, J., J. E. McNulty. 2000. „Partisan Effects of Voter Turnout in Presidential Elections.“ *American Politics Quarterly* 28 (3): 408–429.
- Nečas, V. 2006. „Agenda-setting. Teoretická východiska.“ Pp. 79–90 in D. Kunštát (ed.). *České veřejné mínění: výzkum a teoretické souvislosti*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Nie, N. H., S. Verba, J. R. Petrocik. 1979. *The Changing American Voter*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Nieuwbeerta, P. 1996. „The Democratic Class Struggle in Postwar Societies: Class Voting in Twenty Countries, 1945–1990.“ *Acta Sociologica* 39 (4): 345–383.
- Nohlen, D. 1990. *Wahlrecht und Parteiensystem*. Opladen: Leske Verlag + Budrich GmbH.
- Norpoth, H., M. Lewis-Beck, J. D. Lafay (eds). 1991. *Economics and Politics: The Calculus of Support*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Norris, P. (ed.). 1991. *Critical Citizens: Global Support for Democratic Governance*. Oxford: Oxford University Press.
- Norris, P. 2004. *Electoral Engineering: Voting Rules and Political Behaviour*. New York: Cambridge University Press.
- Novák, M. 1996. „Volby do Poslanecké sněmovny, vládní nestabilita a perspektivy demokracie v ČR.“ *Sociologický časopis* 33 (4): 407–422.
- Novák, M. 1997. *Systémy politických stran*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Novák, M., T. Lebeda et al. (eds.). 2004. *Volební a stranické systémy, ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá Voda: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
- Outlý, Jan. 2007. „Voting Systems of the Visegrad Countries.“ Pp. 131–53 in P. Šaradín, E. Bradová (eds.). *Visegrad Votes: Parliamentary Elections 2005–2006*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Pacek, A., B. Radcliff. 1995. „Turnout and the Vote for Left-of-Centre Parties: A Cross-National Analysis.“ *British Journal of Political Science* 25 (1): 137–143.
- Patterson, T. E. 2002. *The Vanishing Voter: Public Involvement in an Age of Uncertainty*. New York: Knopf.

- Powell, B. G. 1980. „Voting Turnout in Thirty Democracies.“ Pp. 5–30 in R. Rose (ed.). *Electoral Participation. A Comparative Handbook*. Beverly Hills, California: Sage.
- Powell, G. B. Jr. 2000. *Elections as Instruments of Democracy: Majoritarian and Proportional Visions*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Právo. 2006a. „Lidovci by těsně neprošli do Sněmovny.“ *Právo* 20. 4. 2006: 1.
- Právo. 2006b. „Politolog: Data z výzkumů jsou špatně vykládána.“ *Právo* 20. 4. 2006: 2.
- Putnam, R. D. 2001. *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.
- Rae, D., V. Hanby, J. Loosemore. 1971. „Threshold of Representation and Threshold of Exclusion.“ *Comparative Political Studies* 3: 479–488.
- Rae, D. 1967. *The Political Consequences of Electoral Laws*. New Haven: Yale University Press.
- Rakušanová, P., B. Řeháková. 2006. *Participace, demokracie a občanství v evropském kontextu*. Sociologické studie/Sociological Studies 06:3. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Rees, P., H. Gardner. 2005. „Political Marketing Segmentation – The Case of UK Local Government.“ Pp. 169–184 in W. W. Wymer, J. Lees-Marshment (eds.). *Current Issues in Political Marketing*. Binghamton: Best Business Books.
- Riker, W. H. 1982. „The Two-party Systems and Duverger's Law: An Essay on the History of Political Science.“ *American Political Science Review* 76 (4): 773–766.
- Robinson, W. S. 1950. „Ecological Correlations and the Behaviour of Individuals.“ *American Sociological Review* 15 (3): 351–7.
- Rose, R., N. Munro. 2003. *Elections and Parties in New European Democracies*. Washington, D.C.: CQ Press.
- Rose, R., W. Mischler. 1998. „Negative and Positive Party Identification in Post-communist Countries.“ *Electoral Studies* 17 (2): 217–34.
- Rosenstone, S., J. M. Hansen. 1993. *Mobilization, Participation and American Democracy*. New York: Macmillan.
- Řeháková, B., P. Matějů. 2000. „Chování sociálních tříd v předčasných parlamentních volbách roku 1998.“ Pp. 335–364 in P. Matějů, K. Vlachová (eds.). *Nerovnost, spravedlnost, politika*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Řeháková, B. 1998. „Sociální rozvrstvení a volební chování.“ Pp. 225–246 in J. Večerník (ed.). *Zpráva o vývoji české společnosti 1989–1998*. Praha: Academia.
- Řeháková, B. 1999a. „Social Stratification and Voting Behavior.“ Pp. 228–249 in J. Večerník, P. Matějů (eds.). *Ten Years of Rebuilding Capitalism: Czech Society after 1989*. Praha: Academia.
- Řeháková, B. 1999b. „Předčasné volby 1998: Volební chování různých skupin voličů.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 35 (3): 311–334.
- Saglie, J., T. Bjorklund. 2004. „Does the Labour Party Suffer from Low Turnout? Evidence from Norwegian Local Elections.“ *Working Paper of Institute for Social Research 2004/5*. Oslo: Institute for Social Research.
- Sartori, G. 1976. *Parties and Party Systems*. London: Cambridge University Press.
- Sartori, G. 2001. *Srovnávací ústavní inženýrství*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Saxonberg, S. 2003. *The Czech Republic before the New Millennium: Politics, Parties and Gender*. East European Monographs, No. DCXXXVII. New York: Columbia University Press.
- Seidlová, A., J. Červenka, D. Kunštát. 2003. „Voliči a nevoliči – The Comparative Study of Electoral Systems.“ Pp. 98–111 in L. Linek, L. Mrklas, A. Seidlová, P. Sokol (eds.). *Volby do Poslanecké sněmovny 2002*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Schmitt H., S. Holmberg. 1995. „Political Parties in Decline?“ Pp. 95–133 in H. D. Klingemann (ed.). *Citizens and the State*. Oxford: Oxford University Press.
- Schmitt-Beck, R., D. M. Farrell (eds.). 2002. *Do Political Campaigns Matter? Campaign Effects in Elections and Referendums*. London: Routledge.
- Schuessler, A. A. 2000. *A Logic of Expressive Choice*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- SIMAR. 2001. *Preference srozumitelnější a věrohodnější*. Tisková zpráva 9. Praha: SIMAR.
- SIMAR. 2004. *Standardy kvality*. [online] Praha: SIMAR. Dostupné z: <<http://www.simar.cz/>>.
- Smith, M. L. 2007. *Přímá demokracie v praxi: politika místních referend v České republice*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Stevenson, R. T., L. Vavreck. 2000. „Does Campaign Length Matter? Testing for Cross-National Effects.“ *British Journal of Political Science* 30 (2): 217–235.
- Strmiska, M. 2004. „Volební reformy a transformace stranických systémů v Itálii, Japonsku a na Novém Zélandu.“ Pp. 66–87 in M. Novák, T. Lebeda et al. (eds.). *Volební a stranické systémy, ČR v mezinárodním srovnání*. Dobrá Voda: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
- Šaradín, P. 2004. „Územní podpora Občanské demokratické strany ve volbách.“ *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis Politologica* 3: 145–157.
- Šaradín, P. 2007. „Czech Republic: The Influence of Strong Bi-polarization.“ Pp. 13–37 in P. Šaradín, E. Bradová (eds.). *Visegrad Votes: Parliamentary Elections 2005–2006*. Olomouc: Univerzita Palackého.
- Špok, R., V. Řiháčková, T. Weiss, V. Bartovic, J. Dromard. 2006. *Místní referenda v České republice a ve vybraných zemích Evropské unie*. Praha: Institut pro evropskou politiku, Europeum.
- Taagepera, R. 1998a. „Effective Magnitude and Effective Thresholds.“ *Electoral Studies* 17 (4): 393–404.
- Taagepera, R. 1998b. „Nationwide Inclusion and Exclusion Thresholds of Representation.“ *Electoral Studies* 17 (4): 405–417.
- Taagepera, R., M. S. Shugart. 1989. *Seats and Votes: The Effects and Determinants of Electoral Systems*. New Haven: Yale University Press.
- Taylor, G., S. Spenser. 2004. *Social Identities: Multidisciplinary Approach*. London and New York: Routledge.

- Thomassen, J. J. A. 1976. „Party Identification as a Cross-National Concept: its Meaning in the Netherlands.“ Pp. 63–80 in I. Budge, I. Crewe and D. Farlie (eds.). *Party Identification and Beyond: Representations of Voting and Party Competition*. London: Wiley.
- Tóka, G., A. Henjak. 2007. „Party Systems and Voting Behaviour in the Visegrad Countries 15 Years after Transition.“ Pp. 210–244 in P. Šaradin, E. Bradová (eds.). *Visegrad Votes: Parliamentary Elections 2005–2006*. Olomouc: Palacký University and Friedrich Ebert Stiftung.
- Tucker, H. J., A. Vedlitz. 1986. „Does Heavy Turnout Help Democrats in Presidential Elections?“ *American Political Science Review* 80 (4): 1291–1298.
- Tworzecki, H. 2003. *Learning to Chaose: Electoral Politics in East-Central Europe*. Stanford: Stanford University Press.
- Van der Eijk, C., B. Niemöller. 1983. *Electoral Change in the Netherlands: Empirical Results and Methods of Measurement*. Amsterdam: CT Press.
- Van der Eijk, C., E. Oppenhuijs. 1996. „Appendix B: Variables Employed and Methods of Analysis.“ Pp. 413–434 in C. van der Eijk, M. N. Franklin (eds.). *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of Union*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Van der Eijk, C., M. Franklin. 1996. „The Party Context: Outcomes.“ Pp. 287–305 in C. van der Eijk, M. N. Franklin (eds.). *Choosing Europe? The European Electorate and National Politics in the Face of Union*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Van der Eijk, C., M. van Egmond. 2006. „Effects of Low Turnout on Election Outcomes. Evidence from the European Election Studies 1989, 1994, 1999 and 2004.“ Příspěvek přednesený na konferenci *European Parliament Election of 2004*. Lisbon, 11.–14. 5. 2006.
- Van der Eijk, C., M. van Egmond. 2007. „Political Effects of Low Turnout in National and European Elections.“ *Electoral Studies* 26 (2): 414–426.
- Verba, S., K. Lehman Schlozman, H. Brady. 1995. *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge, MA.: Harvard University Press.
- Vlachová, K. 2000. *Stranická identifikace v České republice*. Sociologické texty/Sociological Papers 00:5. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Vlachová, K. 2001. „Party Identification in the Czech Republic: Inter-party Hostility and Party Preference.“ *Communist and Post-Communist Studies* 34: 479–99.
- Vlachová, K. 2003. „Dynamika pozitivní a negativní stranické identifikace v České republice.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 39 (4): 487–508.
- Vlachová, K., T. Lebeda. 2006. „Aktivní občanství a spokojenost s demokracií v Evropě.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 42 (1): 11–34.
- Volební server Českého statistického úřadu. <http://www.volby.cz/>.
- Wattenberg, Martin. 2002. *Where have all the voters gone?* Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Webové stránky CVVM. <http://www.cvvm.cas.cz>
- Webové stránky agentury Data Collect <http://www.datacollect.cz>
- Webové stránky agentury Factum Invenio <http://www.factum.cz>
- Webové stránky agentury SC&C <http://www.scac.cz>
- Webové stránky agentury STEM <http://www.stem.cz>
- Weisberg, H. 1980. „A Multidimensional Conceptualisation of Party Identification.“ *Political Behaviour* 2: 33–60.
- Whiteley, P., M. C. Stewart, D. Sanders, H. D. Clarke. 2005. „The Issue Agenda and Voting in 2005.“ Pp. 146–161 in P. Norris, C. Wlezien (eds.). *Britain Votes 2005*. Oxford: Oxford University Press.
- Whitten, G., H. Palmer. 1999. „Cross-national Analyses of Economic Voting.“ *Electoral Studies* 18: 49–67.
- Wlezien, C., P. Norris. 2005. „Whether the Campaign Mattered and How.“ Pp. 214–231 in P. Norris, C. Wlezien (eds.). *Britain Votes 2005*. Oxford: Oxford University Press.
- Wlezien, C., R. S. Erikson. 2001. „Campaign Effects in Theory and Practice.“ *American Politics Research* 29 (5): 419–436.
- Wolfinger, N. H., R. E. Wolfinger. 2006. „Family Structure and Voter Turnout.“ Příspěvek přednesený na konferenci *American Political Science Association Meeting*. Philadelphia, PA, September 19, 2006.
- Wolfinger, R. E., S. J. Rosenstone. 1980. *Who Votes?* New Haven: Yale University Press.
- Wright, G. C. 1993. „Errors in Measuring Vote Choice in National Election Studies, 1952–88.“ *American Journal of Political Science* 37 (1): 291–316.
- Zaller, J. 2002. „The Statistical Power of Election Studies to Detect Media Exposure Effects in Political Campaigns.“ *Electoral Studies* 21 (2): 297–329.
- Zaller, J. 1992. *The Nature and Origins of Mass Opinion*. New York: Cambridge University Press.

O autorech

Mgr. Eva Bradová (*1981)

Absolvovala magisterské studium politologie a evropských studií na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci a studijní pobyt na Loughborough University ve Velké Británii. Působí jako asistent na Katedře politologie a evropských studií FF UP v Olomouci, kde v roce 2005 zahájila interní postgraduální studium politologie. Specializuje se na problematiku volebních kampaní, politického marketingu a politické komunikace. Získala Cenu Amerického fondu pro Československou pomoc a Mezinárodního politologického ústavu Masarykovy univerzity v Brně za vítězství v soutěži o nejlepší odbornou práci pro rok 2005. Je autorkou knihy *Od lokálních mítinků k politickému marketingu. Teorie a vývoj politické komunikace a volebních kampaní* a dalších odborných prací. Je výkonnou redaktorkou časopisu *Contemporary European Studies*.

Mgr. Jindřich Krejčí (*1972)

Vystudoval sociologii na Fakultě sociálních věd UK v Praze. Nyní je vedoucím oddělení Sociologický datový archiv (SDA) Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i. Ve výzkumu se specializuje na metodologii výběrových šetření, problematiku kvality dat a výzkum politických postojů. Je editorem monografie *Kvalita výzkumů volebních preferencí* (SOÚ AV ČR 2004) a autorem řady publikací v odborných časopisech a knihách. Pravidelně se podílí na organizaci výzkumů Mezinárodního programu sociálních šetření (ISSP, International Social Survey Programme) a Evropský sociální výzkum (ESS, European Social Survey) a dalších mezinárodních šetření. Datový archiv zastupuje v Radě evropských sociálněvědních datových archivů (CESSDA) a je členem profesní organizace International Association for Social Science Information Systems and Technology (IASSIST). Na Fakultě sociálních věd UK učí kurzy metod sociálního výzkumu, management dat a metody sociální analýzy dat.

PhDr. Tomáš Lebeda, Ph.D. (*1976)

Vystudoval bakalářský obor základy humanitní vzdělanosti na PF UJEP v Ústí nad Labem (1998) a poté magisterský obor politologie na Fakultě sociálních věd UK v Praze (2001). Tam také následně složil rigorózní zkoušku (2001) a ukončil doktorské studium politologie (2005). Od roku 2001 působí v Sociologickém ústavu AV ČR, v.v.i., kde je vědeckým pracovníkem v oddělení Hodnotové orientace ve společnosti. Specializuje se na oblast výzkumu voleb a volebních systémů a jejich vlivu na konstituování stranických systémů, na volební reformy a fenomén volebního inženýrství. Dále se věnuje výzkumu hodnotových orientací ve společnosti souvisejících s politikou. Vedle toho se soustředí na zkoumání vlivu ústavně institucionálních mechanismů na polický proces. Je autorem řady publikací v odborných časopisech a knihách, věnuje se též psaní popularizačních a publicistických textů. Absolvoval studijní pobyt na London School of Economics and Political Science a stáž v dolní sněmovně britského parlamentu. Je členem České společnosti pro politické vědy a International Political Science Association. Přednáší kurzy Volební studia, Komparativní politologie a Britský parlamentarismus na Katedře politologie Fakulty sociálních věd UK v Praze.

PhDr. Lukáš Linek (*1976)

Vystudoval bakalářský a magisterský obor sociologie na Fakultě sociálních věd UK v Praze (2004). Tam také následně složil rigorózní zkoušku (2004) a zahájil doktorské studium sociologie. Od roku 2001 působí v Sociologickém ústavu AV ČR, v.v.i., kde je odborným pracovníkem v oddělení Sociologie politiky. V posledních letech se specializuje na volební chování, politické postoje a politickou reprezentaci. Dále se věnuje výzkumu politických stran, především jejich organizačním aspektům, a parlamentarismu. Je autorem řady odborných publikací a spolueditorem knih *Volby do Poslanecké sněmovny v roce 2002* a *Volby do Evropského parlamentu 2004*. V roce 2004 připravil šetření European Election Study v ČR a v roce 2006 výzkum International Social Survey Programme – Role vlády. Absolvoval půlroční studijní pobyt na University of Copenhagen (2007) a metodologické kurzy na Essex Summer School of Social Science Methods. Přednáší kurzy Politická sociologie, Vybrané kapitoly z politické sociologie a Výzkumné kolokvium na Katedře sociologie Fakulty sociálních věd UK v Praze.

Pat Lyons, Ph.D. (*1969)

Absolvoval bakalářské studium sociologie a historie na National University of Ireland, St. Patrick's College, Maynooth, v Irsku (1993), následně magisterské studium Evropská integrace na University of Limerick v Irsku (1995) a získal doktorát v oboru politické vědy na Trinity College, Dublin v Irsku (2006). Od října 2005 působí v Sociologickém ústavu AV ČR a od března 2006 zde pracuje na pozici vědeckého pracovníka v oddělení Sociologie politiky. Ve své výzkumné činnosti se zabývá zejména evropskou integrací, volebním chováním, politickou participací a veřejným míněním. V letech 2003–2005 působil jako výzkumný pracovník na Katedře západoevropských studií Institutu mezinárodních studií FSV UK. Výzkum byl financován 5. rámcovým programem EU (Dynamika a překážky Evropského vládnutí). Publikoval v zahraničních odborných časopisech a příští rok mu v Irish Academic Press vyjde monografie *Public Opinion, Politics and Society in Ireland*.

Mgr. et Mgr. Klára Vlachová, Ph.D. (*1971)

Klára Plecítá, roz. Vlachová, vystudovala sociologii na Fakultě sociálních věd UK a právo na Právnické fakultě UK. V roce 2003 získala doktorát na Institutu sociologických studií Fakulty sociálních věd UK. Od roku 2002 vede v Sociologickém ústavu AV ČR výzkumné oddělení Hodnotové orientace ve společnosti. Zabývá se politickými hodnotami, postoji a chováním – je autorkou a spoluautorkou statí o legitimitě demokracie a důvěře v instituce, o levicových a pravicových postojích a hodnotách, o stranické identifikaci, o volebním chování či formách a druzích nevolební politické aktivity. Kromě těchto témat se zabývá také problematikou kolektivních identit, zejména českou národní identitou a národní identitou v jiných evropských zemích. V letech 1999–2003 připravovala v České republice každoroční mezinárodní výzkumy International Social Survey Programme (ISSP) – Náboženství, Životní prostředí, Rodina a gender role, Sociální sítě, Národní identita. V současnosti je národní koordinátorkou výzkumného programu European Social Survey (ESS). V roce 2002 připravila šetření ESS I. a v roce 2004 šetření ESS II. Společně s Petrem Matějů je spolueditorkou knihy *Nerovnost, spravedlnost, politika*, která vyšla v roce 2000 v Sociologickém nakladatelství.

RNDr. Blanka Řeháková, CSc. (*1941)

Vystudovala matematicko-fyzikální fakultu Univerzity Karlovy v Praze: učitelství matematiky a fyziky (absolvovala v r. 1967) a pravděpodobnost a matematickou statistiku (absolvovala v r. 1970). Na téže fakultě získala titul doktora přírodních věd v r. 1983 a vědeckou hodnost kandidát věd v r. 1986 v oboru matematika, specializace pravděpodobnost a matematická statistika. V sedmdesátých letech pracovala ve skupině lékařské kybernetiky Ústavu hematologie a krevní transfuze v Praze, která se zabývala modelováním lékařského rozhodování. Spolupracovala též s genetickým oddělením. V osmdesátých letech pracovala v metodologickém oddělení Ústavu pro výzkum veřejného mínění v Praze. Věnovala se převážně metodám analýzy kategorizovaných dat. V současné době je členkou oddělení Hodnotové orientace ve společnosti Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i. Zabývá se problematikou sociální spravedlnosti, nerovnostmi, vztahu třídy a volebního chování, národní identitou, vztahem k životnímu prostředí. V letech 1991–1998 přednášela matematiku pro sociology na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze.

Tomáš Lebeda • Lukáš Linek •
Pat Lyons • Klára Vlachová • et al.

VOLIČI A VOLBY 2006

Jazyková korektura: Anna Gabrielová

Návrh edice a obálky: Jakub Kubů

Sazba, tisk a vazba: ERMAT Praha, s. r. o., Praha 4

Vydal: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

Jiřská 1, 110 00 Praha 1

1. vydání

Praha 2007

Distribuce:

Tiskové a ediční oddělení

Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i.

tel.: 222 221 761, fax: 222 220 143

e-mail: prodej@soc.cas.cz